III. ÉVFOLYAM, 2014/2. SZÁM

BÜNTETŐJOGI SZEMLE

hvgorac
Lap- és Könyvkiadó Kft.

Tartalom

DR. CZÉDLI GERGŐ:
Az új összbüntetési szabályok időbeli hatályáról / 3

DR. FÁZSI LÁSZLÓ PHD:
Téves döntések és vétkes mulasztások az elhúzódó eljárások tükrében / 9

DR. FEDOR ANETT:
Gondolatok Jerome Frank Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt című válogatott írásairól / 28

FODOR RÉKA:
Az igazságügyi könyvszakértés jelentősége napjainkban / 34

DR. GERGI-HORGOS LIVIA:
A közvád kialakulásának jogtörténeti áttekintése a *ius puniendi* állami monopóliummá válása folyamatában / 44

DR. HÁGER TAMÁS:
Abszolút eljárási szabálysértések az elsőfokú büntetőperben / 49

DR. KARDOS SÁNDOR:
A tényálláshoz kötöttség elvének egyes kérdései a másodfokú büntetőperben / 57

DR. MÉSZÁROS ÁDÁM ZOLTÁN:
A jogos védelem és a végszükség korlátainak túllépéséről / 62

DR. MISKOLCZINÉ
DR. JUHÁSZ BOGLÁRKA:
A laikus elemek részvétele a büntető bíráskodásban / 69

DR. PÁLVÖLGYI ÁKOS:
A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció) / 77

DR. SZEMESI SÁNDOR:
Sok (jó) ember kis helyen?
A magyar fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában/ 85

DR. TÖRŐ BLANKA:
Amikor a tanú ítélkezik... / 89

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasó!

A Büntetőjogi Szemle mostani számában hazai fiatal büntetőjogászok kiváló tanulmányait gyűjtöttük össze. A változatos témákat bemutató cikkek egyértelműen jelzik azt a szerkesztői szándékot, amely szerint – bár a folyóirat címe Büntetőjogi Szemle – a tágabb értelemben vett büntetőjog mindhárom részterületét (anyagi büntetőjog, büntető eljárásjog és büntetés-végrehajtási jog) felölelő tanulmányokat egyaránt várunk a jövőben is, sőt ezen túlmenően szeretnénk a büntetőjog-tudományon kívül egyéb bűnügyi tudományok legfrissebb eredményeit bemutató cikkeket is megjelentetni. Várjuk tehát a kriminológia, kriminalisztika és a kriminálpolitika témakörébe tartozó írásokat, és a bűnügyi tudományok segédtudományaival kapcsolatos aktuális publikációkat is.

Budapest, 2014. április 21.

Dr. Gál István László
főszerkesztő

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Gál István László
A szerkesztőbizottság titkára: Dr. Kőhalmi László
A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Belovics Ervin, Dr. Elek Balázs, Dr. Molnár Gábor, Dr. Tóth Mihály, Dr. Vókó György

ISSN 2063-8183
Kiadja HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
Cím: 1037 Budapest, Montevideo u. 14.
Telefon: 340-2304, 340-2305
Fax: 349-7600
E-mail: info@hvgorac.hu
Internet: www.hvgorac.hu
Felelős kiadó: dr. Frank Ádám, a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: dr. Gábor Zsolt
Műszaki szerkesztő: Harkai Éva
Tördelő: Balás Zsuzsa
Korrektor: P. Berka Antónia

Dr. Czédli Gergő*

Az új összbüntetési szabályok időbeli hatályáról

1. Előzmények és a jogszabályi környezet

Terjedelmi okokból e tanulmány mellőz mindennemű, szűken értett jogtörténeti kitekintést, azonban az aktuális folyamatok elemzése érdekében szükségesnek látom felidézni az összbüntetés anyagi jogi szabályainak legutóbbi komolyabb változását:

1998-at írunk, az akkor hatályos 1978. évi IV. tv. (a továbbiakban: korábbi Btk.) 92–93. §-ai szerint ha az elkövetőt több határozott idejű szabadságvesztésre ítélték, akkor a még végre nem hajtott, vagy folyamatosan végrehajtott büntetéseket összbüntetésbe kellett foglalni. Ennek csupán egyik esete volt a kvázi-halmazat, mely szerint, ha valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedése előtt követték el, az összbüntetés tartamát úgy kellett meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnának ki. Ezen túlmenően, a törvényi megfogalmazásból következően az egymással kvázi-halmazatban nem álló elítéléseket is összbüntetésbe kellett foglalni, mindaddig amíg azokat nem hajtották végre, avagy végrehajtásuk folyamatos volt.

A fenti rendszert a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. tv. (Mód.tv.) 25–26. §-a írta át 1999. március 1. napjával alapjaiban, amely az új Btk. (2012. évi C. tv.) hatályba lépéséig lényegileg változatlan maradt. Innentől kezdve – és ezt tekinthetjük kiindulópontnak – összbüntetésnek már csak akkor volt helye, ha az elkövető valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedését megelőzően követte el. Bár ezt az ekkor hatályos törvényszöveg konkrétan nem mondta ki, a gyakorlat – a 3/2002. Büntető jogegységi határozat I/3. pontja – továbbra is követelménynek tekintette, hogy az összbüntetésbe foglalás feltételei addig állnak fenn, amíg egyik büntetést sem hajtották teljesen végre, illetve a végrehajtásuk folyamatos.[1] A jogegységi határozat ezen túlmenően részletes szempontokat adott az összbüntetés tartamának meghatározásához is, alapvetően aszerint differenciálva, hogy a kvázi-halmazatban álló cselekmények mindegyikét az elkövető a legkorábbi ítélet kihirdetését megelőzően, avagy a kihirdetés és a jogerő beállta között követte-e el, értelemszerűen az utóbbi esetkört (ún. kvázi-kvázi halmazat) értékelve súlyosabbként. A BJE szerint „valódi" kvázi-halmazat esetén a rövidebb tartamú szabadságvesztés elengedése annak háromnegyedéig, „kvázi" kvázi-halmazat esetén annak feléig terjedhetett, amely a tényleges gyakorlatban szinte automatikus negyedelést vagy felezést jelentett.

A Mód.tv. tehát 1999. március 1. napján lépett hatályba [tv. 93. § (1) bek.], a novella az egyértelműen szigorodó összbüntetési szabályokra átmeneti rendelkezést nem tartalmazott, azt mintegy a joggyakorlatra bízta. Az akkori bírói gyakorlat ennek kapcsán arra az álláspontra helyezkedett – és ennek még lesz jelentősége –, hogy az „összbüntetésre vonatkozó rendelkezések *a büntető anyagi jogi rendelkezések körébe tartoznak, ezért a büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó szabályok alkalmazásának van helye*; ezokból, ha az elítélttel szemben hozott, határozott időtartamú, végrehajtandó szabadságvesztést kiszabó alapítéletek 1999. március 1. napját megelőzően emelkedtek jogerőre, vagyis az összbüntetésbe foglalás lehetősége a jelzett időpont (1999. március 1. napja) előtt fennállt: ezt követően is a korábbi törvényi rendelkezéseknek megfelelően kell lefolytatni az összbüntetési eljárást abban az esetben is, ha az elítélések nem állnak egymással ún. quasi halmazati viszonyban."[2] E megállapításokkal a magam részéről teljes mértékben egyetértek, a korábbi Btk. 92. §-ának ismertetett változásai nyilvánvalóan a terheltre hátrányosabb elbíráláskori szabályokat eredményeztek, így – minthogy ez egyébként is a korábbi Btk. 2. §-a szerinti főszabály – az elkövetéskori jogszabályt kellett alkalmazni.

* *Büntető ügyszakos bírósági titkár, Csongrádi Járásbíróság*

[1] A korábbi Btk. 92. §-a még egy nem elhanyagolható, de az ismertetett bírói gyakorlat miatt kisebb jelentőségű változtatáson ment keresztül: a 2008. évi XCII. tv. 1. §-a törvényerőre emelte és a korábbi Btk. 92. § (2) bekezdésében helyezte el a 3/2002. BJE I/3. pontját (mely pontot időközben a 2/2006. BJE hatályon kívül is helyezett), egyértelművé tette továbbá, hogy a felfüggesztett szabadságvesztés a végrehajtásának elrendelését követően a végrehajtandó szabadságvesztéssel esik azonos tekintet alá.

[2] BH 2000.184. számon közzétett jogeset (Bács-Kiskun Megyei Bíróság 2.Bf.468/1999. sz. végzése alapján).

A mai jogalkotási tempót nézve meglehetősen hosszúra nyúlt állóvizet a 2013. július 1. napjával hatályba lépett 2012. évi C. tv. (e cikkben: új Btk.) kavarta fel. Noha az új törvény az egyébként is folyamatos módosításokon keresztül esett korábbi Btk.-hoz képest viszonylag kevés általános részi változást hozott, ezek jobbára a büntetés tanát érintették, és a talán legmarkánsabban éppen az összbüntetési szabályok újrakodifikációjában jelentek meg.

A szigorítás háromirányú: immáron csak akkor van helye összbüntetésbe foglalásnak, ha az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi ítélet *kihirdetését* megelőzően követte el [új Btk. 93. § (1) bek.], az összbüntetés *tartamának* el kell érnie a leghosszabb büntetés és a rövidebb büntetés(ek) 1/3 részének összegét (új Btk. 94. §), valamint megszűnik a többszörös összbüntetésbe foglalás lehetősége [új Btk. 93. § (4) bek. a) pont].[3]

Jogalkalmazóként előre kell bocsátanom, hogy magukkal az új szabályokkal, tehát az összbüntetésbe foglalás lehetőségének szűkítésével egyetértek, ami viszonylag konszenzusos szakmai álláspontnak tekinthető.

Tóth Mihály még a jelenleginél is szűkebbre vonta volna az összbüntetés lehetőségét, amennyiben javaslata szerint arra csak akkor nyílt volna lehetőség, ha az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi büntetőeljárás megindulása előtt követte el,[4] amit azért tartok túlzásnak, mert az eljárás megindulta független az elkövető magatartásától, és első kihallgatásáig arról hivatalos tudomást sem szerez. Tulajdonképpen már a hatályos szabályok is a büntetőeljárás meghatározott szakaszának hatálya alatti elkövetéshez kötik az összbüntetésből való kizártságot, így az ártatlanság vélelmét sem feledve kérdés, miben vétkesebb az, aki a nem jogerős ítélet kihirdetését követően követi el az újabb cselekményt annál, aki ugyanezt pl. a vádemelés után teszi. Összességében megfontolásra érdemesnek tartom Tóth Mihály javaslatát, a kizártságot azonban az első gyanúsítotti kihallgatáshoz kötve. Itt jegyzem meg, hogy az ártatlanság vélelmét sem e javaslat, sem a hatályos szabályozás nem sérti, hiszen az összbüntetési eljárás eleve csak a jogerős elítéléseket követi, így bármilyen okból történő felmentés esetén az föl sem merülhet.

Az új jogszabályt illetően egyébként kritikus szemléletű Bárándy Gergely és Bárándy Aliz sem vitatta, hogy indokolt lenne azon korábbi összbüntetési esetkör felülvizsgálata, amikor az elkövető az újabb cselekményt már más büntetőeljárás hatálya alatt követte el, ilyenkor pedig a terhelt a korábbi Btk. keretei között látványosan igazolja, hogy „a büntetőeljárás rá nézve a legcsekélyebb visszatartó hatással sincs, alaptalanul formálhat jogot az összbüntetésben megnyilvánuló kedvezményre."[5] Az új összbüntetési szabályokat átfogóan elemző, a tényleges részletszabályok többnyire jogos kritikájától sem mentes tanulmányában Horváth Eszter előzetesen arra a konklúzióra jut, hogy bár „az összbüntetés korábbi szabályozása sem volt tökéletesen alkalmas célja elérésére", e célok továbbra sem fognak maradéktalanul megvalósulni.[6]

A fentiekhez annyit lehet hozzátenni, hogy jóllehet az elsődleges jogalkotói cél a bűnismétlőkkel szembeni szigorúbb fellépés volt, az új szabályok ténylegesen csökkentik a bíróságok ez irányú munkaterhét is, ami – bár nem lehet egy ilyen jelentőségű jogszabály megítélésének elsődleges szempontja – mindenképpen üdvözlendő.

A szokás szerint a részletekben megbújó ördögöt a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXIII. tv. (Btká.) 3. §-a rejti, amely értelmében, ha az összbüntetésbe foglalandó *ítéletek közül legalább egy az új Btk. hatályba lépését követően emelkedett jogerőre, az összbüntetési eljárásban az új törvényt kell alkalmazni*. Ez a szabályozás alapvetően mond ellent a korábbi Btk.-nak az 1998. évi LXXXVII. tv.-nyel történt módosításakor követett joggyakorlatnak, és a mindkét Btk. 2. §-ában érdemileg azonos módon szabályozott időbeli hatályra vonatkozó rendelkezésekkel való összhangba hozhatósága is kétséges.

E tanulmány a fenti alapvetéseket követően a Btká. 3. §-ának alkotmányosságát, alkalmazhatóságának gyakorlati aggályait, és eddigi tapasztalatait igyekszik összefoglalni. Hiánypótlónak szánom, mivel e kérdésben bírósági vagy alkotmánybírósági határozat, szakcikk nem áll rendelkezésre, és a vonatkozó kommentárok sem tesznek említést az átmeneti rendelkezésekről.[7]

2. Az alkotmányos büntetőjogról rövid kitekintéssel

A büntetőjog alkotmányossági korlátait az Alkotmánybíróság határozatok sorában jelölte ki az elmúlt évtizedekben, amely álláspontom szerint minden közjogi változás ellenére változatlan formában irányadó, hiszen az Alaptörvény sem tartalmaz változást az Alkotmányhoz képest. E korlátok hatályos, normatív forrása

[3] A teljesség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy ezzel együtt az eljárási szabályok is megváltoztak: az összbüntetési eljárásnak csak az elítélt indítványára vagy hozzájárulásával van helye [Be. 574. § (4) bek.], ez – feltételezve persze, hogy az elítélt megfelelő számtani készségekkel rendelkezvén felelős döntést tud hozni – némiképp tompítja a többszörös összbüntetés megszűnését, hiszen a terheltnek lehetősége nyílik pl. kivárni valamennyi folyamatban lévő ügyének befejeztét, és utána döntenie arról, hogy mely büntetésekre kéri a különleges eljárás lefolytatását.

[4] Tóth Mihály: Remények és aggodalmak a negyedik Büntető Törvénykönyvünk bölcsőjénél in: Állam- és Jogtudomány 2011/4. 453. o.

[5] Bárándy Gergely PhD–Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről in: Büntetőjogi szemle 2013/3. 6. o.

[6] Horváth Eszter: Összbüntetés az új Büntető Törvénykönyvben in: Jogelméleti szemle 2013/2.

[7] Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára (szerk.: Dr. Kónya István), HVG-ORAC, 2013., illetve Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (szerk.: Karsai Krisztina), Complex Kiadó, Budapest, 2013.

az Alaptörvény XXVIII. cikke, amely egy helyen sorolja fel a büntetőjog legfontosabb anyagi és eljárásjogi alapelveit. Ezek közül a legfontosabb a XXVIII. cikk (4) bekezdésében meghatározott *nullum crimen*, illetve *nulla poena sine lege* elvek, amivel szoros összefüggésben tartandó mindvégig szem előtt az Alapvetések B) cikk (1) bekezdésében meghatározott jogállamiság elve.

A releváns alkotmánybírósági gyakorlat két irányból közelíthető meg: a határozatok nagyobb része más alkotmányossági kérdések miatt általánosságban állapít meg és határoz meg alapelveket, míg két ABH kifejezetten összbüntetési tárgyú.

Az általános büntetőjogi tárgyú határozatok közül messze kiemelkedik a *11/1922. (III. 5.) AB határozat*, az ún. elévülési határozat. Az előzetes normakontroll során megsemmisített jogszabály – az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről szóló, az Országgyűlés 1991. november 4-i ülésnapján elfogadott törvény – lényegét tekintve arról rendelkezett volna, hogy az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett hazaárulás, emberölés és halált okozó testi sértés bűntettének elévülési ideje 1990. május 2. napjával újrakezdődik, ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét.

Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a már elévült bűncselekmény újból büntethetővé tétele, az elévülési idő meghosszabbítása, nyugvási vagy félbeszakítási ok visszaható hatályú megállapítása, az elévülés törvényi félbeszakítása egyaránt alkotmányellenes, másrészt nem felel meg a normavilágosság kívánalmának az a kitétel, hogy az állam a büntetőjogi igényét „politikai okból" nem érvényesítette. E megállapítások valódi súlyát a határozat indokolása adja, melyben az AB leszögezte, hogy a „jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek". A klasszikus büntetőjog a *nullum crimen* és a *nulla poena sine lege* elvét az államot terhelő alkotmányos kötelezettségként kezelte, mely szerint büntetőhatalma gyakorlásának feltételeit törvényben előre kell rögzítenie, azonban ez az elv fokozatosan gazdagodott, így ma már túlmutat a törvény különös részében megfogalmazott előírásokon. Ezen elv-párost az Alkotmánybíróság a büntetőjogi legalitás alkotmányos elve alapján értelmezte, vagyis nem elegendő a bűncselekményt törvényben tiltani és büntetéssel fenyegetni, hanem általában és egészében véve kell „a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és megbüntetésnek törvényesnek és törvényen alapulónak lennie". Oka ennek, hogy az egyén alapvető jogait nem csak a különös részi tényállások és büntetési tételek, hanem a büntetőjogi felelősség, a büntetéskiszabás és a büntethetőség összefüggő zárt szabályrendszere érinti, és alkalmas azt korlátozni.

A fentieket továbbgondolva az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvek a büntetőjog legalitásának csupán részei, e legalitás azonban ennél többet jelent. Az első három szabály témánk szempontjából kevésbé jelentős: bűncselekményt kizárólag törvény állapíthat meg, a bűncselekménnyé nyilvánításnak alkotmányos indokon kell alapulnia (szükségesnek és arányosnak kell lennie), a bűnösség kérdésében pedig kizárólag a bíróság határozhat. A lényeg a negyedik tétel, a nullum crimen et nulla poena sine lege tulajdonképpeni szűken vett tartalma: „csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni (bűnösnek nyilvánítani) és megbüntetni (büntetéssel sújtani). Ezt követeli meg az Alkotmány 57. § (4) bekezdése és ennek felel meg a Btk.-nak a visszaható hatály tilalmát kimondó 2. §-a. A bíróság az elkövetéskor hatályos törvény szerint bírálja el a bűncselekményt (állapítja meg a büntetőjogi felelősséget, nyilvánít bűnössé, ítél el), a büntetést is eszerint szabja ki, kivéve, ha új törvény lépett hatályba, amely enyhébb elbírálást tesz lehetővé, vagy a cselekmény már nem bűncselekmény, és így nem büntetendő. Ezt követeli meg a visszaható hatály tilalmát magában foglaló jogbiztonság elve (előre láthatóság, kiszámíthatóság), amely a jogállamiságból folyik és amelynek logikus előfeltétele a törvény elkövetéskori megismerhetősége (Btk. 2. §). A visszaható hatály kifejezett tilalma mellett az elbíráláskori enyhébb szabály alkalmazásának előírása a jogállamiság követelményéből fakad."

A fentiekkel az Alkotmánybíróság gyakorlatilag összekapcsolta, egymást feltételezőnek tekintette a jogállamiságot az említett büntetőjogi alapelvekkel. A *nulla poena* elv eszerint mai értelmében azon elvárást testesíti meg, hogy az egyén – és nemcsak az elkövető, hanem pl. a sértett is[8] – a büntetőjogi felelősségre vonás szabályait előre felmérhesse, magatartását ehhez igazíthassa. Nyilvánvaló, hogy az elkövetőnek viselnie kell a bűncselekmény minden kockázatát, de e kockázatoknak előre láthatónak kell lennie, a büntető jellegű jogszabályok szokásos jogalkotói indoka, a visszatartó hatás is csak így vehető komolyan. Mindez – az Alkotmánybíróság véleményem szerint is helyes álláspontja alapján – nem csupán a konkrét büntetési nemre vagy annak mértékére vonatkozik, hanem a felelősségre vonás szabályainak összességére.[9]

Az Alkotmánybíróság ezen álláspontját a későbbiekben is fenntartotta, így a 42/1993. (VI. 30.) AB határozatban is kifejezetten az elévülési határozatra hivatkozva nyilvánított alkotmányellenessé egy szintén részben elévülési tárgyú ki nem hirdetett törvényt,[10] rámutatva, hogy a tartalmilag súlyosabb visszaható hatályú büntető jogalkotás nem felel meg a büntető-

[8] A sértett kapcsán gondoljunk csak a jogos védelem jelentős változásokon keresztülesett kérdéskörére, de pl. a magánindítvány előterjesztésének megfontolásakor is jogában áll a következmények pontos ismerete.

[9] E körben konzekvensen találkozik a bírói gyakorlat az Alkotmánybíróságéval: a Btk. 2. § alkalmazása során is az elkövetéskori és elbíráláskori szabályokat egymással összességében veti egybe, így pl. a büntetési tételeken túl a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjára is tekintettel kell lenni [4/2013. (X. 14.) BK vélemény].

[10] Egyes büntetőeljárási szabályok kiegészítéséről szóló, az Országgyűlés 1993. február 16-i ülésén elfogadott törvény.

jogi legalitás alkotmányos elveinek, ismételten hivatkozott továbbá a jogállamiság követelményére. A háborús és emberiség elleni bűncselekmények elévülésének kizártsága a magyar jog elkövetéskori enyhébb szabályai ellenére viszont alkotmányos az 53/1993. (X. 13.) AB határozat szerint, azonban az Alkotmánybíróság ezt nemzetközi jogi okokkal magyarázza: a *nullum crimen* elv e körben nem a belső jogban, hanem a nemzetközi jogban érvényesül, mivel a nemzetek közössége által elismert általános elvek alapján minősültek e cselekmények az elkövetés idején is háborús vagy emberiség elleni bűncselekménynek. Ugyancsak többek között az elévülési határozatra utal vissza a 2/1994. (I. 14.) AB határozat, a 35/1999. (XI. 26.) AB határozat, és a 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, melyek egyike sem elévülési tárgyú, mindhárom valamely jogszabály visszaható hatályának megengedhetőségét vizsgálja.[11]

Közös mindeme határozatokban az is, hogy többkevesebb hangsúllyal megjelenik bennük a büntetőjogi legalitás nemzetközi jogi, nemzetközi kötelezettségeinkből eredő háttere is. A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 15. cikk 1. bekezdése szerint „senkit sem lehet bűnösnek nyilvánítani olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely az elkövetés idején sem a belső, sem a nemzetközi jog értelmében nem volt bűncselekmény. Ugyanígy nem lehet súlyosabb büntetést kiszabni annál, mint amely a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható volt. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés alkalmazását rendelte el, ennek előnyeit az elkövető javára érvényesíteni kell." Ezzel teljes mértékben egybehangzóan fogalmaz az Európai emberi jogi egyezmény[12] 7. cikk 1. bekezdése is.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a visszaható hatály alól kivételnek számító háborús és emberiség elleni bűncselekményeket szűken,[13] míg a *nulla poena elve értelmezése során a büntetés fogalmát tágan értelmezi,*[14] összhangban a magyar alkotmánybírósági gyakorlattal. A büntetés fogalmába beletartozik az elkobzástól az előzetes letartóztatásig minden joghátrány,[15] a strasbourgi bíróság pedig a visszaható hatály tilalmát – a magyar Alkotmánybíróság jogállamisági aggályaihoz hasonlóan – az előreláthatóság kérdéséből vezeti le, vagyis azt vizsgálja, hogy a panaszosnak reális lehetősége volt-e magatartása jövőbeni következményeit megismerni.[16]

A hazai alkotmányos gyakorlathoz visszatérve, magával az összbüntetési eljárással az Alkotmánybíróság eleddig két alkalommal foglalkozott, de egyik esetben sem az időbeli hatály szempontjából.

Az 1116/D/2001. AB határozat a korábbi Btk. 1999. március 1. napjától hatályos 92. § (1) bekezdésének megsemmisítésére irányuló indítványokat elutasította, a 3/2002. BJE ellenieket visszautasította. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy több indítvány egyszerűen nem felelt meg a minimális tartalmi és formai követelményeknek, így az sem, amelyben az egyik indítványozó azt sérelmezte, hogy az előző fejezetben már ismertetett Mód.tv.-nyel szigorított összbüntetésbe foglalási szabályokat azon elítéltekre is alkalmazni kell, akik valamely cselekményüket, még a szigorítást megelőzően követték el, így a szabályok visszaható hatályúak. Ezen indítvány visszautasítása miatt sajnos nem ismerhettük meg az Alkotmánybíróság álláspontját e kérdésről; nézetem szerint a nulla poena fentebb részletezett elvét ez nem sértheti, hiszen az elkövetőnek az újabb bűncselekménynek a Mód.tv. hatályba lépését követő elkövetésekor tisztában kellett lennie annak súlyosabb következményeivel, ha viszont valamennyi cselekményt a korábbi törvény hatálya alatt követte el, úgy az összbüntetési eljárásban is azt alkalmazták.[17] Maga a határozat érdemben az összbüntetési szabályoknak a szabadsághoz való joggal, a törvény előtti egyenlőséggel való összeegyeztethetőségét vizsgálta, és alkotmánysértést nem észlelt. Világossá tette, hogy az összbüntetés nem új elítéltetés, hanem az elítélt számára biztosított kedvezmény, amely meghatározásában a jogalkotót széles körű mérlegelési jog illeti meg.

A teljesség kedvéért rövid említést érdemel még a 1012/B/2008. AB határozat, amely a 3/2002. BJE IV/1–2. pontjainak megsemmisítésére irányuló indítványokat utasította el, illetve vissza.[18] A fiatalkorúak összbüntetéseire vonatkozó korabeli speciális szabályok nem képezik vizsgálatunk tárgyát, e határozat inkább szintén indokolásának elvi megállapításai miatt jelentős, mivel – a bírósági gyakorlattal megint csak összhangban – kimondta, hogy az összbüntetés büntető anyagi jogi jogintézmény (3. pont). Célja a halmazati szabályokból kiindulva az arányos büntetés garantálása a személyi szabadság elvonásával járó szankciók alkalmazásakor a terhelt számára hátrányos azon esetekben, amikor a terhelt ismert és felderített cselekményeinek egy eljárásban való elbírálására a hatóságok, illetve a bíróság oldalán felmerülő objektív okból nem volt mód.

[11] Sorrendben az 1440/1945. (V. 1.) ME r., a korábbi Be.-t (1973. évi I. tv.) módosító 1998. évi LXXXVIII. tv. és a korábbi Btk. akkor 270. §-ában szabályozott rémhírterjesztés kapcsán.

[12] Az egyezmény a fenti néven ment át a jogi köztudatba, de pontos megjelölése: Rómában 1950. november 4. napján kelt Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről.

[13] Magyar vonatkozású példaként: Korbely v. Hungary, 2008; úgyszintén: Kononov v. Latvia 2008.

[14] Toma v. Romania 2012., Alimucaj v. Albania 2012., E. K. v. Turkey 2002., Gurguchiani v. Spain 2009.

[15] Holott utóbbi eljárásjogi intézményként csupán kényszerintézkedés. Lásd: Welch v. The United Kingdom, 1995; illetve az előzetes fogvatartásra: M v. Germany 2009., Jendrowiak v. Germany 2011., K v. Germany 2012., G v. Germany 2012., Glien v. Germany 2013. stb.

[16] Liivik v. Estonia 2009., Del Rio Prada v. Spain 2012., Del Río Prada v. Spain 2013., Camilleri v. Malta 2012., Vyerentsov v. Ukraine 2013.

[17] Lásd 2. lábjegyzet.

[18] Továbbá az EBH 2004.1103. sz. jogesetét, amely alkotmánybírósági vizsgálat tárgya nyilvánvalóan nem is lehetett.

3.
Az új Btk. alkalmazása

Az új Btk. alkalmazása során az összbüntetési eljárásban több esetkör merülhet fel. A „legszerencsésebb" az, ha valamennyi alapítélettel elbírált cselekmény elkövetési ideje az új törvény hatályba lépését követi, ilyenkor semminemű elvi vagy gyakorlati probléma nem képzelhető el. Bár a 1116/D/2001. AB határozat alapjául szolgáló egyik indítvány hasonlókat sérelmezett, a már kifejtettekre figyelemmel nemcsak kötelező, de aggálytalan is az új Btk. alkalmazása akkor, ha valamely cselekményt az elkövető már az új törvény hatálya alatt követte el. Itt jegyzem meg, hogy amennyiben kettőnél több elítélés közül csak az egyik ítéletet hirdették ki 2013. július 1-je után, úgy az elkövető a hatályos eljárási szabályok szerint nyilatkozhat úgy is, hogy csak azon ítéletek összbüntetésbe foglalásához járul hozzá, amelyekre a korábbi Btk. összbüntetési szabályai vonatkoznak, az egyes szabadságvesztések tartamától függően ez kedvezőbb lehet reá nézve.

A gondok ott kezdődnek, amikor valamennyi cselekmény elkövetési ideje az új törvény hatályba lépését megelőző, de az egyik ítélet már 2013. július 1. napját követően emelkedik jogerőre, ezért a Btká. alapján kötelező az új Btk. alkalmazása – tekintet nélkül arra, hogy mi az elkövetőre a kedvezőbb rendelkezés. Árnyalva a dolgot, elképzelhető egyrészről az, hogy az elkövető valamennyi cselekményt a legkorábbi ítélet kihirdetése előtt követte el, de az is, hogy az egyiket már azt követően, ellenben a legkorábbi határozat jogerőre emelkedése előtt. Az első esetben összbüntetési eljárásnak továbbra is van helye, de annak ellenére, hogy a cselekményeket 2013 júliusa előtt követte el, már csak legfeljebb a rövidebb tartamú büntetés 2/3 része elengedésének van helye, szemben az elkövetéskori 3/4-es, de a rövidebb büntetés teljes tartamáig is terjedhető mérsékléssel. Még rosszabbul jár az elkövető a második esetben, ugyanis az összbüntetés kedvezményéből teljes egészében kizárásra kerül.

Mindkét fenti eset rendkívül aggályos. Az elsőben az elkövető által végül ténylegesen kiállandó büntetés tartama meghatározásának szabályai az elkövetést követően, számára hátrányosan változtak, de – a Btk. időbeli hatályára vonatkozó általános szabályok ellenére – az elbíráláskori hátrányosabb rendelkezéseket alkalmazzák vele szemben. A második esetben ez tovább súlyosbodik az előreláthatóság teljes hiányával, hiszen a korábbi Btk. alatt a másik ügyében nem jogerősen már bűnösnek kimondott elkövető okkal számított arra, hogy a másodfokú határozat meghozatala előtti újabb bűncselekménye miatt kiszabott esetleges szabadságvesztését is összbüntetésbe foglalják, mely lehetőséget szintén elvonja az elbíráláskori jogszabály.

Az alkotmányossági kérdéseken túl további zavart okozhat a Btká. 3. §-ának értelmezése a tekintetben is, hogy pontosan mit értünk az új Btk. alkalmazásán az összbüntetési eljárásban: annak kizárólag az összbüntetés anyagi jogi feltételeinek vizsgálatára és a tartam meghatározására kell kiterjednie, vagy a szabadságvesztés járulékos kérdéseire is. Ez azért jelentős, mert számos szigorítása ellenére az új törvény a *feltételes szabadságra bocsátást* általában kedvezőbben szabályozza: míg korábban arra büntetési fokozattól függően a büntetés 2/3, 3/4 vagy 4/5 része kitöltését követően volt lehetőség [korábbi Btk. 47. § (2) bek.], addig most ugyanerre végrehajtási fokozattól függetlenül a büntetés 2/3-ának, visszaesők esetén 3/4-ének kitöltése után kerülhet sor [új Btk. 38. § (2) bek.].

Abban eddig egységes volt az álláspont, hogy az összbüntetés nem számít újabb elítélésnek, és az alapítéletek jogerejét nem érinti, így pl. ha az egyik alapítéletből kizárt a feltételes szabadságra bocsátás, akkor ez kiterjed az összbüntetésre is, mint egységes büntetésre.[19] Ha a korábbi Btk. szerinti egyik ítélet alapján (bár ezt annak rendelkező része nem mondta ki) az elítélt pl. büntetése 4/5 része, míg a másik – szintén a régi törvényen alapuló – büntetése 3/4 része kitöltése után szabadulhatna, azonban az egyik ítélet jogerőre emelkedésének időpontja miatt az új összbüntetési szabályokat kell alkalmazni, akkor a feltételes szabadságra bocsátás kérdésben is az új Btk.-t alkalmazva az összbüntetési ítélet áttöri – az elítélt javára – az alapítéletek anyagi jogi jogerejét azzal, hogy az elítélt legkorábban a büntetés 2/3 rész kitöltése után már szabadulhat. Ha viszont a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a bíróság az alapítéletek szerint, a korábbi Btk. alapján állapítaná meg, akkor az összbüntetési eljárásban egyszerre alkalmazná mindkét törvényt, ami szintén nem járható út.[20] Utóbbi megoldás ráadásul nem is lehetne alkalmazható, ha egy régi és egy új törvényen alapuló ítéletet kellene összbüntetésbe foglalni.

Elfogadva a bírói gyakorlatot abban is, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kedvezőbb szabályai a terheltre enyhébb szabályoknak minősülnek,[21] az egyes korábbi Btk.-n alapuló alapítéletekben kiszabott szabadságvesztések tartamától és végrehajtási fokozatától függően a valódi kvázi-halmazat esetén elképzelhető az is, hogy az új Btk. alkalmazása összességében végül az elítéltre lesz kedvezőbb. Pl. ha két, a régi törvényen alapuló, egyezően 3 év tartamú fegyházbüntetést a régi Btk. szerint foglalunk összbüntetésbe, akkor annak tartama 3 év 9 hónap fegyház lesz, melyből az elítélt leghamarabb 3 év elteltével szabadul. Ugyanezen büntetéseket az új törvény szerint összbüntetésbe foglalva az összbüntetés tartama 4 év, ebből viszont az elítélt 2 év 8 hónap után már feltételes szabadságra bocsátható, ha nem visszaeső. Ha viszont az elítélt egyben visszaesőnek is minősül, úgy utóbbi esetben a feltételes szabadság legkorábbi időpontja 3 év, így ismét a régi törvény a kedvezőbb.

[19] 3/2002. BJE III/4. pont. Ez nem keverendő össze azzal, ha valamely ítélet vonatkozásában az elítéltet e kedvezményből utólag zárják ki (82/2010. BK vélemény II. pont).

[20] Az is evidens, hogy a Btk. 2. § alkalmazásában vagy teljes egészében az elkövetéskori, vagy teljes egészében az elbíráláskori anyagi jogi jogszabályokat alkalmazzuk.

[21] Lásd a 10. lábjegyzet. Ez annyiban állja azért a vitát, hogy a tényleges feltételes szabadságra bocsátás nem garantált.

Három további példa kívánkozik még ide: egy 3 és egy 1 éves börtönbüntetést összbüntetésbe foglalva a régi Btk. szerint 3 év 3 hónapos tartamot kapunk, melyből az elítélt feltételes szabadságra 2 év 5 hónap 15 nap után bocsátható, míg az újat alkalmazva 3 év és 4 hónap az összbüntetés tartama, 2 év 2 hónap 20 napos feltételes szabadságra bocsátással (visszaesőnél utóbbi 2 év 6 hónap). Két tízéves fegyházbüntetés összbüntetésbe foglalásakor annak tartama a régi törvény alapján 12 év 6 hónap, az új szerint 13 év 4 hónap; a feltételes szabadság legkorábbi időpontja ehhez képest 10 év, illetve 8 év 10 hónap 20 nap, visszaesőnél pedig 10 év. Végezetül viszont egy 1 éves és egy 6 hónapos fogházbüntetés találkozásakor az összbüntetés régi Btk. szerinti tartama 1 év 1 hónap 15 nap, az új szerinti 1 év 2 hónap, az elítélt pedig mindkét esetben e büntetés 2/3 részének kiállását követően bocsátható feltételes szabadságra.[22]

Az algebrai összefüggések feltárása nem célja e cikknek, de a fenti példákból is látható az a paradox helyzet, hogy az elítélt annál jobban jár a szigorúnak szánt újabb szabályok alkalmazásával, minél szigorúbb végrehajtási fokozatú, illetve minél hosszabb tartamú szabadságvesztéseket foglalunk összbüntetésbe. Másrészről viszont fogházbüntetések összbüntetésbe foglalásakor az új rendelkezések az elítéltre nézve minden esetben hátrányosak,[23] a visszaesőkre pedig az új törvény szintén mindenképpen hátrányosabb ugyan, de fegyház végrehajtási fokozat esetén járnak relatíve a legjobban: hosszabb tartamú büntetésből szabadulhatnak azonos időpontban feltételes kedvezménnyel. A visszaesőkre vonatkozó szabályok évek óta megfigyelhető szigorodása közepette mindez aligha volt a jogalkotó végiggondolt célja.

4. Összegzés

Amint az fentebb láthattuk, a kép nem teljes egészében fekete-fehér, azonban összességében az állapítható, hogy egy jól körülhatárolható elkövetői kört a Btká. 3. §-a visszamenőleges hatállyal egyszerűen kizár az összbüntetésbe foglalás lehetőségéből. Ez olyan *in malam partem* visszaható hatályú rendelkezés, mely álláspontom szerint nem egyeztethető össze a *nulla poena sine lege* alkotmányos és Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeiből is eredő elvével, és mint ilyen, sérti a jogállamiság elvét is.

A szorosan vett kvázi-halmazatban álló cselekmények esetén a tiltott visszaható hatály ügyenként külön-külön vizsgálandó, de az általánosságban is megállapítható, hogy a fogházbüntetések összbüntetésbe foglalásakor, úgyszintén a visszaesők esetén a kérdéses rendelkezés szintén a fenti alapjogokat sérti. E szabályok ellentétesek mind a Btk. többször hivatkozott 2. §-ával, mind a Bv. tvr. azzal analóg 2. § (1) bekezdésével, miszerint az elítélttel szemben csak az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók.

Az átmeneti rendelkezés megfogalmazása annyira egyértelmű, hogy azon a bírói gyakorlat átlépni nem tud, így minden a Btká. 3. §-a hatálya alá tartozó, egyelőre nem túl nagy számú ügyben az új Btk.-t alkalmazza, függetlenül attól, hogy az mennyiben hátrányos.[24] Hogy ezt mennyiben helyteleníti a bírói kar, nem tudni, mindenesetre beszédes, hogy a Kúria pl. a Btká. ez irányú átmeneti rendelkezése hiányából vezette le, hogy az új Btk. hatályba lépése előtti ítélettel elrendelt javítóintézeti nevelés intézkedést a régi törvény kedvezőbb szabályai szerint kell végrehajtani.[25]

Meggyőződésem, hogy a helyzet jogalkotói intézkedést igényel, aminek legegyszerűbb módja a Btká. 3. §-ának hatályon kívül helyezése.[26] Ennek hiányában az *actio popularis* intézménye megszűnésétől függetlenül vélhetően csak idő kérdése, mígnem az első alkotmányjogi panasz az Alkotmánybíróság elé nem kerül. Nem célom az Alkotmánybíróság döntését megjósolni, de ha az elévülési határozatban kifejtetteket a jelen összetételű testület is fenntartja, és a jogszabályhelyet megsemmisíti, az a már jogerősen befejezett további egyedi ügyekben felülvizsgálati eljárás alapjául szolgálhat.[27]

Az állam számára a legkellemetlenebb és legköltségesebb az lenne, ha az ügy az Emberi Jogok Európai Bírósága elé kerülne, mely a manapság nem épp az emberi jogok megsértéséről híres Németországot is ügyek sorozatában marasztalta el az utóbbi években pusztán azért, mert az elkövetést követően életbe lépett eljárásjogi jogszabályváltozás folytán a panaszosokkal szemben az előzetes letartóztatás tartamának megemelt törvényi maximumát alkalmazták, így azok hosszabb időt töltöttek előzetes fogvatartásban, mint amivel előzetesen számolhattak.[28] Egy-egy elmarasztaló strasbourgi döntés meglehetősen magas kártérítési kötelezettséget róna a költségvetésre, és szintén felülvizsgálat alapjául szolgálna.[29]

Mindent összegezve, a fentiek olyan negatív forgatókönyvek, melyeket üdvös lenne jogalkotás útján elkerülni. A jogalkotó nagyfokú szabadsággal bír az összbüntetés kereteinek tágításában és szűkítésében egyaránt, utóbbi azonban kizárólag a jövőre nézve, a büntető anyagi jog szakági és alkotmányos alapelveinek tiszteletben tartásával történhet. Ezt betartva azonban büntetőpolitikai döntés függvényében megfontolhatónak tartom az összbüntetés kedvezményének az első terhelti kihallgatást megelőzően elkövetett bűncselekményekre való korlátozását is, amely teljessé tenné a büntetőeljárás hatálya alatti bűnelkövetés szigorúbb megítélését. ■

[22] Fogházbüntetés esetén mindkét Btk. alapján kizárt, hogy az elkövető visszaeső legyen, hiszen akkor börtönt kell kiszabni [régi Btk. 44. §, illetve új Btk. 37. § (1) bek.].

[23] Mint a példa is mutatja, az elítélt mindkét törvény alapján a büntetés 2/3 részét kitöltve bocsátható feltételesen szabadságra, viszont az új Btk. szerint az összbüntetés tartama szükségszerűen hosszabb.

[24] Pl. Csongrádi Járásbíróság 2.Beü.340/2013/4. sz. ítélete.

[25] Vagyis az elítéltet a korábbi jogszabály szerint 19 éves korában kell véglegesen elbocsátani az új szerinti 21 éves kor helyett. Lásd: 1/2014 (I. 15.) BK vélemény.

[26] Amely mellett a már jogerőre emelkedett összbüntetési ítéletek helyzetét is rendezni kellene.

[27] Be. 416. § (1) bek. e) és f) pontok.

[28] Lásd a 16. lábjegyzet.

[29] Be. 416. § (1) bek. g) pont.

Dr. Fázsi László PhD*

Téves döntések és vétkes mulasztások az elhúzódó eljárások tükrében

A büntetőügyek egyesítésének és elkülönítésének szabályozása egyidős a büntető eljárási jogunk kodifikációjával, sőt azt is megállapíthatjuk, hogy ezen a téren lényegében ma is a több mint száz évvel ezelőtt megalkotott szabályok szerint járunk el, ami kitűnik a szabályozás történetének áttekintéséből.

Dr. Remes Zoltán emlékére[1]

1. Bevezető

Már az 1900-ban megjelent Magyar Jogi Lexikonban is azt olvashatjuk, hogy „a kellő mértéken túlmenő egyesítés szerfölött megnehezíti az ügynek egységes áttekintését, tehát annak elbírálását is [különösen az esküdtek részéről], ezenfelül súlyosabbá teszi a vádlottnak és a védelemnek helyzetét: elhúzza a vizsgálati fogságot, hosszabbítja az eljárás lefolytatást stb. Ennélfogva a gyakorlati szükség követelményeit az indítványozó kir. ügyészségnek és az egyesítést elrendelő bíróságnak helyes tapintata és megfelelő gyakorlati érzéke fogja csak az adott esetben kielégíthetni."[2] Azóta többször is nagyot fordult a világ, de a „kellő mértéken túlmenő egyesítés" változatlanul figyelmet érdemlő problémát jelent napjaink joggyakorlatában is, noha ennek megoldására a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény [Be.] is kézenfekvő megoldással szolgál és meglehetősen széles körű bírói gyakorlatra[3] támaszkodhatunk. A jelent tanulmány tehát a büntetőügyek egyesítésének és elkülönítésének gyakorlati problémáit vizsgálja konkrét ügyek tükrében, a törvényi szabályozás alakulásának áttekintését követően.

2. Jogtörténeti áttekintés

1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról [Bp.]:

18. § A tettes bírósága illetékes a részesre, az orgazdára és a bűnpártolóra, valamint ezeknek külön vagy másokkal együtt elkövetett más bűncselekményeire nézve is. Ha a részes, az orgazda vagy a bűnpártoló bűncselekménye oly súlyos, hogy reá a tettes bíróságának hatásköre ki nem terjed; az a bíróság fog eljárni, mely illetékességgel bírna, ha a tettes bűncselekménye hasonló súlyosságú volna.

A jelen § szerint összefüggő ügyek lehetőleg egyesítendők és együttes ítélettel intézendők el.

19. § Ha ugyanazt az egyént több bűncselekmény terheli, a külön folytatott ügyek rendszerint egyesítendők, s azokban lehetőleg együttes ítélet hozandó.

Az egyesítésre és a további eljárásra több illetékes bíróság közül az van hivatva, melynek hatáskörét a bűncselekmények egyike sem haladja meg. Ha több ilyen bíróság volna, ezek közül a legsúlyosabb bűncselekmény tekintetében illetékes bíróság, kétség esetén pedig az a bíróság jár el, amely a többit megelőzte. [...]

20. § Más bűnvádi ügyekkel nem egyesíthetők azok, a melyekben az elsőfokú bíróság már ítéletet vagy megszüntető végzést hozott. [...]

21. § A 18. vagy 19. § alapján eljáró bíróság fontos okból az ügyek egyesítését vagy megszüntetését mellőzheti, illetőleg megszüntetheti, s az eljárást egyes ügyekben vagy egyes terheltek ellen elkülönítve folytathatja, esetleg más illetékes hatóságnak engedheti át.

Az illetékes hatóság a hozzá áttett ügyet vissza nem utasíthatja.

1962. évi 8. számú törvény erejű rendelet a büntetőeljárásról:

56. § (1) A bűntett valamennyi elkövetőjét, úgyszintén a bűnpártolót és az orgazdát rendszerint ugyanabban az eljárásban kell felelősségre vonni.

(2) Azokat az ügyeket, amelynek együttes elintézése az eljárás tárgyára vagy az abban részt vevő személyekre tekintettel vagy egyéb okból célszerű, egyesíteni lehet.

* *Tanácselnök, Nyíregyházi Törvényszék*

[1] Remes Zoltán [1972–2012] 2007 márciusától 2012. február 24-én bekövetkezett haláláig a Nyíregyházi Városi Bíróság elnökhelyettese volt, aki bíróként a mások számára áttekinthetetlenül bonyolult büntetőügyek szakszerű és időszerű elbírálására is képes volt.

[2] Márkus Dezső [szerk.]: Magyar Jogi Lexikon III, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900, 117. o.

[3] Ld. pl.: BJD 197., 1761., 1762., 1763., 1764., 1765., 1766., 1767., 1768., 1770., 3323., 3324., 4404., 4405., 4406., 4407., 4408., 5370., 6725., 6726., 6728., 6729., 7658., 9381., 9382., 10358., 10359., 10360., 10361.; Bírósági Határozatok [BH] 1975/7/302., 1979/3/100., 1984/7/267., 1984/11/430., 1987/10/352., 1988/12/440., 1989/2/54., 1990/3/94., 1991/3/99., 1992/12/746., 1995/4/203., 1997/2/70., 1998/3/116., 1998/5/216. sz.; 4/2007. BKv.

(3) Az ügyek egyesítését mellőzni kell, illetve az ügyeket el kell különíteni, ha a terheltek nagy száma vagy egyéb ok az ügy tárgyalását jelentősen megnehezítené.

(4) Elkülönítés esetén az iratokat ahhoz a bírósághoz kell áttenni, amely egyébként illetékes.

1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról:

32. § (1) A bűncselekmény valamennyi elkövetőjét, továbbá a bűnpártolót és az orgazdát rendszerint ugyanabban az eljárásban kell felelősségre vonni.

(2) Egyesíteni lehet azokat az ügyeket, amelyek együttes elbírálása az eljárás tárgyára vagy az abban résztvevő személyekre vagy egyéb okból célszerű.

(3) Az ügyek egyesítését mellőzni kell, illetőleg az ügyeket el kell különíteni, ha a terheltek nagy száma vagy egyéb ok az ugyanabban az eljárásban történő felelősségre vonást jelentősen nehezítené.

(4) Az elkülönített ügy iratait az egyébként illetékes hatósághoz kell áttenni.

374. § (2) Ha a próbára bocsátott ellen

a) a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt újabb büntetőeljárás indul, az ügyeket egyesíteni kell, és az újabb ügy elbírálására illetékes bíróság jár el, az ügyész indítványára azonban a próbára bocsátást elrendelő bíróság is eljárhat,

b) a próbaidő előtt elkövetett bűncselekmény miatt a próbaidő alatt indult büntetőeljárás, a bíróság az ügyeket egyesíti, a próbára bocsátást kimondó végzést hatályon kívül helyezi, és új határozatot hoz, vagy az egyesített ügyeket újból elkülöníti.

A hatályos szabályozás:

72. § (1) Ha a büntetőügyben több terhelt van, velük szemben rendszerint egyazon eljárást kell lefolytatni. Ez a rendelkezés a bűnpártolóra és az orgazdára is kiterjed.

(2) Egyesíteni lehet azokat az ügyeket, amelyek együttes elbírálása az eljárás tárgyára vagy az eljárásban részt vevő személyekre tekintettel, illetve egyéb okból célszerű.

(3) Az ügyek egyesítését mellőzni kell, illetőleg az ügyeket el kell különíteni, ha a terheltek nagy száma vagy egyéb ok a felelősségnek ugyanabban az eljárásban történő elbírálását jelentősen nehezítené.

(4) Az elkülönített ügy iratait a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz, ügyészhez vagy nyomozóhatósághoz kell áttenni.

265. § (1) A bíróság hivatalból vagy indítványra határoz az ügyek egyesítéséről vagy elkülönítéséről [72. §].

(2) Ha a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt a próbára bocsátott ellen újabb eljárás indul, vagy ha a próbára bocsátott ellen a próbaidő előtt elkövetett bűncselekmény miatt a próbaidő alatt indult eljárás, az ügyeket egyesíteni kell, és az újabb ügy elbírálására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság jár el. Ha a vádlottat katonai büntetőeljárásban bocsátották próbára, az ügyeket az a bíróság egyesíti, amely a katonai büntetőeljárást lefolytatta, kivéve, ha a katonai büntetőeljárás hatályát a 470. § (3) bekezdése alapozta meg.

(3) Az egyesítésnek nem akadálya, hogy a vádlottat korábban magánvádas ügyben bocsátották próbára, az újabb büntetőügyben azonban az ügyész, pótmagánvádló, vagy másik magánvádló képviseli a vádat. Ha a vádlottat közvádas ügyben bocsátották próbára, és az újabb büntetőeljárás magánvádra indul ellene, az ügyeket akkor lehet egyesíteni, ha az ügyész a vád képviseletét a magánvádlótól átvette. Ebben az esetben a bíróság az iratokat a vádképviselet átvételének megfontolása végett az ügyésznek küldi meg. Ez a korlátozás nem érvényesül, ha az újabb ügyben a vádat pótmagánvádló képviseli.

(4) Ha az újabb eljárásban a vádlott bűnösségét a bíróság nem állapítja meg, az egyesített ügyeket újból el kell különíteni.

[...]

A témánkat érintő rendelkezések változatlanságából arra lehet következtetni, hogy a 117 évvel ezelőtt kialakított szabályozás kiállta a gyakorlat próbáját, amihez azonban rögtön hozzá kell tenni, hogy ezeket a szabályokat már régen nem olyan körülmények között alkalmazzuk, mint amilyenek a Bp. megalkotásakor figyelembe vehetők voltak.

3. Célszerűtlen egyesítések

A gyakorlatban szükségképpen az egyesítés elmulasztása valósíthat meg eljárási szabálysértést, hiszen az egyéb eljárási szabályok betartása esetén az esetleg indokolatlanul elrendelt egyesítés sem befolyásolhatja az ítéletet. Valószínűleg ilyen megfontoláson alapuló bírói óvatossággal magyarázható az, hogy a gyakorlatban inkább célszerűtlen egyesítésekkel lehet találkozni.[4] Célszerűtlen volt véleményem szerint az ügyek egyesítése pl. a következő esetekben.

A Mátészalkai Városi Bíróságon a lopás bűntette miatt egy vádlott ellen 1998. január 6-án B.6/1998. szám alatt indult ügy az 1998. november 23-án 1999. február 18-ára kitűzött tárgyaláson a vádlott beismerő vallomása és a rendelkezésre álló okiratok alapján befejezhető lett volna. Ehelyett ugyanezen a tárgyalási napon a B. 161/1998., B.269/1998., B.286/1998., B.433/1998. számú ügyek egyesítéséről rendelkezett az eljáró bíró és a tárgyalást elnapolta június 3-ára. Ekkor az egyesítés folytán immár három vádlott ellen folyó ügyben a II–III. r. vádlottak nem jelentek meg. Emiatt a tárgyalás elnapolására került sor november 3-ára. Ezen a tárgyalási napon az eljáró bíró még egyesítette a B.573/1998. és a B.431/1999. számú ügyeket is, ugyanakkor a III. r. vádlottal szemben az eljárást elkülönítette. Az 1998. január 6-án indult ügy csak 2000. március 9-én nyert befejezést.

[4] A célszerűtlen és kerülendő egyesítések külön csoportja, amikor eljárási pozíciók (tanú, vádlott) is keverednek az ügyben. Erre utal Elek Balázs az ún. három csapás érvényesüléséről írt tanulmányában. Elek Balázs: Három csapás kontra arányosság. Ügyészek Lapja, 2013/3–4. szám17–23. o.

A Mátészalkai Városi Bíróság B.367/1998. számú, 1998. július 1-jén érkezett ügyében az 1992. február 12-én június 2-ára kitűzött tárgyaláson került sor a B.681/1998. számú ügy egyesítésére, így az eredetileg egy vádlott ellen indult ügy már két vádlott ellen folyt. Abban az esetben, ha nem kerül sor az egyesítésre a B.367/1998. számú ügy már 1999. február 12 -én befejezhető lett volna, mert ekkorra megtörtént az elbíráláshoz szükséges bizonyítás lefolytatása.

A Mátészalkai Városi Bíróságon folytatólagosan elkövetett sikkasztás büntette és folytatólagosan elkövetett magánokirat-hamisítás vétsége miatt egy vádlott ellen 1997. július 21-én B.327/1997. szám alatt indult ügyben viszonylag terjedelmes bizonyítás lefolytatása után, az 1998. június 15-ei tárgyalási napon az eljáró bíró ügyészi indítványra egyesítette a B.298/1998. számú ügyet, annak ellenére, hogy ezt a vádlott és védője egyaránt ellenezte, arra hivatkozással, hogy a már szinte teljes körű bizonyítás felvételére sor került és az egyesítés az eljárás megismétlését vonja maga után. Megjegyzem, hogy a Mátészalkai Városi Ügyészség B.878/1997. számú vádiratában „személyi és tárgyi összefüggés okából" indítványozta az ügyek egyesítését.

Az ügyek közötti tárgyi összefüggés azonban nem állt fenn, mert nem alapozza meg ennek megállapítását pusztán az a körülmény, hogy a vádlott a folytatólagosság egységébe nem olvadó sikkasztást a vád szerint mindkét ügyben ugyanazon betéti társaság üzletvezetőjeként követte el. A B.298/1998. számú ügyben a vád szerint 5 670 000 forintra elkövetett jogosulatlan gazdasági előny megszerzésének bűntette volt a domináns cselekmény. Az ennek ellenére elrendelt egyesítés miatt az ügyben a bűntetti eljárási szabályai szerint kellett a továbbiakban eljárni. Ennek következtében június 15-én a már felvett bizonyítás megismétlésére került sor, majd a B.298/1998. számú ügyben szükséges bizonyítás kiegészítés miatt a tárgyalást el kellett napolni. Az ügy csak 1999. október 5-én fejeződött be első fokon.

Valamennyi ismertetett üggyel kapcsolatban megállapítható az, hogy az ugyanazon vádlott ellen párhuzamosan folyó ügyek egyesítése egyik esetben sem volt célszerű, mert az eljárások elhúzódását eredményezte.

A célszerűség a legteljesebb mértékben hiányzott a Nyíregyházi Városi Bíróság B.1122/1996. [korábban B.1435/1995.] számú ügyében, amellyel kapcsolatban az egyesítés kérdésében való döntés szempontjából lényeges adatokat az 1–2. számú táblázatokban foglaltam össze, az eljárás menetét pedig azt követően ismertetem. [A 2. sz. táblázatban az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.]

Ügyszám	Vádirat száma	Érkezés időpontja	Egyesítés időpontja
B.1122/1996. (B.1436/1995.)	B.696/1995.	1995. június 9.	–
B.1602/1995.	B.1075/1995.	1995. június 28.	1996. október 28.
B.2799/1996.	B.2526/1996.	1996. november 20.	1996. december 11.
B.1454/1996.	B.1247/1996.	1996. június 14.	1997. február 26.
B.1893/1996.	B.1028/1996.	1996. július 23.	1997. január 20.
B.790/1997. (B.1641/1996.)	B.533/1996.	1996. július 1.	1997. március 26.
B.2136/1997.	B.1900/1997.	1997. augusztus 6.	1997. szeptember 26.

1. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.1122/1996. sz. ügyében elrendelt egyesítések

Ügyszám/ vádlottak	B.1122/1996.	B.1602/1996.	B.2799/1996.	B.1893/1996.	B.1454/1996.	B.790/1997.	B.2136/1997.
M. Gy. I. r.							
M. J. II. r.							
M. A. III. r.							
M. L. IV. r.							
L. V. V. r.							
Ifj. M. K. VI. r.							
V. T. VII. r.							
Id. M. K. VIII. r.							

2. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.1122/1996. sz. ügyében egyesített büntetőügyek közötti személyi összefüggések

Az eredetileg B.1436/1995. szám alatt 1995. június 9-én érkezett ügy az 1995. március 11-én és 13-án elkövetett, folytatólagosan elkövetett lopás büntette miatt indult M. Gy. I. r. és M. J. II. r. vádlottak ellen.

Az 1995. szeptember 6-án és október 4-én tartott tárgyaláson az eljáró bíró a teljes körű bizonyítást lefolytatta, majd az 1995. március 13-a óta előzetes letartóztatásban levő vádlottak letartóztatását megszüntette, az eljárást felfüggesztette és pótnyomozást rendelt el M. A. tanúval szemben (!). Az ügyészség 1996. május 8-án a pótnyomozás lefolytatása után az iratokat azzal küldte vissza a városi bíróságnak, hogy az ügyben benyújtott vádiratot teljes egészében fenntartja. Az iratok 1996. május 14-én B.1122/1996. szám alatt újralajstromozásra kerültek. Az ezt követően 1996. június 19-ére kitűzött, majd szeptember 18-ára elhalasztott tárgyalás megtartására M. J. II. r. vádlott távolmaradása miatt nem került sor.

1996. október 28-án viszont valamennyi idézett megjelent és a kihallgatásuk is megtörtént. Ekkor M. Gy. I. r. vád-

lott kihallgatása után az eljáró bíró az M. Gy. I. r. vádlottal szemben B.1602/1995. szám alatt indult ügy egyesítését rendelte el. [A Nyíregyházi Városi Ügyészség B.1074/1995. számú vádindítványában az 1995. február 25-én elkövetett garázdaság vétsége és rongálás vétsége miatt emelt vádat, négy tanú kihallgatását, valamint a B.1436/1995. számú ügyhöz történő egyesítés elrendelését indítványozta.] Az egyesítés indokolása: „a vádlottak személyazonossága és pergazdaságossági szempontból a bíróság az ügyeket a Be. 32. § (1) bekezdése alapján egyesítette.

Az 1996. október 28-ai tárgyalási napon a lehetséges bizonyítás felvétele után az egyesített ügy sértettjének tanúkénti megidézése, valamint M. J. II. r. vádlott elmeorvos-szakértői vizsgálata miatt a tárgyalás elnapolására került sor 1996. december 11. napjára. [Megjegyzem, hogy az elkészült elmeorvos-szakértői vélemény szerint a vádlott beszámítási képessége teljes értékű volt.]

Az 1996. december 11-ei tárgyalási napon M. Gy. I. r. vádlott szabályszerű idézésre nem jelent meg jelen volt M. J. II. r. vádlott, valamint két tanúként idézett sértett. Ekkor az eljáró bíró a B. 2799/1996. számú ügyet egyesítette, majd intézkedett az M. Gy. és M. J. vádlottak ellen meg folyamatban levő büntetőügyek iratainak beszerzése érdekében és a tárgyalást 1997. január 20-ára elhalasztotta.

Az 1997. január 20-ai tárgyalási napon került sor az M. J. II. r., M. A. III. r. és M. L. IV. r. vádlottakkal szemben B. 1893/1996. szám alatt az 1996. április 22-én elkövetett lopás bűntette miatt indult ügy egyesítésére majd a II–IV. r. vádlottak kihallgatására, ezt követően pedig a tárgyalás 1997. február 17. napjára történő elnapolására.

Az 1997. február 17-ei tárgyalási napon a III–IV. r. vádlottak nem jelentek meg az idézettek közül, emiatt a tárgyaláson megjelent egyik sértett kihallgatását követően a tárgyalás elnapolására került sor 1997. március 26. napjára.

A március 26-ai tárgyalási napon történt meg a B.1454/1996. és a B.790/1997. számú büntetőügyeknek az egyesítése, majd L. V. V. r., ifj. M. K. VI. r. és V. T. VII. r. vádlottak kihallgatása, továbbá egy korábban már kihallgatott tanú ismételt kihallgatására is sor került.

Az 1997. május 21-ére elnapolt tárgyaláson M. J. II. r., M. A. III. r., L. V. V. r., V. T. VII. r. és M. K. VIII. r. vádlottak nem jelentek meg. Emiatt a tárgyalás elhalasztásra került 1997. június 30. napjára. Ekkor az eljáró bíró M. K., M. A. és V. T. vádlottak távolmaradása miatt a tárgyalást szeptember 29. napjára elhalasztotta.

Az 1997. szeptember 29-ei tárgyalási napon került sor az M. Gy. ellen B.2136/1997. szám alatt indult büntetőügy egyesítésére, majd id. M. K. VIII. r. vádlott kihallgatására, ezt követően az eljáró bíró a március 26-án egyesített B.1454/1996. számú ügyben a városi ügyészség B.1247/1996. számú vádindítványában indítványozott tanúk megidézése miatt a tárgyalást elnapolta november 5. napjára. Ekkor érdemi bizonyításra nem került sor, az eljáró bíró a B.533/1996. és a B. 1900/1997. számú vádiratban, illetőleg vádindítványban indítványozott tanúk megidézése miatt a tárgyalást elnapolta.

Az ügyben még 1998. május 22-én és 27-én, június 24-én, valamint október 21-én került sor tárgyalás tartására. Az ítélet meghozataláig 1998. október 21-én jutott el a bíróság.

A leírtakból kitűnően a koncepció nélkül elrendelt egyesítésekre célszerűtlenül került sor, amelynek következtében az eljárás jelentősen elhúzódott és az ügy áttekinthetetlenné vált az eljáró bíró számára. Ezt tükrözik a bizonyítás menetének bizonytalanságai, valamint az első fokú ítélet szerinti jogi minősítés problémái: ugyanazon bűncselekmény vonatkozásában bűnösséget megállapító és felmentő rendelkezés meghozatalára egyaránt sor került; egy bűncselekménynél az I. r. vádlott esetében nem került sor a társtettesség megállapítására; egy másik befejezett bűncselekményt érintően pedig tévesen a bűncselekmény kísérletének a megállapítására került sor. Jellemző, hogy a Bf. 1342/1998/4. számú másodfokú határozat rendelkező részének terjedelme több mint két oldal.

A Nyíregyházi Városi Bíróság eredetileg 47 vádlott ellen 40 rendbeli cselekmény miatt indított B.1335/2005. számú ügyéhez az elsőfokú bíróság (a Nyíregyházi Városi Bíróság próbára bocsátással befejezett B.1666/2005., B.2094/2007. és B.2396/2007. számú ügyeinek kivételével) alapvetően indokolatlanul egyesített még további 22 büntetőügyet, aminek eredményeként a vádlottak száma 80 főre gyarapodott, s ugyanennyi rendbeli bűncselekmény képezte az eljárás tárgyát az egyesítések után amelyeknek irányadó adatait a következő [3. számú] táblázat tartalmazza.

Egyesített ügy		Egyesítés időpontja
bírósági	ügyészségi	
száma		
B.878/2004.	B.2195/2003.	2005. október 26.
B.1987/2004.	B.8564/2003.	2004. szeptember 15.
B.2230/2004.	B.1960/2004.	2005. december 12.
B.2252/2004.	B.6168/2004.	2005. április 18.
B.2255/2004.	B.1682/2004.	2005. április 18.
B.2508/2004.	B.6428/2003.	2005. december 12.
B.616/2005.	B.2202/2004.	2005. október 26.
B.1354/2005.	Ny.110/2005.	2005. október 26.
B.1398/2005.	B.5058/2005.	2005. december 12.
B.1902/2005.	B.351/2005.	2005. december 12.
B.1832/2005.	B.793/2005.	2005. december 12.
B.1932/2005.	B.8423/2004.	2005. december 12.
B.2250/2005.	B.7811/2004.	2006. március 6.
B.2274/2005.	B.1763/2004.	2006. március 6.

Egyesített ügy		Egyesítés időpontja
bírósági	ügyészségi	
száma		
B.2407/2005.	B.130/2005.	2006. március 6.
B.2412/2005.	B.9304/2004.	2006. március 6.
B.10/2006.	B.9613/2004.	2006. március 6.
B.280/2006.	B.8637/2005.	2006. március 6.
B.1118/2006.	B.6028/2005.	2006. szeptember 22.
B.636/2006.	B.10.571/2005.	2007. július 2.
B.2075/2007.	B.5056/2007.	2008. február 4.
B.622/2008.	B.2685/2007.	2008. június 17.

3. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.1335/2005. sz. büntetőügyéhez történt egyesítések

A Be. 72. §-ának (2) bekezdése értelmében az ügyek egyesítésére tárgyi vagy személyi összefüggés okából kerülhet sor. A kétféle összefüggésnek lényeges szerepe van az ügyek egyesítésének szabályozása szempontjából is. Tárgyi összefüggés esetén ugyanis az egy eljárásban történő felelősségre vonás a Be. 72. §-ának (1) bekezdése szerint általában kötelező, míg személyi összefüggésnél az együttes elbírálás csupán lehetőség. Az egy eljárás keretében történő elbírálás azonban még tárgyi összefüggés esetén sem áttörhetetlen szabály. Erre utal a Be. 72. §-ának (1) bekezdésében használt „rendszerint" határozószó (amelynek jelentése: szokás szerint, megszokott rendszerint, többnyire) használata. Mindebből követően megállapítható az, hogy az elsőfokú bíróság döntése lehetséges következményeinek megfelelő mérlegelése nélkül, a célszerűségi szempontok figyelmen kívül hagyásával rendelte el sorozatosan a vádlottak további büntetőügyeinek pusztán személyi összefüggések miatti egyesítését, amire semmilyen elfogadható indokot nem lehet találni. Ennek azonban az elsőfokú eljárás törvényességének megítélésére nem volt közvetlen kihatása, miután az egyesítések törvényi feltételei egyébként fennálltak, viszont jelentősen megnehezítette az eljárás lefolytatását. Így ebben az esetben sem beszélhetünk annak a követelménynek az érvényesüléséről, amely szerint: „Az ügyek egyesítésekor kerülni kell, hogy az ügy olyan terjedelművé váljék, ami által áttekinthetetlen lesz."[5]

4. Elmulasztott elkülönítések

A célszerűtlen elkülönítésre és a célszerű elkülönítés elmulasztására egyaránt lehet példát találni. Jellemzőbb azonban az utóbbi probléma, különösen az olyan ügyeknél, amelyekben az ügyészség nagy számú vádlott ellen széles körű bizonyítást igénylő cselekmény miatt emel vádat. Az ilyen ügy tárgyalásának alapos előkészítése rendkívüli munka- és időráfordítást igényel, a tárgyi feltételek megteremtése körülményes, egy több száz főt érintő ügyben a koncentrált bizonyítás ésszerű időn belüli lefolytatása a mostani megjelenési fegyelem mellett gyakorlatilag kivitelezhetetlen, és mindennek következtében az ilyen ügyekben néha évekig elhúzódó bizonyítás anyaga is szinte átláthatatlanná válhat. Ezért ezzel a problémával is indokoltnak látszik bővebb terjedelemben foglalkozni.

Az egyik legjellemzőbb példa a Nyíregyházi Városi Bíróság B.516/1995. számú ügye, amely eredetileg B.1693/1993. szám alatt 1993. június 10-én indult, s a tárgyalt téma szempontjából lényeges adatai a következők.

Az ügy tárgyát képező eljárás 17 vádlott ellen 46 rendbeli bűncselekmény (csalás, magánokirat-hamisítás, számviteli fegyelem megsértése) miatt indult. A vádirat teijedelme 59 oldal, az ügyészség 232 tanú kihallgatását indítványozta. Általánosságban megállapítható még az is, hogy az egyes részcselekmények ténybeli és jogi megítélése is viszonylag egyszerű, lényegében a rendszerváltást követő években elharapódzott utólagos fizetés vállalása melletti vásárlásokkal elkövetett csalás-sorozat képezte a vád tárgyát. Az ügy elbírálásának nehézsége abból adódott, hogy a bizonyítás nagy számú személy kihallgatását tette szükségessé, akik különböző, többnyire Nyíregyházától távoli helységekben laktak. Erre tekintettel már a tárgyalás előkészítése során élni kellett volna az ügy elkülönítésének lehetőségével, figyelemmel a *4. számú táblázat*ban [14. o.] feldolgozott tárgyi- és személyi összefüggésekre. [Az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.]

A táblázatból is láthatóan a vádirat szerint az 1–12. vádpontok alatti cselekményeket az I. r. vádlott követte el, ezen belül csak a 8. vádpont alattit a XVII. r. vádlottal közösen; 13–27. vádpontok alatti cselekményeket a II., III., IV., V., VI., VII., XI. r. vádlottak; a 28–44. vádpontok alatti cselekményeket az I., V., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV. és XV. r. vádlottak; a 45. vádpont alatti cselekményt egyedül a XVI. r. vádlott követtet el; a 46. vádpont alatt pedig a külön-külön megvalósított számviteli fegyelem megsértésének vétségét tette vád tárgyává az ügyészség az I–IV. r., valamint a IX–XIII. r. vádlottakkal szemben.

[5] Belegi József–Berkes György [szerk.]: Büntetőeljárás jog – Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2012, 20. pótlás 296/13. o.

vádlottak / vádpontok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.
1.	■																
2.	■																
3.	■																
4.	■																
5.	■																
6.	■																
7.	■																
8.	■																■
9.	■																
10.	■																
11.	■																
12.	■																
13.		■	■														
14.		■	■														
15.		■	■														
16.		■	■														
17.		■	■														
18.		■	■														
19.		■		■		■	■										
20.		■		■		■	■										
21.			■	■	■		■										
22.			■	■	■												
23.				■	■												
24.				■													
25.						■					■						
26.						■					■						
27.						■					■						
28.					■												
29.	■				■												
30.	■				■												
31.					■												
32.					■												
33.								■	■								
34.					■			■	■								
35.								■	■								
36.								■	■								
37.									■								
38.									■								
39.								■	■			■					
40.								■					■	■	■		
41.	■									■							
42.										■							
43.										■							
44.										■	■						
45.																■	
46.	■	■	■	■					■	■	■	■	■				

4. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.516/1995. sz. ügyének tárgyi- és személyi összefüggései

A fentiek szerinti elkülönítés esetén az I. és az V. r. vádlott két párhuzamos büntetőeljárásban szerepelt volna terheltként, ami azonban a tárgyi összefüggés hiánya miatt nem zárhatta ki az egyébként messzemenően indokolt elkülönítés alkalmazását. Ezt annál is inkább megfontolás tárgyává kellett volna tenni már az eljárás kezdeti szakaszában, mert az I. és X. r. vádlottak védője is erre irányuló indítványt terjesztett elő az 1995. augusztus 3-ai tárgyalási napon. Az elkülönítés elmulasztása azzal a következménnyel járt, hogy bár az ügyben 1999 szeptemberéig 28 tárgyalási napon 17 vádlott és 149 tanú kihallgatására került sor, amelyről összesen 401 oldal terjedelmű jegyzőkönyv készült, de az ügy még így sem volt befejezhető.

Jellemző példának tekinthető a Kisvárdai Városi Bíróság B.431/1997. számú ügye is, amelynek lényeges adatai az alábbiak.

A 9 vádlott ellen többrendbeli jelentős értékre elkövetett sikkasztás büntette, különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés bűntette, közokirat-hamisítás büntette és magánokirat-hamisítás vétsége miatt folyó ügy 1997. június

25-én érkezett a bíróságra. Az ügyészség 48 tanú kihallgatását indítványozta.

Az 1997. október 18-án december 15–16. napjaira kitűzött tárgyaláson az I., II., VI. és IX. r. vádlottak nem jelentek meg. A jelenlevő vádlottak kihallgatása után a tárgyalás elnapolásra került 1998. február 4-ére.

A február 4-ei tárgyalási napon az I. és a VIII. r. vádlott védője nem jelent meg. A még ki nem hallgatott vádlottak kihallgatása után a tárgyalás elnapolására került sor május 4-ére. A vádlottak és öt tanú megidézése mellett.

Május 4-én az I–III. r., valamint a IX. r. vádlottak nem jelentek meg. Emiatt a tárgyalást el kellett halasztani.

A június 11-ei határnapon a II. és VI. r. vádlottak, valamint a VI. r. vádlott védője nem jelent meg. Emiatt az I. r. vádlott kihallgatása után ismételten a tárgyalás elnapolására került sor.

Szeptember 14-én az I. r. vádlott, valamint a VI. r. védője továbbá két tanú nem jelent meg. Erre tekintettel ez alkalommal is a tárgyalás elhalasztására került sor.

A november 9-ei tárgyalási napon az I–II. és a VIII–IX. r. vádlottak, valamint a VI–VII. r. vádlott védője nem jelent meg. Ez alkalommal is a tárgyalás elhalasztására került sor.

A folytatólagos tárgyalási napon december 9-én az I., III. és IX. r. vádlottak, valamint a VIII. r. vádlott védője nem jelent meg. A tárgyaláson jelenlevő vádlottak nyilatkoztak arról, hogy a korábban tett vallomásaikat fenntartják, majd a tárgyalás elnapolására került sor.

Az 1999. április 7-ei tárgyalási napon az I., II., III. és IX. r. vádlottak távolléte miatt került sor a tárgyalás elnapolására.

Június 24-én az I. és III. r. vádlottak nem jelentek meg. Emiatt megint a tárgyalás elhalasztására került sor.

	I. r.	II. r.	III. r.	IV. r.	V. r.	VI. r.	VII. r.	VIII. r.	IX. r.
I/1.									
I/2.									
I/3.									
I/4.									
I/5.									
I/6.									
I/7.									
I/8.									
I/9.									
I/10.									
I/11.									
I/12.									
I/13.									
I/14.									
I/15.									
I/16.									
II/1.									
II/2.									
II/3.									
II/4.									
II/5.									
II/6.									
II/7.									
II/8.									
II/9.									
II/10.									
III/1.									
III/2.									
III/3.									
III/4.									
IV.									
V.									
VI.									
VII.									

5. sz. táblázat
A Kisvárdai Városi Bíróság B.431/1997. sz. ügyének tárgyi- és személyi összefüggései

Az ügy tárgyi- és személyi összefüggéseit a fenti *5. számú táblázat* mutatja. [Az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.] A táblázatban nem jelezhető további összefüggés az, hogy a vádirat 4. pontjában írt cselekmény folytán az 1–3. vádpontokkal is érintett 15 személy részére került sor kifizetésre, akik közül négy személy a 6. vádponttal is érintett, ezek a személyek azonban nem vádlottként szerepelnek az ügyben. Ezeknek a körülményeknek a kihangsúlyozását azért tartom fontosnak, mert a vád tárgyát képező cselekmények közötti tárgyi és körülhatárolható személyi összefüggések megléte nyilvánvaló, amire tekintettel az ügyészség célszerűnek ítélhette a vádbeli cselekmények egy eljárás keretében történő elbírálását. Az eljárás pertörténete azonban azt mutatja, hogy a legalább 60 személyt érintő bizonyítás az adott eljá-

rási keretek között eredményesen nem folytatható le. Ezért indokolt lett volna az elkülönítés lehetőségének megvizsgálása.

A Kisvárdai Városi Bíróság B.967/1995. számú ügye is arra hozható fel példaként, amikor a tárgyalás előkészítése során az elkülönítés nem lett volna célszerű, az eljárás későbbi szakaszában azonban ennek lehetőségét az ügy befejezhetőségének biztosítása céljából véleményem szerint vizsgálni kellett volna.

A jelentős értékre elkövetett lopás büntette, vesztegetés vétsége, jelentős értékre elkövetett orgazdaság büntette, közokirat-hamisítás büntette és magánokirat-hamisítás vétségé miatt 9 vádlott ellen indult ügy eredetileg B.401/1994. szám alatt 1994. június 4-én érkezett a városi bíróságra.

Az 1994. szeptember 20-ai tárgyalási napon a II–III. r. vádlottak nem jelentek meg, ezért a megjelent vádlottak kihallgatása után a tárgyalás elnapolására került sor az ügyészség által a vádiratban indítványozott tanúk megidézésével.

A november 22-ei tárgyalási napon az I. r. vádlott nem jelent meg, a II–III. r. vádlott kihallgatása után a tárgyalás ismételt elnapolására került sor.

1995. január 17-én a IV. és a VII–VIII. r. vádlottak nem jelentek meg. Ekkor a tanács összetételének megváltozása miatt a tárgyalást elölről kellett kezdeni. A megjelent vádlottak kihallgatása után a tárgyalás elnapolásra került.

1995. február 21-én az I. és IV. r. vádlottak, valamint 4 tanú nem jelent meg. Ekkor a IV. és VII. r. vádlottak kihallgatására került sor, a megjelent 10 tanú kihallgatása nem történt meg, a tárgyalás elnapolásra került.

Május 4-én a III. r. vádlott és 3 tanú nem jelent meg 12 tanú viszont jelen volt, azonban a tárgyalás elhalasztására került sor érdemi bizonyítás felvétele nélkül.

Június 12-én a II. és VII. r. vádlottak, továbbá 5 tanú nem jelent meg, 10 tanú viszont idézésre megjelent, akik közül egy tanú kihallgatása után a tárgyalást elnapolta az eljáró bíró.

Az augusztus 23-ai tárgyalási napon az I. és III. r. vádlottak, valamint 4 tanú nem jelent meg a többi tanú jelen volt. Érdemi bizonyítás felvétele nélkül ekkor is a tárgyalás elhalasztására került sor.

Az augusztus 31-ei tárgyalási napon a VII. r. vádlott és egy idézett tanú nem jelent meg. A megjelent tanúk kihallgatása után került sor a tárgyalás elnapolására a VII. r. vádlott elővezetésének elrendelése mellett.

Szeptember 20-án a II. és VIII. r. vádlottak, valamint az I. r. vádlott védőjének távolléte miatt került sor a tárgyalás elhalasztására.

Szeptember 28-án az I. r. vádlott védőjének betegsége miatt a tárgyalás elhalasztására és egyidejűleg tévesen az eljárás felfüggesztésére került sor.

A B.967/1995. szám alatt 1995. december 19-én iktatott ügyben 1996. január 22-ére kitűzött tárgyalási napon az V. és VII. r. vádlottak nem jelentek meg, egy tanú kihallgatása után a tárgyalás elnapolására került sor.

A március 21-ei tárgyalási napon az I. és a VIII. r. vádlottak, valamint a III. r. vádlott védőjének mulasztása miatt a tárgyalás elhalasztására került sor.

Az április 15-ei tárgyalási napon az I. és III. r. vádlott védője nem jelent meg, a megjelent tanúk kihallgatása után a tárgyalás elnapolására került sor két tanú szembesítése érdekében, mivel az egyik tanú nem volt jelen.

Május 2-án valamennyi idézett megjelent. Ekkor az április 15-ei elnapolás okát jelentő szembesítés lefolytatása után a III. r. vádlott védőjének indítványára az április 15-én kihallgatott tanú által a szembesítés során hivatkozott két tanú megidézése miatt a tárgyalás elnapolására került sor.

A június 3-ai tárgyalási napon az I. és VI. r. vádlottak nem jelentek meg [az I. r. vádlott aznap tett gépkocsivezetői vizsgát!] és emiatt a tárgyalás elhalasztására került sor.

Szeptember 2-án a IV. és VII. r. vádlottak, valamint a IV. r. vádlott védője nem volt jelen, aminek következménye a tárgyalás újabb elhalasztása volt.

Az október 2-ai tárgyalási napon a IV. és VII. r. vádlottak, valamint a IV. r. vádlott védője nem jelent meg, így ez alkalommal is a tárgyalás elhalasztására került sor.

A november 6-ai tárgyalási napon a IV. r. vádlott védőjének kivételével valamennyi idézett megjelent. A jegyzőkönyv szerint „IV. r. előadja, hogy adott esetben, amennyiben ítéletre kerülne sor, perbeszédre, úgy ragaszkodik védője jelenlétéhez". Az eljáró bíró a még ki nem hallgatott két tanú kihallgatása után [ügyészi indítványra] december 9-ére elnapolta a tárgyalást, amikorra csak a vádlottakat és védőiket idézte, mivel további bizonyítási indítvány előterjesztésére nem került sor.

December 9-én a II. r. vádlott nem jelent meg, emiatt a tárgyalás elhalasztására került sor.

Az 1997. január 16-ai tárgyalási napon a III., a VI. és a VIII. r. vádlottak, valamint a III–IV. r. vádlott védője nem jelent meg, a tárgyalás elhalasztásra került.

1997. február 17-én az I. r. vádlott és a IV. r. vádlott védője nem jelent meg, így a tárgyalás elhalasztására került sor.

Március 17-én az I. r. vádlott nem jelent meg.

Az április 21-ei tárgyalási napon a II. r. vádlott, valamint a III. r. vádlott védője nem volt jelen, emiatt a tárgyalás ismételt elhalasztására került sor.

Április 29-én az idézettek közül a III. r. vádlott védője nem jelent meg.

A június 10-ére halasztott tárgyalási napon a III. és a VII–VIII. r. vádlottak nem voltak jelen, emiatt megint elhalasztásra került sor.

Szeptember 22-én a II. r. vádlott, valamint a II. és VIII. r. vádlott védője nem jelent meg, következménye a tárgyalás elhalasztása volt.

Az október 27-ei tárgyalási napon az I. r. vádlott és a III. r. vádlott védője nem jelent meg. A vádlottak nyilatkoztak a korábban tett vallomásaikat illetően, majd a tárgyalás elnapolására került sor az I. r. vádlott elővezetésének elrendelése mellett.

November 13-án a III., VI., VII., VIII. r. vádlottak nem jelentek meg, így ekkor is a tárgyalás elhalasztására került sor. A III., VI. és VII. r. vádlottak elővezetésének elrendelése mellett.

A december 10-ei tárgyalási napon a II. r. vádlott nem jelent meg, emiatt az eljáró bíró a tárgyalás elhalasztotta.

1998. január 27-én a IV. r. vádlott, valamint 4 tanú nem jelent meg, a IV. r. vádlott előzetesen orvosi igazolást csatolt. Jelen volt viszont 12 tanú. Az eljáró bíró és a tanács összetételének megváltozása miatt a tárgyalást megismételte, ami a vádlottak formális kihallgatását jelentette.

Április 1-jén az I. és VII. r. vádlott, valamint a II. és VII. r. vádlottak védője nem jelent meg jelen volt viszont 10 tanú. A IV. r. vádlott kihallgatása után a tárgyalás elnapolására került sor a megjelent tanúk ismételt megidézése mellett.

A május 27-ei tárgyalási napon a III. r. vádlott, valamint 3 tanú nem jelent meg, a többi idézett viszont jelen volt. A tárgyalás elhalasztására került sor.

A június 27-ei tárgyalási napon a II–IV. és a VII. vádlottak, valamint a IV. r. vádlott védője, továbbá két tanú nem jelent meg a bíróság idézésére. Emiatt a tárgyalás elhalasztására került sor.

A november 16-ai tárgyalási napon a III. és VII. r. vádlottak nem jelentek meg, jelen volt viszont 10 tanú. A tárgyalás elhalasztására került sor.

1999. január 14-én a II., IV. és VII. r. vádlottak, továbbá a III–IV. r. vádlott védője nem jelent meg. A tárgyalás elhalasztására került sor.

Március 10-én a III. r. vádlott távollétére tekintettel került sor a tárgyalás elhalasztására.

A május 5-ei tárgyalási napon a II. és VII. r. vádlottak mulasztása miatt került sor újabb elhalasztásra.

Június 16-án a IV., VII. és VIII. r. vádlottak, valamint a IV. r. vádlott védője nem jelent meg, aminek következményeként az eljáró bíró megint csak elhalasztotta a tárgyalást.

Szeptember 8-án a III., IV. és VII. r. vádlottak, valamint a VIII. r. vádlott védője nem jelent meg, akiknek a távolmaradása miatt a tárgyalás elhalasztására került sor.

Tárgyalási napok		I. r.	II. r.	III. r.	IV. r.	V. r.	VI. r.	VII. r.	VIII. r.	IX. r.
száma	időpontja									
1.	1994.09.20.		nem igazolt	beteg						
2.	1994.11.22.	nem igazolt								
3.	1995.01.17.				igazolt			igazolt	nem igazolt	
4.	1995.02.21.	nem igazolt								
5.	1995.05.4.			nem igazolt						
6.	1995.06.12.		nem igazolt							
7.	1995.08.23.	nem igazolt		nem igazolt						
8.	1995.08.31.							nem igazolt		
9.	1995.09.20.		nem igazolt						nem igazolt	
10.	1995.01.12.					nem igazolt		nem igazolt		
11.	1996.03.21.	nem igazolt							nem igazolt	
12.	1996.04.15.									
13.	1996.05.2.									
14.	1996.06.3.	nem igzolt					nem igazolt			
15.	1996.09.2.				nem igazolt			nem igazolt		
16.	1996.11.6.									
17.	1996.12.9.		beteg							
18.	1997.01.16.			nem igazolt			nem igazolt		nem igazolt	
19.	1997.02.17.	beteg								
20.	1997.03.17.	beteg								
21.	1997.04.21.		nem igazolt							
22.	1997.04.29.									
23.	1997.06.10.			beteg				nem igazolt	nem igazolt	
24.	1997.09.22.		nem igazolt							
25.	1997.10.27.	nem igazolt								
26.	1997.11.13.			nem igazolt			nem igazolt		beteg	
27.	1997.12.10.		nem igazolt							
28.	1998.01.27.			beteg						
29.	1998.04.1.	nem igazolt						nem igazolt		
30.	1998.05.27.			nem igazolt						
31.	1998.06.25.		nem igazolt	nem igazolt	nem igazolt			nem igazolt		
32.	1998.09.22.	beteg								
33.	1998.11.16.			nem igazolt				nem igazolt		
34.	1999.01.14.				nem igazolt			nem igazolt		
35.	1999.03.10.									
36.	1999.05.5.		nem igazolt					nem igazolt		
37.	1999.06.16.				nem igazolt			nem igazolt	nem igazolt	
38.	1999.09.8.		nem igazolt	nem igazolt				nem igazolt		

6. sz. táblázat
A Kisvárdai Városi Bíróság B.967/1995. sz. ügyének pertörténete

A fentebb vázolt és a *6. számú táblázat*tal is illusztrált pertörténetből kitűnően az eljárás rendkívüli elhúzódásának oka a nem megfelelő megjelenési fegyelem volt. [A szürke cellákkal jelzett vádlottak megjelentek a bíróságon.] Emellett azonban kiemelendőnek tartom a következőket.

Az 1996. november 6-ai tárgyalási napon a IV. r. vádlott vonatkozásában történő elkülönítés mellett lehetőség lett volna 8 vádlottal szemben az eljárás befejezésére. Ebben az esetben a IV. r. vádlottal szemben az ügy rövid időn belül befejezhető lett volna. Az elkülönítést indokolta volna, hogy már ekkor több mint két éve volt folyamatban az ügy. Az 1996. december 9-ei tárgyalási napon az egyedül távollevő II. r. vádlott vonatkozásában történő elkülönítés mellett szintén mód lett volna a 8 vádlottal szembeni befejezésre. Az I. r. vádlott vonatkozásában történő elkülönítés mellett az 1997. február 17-ei és a március 17-ei tárgyalási napon is befejezhető lett volna az ügy a többi 8 vádlottal szemben. Ezáltal elkerülhető lett volna az eljárás rendkívüli elhúzódása, ami pl. azzal a következménnyel is járt, hogy 1999 októberéig az ügyészség által kihallgatni indítványozott 15 tanú összesen 83 alkalommal jelent meg a bíróságon. Ezt szemlélteti a *7. számú táblázat.* [A szürke cellák a tanúk megjelenését jelzik.]

Tanúk időpontok	Sz. I.	H. B.	Cs. Gy.	V. L.	D. L.	K. Z.	Sz. L.	Gy. L.	B. T.	M. S.	F. Gy.	G. Z.	F. A.	Sz. Gy.	D. L.
1994.09.20.															
1994.11.22.															
1995.01.17.															
1995.02.21.															
1995.05.4.															
1995.06.12.															
1995.08.31.															
1995.09.20.															
1996.01.12.															
1996.03.21.															
1996.04.15.															
1996.05.2.															
1996.06.3.															
1996.09.2.															
1996.11.6.															
1996.12.9.															
1997.01.16.															
1997.02.17.															
1997.03.17.															
1997.04.21.															
1997.04.29.															
1997.06.10.															
1997.09.22.															
1997.10.27.															
1997.11.13.															
1997.12.10.															
1998.01.27.															
1998.04.1.															
1998.05.27.															
1998.06.25.															
1998.09.22.															
1998.11.16.															
1999.01.14.															
1999.03.10.															
1999.05.5.															
1999.06.16.															
1999.09.8.															

7. sz. táblázat
A tanúk megjelenésének alakulása a Kisvárdai Városi Bíróság B.967/1995. sz. ügyében

Kiemelem még a Nyíregyházi Városi Bíróság B.1638/1997. számú ügyét annak bemutatására, amikor az eljárás elhúzódása mellett is indokolt az együttes elbírálás.

Az eredetileg B.1665/1995. szám alatt lajstromozott ügy 1995. június 4-én érkezett a városi bíróságra, s csak 1999. október 8-án nyert befejezést. A lőszerrel visszaélés büntette, többrendbeli csalás büntette és

más bűncselekmények miatt 13 személlyel szemben került sor vádemelésre. [Nyíregyházi Városi Ügyészség B.2706/1994, B.1056/1996, B.2076/1996, B.3317/1996. számú vádirata, illetve vádindítványa.] A részcselekményekre szűkítve nem bonyolult ügy jelentős elhúzódásának kizárólagos oka az volt, hogy 1999 szeptemberéig valamennyi vádlott tárgyaláson való egyidejű jelenlétére nem volt példa, és a tanúk részéről is rendszeresen előfordultak mulasztások. Ennek ellenére az elkülönítés azért nem lett volna célszerű, mert a *8. számú táblázat*ból láthatóan a 15 rendbeli bűncselekmény miatt 13 vádlott ellen indult ügy változatos tárgyi- és személyi összefüggései miatt a megalapozott döntés egy eljárás keretében történő elbírálása volt biztosítható, hiszen az ügyészség az I. és IV–V. r.; I. és X. r.; I., II. és XI. r., III és V. r.; I. és III. r.; I., III., VI–VII. és XIII. r.; II., VII. r.; IV. és VIII. r.; I., VII. és IX. r.; I., V. és VII.; I–III. r.; V. és VIII. r. vádlottakat vádolta közös elkövetéssel. [Az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.]

vádlottak / vádpontok	I. r.	II. r.	III. r.	IV. r.	V. r.	VI. r.	VII. r.	VIII. r.	IX. r.	X. r.	XI. r.	XII. r.	XIII. r.
1.	■			■	■								
2.	■									■			
3.	■	■									■		
4.	■		■							■			
5.	■		■										
6.	■									■			
7/I.	■		■			■	■						■
7/II.		■					■						
7/III.	■						■					■	
7/IV.				■				■					
7/V.	■						■		■				
7/VI.	■				■		■						
8.	■	■	■										
9.	■												
10.					■			■					
egyesített	■	■											
egyesített			■										
egyesített	■												

8. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.1638/1997. sz. ügyének személyi- és tárgyi összefüggései

5. Példaszerű elkülönítések

Az utóbbi időben a legtöbb személlyel szemben a Nyíregyházi Városi Bíróság B.1122/2000. számú ügyében került sor vádemelésre. Az ügyészség B.1946/1998. számú vádiratában 361 személlyel szemben emelt vádat csalás és közokirat-hamisítás miatt. A vádiratban leírt tényállás lényege szerint a háziorvos foglalkozású I–II. r. vádlottak sorozatosan olyan valótlan tartalmú orvosi igazolásokat állítottak ki, amelyek alapján arra nem jogosult 359 személynek a súlyosan mozgáskorlátozottaknak járó közlekedési kedvezmény került kiutalásra. Ez alapján az ügy ténybeli megítélése egyszerűnek látszik, ami lehetővé tehette volna az egy eljárás keretében történő felelősségre vonást. Megjegyzem azonban, hogy az ügyészség összesen 259 tanú kihallgatását indítványozta. A teljes körű bizonyítás lefolytatásához tehát legalább 620 ember „mozgatása" szükséges. Erre tekintettel véleményem szerint indokolt lett volna két vádirat benyújtása, mivel a két háziorvos vád szerinti tevékenysége egymástól elkülönül, s a III–CLXVI. vádlottak személye az I. r. vádlotthoz, a CLXVII–CCCLVI. r. személyek pedig a II. r. vádlotthoz kapcsolhatók tevékenységük révén, ennek folytán külön vádemelés esetén az egy-egy ügyben érintett személyek száma kb. 300 lehetett volna, ami a tárgyalás technikai lebonyolíthatósága szempontjából jelentős különbséget jelent. Ezért került sor indokoltan az ügy – személyi kapcsolódásainak megfelelő – elkülönítésére.[6]

A Nyíregyházi Városi Bíróság B.462/1999. számú ügyében az ügyészség jelentős kárt okozó, üzletszerűen elkövetett csalás büntette és más bűncselekmények miatt 91 vádlottal szemben emelt vádat. Ebben az ügyben is az állapítható meg, hogy az ügyészség figyelmen kívül hagyta azt, hogy az ügy tárgyi- és személyi összefüggései módot adnak a vádbeli cselekmények elkülönítésére. Ezeket az összefüggéseket a *9. számú táblázat* mutatja. [Az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.] Erre tekintettel a tárgyalás előkészítése során meghozott B.462/1999/2. számú végzéssel helyesen került sor az ügy elkülönítésére, ami az ügy négy ügyre történt szétválasztását jelentette.

[6] Részletesebben ld. Fázsi László: „Rokkantakfalva", avagy a szakmai iránymutatás jelentősége egy felmentő ítélet tükrében. Bírák Lapja 2003/1, 48–52. o.

vádpontok / vádlottak	1.	2.	3.	4.	5.
I. r.					
II. r.					
III. r.					
IV. r.					
V. r.					
VI. r.					
VII. r.					
VIII. r.					
IX. r.					
X. r.					
XI. r.					
XII. r.					
XIII. r.					
XIV. r.					
XV. r					
XVI. r.					
XVII. r.					
XVIII. r.					
XIX. r.					
XX. r.					
XXI. r.					
XXII. r.					
XXIII. r.					
XXIV. r.					
XXV. r.					
XXVI. r.					
XXVII. r.					
XVIII. r.					
XXIX. r.					
XXX. r.					
XXXI. r.					
XXXII. r.					
XXXIII. r.					
XXIV. r.					
XXXV. r.					
XXXVI. r.					
XXXVII. r.					
XXXVIII. r.					
XXXIX. r.					
XL. r.					
XLI. r.					
XLII. r.					
XLIII. r.					
XLIV. r.					
XLV. r.					
XLVI. r.					
XLVII. r.					
XLVIII. r.					
XLIX. r.					
L. r.					
LI. r.					
LII. r.					
LIII. r.					
LIV. r.					
LV. r.					
LVI. r.					
LVII. r.					
LVIII. r.					
LXIX. r.					
LX. r.					
LXI. r.					

vádpontok / vádlottak	1.	2.	3.	4.	5.
LXII. r.					
LXIII. r.					
LXIV. r.					
LXV. r.					
LXVI. r.					
LXVII. r.					
LXVIII. r.					
LIX. r.					
LXX. r.					
LXXI. r.					
LXXII. r.					
LXXIII. r.					
LXXIV. r.					
LXXV. r.					
LXXVI. r.					
LXXVII. r.					
LXXVIII. r.					
LXXIX. r.					
LXXX. r.					
LXXXI. r.					
LXXXII. r.					
LXXXIII. r.					
LXXXIV. r.					
LXXXV. r.					
LXXXVI. r.					
LXXXVII. r.					
LXXXVIII. r.					
LXXXIX. r.					
XC. r.					
XCI. r.					

9. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.462/1999. sz. ügyének tárgyi összefüggései

Még inkább indokolt volt az elkülönítés a következő esetben. A Nyírbátori Városi Bíróság 1998. június 2-án érkezett B.265/1998. számú ügye a Nyírbátori Városi Ügyészség B.328/1996. számú vádirata alapján lakásépítési kedvezmény jogosulatlan igénybevételével megvalósított csalások miatt indult 40 vádlott ellen, s az ügyészség összesen 111 tanú kihallgatását indítványozta. Ebben az esetben a nagy számú vádlott egy eljárásban történő felelősségre vonásának indítványozása teljesen indokolatlan volt. A vád szerint ugyanis csak a VII–VIII. és a XVI–XVII. r vádlottak valósították meg társtettesként a terhükre rótt cselekményeket a többi 36 vádlott tevékenysége viszont egymástól elkülönült, 15 vádlott csupán egy-egy építtetővel állt kapcsolatban, a további 11 vádlott pedig 2–11 személy részére vállalta lakásuk felépítését. A vádbeli cselekmények közös vonása az azonos vagy hasonló elkövetési mód volt, ami azonban nem jelent tárgyi összefüggést. Így egyértelműen megállapítható, hogy az ügyészség „helyes tapintata és megfelelő gyakorlati érzéke" ebben az ügyben teljes mértékben hiányzott, amikor erre okot adó személyi összefüggések hiányában valamennyi vádlott cselekményének együttes elbírálását indítványozta. Ennek következtében az ügy elkülönítése nélküli elbírálása esetén az eljárás lefolytatása [a védőket is figyelembe véve] legalább 155 embert érintett volna. [A tárgyalás megtartására megfelelő méretű tárgyalóterem hiányában a városi bíróság épületében nem is kerülhetett volna sor, amivel vélhetően az ügyészség is tisztában volt.] Ilyen körülmények között helyesen került sor a tárgyalás előkészítése során 1998. június 11-én [vagyis 8 napon belül!] meghozott B.264/1998/2. számú végzéssel az ügyek elkülönítésére, amely ellen az ügyészség sem jelentett be fellebbezést. Az elkülönített ügyek számát, valamint az egyes ügyekben szereplő vádlottak és tanúk számát a *10. számú táblázat* mutatja. Ezzel kapcsolatban csupán azt jegyzem meg, hogy a III., IV., V., VI. r.; a IX., X., XI., XII., XII., XIV., XV. r., a XVII., XIX., XX. r.; XXI., XXII., XXIII., XXVII., XXVIII. a XXIX., XXX., XXXI. r.; a XXXII., XXXVII., a XXXVIII., XXXIX., XL. r. vádlottak cselekményei között sem volt összefüggés, amire figyelemmel a ténylegesen fennálló személyi, illetve tárgyi összefüggések alapján történő elkülönítés esetén összesen 37 ügyre kellett volna a B.264/1998. szám alatt indult ügyet elkülöníteni.

Elkülönítés utáni ügyek	Elkülönített ügyekben szereplő vádlottak	Elkülönített ügyekben szereplő tanúk
1.	I., II. r.	5
2.	III., IV., V. r.	5
3.	VI. r.	5
4.	VII., VIII. r.	3
5.	IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV. r.	9
6.	XVI., XVII. r.	7
7.	XVIII., XIX., XX. r.	8
8.	XXI., XXII., XXIII. r.	3
9.	XXIV. r.	3
10.	XXV. r.	11
11.	XXVI. r.	9
12.	XXVII., XXVIII. r.	7
13.	XXIX., XXX., XXXI. r.	7
14.	XXXII., XXXIII., XXXIV., XXXV. r.	5
15.	XXXVI., XXXVII. r.	7
16.	XXXVIII., XXXIX., XL. r.	9

10. sz. táblázat
A Nyírbátori Városi Bíróság B.265/1998. sz. ügyek elkülönítése

Az eljárás tárgyalási szakaszában helyesen került sor az ügy elkülönítésére a Nyíregyházi Városi Bíróság B.681/1995. számú 18 vádlott ellen indult ügyében az I., VI., X., XI., XV., és a XVI. r. vádlottakkal szembeni elkülönítés mellett került sor a többi vádlott vonatkozásában az ítélet meghozatalára. Ebben az esetben az elkülönítés oka az volt, hogy az ismeretlen helyen tartózkodó vádlottak elfogása érdekében tett intézkedések nem vezettek eredményre. Az I. r. vádlottal kapcsolatban az is megállapítható volt, hogy hosszabb időn keresztül semmilyen életjelt nem adott magáról. E körülményekre tekintettel a *11. számú táblázat*ban feldolgozott összefüggések ellenére is célszerű volt az elkülönítés, hiszen enélkül a többi vádlottal szemben sem lett volna az 1992-ben elkövetett bűncselekmények miatt indult eljárás befejezhető. [Az egyes vádlottak érintettségét a szürke cellák jelzik.]

vádpontok / vádlottak	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
I. r.	■		■	■			■	■	■	■	■	
II. r.	■			■		■	■		■	■		
III. r.		■			■	■	■		■			■
IV. r.			■	■		■	■		■	■		
V. r.			■	■		■				■		
VI. r.			■									
VII. r.	■		■	■		■		■		■	■	
VIII. r.		■				■	■		■			
IX. r.				■		■				■		
X. r.				■		■				■		
XI. r.			■									
XII. r.			■			■				■		
XIII. r.				■								
XIV. r.										■		
XV. r.		■			■	■	■		■			
XVI. r.					■							
XVII. r.					■							
XVIII. r.							■					

11. sz. táblázat
A Nyíregyházi Városi Bíróság B.681/1995. sz. ügyének összefüggései

6.
Téves elkülönítés

Az elkülönítés tárgyában hozott döntéssel megvalósított eljárási szabálysértés miatti hatályon kívül helyezés ritkán fordul elő. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében ismereteim szerint egyetlen ilyen határozat született. Az egyedi előfordulás mellett is szükségesnek tartom azonban az ismertetését, mert jól szemlélteti a megfontolatlanul hozott gyors döntés eredményét.

A Nyíregyházi Városi Bíróság B.2751/1997. számú ügyében az ügyészség az I. r. vádlottat cserbenhagyás vétségével, a II. r. vádlottat rongálás vétségével vádolta. A vád szerint 1997. június 5-én az I. r. vádlott gépkocsija a pihenőerdő sétáló útján parkolt, amit a kerékpárral arra haladó II. r. vádlott kifogásolt, ami vitatkozással, majd dulakodással folytatódott, ezt követően a II. r. vádlott kerékpárral elhajtott a helyszínről, visszafelé menet azonban a még mindig ugyanott álló gépkocsi ablakát betörte. Ezt észlelve az I. r. vádlott gépkocsival a II. r. vádlott után hajtott. Az üldözés közben közvetlenül a gépkocsi előtt a II. r. vádlott felborult kerékpárjával. Az I. r. vádlott ráhajtott a kerékpárra, majd hátratolatott és megállás nélkül elment a helyszínről.

Az ügyben 1998. február 3-án tartott tárgyaláson a II. r. vádlott szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg. Ezért az eljáró bíró az ügyet elkülönítette és az I. r. vádlottal szemben aznap ítéletet hozott. Az ítélet ellen az ügyész jelentett be fellebbezést az elkülönítés miatti hatályon kívül helyezés érdekében. A megyei bíróság Bf.220/1998/3. számú végzésével az ítéletet hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasította. Határozatában utalt arra, hogy az ugyanabban az eljárásban történő felelősségre vonást jelentősen megnehezítő körülmény nem állt fenn, mert az ismert helyen lakó II. r. vádlott idézéssel szembeni egyszeri mulasztásából nem lehet ilyen következtetésre jutni. Kifejtette továbbá, hogy a két cselekmény folyamatában a szoros oksági kapcsolat hiányában sem függetleníthető egymástól, ami nem teszi lehetővé az ügy elkülönítése mellett megalapozott tényállás megállapítását, mert az I. r. vádlott terhére rótt cselekmény helyes megítélése szempontjából jelentősége van annak, hogy milyen előzmények után és milyen körülmények között nem tett eleget megállási, meggyőződési kötelezettségének ami szükségképpen érinti a II. r. vádlottal szembeni vád tényeit, amire tekintettel a II. r. vádlott kihallgatása sem mellőzhető.

A másodfokú határozattal kapcsolatban szükségesnek tartom megjegyezni azt, hogy természetesen a II. r. vádlottal szembeni eljárás lefolytatásának objektív akadálya esetén az I. r. vádlott terhére rótt cselekmény elkülönített elbírálására törvényes lehetőség lett volna, ilyen akadály azonban nem állt fenn, s az emberek sorsát érintő döntés meghozatalára hivatott bíró részéről etikailag sem tartom elfogadhatónak a megnyugtató döntés lehetőségét a gyors befejezés érdekében „feláldozó" bírói magatartást.

7.
„Ideiglenes" elkülönítés

Tipikus problémának tartom azt a sajátságos gyakorlatot, amely az elkülönítés „ideiglenes" és „végleges" formáját is ismeri. Ez a gyakorlatban az jelenti, hogy a bírók több vádlott ellen folyó ügyben valamelyik vádlott távolmaradása esetén a meg nem jelent vádlott vonatkozásában történő ideiglenes elkülönítéssel látják biztosíthatónak a tárgyalás megtarthatóságának eljárásjogi feltételeit. Ezt a gyakorlatot a következő példák támasztják alá.

A Nyírbátori Városi Bíróság B.389/1997. számú ügyében 1998. április 10-én tartott tárgyalásra az I–IV. r. vádlottak kaptak idézést, akik valamennyien megjelentek. A III–IV. r. vádlottak előadták hogy védőt hatalmaztak meg, amire tekintettel azt kérték, hogy a bíróság a védő [„a család ügyvédje"] távollétében ne tartson tárgyalást. Erre tekintettel az eljáró bíró az ügyet a III–IV. r. vádlottakkal szemben „ideiglenesen" elkülönítette, majd a védő helyettesének megérkezése után „visszaegyesítette". Az augusztus 14-ére elnapolt tárgyaláson a II. r. vádlott nem jelent meg, ezért az ő vonatkozásában is „ideiglenes" elkülönítésre került sor.

A Fehérgyarmati Városi Bíróság B.210/1998. számú ügyében 1999. március 22-én tartott tárgyalási napon a II. r. vádlott vonatkozásában került sor a távolmaradása miatt „ideiglenes" elkülönítésre. A Nyíregyházi Városi Bíróság B.1715/1997. számú ügyében 1998. augusztus 13-án az I. r. vádlottal szemben került sor „ideiglenes" elkülönítésre, mert nem jelent meg a tárgyaláson.

A Nyíregyházi Városi Bíróság B.3255/1997. számú ügyében 1999. január 7-én tartott tárgyaláson az I. és a IV. r. vádlottak vonatkozásában „ideiglenesen" került sor elkülönítésre, majd a IV. r. vádlott megérkezése után őt érintően „visszaegyesítésre".

A Nyíregyházi Városi Bíróság B.292/1998. számú ügyében 1998. június 22-én a tárgyaláson sérülése miatt meg nem jelent III. r. vádlott vonatkozásában került sor „ideiglenes" elkülönítésre.

A példák sora tetszés szerint bővíthető lenne, de úgy vélem, hogy az ismertetett ügy-csokor kellően alátámasztja azt, hogy meglehetősen általános gyakorlatról van szó. Ennek a gyakorlatnak a kialakulása nyilvánvalóan arra vezethető vissza, hogy az 1973. évi I. törvény 192. §-ának *(4)* bekezdése szerint, ha az eljárás több vádlott ellen folyik a) a vádlott távollétében is megtartható a tárgyalásnak azon része, amely őt nem érinti, b) a meg nem jelent vádlott távollétében a tárgyalást az ügy elkülönítése nélkül meg lehet tartani addig, amíg nem kerül sor a kihallgatására. Ezzel a törvényi rendelkezéssel kapcsolatban a törvény kommentárja a következő magyarázattal szolgált: „Ugyanannak a bűncselekménynek valamennyi elkövetőjét, a bűnpártolót és az orgazdát lehetőleg egy eljárásban kell felelősségre vonni, ezért ugyanannak az ügynek valamennyi vádlottját a tárgyalásra meg kell idézni. Előfordulhat azonban, hogy a több vádlott cselekménye csak lazán vagy egyes vádpontok tekintetében egyáltalán nem függ össze, ilyenkor pedig perökonómiai szempontok indokolttá teszik, hogy a bíróság folytassa a tárgyalást azoknak a vádlottaknak a távollétében, akiket a tárgyalásnak az a része nem érinti [(4) bekezdés a) pont]. A megidézett vádlott távollétében is lehet tárgyalni mindaddig, amíg a távolmaradt vádlott kihallgatására nem kerül sor. Ez a szabályozás

feleslegessé teszi a vádlott ügyének formális elkülönítését, majd a vádlott megjelenése után az ügyek egyesítését. Természetesen ilyen esetben a megjelent vádlottnak módot kell adni a 195. §-ban biztosított jogok gyakorlására és ismertetni kell a vádiratnak a reá vonatkozó részét [(4) bekezdés b) pont]."[7]

Ebből az álláspontból az következett, hogy egyébként viszont – tehát, ha a vádlottak cselekménye között szoros kapcsolat áll fenn vagy a többi vádlott kihallgatásának befejezéséig a távollevő vádlott nem jelenik meg – az eljárás csak a meg nem jelent vádlott ügyének „formális elkülönítése" mellett volt folytatható. Ezzel a megoldással azonban véleményem szerint éppen az volt az egyik baj, hogy merőben formális eljárást jelentett, ami semmi esetre sem emelte a bírósági tárgyalás tekintélyét. Másrészt gyakorlatilag a tárgyalás egységét biztosítani hivatott törvényi rendelkezés megkerülését szolgálta. Főként pedig nem volt összhangban a korábbi Be. 32. §-ának (3) bekezdésével, amely szerint az ügyeket akkor kell elkülöníteni, ha az ugyanabban az eljárásban történő felelősségre vonást valamilyen ok jelentősen nehezítené. Márpedig az idézéssel szembeni egyszeri mulasztás vagy az először elrendelt elővezetés eredménytelensége nem tekinthető az egy eljárásban történő felelősségre vonást jelentősen megnehezítő körülménynek. Ezt igazolják a sorozatos „visszaegyesítések" is. A hivatkozott szabályozásból véleményem szerint egyszersmind az is következett, hogy voltaképpen nem lehetett volna szó az elkülönítés „ideiglenes" vagy „végleges" formájáról, bár a Legfelsőbb Bíróság Eln. tan. B. törv. 1426/1986. számú határozatának indokolása is használja ezt a kifejezést.[8] Megjegyzem azonban, hogy az előbbiek természetesen nem jelentik azt, hogy az egy eljárásban való felelősségre vonást jelentősen megnehezítő ok miatti elkülönítés után, az ennek alapjául szolgáló körülmények időközbeni megváltozását követően ne kerülhetne sor – törvényesen – a korábban elkülönített ügyek egyesítésére.

Mindemellett természetesen a probléma adott volt, amelyre – a megjelenési fegyelem helyzetére, illetve az elővezetések gyakori eredménytelensége miatt elhúzódó ügyek nagy számára tekintettel – megoldást kellett találni. A megoldást véleményem szerint korábban az adta, hogy a több vádlottat érintő bizonyításnak e vádlottak valamelyikének távollétében történő lefolytatása a jelenlevő vádlott szempontjából a felvett bizonyítás törvényességét nyilvánvalóan nem befolyásolhatta. Ezt igazolta a Be. 193. §-ának (3) bekezdéséhez fűzött miniszteri indokolás is: „Az ügyészen, a vádlotton és – kötelező védelem esetén – a védőn kívül más személy elmaradása a tárgyalás megtartását nem akadályozza, sőt a 193. § (3) bekezdése szerint ilyen személy elmaradásakor is feltétlenül meg kell kezdeni a tárgyalást, és a megjelenteket ki kell hallgatni." Erre kell következtetni a már hivatkozott törvényességi határozat indokolásában kifejtettek alapján is. A felmerült eljárási szabálysértés lényege ugyanis az volt, hogy a társtettesként elkövetett emberölés bűntettének kísérlete miatt indult ügy tárgyalása során az először kihallgatott II. r. vádlott a személyi viszonyainak tisztázása közben rosszul lett és kórházba szállították, ezért a megyei bíróság a tárgyalást az I. r. vádlott, majd két tanú kihallgatásával folytatta. Ennek a bizonyításnak a lényegét a következő tárgyalási napon a megyei bíróság a II. r. vádlott jelenlétében megismételte. A Legfelsőbb Bíróság a megyei bíróság ítéletet hatályon kívül helyezte, mert álláspontja szerint „az első fokú bíróság alapvető eljárási szabálysértést követett el, amikor az első alkalommal megtartott tárgyaláson – a II. r. terhelt kórházba szállítása és az I. r. terhelt kihallgatása után – a tárgyalásra megidézett és megjelent tanúkat kihallgatta, s így a II. r. vádlott távollétében ügyének elkülönítése nélkül őt érintő bizonyítást vett fel, tehát a tárgyalás egy részét olyan személy távollétében tartotta meg, akinek részvétele a tárgyaláson a törvény értelmében kötelező."[9]

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a hatályon kívül helyező végzés ellen emelt törvényességi óvást alaposnak találta, amelynek kapcsán kifejtette a következőket: „A Be. 192. §-a (4) bekezdése b) pontjában foglalt rendelkezés szerint annak nincs akadálya, hogy a több vádlottas büntetőügyben a bíróság érdemben tárgyalja az ügyet valamelyik megidézett terhelt távollétében is, anélkül, hogy formálisan határozatot hozna az ügy ideiglenes elkülönítése tárgyában. Az utóbb megjelent terhelt számára azonban természetesen biztosítani kell, hogy a törvény szerint őt megillető jogait gyakorolhassa, a távollétében lefolyt bizonyítás anyagát megismerhesse, arra nézve észrevételeit megtehesse, illetőleg élhessen mindazokkal a jogosultságokkal, amelyek őt a védekezési jogainak gyakorlásával kapcsolatban megilletik. Nem sértette meg tehát az első fokon eljárt megyei bíróság a büntető eljárásjogi rendelkezéseket, amikor a II. r. terhelt távollétében nemcsak az I. r. terheltet, hanem a megidézett azt a két tanút is kihallgatta, akik alapvetően az I. r. terhelt által elkövetett cselekményre vonatkozóan tettek vallomást. [...] A Legfelsőbb Bíróság határozatában említett súlyos eljárási szabálysértés akkor valósult volna meg, ha az elnapolást követő újabb tárgyaláson az említett tanúknak a megidézését és meghallgatását az elsőfokú bíróság mellőzi. A tanács elnöke azonban az utóbbi tárgyalásra megidézte a tanúkat, és meghallgatásukra a II. r. terhelt kihallgatása után sor került. Az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy ha valamelyik vádlott távollétében rá vonatkozóan, vagy őt, illetőleg az általa elkövetett cselekményt érintően bizonyítás felvétele, vagy egyéb olyan perbeli cselekmény történt, amely rá kihatással van: ezt a bizonyítást utóbb a jelenlétében meg kell ismételni: (BJD 1098. szám.) Ez a megoldás ugyanis maradéktalanul biztosítja a köz-

[7] László Jenő [szerk.]: A büntetőeljárás magyarázata 2, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 578. o.
[8] BH. 1987/7/187. sz.
[9] Uo.

vetlenség elvének és a vádlottat megillető védekezési jogosultságnak az érvényesülését."[10]

Az idézett szabályozásból láthatóan a korábbi Be. a vádlott olyan alapvető jogának tekintette az ügyének tárgyalásán való jelenlétét, amelynek érvényesülését a részvételi szándékától függetlenül feltétlenül biztosítani kívánta, s a tárgyalás távolétében történő megtartását csak kivételesen, illetőleg több vádlott ellen folyó ügyben pusztán praktikus szempontok miatt tette lehetővé. Ez a koncepció érvényesült a hatályos Be. elfogadásakor is, hiszen a 281. § eredeti szövegének (6) bekezdése a következő rendelkezéseket tartalmazta: Ha az eljárás több vádlott ellen folyik, de legalább egy vádlott jelen van, a) megtartható a tárgyalásnak az a része, amely a távollevő vádlottat nem érinti, b) a tárgyalást az ügy elkülönítése nélkül meg lehet tartani addig, amíg a távollevő vádlott kihallgatására nem kerülne sor. Ez a szabályozás azonban ebben a formájában soha nem lépett hatályba, miután a Be. 281. §-ának több rendelkezését már a 2002. évi I. törvény módosította. Ekkor került törvénybe iktatásra az (5) bekezdés jelenleg is hatályos szövege, amely szerint, ha a tanács elnökének a (2) bekezdésben megjelölt intézkedése nem lehetséges, vagy az nem vezetett eredményre, a tárgyalást a szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent, szabadlábon levő vádlott távollétében is meg lehet tartani, a bizonyítási eljárást azonban – a (9) bekezdés esetét kivéve – nem lehet befejezni. A Be. 281. § (6) bekezdésének korábbi rendelkezései viszont kikerültek a törvényből, feltehetően abból a meggondolásból, hogy a vádlott távollétében történő tárgyalás tartás széles körű lehetővé tételére tekintettel feleslegessé váltak a több vádlottas ügyekre vonatkozó külön szabályok, ami szerintem mindenképpen rossz gondolat volt. Az egyik rendelkezés azonban a 2006. évi LI. törvénnyel bevezetett következő jelentősebb módosítása során csak visszakerült a Be.-be, hiszen a 281. §-ának (4) bekezdése a következő mondattal egészült ki: Ha az eljárás több vádlott ellen folyik, a távollétében is megtartható a tárgyalásnak az a része, amely őt nem érinti; ekkor a meg nem jelent vádlott védőjének távolétében a tárgyalásnak ez a része akkor is megtartható, ha a védelem kötelező.[11]

A szabályozás másik hiátusa azonban változatlanul fennáll. Ezt jelzi az is, hogy a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 75/2009. számú véleménye szerint: „Amennyiben a vád tárgya több vádlott közösen megvalósított egyetlen cselekménye és valamely vádlott-társ tárgyalásról távolmaradását a bíróság igazoltnak találta [a kimentést elfogadta], úgy nincs helye a távollevő vádlottra »az ügy ideiglenes elkülönítésének«[12]. Ebből ugyanis a hatályos szabályozás szó szerinti alkalmazása mellett az következik, hogy ilyenkor a megjelent vádlott[ak] kihallgatására sem kerülhet sor, hiszen ez a tárgyalás távollevő vádlottra is vonatkozó részének a megtartását jelentené, aminek az ún. perökonómiai jelentőségét a nagyszámú vádlottat érintő ügy esetében aligha kell részletezni. Annak a lehetőségét ugyanis – a bíróként vallott meggyőződésem szerint – nyugodtan elvethetjük, hogy „nem kötelező kínos aggályoskodással ragaszkodni a törvényhez"[13]. Másrészt még a szóban levő BKv. is nyitva hagyja az „ideiglenes" elkülönítés egyéb esetben történő elfogadhatóságának kérdését, vagyis a megítélésem szerint törvényrontó gyakorlat folytatására hajlamos bíró még ma is találhat hivatkozási alapot eme álláspontjának alátámasztására, miközben a probléma koherens szabályozás és konzekvens pervezetés esetén fel sem merülhetne. Ennek hiányában azonban még ma is előfordul az ítéletben az elkülönítés „végleges" jellegére történő utalás.[14]

8. Téves elkülönítési szempontok

Miután a korábbiakban kifejtettek szerint az elkülönítésre akkor kerülhet sor, ha az egy eljárásban történő felelősségre vonás célszerűtlen, ezért egyáltalán nem mindegy az, hogy erre milyen szempontok szerint került sor. Erre legjellemzőbb példának a következő esetet tartom.

A Nyírbátori Városi Bíróság B.121/1997. számú ügye a Nyírbátori Városi Ügyészség B.358/1996. számú vádirata alapján 117 vádlott ellen indult különféleképpen minősülő csalás és magánokirat-hamisítás miatt. Ebben az ügyben a tényállás lényege a vádirat szerint a következő: II., XCI., CIX., CXI., CXII., CXIII., CXIV., CXV. r. vádlottak 1996. év elején különböző személyeket kerestek meg, akik 1995-ben nem álltak munkaviszonyban. A vádlottak felajánlották, hogy hamis munkáltatói igazolásokat szereznek, melyek alapján személyi jövedelemadót lehet jogosulatlanul visszaigényelni. Vádlottak a közreműködésért a visszaigényelt jövedelemadó egy részére igényt tartottak. Ennek megfelelően a fentebb felsorolt vádlottak a cselekmények elkövetésébe összesen 109 további vádlottat vontak be, akik azonban csak az őket beszervező 8 vádlott valamelyikével kerültek közvetlen kapcsolatba, a vádlottak közötti személyi összefüggés tehát már a vádirat alapján körülhatárolható volt. Ezeket az összefüggéseket a *12. számú táblázat* mutatja.

[10] Uo.

[11] Részletesen ld. Fázsi László: Tárgyalás vádlott nélkül. Bűnügyi Szemle 2010/2. 75–80. o.

[12] BH 2009/7. sz. 495. o.

[13] Haffner, Sebastian: Egy német története – Emlékeim [1914–1933]. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005, 230. o.

[14] Nyíregyházi Városi Bíróság 2012. március 1. napján kelt B.2696/2010/17. sz. ítélete 9. o.

Szervező szerepet betöltő vádlottak	Az egyes szervezőkhöz kapcsolódó vádlottak
II. r.	VII., L. r.
XCI. r.	II., IV., V., VI., VIII., X., XIV., XV., XVI., XVIII., XX., XXI., XXII., XXIII., XXIV., XXVII., XXVIII., XXIX., XXXII., XXXIII., XLII., XLVI., XLVII., XLIX., LX., LXII., LXV., LXVII., LXIX., LXXV., CXXVI., LXXVII., LXXVIII., LXXIX., LXXX., LXXXVII., XC., XCII., XCV., XCVI., XCVII.,
CIX. r.	XXXVII., LVI., LXXIV. r.
CX. r.	XXIV., XXVI., LII., LIV., LXIX., XCI., CXI. r.
CXI. r.	CI., CII. r.
CXII. r.	LXXIII. r.
CXIII. r.	XXXV., XXXVI. r.
CXIV. r.	LX., LXI., LIX., LXIV., LXXXIX., CV., CVI., CVIII. r.
CXV. r.	I., XVII., LXVI., LXX.

12. sz. táblázat
A Nyírbátori Városi Bíróság B.121/1997. sz. ügyében szereplő vádlottak közötti kapcsolatok

Ehhez képest a Nyírbátori Városi Bíróság B. 121/1997/2. számú végzésével [több mint 3 hónappal az érkezés után!] mechanikusan: a vádlottak koncepció nélküli „rendűségét"[15] követve történt meg az ügyek elkülönítése, amelynek eredményeként 24 ügy jött létre. Az elkülönítés módszere a *13. számú táblázat*ból tűnik ki.

Az elkülönített ügyek sorszáma az ennek tárgyában rendelkező végzés szerint	Az elkülönített ügyekben szereplő vádlottak megjelölése	Az elkülönített ügyekben szereplő vádlottak száma
1.	I–VII. r.	7
2.	VIII–XII. r.	5
3.	XIII–XVII. r.	5
4.	XVIII–XXII. r.	5
5.	XXIII–XXVII. r.	5
6.	XXVIII–XXXII. r.	5
7.	XXXIII–XXXVII. r.	5
8.	XXXVIII–LXII. r.	5
9.	XLIII–XLVII. r.	5
10.	XLVIII–LIII. r.	5
11.	LIV–LVIII. r.	5
12.	LIX–LXIII. r.	5
13.	LXIV–LXVIII. r.	5
14.	LXIX–LXXII. r.	4
15.	LXXIII–LXXVII. r.	5
16.	LXXVIII–LXXXII. r.	5
17.	LXXXIII–LXXXVII. r.	5
18.	LXXXVIII–XCII. r.	5
19.	XCIII–XCVII. r.	5
20.	XCVIII–CI. r.	4
21.	CII–CIV., CVI. r.	4
22.	CV., CVII., CVIII., CXVII. r.	4
23.	CIX., CXI., CXII., CXIII.	4
24.	CX., CXIV., CXV., CXVI. r.	4

13. sz. táblázat
A Nyírbátori Városi Bíróság B.121/1997. sz. ügyének ésszerűtlen elkülönítése

A 12–13. számú táblázatok összevetése alapján látható, hogy pl. a tevékenységük révén a CXV. r. vádlotthoz kapcsolódó I., XVII., LXVI. és LXX. r. vádlottak összesen öt különböző ügyben szerepeltek vádlottként az elkülönítés eredményeként. Az ilyen módon történt elkülönítés legalább annyira célszerűtlen volt, mint az egy eljárásban való felelősségre vonás indítványozása. [Külön tanulmányt érdemelne, hogy a 24 ügyben miként volt biztosítható a vád tárgyát képező cselekmények megalapozott elbírálása.]

[15] Ennek jelentőségét illetően pedig ld. Fázsi László–Stál József: Észrevételek a büntető ítéletek szerkesztésének kultúrája körében. Büntetőjogi Szemle 2012/2. 5–6. o.

9. Összefoglalás

A példaként felhozott ügyek többsége láthatóan régebbi keletű, aminek a magyarázata az, hogy elsősorban a 2000. évben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében általam végzett tematikus vizsgálat eredményét[16] használtam fel tanulmányom összeállításához, miután az általam tárgyalt kérdés ilyen részletességgel történő feldolgozására azóta senki nem vállalkozott[17], holott a fellebbviteli tanácselnökként szerzett tapasztalataim szerint jelenleg is élő problémáról van szó. A vádhatóság változatlanul produkálja a monstre ügyeket vagy mi magunk gondoskodunk arról, hogy legyenek, miközben az ügyek „elnehezülését" mintegy természeti csapásként kezeljük, amivel nem tudunk mit kezdeni, noha „nyilvánvaló az, hogy bizonyos tárgyi és személyi összefüggések ellenére is a bíróság pusztán a célszerűségi okok alapján is dönthet az ügyek egyesítése vagy éppen azok elkülönítése mellett"[18]. A probléma megoldása pedig meglehetősen egyszerű lenne, ha szem előtt tartanánk a következőket:

a) Az egyesítés/elkülönítés szükségességét a tárgyalás előkészítése során meg kell vizsgálni.

b) Az egyesítés/elkülönítés kérdésében a döntés lehetséges következményeinek mérlegelése mellett, a célszerűségre figyelemmel, s elsősorban nem a vádlott érdekét szem előtt tartva kell határozni, mert az ő esetleges érdeksérelme az összbüntetésbe foglalással inkább kiküszöbölhető, mint az elhúzódó eljárás következményeit is elszenvedni kényszerülő sértetté.

c) Nagyszámú vádlott elleni ügyben az elkülönítés lehetőségét minden esetben célszerű vizsgálni.

d) Az elkülönítés indokoltsága esetén élni kell ezzel a lehetőséggel, de csak akkor, ha az egy eljárásban történő felelősségre vonást valamilyen ok valóban jelentősen megnehezítené. Ebben az esetben viszont az elkülönítés nem lehet ideiglenes jellegű.

Mindemellett természetesen az is kívánatos lenne, hogy a jogalkotó végre képes legyen a több vádlott ellen folyó eljárás minden lehetséges összefüggésére figyelmet fordító koherens szabályozást alkotni, mert a bírót a jogszabály nem csupán korlátozza, hanem egyszersmind orientálja is ítélkezési gyakorlatának kialakításában. A bíróknak pedig arról az egyszerű összefüggésről nem kellene megfeledkezni, hogy kisebb ügyben is lehet nagyot alkotni, aminek a lehetősége az ügy terjedelmével fordított arányban csökken. ■

[16] Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának Vezetője 2000. El. II.C.9. sz. előterjesztés

[17] A témával foglalkozó egyedüli publikációként ld. Fázsi László: A védelemhez való jog érvényesülésének és a büntetőügyek együttes elintézésének gyakorlati problémái. Bírák Lapja 2000/1–2. sz. 33–35. o.

[18] Tóth Mihály [szerk.]: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2003, 326. o.

BTK. FORDÍTÓKULCS Oda-Vissza

SZERKESZTŐK: **Czine Ágnes, Fiedler Laura**

Ez a kiadvány a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény ('78-as Btk.) és a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (új Btk.) összehasonlítását tűzi ki céljául, annak érdekében, hogy az Olvasó számára könnyebbé tegye az új Btk. rendelkezéseinek megismerését és az alkalmazásukra történő felkészülést.

A könyv első felében az összehasonlítás megkönnyítése érdekében a bal oldali hasáb az új Btk. szövegét tartalmazza annak eredeti sorrendjében, a jobb oldali hasábban pedig a '78-as Btk. rendelkezései találhatóak az új Btk. szabályainak megfelelő rendben. Így az Olvasónak nem kell keresnie, hogy az új Btk. egyik szabályának a '78-as Btk. melyik rendelkezése felel meg. A könyv második felében található feldolgozás pedig a '78-as Btk. eredeti törvényi sorrendjét követi és ahhoz rendeli az új Btk. szabályait.

Az összehasonlítás nem csak az egyes szakaszok párosításával, **hanem minden esetben a bekezdések szintjén,** az egymásnak megfeleltethető bekezdések (sőt, adott esetben az egyes bekezdéseken belüli alpontok) egymás mellé rendezésével történik. Az új Btk. azon rendelkezései, melyek a korábbi kódexhez képest újdonságként jelennek meg, az összehasonlítás mindkét iránya esetében **külön jelölést** kaptak, egyértelműen felhívva a figyelmet a '78-as Btk.-ban nem szereplő új szabályokra. A kiadvány így könnyen kezelhetően, áttekinthetően és felhasználóbarát módon segít a két kódex összevetésében, legyen az Olvasó célja akár az egyezőségek, akár az újdonságok megismerése.

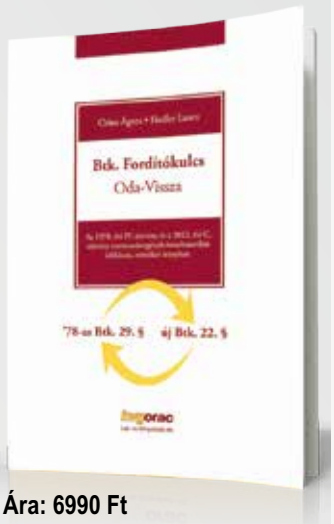

Ára: 6990 Ft

A Fordítókulcs különös jelentőségét azok az esetek adják majd, amikor a bűncselekményt a '78-as Btk. hatálya alatt követték el, de a bíróság 2013. július 1-je után bírálja el, és az új Btk. enyhébb szabályt tartalmaz, tehát az utóbbi törvénykönyvet kell alkalmaznia.

A kézirat lezárásának dátuma 2013. szeptember 1-je, így a kiadvány az új Btk.-nak *mind a kihirdetés és a hatálybalépés között elfogadott, mind a 2013. augusztus 1-jén hatályba lépett* módosításait tartalmazó szövegváltozatát tartalmazza!

WEBES VÁSÁRLÁS –10% WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Dr. Fedor Anett*

Gondolatok Jerome Frank „Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt”[1] című válogatott írásairól

Bevezetés

Jerome Frank közérthető nyelvezetű és többek között ennek köszönhetően is népszerű írásaiban a XX. századi amerikai igazságszolgáltatás problémái kapcsán általános érvényű jogfilozófiai, jogszociológiai, jogi pszichológiai kérdésekkel foglalkozik. Mondanivalója sokrétű, összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy elemzi a jogrendszer, az igazságszolgáltatás működését, a bíráskodás folyamatát, a társadalom és a jogászság viszonyát. Tételei, kritikus észrevételei, és megoldási javaslatai az Egyesült Államok XX. század elejei jogrendszerének, igazságszolgáltatásának problémáira vonatkoznak elsősorban, ám vizsgálódásai, következtetései helytől és kortól függetlenül hasznosíthatóak az általa is szem előtt tartott nemes cél, az emberiség sorsának javításáért történő munkálkodás során. A felmerült problémák kezelése terén együttműködésre hív fel, megszólítva a jogászokat és a jogkereső laikus olvasókat egyaránt.

Jerome Frank és a jogi realizmus

Jerome Frank 1899-ben született New Yorkban. A chicagói egyetemen végezte jogi tanulmányait, 1912-ben diplomázott. Az egyetemi tanulmányokat követően Chicagóban folytatott ügyvédi praxist a gazdasági világválság kirobbanásáig, majd 1929-ben New Yorkba költözött, ahol tovább végezte ügyvédi tevékenységét. Az ügyvédi gyakorlat mellett a tudomány felé is fordult, 1930-ban jelent meg az első, nagyobb jelentőségű műve, Law and the modern mind címen. 1932-től a Yale Egyetem jogi karán vállalt oktatói feladatokat, 1933-tól pedig fontos kormányzati megbízásokat is ellátott. 1941-től 1957-ben bekövetkezett haláláig szövetségi fellebbviteli bíróként dolgozott.[2]

Munkásságában gyakorlati és jogelméleti, tudományos tapasztalatai alapján a jogrendszer kiszámíthatóságát hirdető, a jogalkalmazást egyszerű logikai műveletté degradáló jogszemléletekkel szállt vitába, így az amerikai jogi realisták irányzatának képviselőjeként tartották/tartják számon. A jogi realizmust, ezen belül az amerikai jogi realizmus irányzatát sokan próbálták jogi iskolaként felfogni, ám az irányzathoz sorolt szerzők egyéni elképzeléseiből nem lehet egységes jogelméleti koncepciót nyerni. Erre jutott Jerome Frank is, hiszen véleménye szerint az egy táborba sorolt realistákat sokkal több minden választja el, mint ami összeköti, a „közös nevezőt” egy korábbi jogszemlélettel szembeni kritikai hozzáállásban jelölte meg. Ezt a kritikai hozzáállást, a jogi realizmus jellegzetességeit Goodhart röviden a következők szerint fogalmazta meg: „a jog bizonytalanságának hangsúlyozása, a formális joglogika elleni hadüzenet, a modern lélektan alkalmazása és a jog hatásainak kutatása”.[3] A jogi formalizmus ellen fellépő képviselőket alapvetően tehát a meglévő jogtudománnyal szembeni szkepticizmus jellemezte, így a „realizmus” helyett Frank a *„konstruktív szkepticizmus”* kifejezést használta.

Frank önmagát *tényszkeptikus*ként jellemezte szembe állítva felfogását a jogi realistákhoz sorolt azon szerzőkkel, akik szerinte szabályszkeptikusnak tekinthetők. Szabályszkepticizmus alatt azt az elképzelést értette, mely szerint nem az írásos formában fellelhető szabályok irányítják a bírákat döntéseik meghozatalánál, ezért az állampolgárok és a jogászok a szabályok ismerete mellett sem tudják, hogy egy adott ügyben a bíróság milyen ítéletet hoz majd. A szabályszkeptikusok a jog kiszámíthatóságát garantálni nem képes „papírszabályokon” túl feltételeznek egy olyan létező szabályrendszert, ami a bírákat a döntéshozatalnál ténylegesen vezérli, ami megismerhető, és amelyből a döntés nagyobb biztonsággal megjósolható. Frank szerint a szabályszkeptikus jogászok reális problémát vetnek fel, amikor arra utalnak, hogy a szabályokból a jövőbeni bírói döntés megjósolhatatlan, de hibát kö-

* *Bíró, Mátészalkai Járásbíróság*

[1] Frank, Jerome: Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások. – Szerk.: Badó Attila, ford.: Badó Attila–Bóka János–Bencze Mátyás–Mezei Péter) Szent István Társulat, Budapest, 2006.

[2] Frank, Jerome: i. m. 9. o.

[3] Horváth Barna: Az angol jogelmélet, Pallas Stúdió, Budapest, 2001. 483. o.

vetik el, amikor ennek a problémának a jelentőségét túlhangsúlyozzák. Véleménye az ugyanis, hogy a bírói döntés nem a jogkérdések okán bizonytalan elsősorban, sokkal bizonytalanabbá teszi azt a ténykérdések megítélése. Frank úgy gondolja, hogy mindenekelőtt a szubjektív tényezők, mint bizonytalansági tényezők miatt megjósolhatatlanok a bírói döntések, senki sem tudhatja előre, hogy mit fog egy bíró az eset „tényeinek" látni. Frank szavaival élve: „a normák nem... jelentik a jogot, hanem csak egyikét ama sok forrásnak, amelyhez a bíró az eléje kerülő eset jogának megalkotásakor fordul [...] a jog ezért döntésekből és nem szabályokból áll."[4] A jog lényege tehát a bírói tevékenységben, a bírói döntésben rejlik.

Főbb tételek

A válogatott írásokban Frank elsősorban az alapvető jogi mítoszokkal, a bírói jogalkotással, az ítélkezés folyamatával, a bírósági tárgyalással és a jogi oktatással foglalkozik. Munkáiban egyrészt kritikákat fogalmaz meg, másrészt a jogrendszer működésének javítása érdekében a vizsgált problémákra megoldási javaslatokat is felvázol.

Írásaiban elsősorban a precedens jogon nyugvó angolszász–amerikai jogrendszert és annak fő jogintézményeit elemzi, mely rendszerben különös jelentőséggel bírnak a bíróságok eseti döntései, az esküdtbíráskodás, valamint a bírói jogalkotás. A felmerült kérdések, problémák vizsgálata során a jogirodalom korábban elfogadott és követett jogi mítoszait, axiómáit megkérdőjelezi, rombolja, míg eljut a jogrendszer kiszámíthatatlanságához. Megállapítja, hogy a jogbiztonság csak korlátozott fokban valósítható meg, hiszen a jog pontosságára és kiszámíthatóságára vonatkozó igényt nem lehet kielégíteni, mivel az emberek sokkal nagyobb fokú állandóságra törekednek, mintsem az elérhető, vagy éppen szükséges lenne. *A jogban rejlő bizonytalanság*ot nem tragédiának, szerencsétlen balesetnek értékeli, hanem társadalmi értéknek tekinti, hogy a jogrendszer folyamatos változásra képes, ugyanis a jog szükségszerűen határozatlan és változatos, mivel az emberi kapcsolatok változása (változó társadalmi, ipari, politikai feltételek) miatt nem lehetséges és célszerű abszolút stabil, átfogó szabályrendszert létrehozni. Úgy gondolom, az nem lehet vitás, hogy modern világunk, különösen a XXI. században rendkívül gyorsan változik, így valóban könnyen belátható, hogy lehetetlen egy teljesen stabil, változatlan jogrendszert megalkotni, ám kétségtelenül fontos, hogy a jogot alkotók átgondolt, előre tekintő, alapos tevékenység folytatására törekedjenek.

Amikor Frank megállapítja, hogy a jog nem szabályokból, hanem döntésekből áll, a jogalkotási tevékenységet vizsgálva is fontos következtetésre jut, miszerint ha *a bíró* bármikor egy esetet eldönt, *jogot alkot*. A bírói jog tagadására, mint mítoszra, hamis állításra tekint. Határozott véleménye szerint el kell ismerni, és a jogászokban is tudatosítani kell, hogy a jogrendszer szükségszerűen bizonytalan és a bírák igenis jogot alkotnak. Az angolszász jogrendszert tekintve ez a vélemény teljes mértékben elfogadható, hiszen precedensjog érvényesül, a korábbi bírói döntések érdemi befolyással vannak a későbbi döntésekre, a magyar jogrendszerben azonban Frank bírói jogalkotásra vonatkozó álláspontja meglehetősen idegenül hat. A hazai jogban expressis verbis nem mondható ki ugyan a bírói jogalkotás, de kétségtelen, hogy a Kúria különösen a kötelező erejű jogegységi határozatokkal jelentős hatást gyakorol a bíróságok ítélkezési tevékenységére, és a többi felsőbíróság is befolyásolja az ítélkezést a kollégiumi vélemények, az eseti döntések által.

Frank, mint a jogelméleti gondolkodók többsége különös figyelmet szentel az ítélkezési folyamat vizsgálatának, melynek során a pszichológia tudományát hívja segítségül és kiemelten elemzi a bírók személyiségét és annak döntéshozatalban betöltött szerepét. Ez irányú kutatásának legfőbb gondolata, hogy *a bíró is ember*, a talár (hivatali hermelinpalást) felöltésével nem tesz szert mesterséges gondolkodásmódra, döntései előérzetein, megérzésein nyugszanak. Az ember „normális" gondolkodási folyamatában nem szillogizmus útján jut el a döntésekhez, hanem rendszerint egy következtetésből indul ki és ahhoz igyekszik megfelelő premisszákat találni, amelyek azt alátámasztják. Ennek megfelelően az ítélkezés folyamatában a bírók egy többé-kevésbé határozatlanul megformált konklúzióból indulnak ki és ehhez a próbaszerűen kialakított következtetéshez keresnek premisszákat, így megfelelő érveket a kísérleti konklúzió és a premisszák (ideértve a jogszabályokat, precedenseket) összekapcsolására. A „normális", természetes emberi gondolkodásmód és a szillogisztikus okfejtés szembeállítása kapcsán arra kívánom ráirányítani a figyelmet, hogy a döntéshozatalt gyakorlati szemmel, egy folyamatként tekintve megállapíthatjuk, hogy egyrészt valójában döntések sorozata előzi meg a végső verdikt, ítélet meghozatalát, másrészt ezen eljárás során szükségszerűen érvényesül a „laikus" életünkben folytatott gondolkodásunkat is jellemző kettősség, azaz a természetes gondolkodásmód, és a szillogizmus. Ennek következtében véleményem szerint a bírói döntéshozatal nem azonosítható egyik, avagy másik metódussal. A Frank által felvázolt gondolati séma segíthet az ítélkezés folyamatának lényegi megismerésében, ám mivel azt tapasztaljuk, hogy adott, alapvetően azonos tények ellenére akár jelentősen különböző bírói döntések is születnek, nem állhatunk meg a bíró döntéshozatali metódus megismerésének útján, ahogyan Frank is tovább lépett és a bírói előérzetek, megérzések forrásait kutatta. Megállapította, hogy a bírákat befolyásolják a normák, jogszabályok, precedensek, egyetértett azzal is, hogy az ítélet meghozataláig rendkívül sok külső tényező (gazdasági, társadalmi, politikai okok) hat a bíróra, melyektől nem

[4] Peschka Vilmos: A polgári jogelméleti gondolkodás a XX. század első felében, Jog és filozófia, Szerk.: Varga Csaba, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 25. o.

képes teljesen távol tartania magát. Frank a bírák döntését befolyásoló külső tényezők, mint például a bírák faji háttere, neveltetése, gazdaság háttere mellett azonban fontosabbnak ítéli a belső tényezőket, azok hatását. A bíró személyéhez kötődő szubjektív elemek, az adott bíró egyéni vonásai, hajlamai, beállítottsága és szokásai, a lélektani motívumok jelentősebb befolyását hangsúlyozza. Egyet kell értenünk azzal, hogy a bírák is emberi lények, olyanok, mint bármely más munkáját végző ember, rájuk is hatnak az ismertetett külső és belső tényezők így ezek befolyásának teljes kizárása lehetetlen, ugyanakkor kétségtelenül kívánatos az elfogulatlan ítélkezésre való törekvés, melynek sikeressége tekintetében meghatározó a tényezők sajátossága. A sajátosság vonatkozásában kiemelten az, hogy általánosságban a külső tényezők befolyásoló hatásának csökkentése könnyebb, mint a szubjektív, belső tényezők hatásának tompítása.

Bírósági tárgyalás – A felek küzdelme vagy kutatás az igazság után?

Jerome Frank gondolatai, az elméleti és gyakorlati szakember kritikái és megoldási javaslatai, melyeket a XX. századi amerikai jogrendszerben felmerülő problémák vonatkozásában fogalmazott meg segítséget nyújthat a magyar igazságszolgáltatás XXI. századi kérdéseinek megválaszolásában is. Mivel ez kiemelten igaz lehet az igazságszolgáltatás központi, meghatározó része a bírósági tárgyalás esetén is, különös tekintettel a magyar büntetőeljárási törvény legutóbbi módosítására és a születőben lévő új büntetőeljárási törvény koncepciójára is, szükségesnek látom a téma részletesebb vizsgálatát.

Frank elméleti megközelítése, kritikája, megoldási javaslatai

Frank a tárgyalást, így a peres eljárást és a bíró szerepét két elméleti alapállást, az „igazságelméletet" vagy „valóságelméletet" és a „küzdelemelméletet" felvázolva vizsgálja. A valóságelmélet alapján a tárgyalás célja a jogvita tárgyát képező események minél alaposabb, valóságnak megfelelőbb feltárása. A bíró szerepe domináns a tárgyalás során, beavatkozhat a tárgyalás menetébe, bizonyítási eljárást kezdeményezhet. A küzdelemelméleten alapuló tárgyalást a felek versengése jellemzi, így egy sportmérkőzéshez, vagy egy szabályok közt zajló párbajhoz hasonlít, ahol a bíró dolga alapvetően a „játékszabályok" betartatása, a rendfenntartás a bizonyítékok felek által történő prezentálása során. A Frank által felvázolt két elmélet megvalósulási formája a büntetőeljárásban a formális igazság keresésére irányuló akkuzatórius vagy vádelvű (angolszász) eljárás, amelyben a bíró szerepe passzív, a bizonyítást a felek végzik, az esküdtszék dönt a bűnösség kérdésében, valamint a materiális igazság keresésére irányuló inkvizitórius vagy nyomozóelvű (kontinentális) eljárás, amelyben a bíró szerepe aktív, részt vesz a bizonyításban, egyszerre biztosítója a törvényesség betartásának és döntéshozó is.

A két eljárási rendszer közötti legfőbb különbségek egyértelművé válnak a tárgyalás során. Az angolszász, ügyféli tárgyaláson a bizonyítékok felvonultatása, a tanú (a vallomást tevő vádlott a védelem tanúja), a szakértő meghallgatása a felek – a vád és a védelem – feladata, akik az esküdtszék előtt versengenek, mindkét fél tanúkat idéz be, akiknek válaszolniuk kell az ellenérdekű fél kérdéseire is (keresztkérdezés). A bíró feladata az eljárás és a tanúvallomások szabályainak betartatása, a felek által végzett bizonyítás ellenőrzése, állásfoglalás a bizonyítási indítványok megengedhetősége kérdésében, döntés a kifogásokról, amelyeket az egyik fél a másik fél által feltett kérdésekkel szemben támaszt. A tárgyalás célja nem az anyagi igazság megállapítása, a rendszer csak a tényigazság (jogi igazság) megállapítását teszi lehetővé. A kontinentális, nyomozó elvű tárgyaláson a bíró szerepe meghatározó, aktívan részt vesz a bizonyítási eljárás lefolytatásában, meghatározza a bizonyítási eljárás sorrendjét, kihallgatja a tanúkat és a szakértőket, végzi az egyéb bizonyítási cselekményeket. A felek – a vád és a védelem – nincsenek kizárva a bizonyításból, de csak a bírói bizonyítás felvétel kiegészítéseképpen tehetnek fel kérdéseket, terjesztenek elő bizonyítási indítványt.

Az akkuzatórius modellt Fantoly Zsanett egyenrangú felek közötti fair küzdelemként határozza meg, amely során a felek érdekei összeegyeztethetetlenek, egyik fél csak a másik kárára győzhet.[5] Ezt a modellt kritizálja Frank rámutatva arra, hogy túlságosan nagy teret enged – különösen a tanúk kihallgatása során – a versengés szellemének, melynek következtében a per trükkök és fortélyok csataterévé válik. A védő nem ismeri el az ügyfelére hátrányos információk helytállóságát, ha azokat ellenfele nem tudja bizonyítani; amennyiben a jogász tudomása szerint a tanú valótlanul, de ügyfelére nézve kedvezően tanúskodott, igyekszik megnehezíteni keresztkérdések feltevését, amelyek feltárhatnák a valótlanságot. Frank szerint egyrészt arra törekszenek a jogászok, hogy az ellenlábas tanú hitelét lerontsák, másrészt igyekszenek elrejteni a számára kedvezően tanúskodók hibáit is, és tulajdonképpen a trükkök célja, hogy megakadályozzák a tanú megbízhatóságának korrekt értékelését, és kizárjanak olyan bizonyítékokat, amelyekre a bíróságnak szüksége lenne az igazság megállapításához. A jogász győzelemre, a küzdelem megnyerésére törekszik, és nem arra, hogy segítsen a bíróságnak a tények feltárásában.[6] A cél tehát nem a tényállás tisztázása, hanem az ügyfél igazának a bizonyítása.

Mindezért Frank magát a rendszert teszi felelőssé,

[5] Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 19. o.

[6] Frank, Jerome: i. m. 82–83. o.

melynek meghatározó jogintézménye a keresztkérdezés (cross-examination). Az angolszász tanúkihallgatási rendszer a következők szerint foglalható össze: A tanút állító fél kérdezi ki elsőként a megidézett személyt, de nem tehet fel rávezető jellegű vagy olyan kérdéseket, amelyek a tanú szavahihetőségére vonatkoznak, vallomása igaz voltát hivatottak igazolni. Az egyenes kihallgatást (direct examination) követi a keresztkérdezés, amikor az ellenérdekű fél tehet fel kérdéseket a tanúnak, s ennek során a szavahihetősége ellenőrzésének, vezető kérdések feltételének is helye van. A keresztkérdezést újabb egyenes kihallgatás követheti, majd újra az ellenérdekű fél általi keresztkérdezés következhet.[7] A keresztkérdezéses eljárás alkalmazása tehát két témakörre korlátozódik, a közvetlen kihallgatás alkalmával felderített tényekre és az azokból levont következtetésekre, valamint a tanú szavahihetőségét érintő körülményekre. Az ellentétes érdekkel rendelkező felek általi kikérdezés célja a tanú bármiféle bizonytalanságának feltárása, így a keresztkérdezést gyakran arra használják, hogy megbízhatatlanságuk bizonyítása céljából a tanúkat összezavarják és ellentmondásba keverjék saját magukkal. A bíróság teendője a keresztkérdezésnél kettős: kiegészítő, amennyiben a bírák a keresztkérdezés után egyes szükségesnek tartott kérdéseket tehetnek fel, ellenőrző, amennyiben a szuggesztív, faggató, vagy más, oda nem illő kérdések feltevését megtilthatják.[8]

E rendszer kritizálása mellett Frank megoldást is keres, javaslatokat fogalmaz meg: „Játszanak sokkal aktívabb szerepet a bírák a tanúk kikérdezésében.", „Alkalmazzunk a bírák által idézett elfogulatlan 'szakértőket' a tanúvallomások esendőségeinek kiszűrésére; alkalmazzunk körültekintően 'hazugságvizsgáló készüléket'."[9] Ezen megoldási javaslatokat az amerikai eljárás vonatkozásában fogalmazta meg, ám célszerű lehet ezek kapcsán a hazai jogrendszerben is vizsgálódnunk.

A magyar büntetőeljárási rendszer vizsgálata

Az ismertetett akkuzatórius rendszerre jellemző felek általi kihallgatás megjelenik a kontinentális országok eljárásában is, annál is inkább, mert egyik európai ország büntető eljárásjogi rendszere sem határozható meg tisztán inkvizitóriusként vagy tisztán akkuzatóriusként. Magyarország is valahol a két rendszer közötti dimenzióban helyezhető el, azaz vegyes rendszerű. A felek általi kihallgatás nem előzmények nélküli a magyar jogrendszerben, hiszen már az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, a bűnvádi perrendtartás (Bp.) fakultatív jelleggel lehetővé tette, hogy „a tanukat és a szakértőket első sorban a felek képviselői" (Bp. 308. §) hallgassák ki. A Bp. 307. §-a szerint – ahogyan a jelenleg hatályos eljárási törvény szerint is – főszabály a tanács elnöke általi kihallgatás volt, „kivüle a tanukhoz és a szakértőkhöz a bírák, a vádló, illetőleg képviselője, a vádlott, a védő és magánfél, vagy ennek képviselője közvetlenül" intézhettek kérdéseket. A Bp.-t követően a hazai jogfejlődés során büntetőeljárási törvényünk [1998. évi XIX. törvény (Be.)] törvénytervezeti változatában a jogalkotói elképzelés szerint a felek általi kikérdezés vált volna kötelezővé, azonban a Be. későbbi módosításai (2002. évi I. törvény, 2003. évi II. törvény, 2006. évi LI. törvény) folytán a felek általi kihallgatás rendje fakultatív maradt. A Be.-nek az elsőfokú bírósági tárgyalást szabályozó fejezetében a 295. §-ban[10] megállapított, az általános előírásokhoz képest kivételt jelentő rendelkezésre, mely az angolszász jogrendszerből ismert ügyféli bizonyítást teszi lehetővé, azaz – a tanács elnökének döntése alapján – a tanúnak az ügyész, a vádlott és a védő általi kihallgatási lehetőségét biztosítja. Ez a jogrendszerünkben kivételes kihallgatási lehetőség a kiemelt jelentőségű ügyekre vonatkozó eljárásban 2014. január 1-jéig mintegy főszabállyá vált, hiszen a Be. 554/M. és 554/N. §-aiban foglaltak szerint a tanú és a vádlott felé nem a tanács elnöke és a bíróság tagjai tehettek fel először, minden eljárásban résztvevőt megelőzően kérdéseket a kihallgatás során, hanem a hivatkozott paragrafusokban meghatározott sorrendben zajlott a bizonyítás felvétele. Ha a vádlott vallomást kívánt tenni, a vádra vonatkozó, a védekezést is magában foglaló vallomását összefüggően adhatta elő. Ezt követően az ügyész, a védő, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, végül a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az egyéb érdekelt és a szakértő tehetett fel kérdéseket. Ha a tanú vallomástételének nem volt akadálya, a tanút az hallgatta ki, aki a kihallgatását indítványozta. Ezután a tanúhoz a másik fél és a vádlott, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, a sértett és a magánfél kérdéseket intézhetett.

A tanúkihallgatás speciális formáját tekinthetjük az angolszász, keresztkérdezéses kihallgatási rendszer egy sajátos, az eredetihez képest számos különbséggel rendelkező hazai változatának – vagy ahogyan Fantoly Zsanett fogalmaz, „szelídített" változatnak[11] – mely az általános szabályok szerint folyó tanúkihallgatásban is megjelenik, amikor kivételesen, a tanács elnökének engedélyével elsőként a vád és a védelem képviselője kérdezhet.[12] Megállapítható viszont, hogy az általános szabályoknak megfelelően végzendő tanúkihallgatásnál hazánkban nem követték az angolszász rendszerben meghonosodott keresztkérdezéses technikát, hiszen célját tekintve nem illeszkedik a magyar eljárásjog rendszerébe, ugyanis annak lényegi eleme az ellenérdekű fél tanújának összezavarása és szavahihe-

[7] Farkas Ákos–Róth Erika: A büntetőeljárás, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004. 255. o.
[8] Fantoly: i. m.141–144. o.
[9] Frank, Jerome: i. m. 135. o.
[10] Be. 295. § (1) „Az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára a tanács elnöke engedélyezheti, hogy a tanút először az ügyész és a védő kérdések feltevésével hallgassa ki.
[11] Fantoly Zsanett: A keresztkérdezés és a felek általi kihallgatás a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, 2008/10. szám, 505. o.
[12] Be. 295. §

tőségének megingatása, ezáltal a másik fél eljárási pozíciójának és hitelességének gyengítése.

Bizonyos jogtudományi álláspontok szerint szükséges volna, a vádlott kihallgatására is kiterjedően a keresztkérdezéses rendszer törvényi alapesetként történő szabályozása.[13] Álláspontom szerint azonban a kontinentális alapokon kifejlődött büntetőeljárásunktól – bár a változás szerint jelen voltak/vannak egyes elemei – még ma is idegen a klasszikus angolszász (a keresztkérdezést is magában foglaló) kihallgatási rendszer és némiképp a vádlott, illetve a tanú felek általi kihallgatása is. A keresztkérdezés tipikus angolszász jogintézmény, a hazai perjogban való általánossá tételének indokoltsága megkérdőjelezhető s arra csak egy teljesen új eljárási törvény adhatna lehetőséget.

Perjogi hagyományainkra és a Frank által felvázolt problémákra is tekintettel nem tartom tehát indokoltnak a felek általi kihallgatás jogintézményének általánossá tételét, megfontolandó ugyanakkor egy új büntetőeljárási törvényben, szélesebb körben való bevezetése, különösen figyelemmel a felek általi kikérdezés elsődleges céljára, azaz a bírói pártatlanság elvének erősítésére. A felek általi kihallgatásra vonatkozó, az általánostól eltérő kihallgatási szabályok lehetőséget adnak ugyanis arra, hogy a pervezető bíró a kérdezés során is pártatlan maradjon, így külső szemlélőként őrködjön a kérdésfeltevések szakszerűségén és befolyás-mentességén. Bárd Károly szerint is „A felek általi kikérdezés jobban garantálja a pártatlanság objektív mérce szerinti érvényesülését, mint a bírói kikérdezés...".[14] Az általános norma szerint zajló kihallgatások során gyakran épp a hivatásos bíró tesz fel befolyásolásra alkalmas kérdéseket, akit 'nem szerencsés' a felek részéről felkérni, hogy tiltsa meg a saját kérdésére a válaszadást.[15] Az angolszász jogi gondolkodás nem is engedi a túl sok kérdés feltevését a bíró részéről, mert ha leereszkedik a küzdőtérre, a „küzdelem pora elhomályosíthatja a látását".[16] Ilyen megközelítésben tehát a felek általi kihallgatás a bírói pártatlanság biztosításának egyik letéteményese.

Látható, hogy a bemutatott tárgyalási rendszerek működését kritika illeti és a pártatlan döntéshozatal igényére is figyelemmel szemben álló elképzelések jellemzőek a bíró aktivitását–passzivitását, végső soron az igazságkeresésben betöltött szerepét illetően. A Frank által elemzett kérdések aktualitásához kétség tehát nem fér.

Igazságkeresés, igazságszolgáltatás

A büntetőeljárás során a bíróság alapvető feladata a törvényesség érvényesítésével az igazság megállapítása, ami a bűncselekményeknek és az elkövető személyével kapcsolatos lényeges (releváns) tényeknek a valósággal egyező, igaz megállapítását jelenti.[17] A büntetőeljárás tehát az igazság körül forog, mind az inkvizitórius, mind az akkuzatórius rendszer célja természetesen az igazság szolgáltatása. „Az igazság azonban egy elméleti elképzelés, amelyet valamilyen gyakorlatias úton kell elérni. Az akkuzatórius eljárás 'letudja' az igazság kérdését úgy, hogy a feleknek biztosítja az egyenlő bánásmódot. Számára sem közömbös az objektív igazság, de ragaszkodik egy sajátos igazságkeresési módhoz. Ezzel szemben az inkvizitórius modellben maga az igazság a közvetlen cél. A gyakorlat nem közömbös a fair play iránt, de esetenként úgy tűnhet, hogy az igazságkeresés érdekében könnyen feláldozza azt.[18] Lehet vitatkozni azon, hogy melyik rendszer a jobb, de hasztalan, hiszen az elsődleges cél tekintetében alapvetően különböznek, megfontolandó azonban Woodrow Wilson Frank által idézett gondolata: „Miért ne használhatnánk fel idegen találmányok egyes elemeit akaratunk szerint, ha valamilyen téren hasznosak lehetnek?".[19]

A különböző eljárási rendszerekben nem azonos ugyan az igazság felfogása, az azonban nem vitatható, hogy általános igény a bírósággal, mint igazságszolgáltatóval szemben az, hogy a bizonyítás lefolytatása, a megismerés révén megállapított és határozatban rögzített tények a valóságot fedjék. Az ítélkezésben a múltbéli történések felderítése, az igazság keresése során problémát jelent annak eldöntése, hogy a terhelt vagy a tanú őszinte-e vagy hazudik. A bírót/esküdtszéket az őszinteségvizsgálatban, hazugságvizsgálatban, a vallomások értékelésében természetesen egyaránt segítik az ismeretei és tapasztalatai, ám Frank nézeteit figyelembe véve a külső és belső tényezők „torzító" hatásával is számolni kell, éppen ezért érthetünk egyet Frank hazugságvizsgáló készülékre vonatkozó figyelemfelhívásával.

A hazai büntetőeljárás vonatkozásában e műszeres vizsgálat alkalmazásának a kérdése különösen aktuális, hiszen a 2013. évi CLXXXV. törvény 2014. január 1-jei hatállyal expressis verbis módon lehetővé tette a tanú vallomásának poligráf alkalmazásával történő vizsgálatát. Megkérdőjelezhető azonban, hogy a tanú esetében indokolt-e poligráfos vizsgálatának lehetővé tétele. Az ezzel kapcsolatos aggályokat részletesen kifejti Varga Zoltán, aki arra a következtetésre jut, hogy „[...] lehet, hogy amiről a tanú azt gondolja, hogy igaz – hiszen saját meggyőződését adja elő – a valóságban mégsem igaz", így „[...] igen csak megkérdőjelezhető a poligráfos vizsgálattól várható eredmény.", hiszen „Ebben az esetben a poligráf nem lehet alkalmas arra, hogy kiszűrje az objektíve valótlan vagy a tanú által szubjektíve igaz vallomást."[20] Ugyanakkor egyet kell

[13] Bérces Viktor: A védő kérdezési jogának gyakorlásával kapcsolatos kérdések a bírósági eljárásban, Jogelméleti Szemle 2012/4. szám, 3–14. oldal http://jesz.ajk.elte.hu/berces52.pdf (letöltés: 2013. szeptember 13.)

[14] Bárd Károly: A törvény és az ő alkalmazói, Fundamentum 1997/2. 91–100. o.

[15] Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, Debrecen, TKK, 2008. 132. o.

[16] Joachim, H.: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában, fordította Bócz Endre, Magyar Jog, 1993/5. szám 298–306. o.

[17] Lamm Vanda, Peschka Vilmos (főszerkesztők): Jogi Lexikon, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000. 267. o.

[18] Fantoly: i. m. 19. o.

[19] Frank, Jerome: i. m. 95. o.

[20] Varga Zoltán: A hazugság árnyékában, Ügyvédek Lapja 2012/4. szám 43. o.

értenünk Elek Balázs megállapításával, miszerint „Nagyszámú tényező befolyásolhatja és konkrét esetben mindig is befolyásolja mind az eredeti tudomásszerzést (észlelés), mind pedig annak megőrzését (emlékezés)”[21]. Kétségtelen, hogy a vallomás befolyásolt volta a műszeres vizsgálattól függetlenül érvényesül, továbbá a (tanú)vallomás őszinteségét nem lehet kizárólag a poligráfos vizsgálat eredménye alapján megítélni, hiszen a műszer nem csodaszer. Nem lehet indokolt a poligráf alkalmazási lehetőségének kizárása a tanú esetében, ugyanakkor kérdéses, hogy a sértett az eljárásban részt vevő többi tanúhoz képest különös helyzetére tekintettel, ugyanúgy vizsgálható-e poligráf alkalmazásával.

Az USA a poligráf szempontjából a vegyes modellű országok közé tartozik. A megengedő államok államszintű törvényben rendelkeznek a poligráf alkalmazhatóságáról, illetve a vizsgálati eredmény értékelhetőségéről, más államok azonban tiltják az igénybevételét. Egyes államok fenntartások nélkül fogadták be a poligráfos vizsgálat eredményét, mint bizonyítási eszközt, és az abból nyert bizonyítékokat mindenben elfogadhatónak értékelik, sőt vannak olyan államok, amelyekben a poligráfos vizsgálat terhelti megtagadása felállítja a bűnösség vélelmét. New York államban azonban a szexuális cselekmények sértettjeivel szemben poligráf nem alkalmazható.[22]

Az USA-ban és Magyarországon egyaránt eltérő álláspontok alakult ki a poligráf alkalmazását illetően. Részemről én Fázsi László törvényszéki tanácselnök álláspontjával értek egyet, amelynek lényege szerint „a bírónak kétség esetén minden bizonyítási lehetőséget meg kell ragadnia az ügydöntő jelentőségű vallomások hitelt érdemlőségének minél tárgyilagosabb ellenőrizhetősége érdekében, aminek eszköze kivételesen akár a poligráfos vizsgálat elvégzése is lehet.”[23]

Zárszavak

Láthattuk, hogy Jerome Frank következtetései valóban helytől és kortól függetlenül hasznosíthatóak, továbbgondolásra, együttgondolkodásra késztettnek, segítséget nyújtanak elméleti és gyakorlati jogászok és laikusok számára egyaránt az igazságszolgáltatás jobbítása érdekében folytatott tevékenység során, így javasolt izgalmas és napjainkban is aktuális témákkal foglalkozó írásainak elemzése, nyitott attitűdjének megismerése. ■

[21] Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 44. o.

[22] Budaházi Árpád: A vallomás őszinteségének műszeres ellenőrzése, különös tekintettel a poligráfos vizsgálatra, Doktori értekezés, 2012. 45–54. o.

[23] Fázsi László: Egy gyermekbántalmazás tényállásának tisztázása poligráfos vizsgálat elrendelésének segítségével, Bírák Lapja 2007/2.

AZ ÚJ BTK. ÉS A KAPCSOLÓDÓ JOGFORRÁSOK, BÍRÓSÁGI IRÁNYMUTATÁSOK

SZERKESZTŐ: **Czine Ágnes**

LEKTOR: **Kónya István**

A Büntető Törvénykönyv hatálybalépésével kezdődő új jogállapot áttekintéséhez nyújt segítséget ez a forrásgyűjtemény. Arra szolgál, hogy a bírák, az ügyészek, az ügyvédek, a nyomozó hatóság, valamint a büntetőjog iránt érdeklődők a tárgyalótermekben és azon kívül is gyors eligazodást nyerjenek a különböző jogforrásokról. A kötet a 2013. július 1-jén hatályba lépett új Btk. értelmezéséhez, napi alkalmazásához nyújt elengedhetetlen segítséget.

Ára: 6990 Ft

Ehhez igazodik a kiadvány szerkezete. A vázat az új Büntető Törvénykönyv normaszövege adja, melynek rendelkezéseihez a mű hozzárendeli a vonatkozó indokolás lényeges tartalmát, valamint a hatálybalépéséhez kötődő esetleges törvényi rendelkezéseknek, az Alaptörvény egyes cikkeinek, a háttérjogszabályoknak és az Európai Unió joga – a tisztességes eljárás legfontosabb esetjogát is magában foglaló – kapcsolódó rendelkezéseinek a releváns részeit.

Mindezt követi – szintén a törvénykönyv egyes rendelkezéseinél – a jogértelmezés, élén az Alkotmánybíróság vonatkozó határozataival, melyeket a Kúria (illetve jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság) releváns jogegységi határozatai és legutóbb felülvizsgált BK véleményei követnek. A gyűjteményt a közzétett elvi határozatok és eseti döntések vonatkozó, az új törvénykönyv mellett is irányadó részei zárják.

A kötet lezárásának dátuma 2014. január 15., így az új Btk.-nak a kiadványban szereplő szövegváltozata a 2014. január 1-jén hatályba lépett módosításokat is tartalmazza!

WEBES VÁSÁRLÁS –10%

WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Fodor Réka*

Az igazságügyi könyvszakértés jelentősége napjainkban

I. Bevezető gondolatok

Napjainkban – a tudomány és a technika rohamos fejlődésének világában – egyre több területen és egyre több alkalommal figyelhetjük meg, hogy a büntetőeljárásokat lezáró megfelelő döntések meghozatala érdekében nélkülözhetetlen az adott szakterületen különös szakértelemmel bíró igazságügyi szakértő bevonása.

A szakértő ugyanis nem más, mint a büntetőeljárás különös szakértelemmel rendelkező szereplője, akit olykor „tudós tanúnak" is szokás nevezni. Ez a státusz az angolszász büntetőeljárások során érvényesül igazán, ahol a tanúra vonatkozó szabályokat tekintik irányadónak a szakértőt illetően is. Ezzel ellentétben, a kontinentális európai büntetőeljárási jogokban a szakértő önálló eljárási pozíció birtokosaként jelenik meg. Az egyszer – véleményem szerint is – biztos, hogy a tanúban és a szakértőben van közös vonás, mégpedig, hogy egy megtörtént eseményről nyilatkoznak. Azonban, míg a tanú egyetlen eszköze az emlékezete, melynek segítségével felidézi a múltat, aminek közvetlenül, vagy közvetve részese volt, addig a szakértő azon múlt nyomaiból olvas, melynek sosem volt részese.[1]

A következőkben a szakértők közül az igazságügyi könyvszakértővel szeretnék bővebben foglalkozni. A gyakorlati tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy manapság ez a szakterület – a gazdasági bűncselekmények esetében – egyre dominánsabb szerephez jut. Az irányadó jogszabályi keretek történeti áttekintését követően a könyvszakértői tevékenység folyamatát, a kompetenciákat, a konkrét feladatokat és az elkészült szakvélemény szerepét kísérlem meg bemutatni, remélve, hogy megfelelő képet alakítok ki erről a számomra igen érdekes szakterületről.

II. A jogszabályi keretek alakulása – történeti áttekintés

A téma történeti bevezetésében azt szeretném bemutatni, hogy milyen régre nyúlik vissza a szakértői bizonyítás múltja, hogyan alakult a szabályozása, illetve hol tart ez napjainkban. Megfigyelhetjük ugyanis, hogy a jogalkalmazóknak a jog érvényesítése érdekében már a kezdetektől szükségük volt olyan speciális ismeretek alkalmazására, melyekkel önmaguk nem rendelkeztek, így ezek megszerzéséhez az adott szakterület szakembereit hívták segítségül.

Régi törvényeinkre, jogforrásainkra tekintettel megállapíthatjuk, hogy már a középkori magyar perjogban – mind a polgári, mind a büntetőügyekben – ismert volt a bírósági eljárások során úgynevezett „hozzáértők" alkalmazása. A XIII. században például szakértőket vettek igénybe a nemzőképességgel, vagy a kor megállapításával kapcsolatban. Kövy Sándor „A magyar polgári törvény" című munkájában így ír a szakértő tanúk alkalmazásáról: *„... Ha mesteremberek, ki-ki a maga mesterségében, az épületeket, tsinálmányokat, a kereskedők a portékákat, a mezei gazdák, a földek jövedelmét, marhákat, az erdő tudományát értők az erdőket többnyire a szolgabíró avagy éppen az ítélő bíró jelenlétében hit alatt megbecsüli, az afelől készült levél is próbát teszen."*[2] Ebben az időszakban a szakértői véleményt nem ismerték el bizonyítási eszköznek, a szakértő pedig nem szakvéleményt adott, hanem a hit alatt tett tanúbizonyságot.

A szakértői tevékenység először a Mária Terézia-féle Bűnvádi Perrendtartásban, a Theresiánában került szabályozásra, amikor a formai oldalt az esetenként, vagy állandó jelleggel letett szakértői eskü, a tartalmi oldalt a hátramaradt nyomokkal kapcsolatos szakértői vizsgálat jelentette, az eljárásba bevont szakemberek közös sajátossága pedig a különös szakértelem volt. Ezt követően, az I. József idejében készült Bűnvádi Perrendtartás taxatíve sorolta föl a szakértői bizonyítás eseteit, miszerint emberölés, mérgezés, lopás, rablás, betörés és gyújtogatás esetén kötelező volt a fog-

* *Közigazgatási menedzser*

[1] Farkas Ákos–Róth Erika: A büntetőeljárás, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 2012. 152. o.

[2] Varga Tibor: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 11. o.

lalkozás szerint jártas személyek helyszíni szemlén való alkalmazása, továbbá megjelent a felülvéleményezés intézménye is.

A szakértői tevékenységet először az 1840. évi XV. tcz. említette bizonyítási eszközként. Később, az 1843. évi büntetőjogi javaslatok pedig már rendelkeztek arról, hogy *„valahányszor a szemle alá veendő tárgy külön tudomány vagy mesterség ismeretet kíván, azt mindannyiszor az illető műértők hozzájárulásával kell megtenni”*, rögzítették a szakértők véleményadási kötelezettségét és a vélemény szabad bírói mérlegelésére vonatkozó elvet, valamint nevesítették a különböző szakértői tevékenységeket. Így az 1843. évi XXII. tcz. 130–131. §-aiban megjelent a hamis és vétkes bukással kapcsolatos könyvvizsgálói tevékenység, az 1844. évi VI. tcz. 28. §-a pedig törvénybe iktatta a váltóhamisítással összefüggő szakértői tevékenységet.[3]

Az 1871. évi VIII. tcz. 2. §-a a bírósági hivatalnokok közé sorolta a bírósági szakértőket és így deklarálta, hogy igazságszolgáltatást kiszolgáló közegként az igazságügy miniszter főfelügyeleti jogkörébe tartoznak.

1876. január 1-jén hatályba lépett az új kereskedelmi törvény[4], ami rögzítette a kereskedők könyvvezetési kötelezettségeit. Egyesek viszont már ebben az időszakban felfedezték a könyvvitelben a hamisítás lehetőségét, így az ilyen ügyek esetén az eljárók olyan könyvelésben tapasztalattal rendelkező szakemberektől kértek segítséget, akik elfogulatlan véleményét elfogadhatták döntésük alapjaként.[5]

Az igazságügyi szakértésre vonatkozó részletes eljárásjogi szabályok 1896-ban, a Bűnvádi Perrendtartásban jelentek meg első ízben. Ekkor kerültek rögzítésre a szakértő igénybevételének – többek között – a következő esetei: a pénz- és közhitel papír hamisítás, valamint a csalárd és vétkes bukás esete. Kialakult továbbá a szakértők két kategóriája, mégpedig az eseti és az állandó jelleggel megbízott bírósági szakértő. Így az 1890-es években a kereskedelmi könyvvizsgálók egy kis csoportja már az állandóság jellegével megbízott szakértőként végezte a munkáját.

A két világháború közötti időszakban az egyes szakágak közötti súlyponteltolódás volt megfigyelhető, ugyanis az orvosszakértői tevékenység mellett egyre inkább fellendült a könyv- és mérnökszakértés, valamint kialakultak további szakágak is. A 100/1937. IM sz. rendelet újraszabályozta az állandó bírósági szakértők helyzetét. A könyvszakértők ekkor jogállásukat tekintve teljesen azonossá váltak a törvényszéki orvosokkal. Ez a rendelet tette továbbá kötelezővé a könyvszakértői kinevezés előtti alkalmassági feltételként a hiteles könyvvizsgálói képesítés megszerzését. Az 1938. évi X. tc. 13. §-a alapján a 2900/1940. IM sz. rendelet pedig egységesítette az állandó bírósági szakértők kinevezési és eljárásjogi szabályait, valamint rendelkezett a szakértők feladatairól, jogairól és kötelezettségeiről. Innentől kezdve az állandó királyi bírósági szakértőt büntető- és polgári ügyekben is az igazságügyi miniszter nevezte ki. Ebben az időszakban a felülvéleményezés intézményrendszere is bővült, ugyanis az 1938. évi X. tc. – az Igazságügyi Minisztérium közvetlen felügyelete alatt – létrehozta az Igazságügyi Műszaki Tanácsot és az Igazságügyi Gazdasági Tanácsot.

A II. világháború alatt és azt követően fennakadások jelentkeztek a kialakult rendszer működésében. A 3/1952. (I. 15.) IM sz. rendelet alapvető változást eredményezett, ugyanis a korábban természetes személyekre alapozott igazságügyi szakértői tevékenységet intézményekre, vállalatokra bízta. A kinevezett állandó szakértőt csak másodsorban lehetett igénybe venni, mégpedig akkor, amikor a bíróság véleményadás céljából nem tudott megfelelő állami szervet megkeresni. Mindezek mellett a jogszabály megszüntette az igazságügyi tanácsok – így az Igazságügyi Gazdasági Tanács – működését.[6]

Ezt követően viszont igen hamar kiderült, hogy az új megoldások nem felelnek meg az ítélkezés igényeinek, így a 44/1954. (VII. 29.) MT Sz. és a 9/1955. (IX. 1.) IM sz. rendeletek alapján az intézményes szakértés helyett ismét a természetes személy által végzett, személyében is felelős és ellenőrizhető igazságügyi szakértői tevékenység került előtérbe. Ennek megfelelően elsősorban újra igazságügyi szakértőt kellett alkalmazni, állami szervet csak kivételesen kereshettek meg a hatóságok. A kinevezést felváltotta a kijelölés, amire a megyei bíróságok elnökei kaptak jogot, valamint megjelent a szakfelügyelet fogalma, ugyanis a kijelöléshez be kellett szerezni a szakterület szerint illetékes szakigazgatási szerv véleményét is. Az igazságügyi szakértői kijelölés egyébként – a korábbiakkal ellentétben – nem eredményezett munkaviszonyt és a tevékenységért fizetés sem járt, az érintettek megszabott eseti díjazásban részesültek.[7]

Az 1960-as évek elején elméleti vita bontakozott ki az igazságügyi szakértés továbbfejlesztési módjait illetően. A kialakult rendszer kritikájaként merült fel, hogy a nagyszámú szakértő alkalmazása mellett nincs megoldva a szakmai alkalmasság véleményezése, a képzés, a továbbképzés, valamint a szakmai kontroll lehetősége. Felmerült annak az igénye, hogy a leggyakrabban igénybe vett területeken – mint például a könyvszakértés – létrejöjjön az élethivatásszerűen, főfoglalkozásban végzett, a szakmai és a törvényességi szempontoknak megfelelő, egységes elvi, metodikai irányítás alatt tevékenykedő személyekből álló, funkcionálisan igazságügyi célokat szolgáló szakértői szer-

[3] Pelikán László: Az igazságügyi könyvszakértés helyzete, a továbblépés lehetőségei, Pénzügyi Szemle, 1998. (43. évf.) 7. sz. 557. o.

[4] 1875. évi XXXVII. tc.

[5] Itt elsősorban a könyvelés kötelező oktatásával foglalkozó kereskedelmi iskolai tanárok véleményére kell gondolni. Közülük fejlődött ki később a törvényszéki könyvszakértők köre.

[6] Varga Tibor: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 14. o.

[7] Pelikán László: Az igazságügyi könyvszakértés helyzete, a továbblépés lehetőségei, Pénzügyi Szemle, 1998. (43. évf.) 7. sz. 562. o.

vezetrendszer.[8] A mindezzel összefüggő részletes szabályozást a 29/1964. (XI. 23.) Korm. sz. rendelet, valamint az ennek végrehajtásáról szóló 4/1964. (XI. 23.) IM sz. rendelet rögzítette.

Mindezeket követően, 1965-ben a Budapesti Igazságügyi Könyvszakértői Intézet[9] felállításával megkezdődött a könyvszakértői szervezet fejlesztésének programja. Tíz év elteltével pedig az egyes megyeszékhelyeken is megszervezésre kerültek a további intézetek. 1980-ra kialakult a két-három megyére kiterjedő illetékességgel rendelkező igazságügyi szakértői irodák hálózata Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Pécs, Szeged és Veszprém székhellyel, melyek szakmai tevékenységét a fővárosi bázisintézet irányította. Könyvszakértői területen a hatósági megkeresések több, mint 90%-a ehhez az intézményhálózathoz érkezett. Ebben az időszakban átalakult a felülvéleményezés intézményrendszere is. A könyvszakértői területen az Igazságügyi Könyvszakértői Bizottság végezte ezt a tevékenységet, melynek működéséről a 130/1965. (Pk. 35.) PM–IM sz. együttes utasítás rendelkezett.

A szakértők igénybevételének kötelező sorrendjét az igazságügyi szakértőkről szóló 4/1976. (III. 4.) MT sz. rendelet 2. §-a a következők szerint állapította meg:

1. az állandó igazságügyi szakértő;[10]
2. a kijelölt szakértő;
3. az eseti szakértőként bevonható személy, vagy szerv.

Mindezek következtében a szakértői bizonyítás intézményesítése, az állandó könyvszakértői hálózat kiépítése, az irodák számának növelése nagymértékben javította a könyvszakértői tevékenység időszerűségét, a könyvszakértői intézmények működése pedig emelte a szakértői bizonyítás színvonalát. Az intézményesítés tehát beváltotta a hozzá fűzött reményeket, ugyanis létrejött egy viszonylag állandó, főfoglalkozású, az igazságügyi szakértést élethivatásszerűen folytató szakembergárda. Az intézmények egységes irányítása, ellenőrzése és a rendszeres továbbképzések pedig megteremtették az egységes szakmai elveken történő szakértői véleményezés alapjait, ami így megfelelően szolgálhatta az igazságszolgáltatás céljait, az állami finanszírozás[11] és az igazságügyi felügyelet pedig biztosította a gazdasági szereplőktől és a partikuláris helyi érdekektől való függetlenséget.

Az ezt követő politikai és gazdasági változások viszont felszínre hozták, illetve felerősítették az intézményesítés negatívumait. Az államigazgatás egyre kevésbé volt képes finanszírozni az intézményrendszert, ugyanakkor a magánszférában megszerezhető jövedelmek ennek többszörösei voltak. A privatizáció előrehaladtával pedig megteremtődtek az államigazgatástól és a gazdasági szereplőktől függetlenül végezhető tevékenység feltételei.[12] Mindezek hatására 1989-ben regionálisan megalakultak az igazságügyi szakértői egyesületek és azok országos szövetsége, a könyvszakértői irodák száma fokozatosan csökkent, továbbá – ezen megváltozott viszonyok között – a korábban megállapított kijelölési sorrend pedig tarthatatlanná vált.

Ezt követően – mindezek felismerése okán – született meg és lépett hatályba a 4/1976. (III. 4.) MT rendelet helyére az 53/1993. (IV. 2.) Korm. rendelet, ami alapvető változást hozott, hiszen megszüntette a már említett kötelező sorrendiséget. Ez a jogszabály egyrészt megszüntetve az állandó és kijelölt szakértői kategóriákat egységesítette a szakértői rendszert, másrészt pedig a hatóságok általi kijelöléssel egyenrangúvá tette a szakértő peren kívüli, magánszemély általi felkérését. A kormányrendelet meghatározta az igazságügyi szakértők feladatát, a szakvéleménnyel szemben támasztott követelményeket, az annak elkészítésére jogosultak körét, valamint a szakértővé válás feltételeit. [13]

Mindezek mellett az ebben az időszakban született jogszabályok közé sorolhatjuk az igazságügyi szakértők igazolványáról szóló 10/1994. (VIII. 5.) IM rendeletet, az igazságügyi szakértők hatékonyabb működésének elősegítését szolgáló, az igazságügyi szakértői kamaráról szóló 1995. évi CXIV. törvényt, ami a későbbi tapasztalatokra figyelemmel 1999-ben módosult, valamint az igazságügy-miniszter által alapított szakértői intézmények alkalmazottainak a státuszára vonatkozó, az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvényt. Az ezredfordulót követően pedig megalkotásra került az 53/2001. (IV. 3.) kormányrendelet, aminek értelmében az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium végezte a szakértői névjegyzék számítógépes nyilvántartását.[14] Nem változtatott ezen az igazságügyi szakértői névjegyzék vezetéséről szóló 210/2005. (X. 5.) kormányrendelet sem, ami az imént említett jogszabályt hatályon kívül helyezte. [15]

Mindezeket követően, a társadalmi és technikai változások következtében felértékelődött a szakértők igazságszolgáltatásban betöltött szerepe. Egyre több ügyben merült fel a szakértő igénybevételének szükségessége, ugyanakkor bebizonyosodott, hogy az igazságügyi szakértők a meglévő szervezeti keretek között és az érvényben lévő díjazás mellett nem tudják teljes

[8] A büntetőeljárásról szóló 1962. évi VIII. törvény még vagylagosan rendelkezett arról, hogy a szakértői irodákban, illetve a munkaközösségekben főfoglalkozású szakértők közül kell-e szakértelemmel bíró egyént kijelölni.

[9] Szakmai hatásköre a fővároson kívül kiterjedt az egész országra. Első vezetője Dr. Tóth Géza volt.

[10] A 2/1976. (III. 15.) IM sz. rendelet III. melléklete szerinti esetekben az ott megjelölt szerv.

[11] Az igazságügyi szakértők díjazásáról szóló szabályokat a 3/1986. (II. 21.) IM rendelet rögzítette.

[12] Varga Tibor: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 15–16. o.

[13] Sára Katalin: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 33. o.

[14] Az ebben szereplő adatok egyébként a világhálón keresztül megismerhetőek.

[15] Melegh Gábor: Az igazságügyi szakértői tevékenység helyzete, alakulása a hatályos szabályozás tükrében, Rendészeti Szemle, 2007. (55. évf.) 12. sz. 3. o.

mértékben ellátni a feladatukat. Emellett a bírósági eljárások ésszerű időn belüli befejezése és hatékonysága is megkívánta azt, hogy az igazságszolgáltatásban felkészült és megfelelő mértékben díjazott szakértők tevékenykedjenek, akik képesek a határidőn belül elkészített színvonalas szakvéleménnyel érdemben elősegíteni a jogviták eldöntését. Ezen érvek alapján került sor 2005-ben az igazságügyi szakértői tevékenység újraszabályozására. Ennek központi eleme egy olyan jogi konstrukció kidolgozása volt, ami egyszerre teszi lehetővé az állam által működtetett szakértést és a privát gazdasági szférában végzett szakértői tevékenységet.[16]

A szabályozás alakulásának bemutatása során így juthatunk el a napjainkban irányadónak számító jogszabályhoz, azaz az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvényhez, melynek 2. §-a a következőket mondja ki:

„Igazságügyi szakértői tevékenységet – a (3) bekezdésben foglalt kivétellel – az erre feljogosított

a) természetes személy (a továbbiakban: igazságügyi szakértő),

b) cégjegyzékbe bejegyzett gazdasági társaság (a továbbiakban: társaság), valamint a szolgáltatási tevékenység megkezdésének és folytatásának általános szabályairól szóló törvény szerinti szabad szolgáltatásnyújtás jogával rendelkező vállalkozás (a továbbiakban: vállalkozás),

c) e célra létesített igazságügyi szakértői intézmény,

d) igazságügyi szakértői testület,

e) külön jogszabályban feljogosított állami szerv, intézmény, szervezet (a továbbiakban együtt: szervezet),

f) külön törvény szerinti Teljesítésigazolási Szakértői Szerv végezhet."

Végezetül – a jelenleg hatályos rendelkezések további részletezése nélkül – szeretném kiemelni, hogy ma ez a törvény rendelkezik az igazságügyi szakértővé válás szabályairól, a névjegyzékről, a szakterület kiterjesztése iránti kérelemről, a névjegyzékből való törlésről, a jogorvoslatról, a szakértő jogairól, kötelezettségeiről, kirendeléséről, a szakértői véleményről, a szakértői díjról, az igazságügyi szakértők képzéséről, a szakértői működés ellenőrzéséről, az igazságügyi szakértői tevékenységet végző gazdasági társaságról, az igazságügyi szakértői intézményekről és testületekről, a szakértőjelöltről, szakkonzultánsról és a segédszemélyzetről, valamint a szakértői módszertani levélről.

[16] Uo. 6. o.

III. Az igazságügyi könyvszakértői tevékenység folyamata, a szakvélemény szerepe

1. Az igazságügyi könyvszakértő igénybevétele

Véleményem szerint az igazságügyi könyvszakértő igénybevételének ismertetését illetően a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 99. §-ának (1) bekezdéséből kell kiindulni, miszerint: *„Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni."* A jogalkalmazó által meghozandó megfelelő döntésnek ugyanis elengedhetetlen eleme a döntést megalapozó tényállás előzetes tisztázása és a lehetséges jogkövetkezmények alkalmazását befolyásoló tények rögzítése, melyek egy részét a szükséges szakismeret hiányában a jogalkalmazó nem mindig tudja kellően elbírálni.

A büntetőeljárások során tehát gyakran előfordul, hogy egyes tények és körülmények bizonyításához nem elegendő az általános élettapasztalat és az átlagos emberi tudás. A törvény által használt „különleges szakértelem" megfogalmazás is arra utal, hogy a bizonyítandó tény megállapítása, vagy megítélése meghaladja a jogi szakértelem kompetenciáját.[17] Meglátásom szerint a könyvszakértői ismereteket tekintve ez az állítás különösen igaz.

Ezzel összefüggésben szeretném megjegyezni, hogy évszázadokkal ezelőtt, a régmúlt korok bírái talán még elmondhatták magukról, hogy rendelkeznek az adott korszak tudományos és technikai ismereteinek nagy részével, viszont manapság – tekintettel a tudomány és a technika rohamos fejlődésére – ez már aligha jelenthető így ki.[18]

Erdei Árpád szerint a szakértelem különleges voltát lényegében a nézőpont határozza meg. Mivel a büntetőeljárásban a hatóság nézőpontja az irányadó, a hatóság szakértelme pedig elsősorban a jogot fogja át, így szerinte a különleges szakértelmet alapvetően a jogon kívül eső szakmai ismeretek teszik ki.[19] Ilyen terület többek között a pénzügyi, számviteli, könyvelési, adózási ismeretek köre is.

Megfigyelhető, hogy manapság egyre nő a szakértőt igénylő kérdések köre. Ennek két alapvető oka van, mégpedig egyrészt a társadalmi, gazdasági és technikai változások folytán bekövetkező újabb komplexitási fok, az ennek eredményeképp létrejövő tények és azo-

[17] Jakucs Tamás (szerk.): A büntetőeljárási törvény magyarázata 1. kötet, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003. 198. o.

[18] Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 25. o.

[19] Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 27. o.

kat szabályozó technikai normák (például számviteli fegyelem), másrészt pedig a fennállt, vagy a fennálló tények megismerhetővé válásának kiszélesedése az új tudományos eredmények, módszerek következtében.[20]

A büntetőeljárásában a többi szakértő mellett az igazságügyi könyvszakértő is úgy vehet részt, ha a bíróság, az ügyész, vagy a nyomozóhatóság az adott büntetőügyben alkalmazza. Ennek általános módja a kirendelés. A szakértő véleményét csak a kirendelő határozat legitimálhatja. Ez kapcsolja össze a szakértőt és a szakvéleményt, valamint ez határozza meg többek között az adott vizsgálat tárgyát, a megválaszolandó kérdéseket, az átadandó iratokat, tárgyakat és a szakvélemény előterjesztésének határidejét.[21] A szakvélemény elkészítése során az igazságügyi könyvszakértőnek az eljárás célját szolgáló kérdések mentén kell haladnia, ugyanakkor nem szabad szem elől tévesztenie a kirendelő határozathoz való kötöttségét sem. A gyakorlat ezzel kapcsolatban két jellemző esetet produkál:

- Az egyik, amikor a kirendelő határozat rendkívül sok kérdést tartalmaz, annak érdekében, hogy lehetőleg semmi ne maradjon megválaszolatlan.
- A másik pedig, amikor a kirendelő határozatban csak egy kérdést találunk, amihez hozzá van fűzve a „... és mindazok, melyeket a szakértő vizsgálata során észlel" megfogalmazás. Ennek többnyire az lehet az oka, hogy a kirendelő nem tudja maximális pontossággal összefoglalni a szakkérdést, így inkább a „hozzáértőre" bízza annak kifejtését.

Mindezek mellett az is megtörténhet, hogy szakszerűtlen, fölösleges kérdések feltételére kerül sor, melyek szószerinti megválaszolása a tényállás hiányos, vagy téves megvilágításához vezethet. Ezért, amennyiben az igazságügyi könyvszakértő saját megítélése szerint ilyen jellegű kérdéssel találkozik, akkor célszerű konzultálnia a kirendelővel, ugyanis így lehetőség nyílik a kérdések átfogalmazására.

2. Az igazságügyi könyvszakértő kompetenciái, személye, jogállása

Az igazságügyi könyvszakértői tevékenység tárgyalásánál mindenképpen szükségesnek tartom felhívni a figyelmet a könyvszakértő mögött kialakult kompetencia fontosságára. A gyakorlat arról tanúskodik ugyanis, hogy a könyvszakértő kifejezés nem tartalmazza helyesen a könyvvizsgálók működési körét. Mindemellett az elnevezésben található „könyv" szó is több félreértésre adhat okot, hiszen többször könyvelőnek, jobb esetben könyvvizsgálónak hiszik a könyvszakértőt.

Az ügyek tartalmi vonatkozását, illetve a kirendelő határozatban feltett kérdések jellegét tekintve megállapítható, hogy míg manapság egyre inkább csökken a számvitel könyvviteli ágával kapcsolatos vizsgálatok száma, addig a gazdasági, közgazdasági, pénzügyi rendszerek vizsgálata pedig egyre gyakrabban előfordul. Mindezek alapján az igazságügyi könyvszakértők kompetenciája, foglalkozásuk területe, alkalmazásuk lehetősége a következők szerint foglalható össze:

- adó- és illetékszakértői kérdések;
- árszakértői kérdések;
- közgazdasági szakértői kérdések;
- könyvviteli szakértői kérdések;
- pénzügyi és bankszakértői kérdések;
- számítástechnikai kérdések;
- számviteli és ügyvitelszervezési kérdések;
- társadalombiztosítási szakértői kérdések.

Mindezeken túl, a gazdasági bűncselekmények esetén jellemző az a gyakorlat is, miszerint a bűnüldöző szervek a nyomozási szakaszban szaktanácsadásra vonják be a könyvszakértőket. Ezekben az esetekben legtöbbször arra kíváncsi az adott nyomozó szerv, hogy a házkutatások során lefoglalt iratanyagok megfelelő bizonyítékot szolgáltatnak-e, vagy szükség van-e további dokumentumokra.[22] Már az 1990-es évek közepén jellemző volt továbbá, hogy a rendőri szervek könyvszakértői véleménnyel alátámasztottan kezdték meg az eljárásokat a gyanúsítottak ellen. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a könyvszakértői vélemény a nyomozás szerves részévé vált.

A következőkben szeretnék áttérni az igazságügyi könyvszakértő személyével, magatartásával kapcsolatos tudnivalókra. E tekintetben alapvető követelmény a szakértőkkel szemben, hogy a számukra feltett kérdések megválaszolásában elfogulatlanul, részrehajlás nélkül járjanak el. Ennek megfelelően az eljárási törvény szabályozza a kizárás eseteit.[23]

Ezzel összefüggésben azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy a könyvszakértőt a vizsgálat során senki nem befolyásolhatja, tárgyilagosságát már fellépésekor biztosítani kell. Ennek ellenére a gyakorlatban többször előfordul, hogy a szakértőnek megbízásos mellékmunkát ajánlanak az eljárás lezajlását követő időszakra. Ilyenkor az a leghelyesebb, ha az érintett könyvszakértő még tárgyalásba sem bocsátkozik, ugyanis nem szabad olyan kapcsolatot kialakítania, amely elfogultság látszatát keltheti.

Továbbá, a szakértő a vizsgált szervtől még csekély jellegű ajándékban sem részesülhet. Mivel pártatlanságát kifejezésre kell juttatnia, így a vizsgálat alatt maximum kávét, cigarettát, vagy hűsítő italt fogadhat el, bár egyesek szerint ezek helyessége is vitatható. Szakvéleményét pedig mindig az esetleges személyes szimpátiájától függetlenül kell előterjesztenie.

Mindezek mellett a könyvszakértőnek az indiszkréció elkerülésére is nagyon oda kell figyelnie. Ennek elkövetéséről akkor beszélünk, amikor a könyvszakértő a vizsgálat indítékait, vagy megállapításait illetően

[20] Grósz Tamás: Szakértői bizonyítás az egyes eljárásokban, http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2011_dec.pdf

[21] Farkas Ákos–Róth Erika: A büntetőeljárás, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest 2012. 153–154. o.

[22] Zeffer Éva: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 60–61. o.

[23] Jakucs Tamás (Szerk.): A büntetőeljárási törvény magyarázata 1. kötet, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003. 205. o.

illetékteleneknek ad tájékoztatást a tevékenységéről, vagy amikor nyilvános helyen, mások által hallhatóan társalog ügyei tartalmáról.

A megjelenéssel kapcsolatban pedig ügyelni kell arra, hogy az legyen tekintélyt követelő, de mégse tűnjön fölényesnek. A teljes eljárás során célszerű – a bíróság előtti megjelenés alkalmával pedig feltétlenül – kerülni kell a feltűnő, kihívó öltözetet.

Végezetül, ezen témakör lezárásaként az igazságügyi könyvszakértő jogállását szeretném szemléltetni, amit egyfajta kettősség jellemez. Egyrészt ugyanis hatósági jelleget ölt, másrészt pedig közel áll a tanú jogállásához.[24] Jogait és kötelezettségeit a következő táblázatban szeretném ismertetni:

JOGOK	KÖTELEZETTSÉGEK
a kirendelés alóli fontos okból való felmentés kérése	az ügyben való közreműködés
minden olyan adat megismerése, ami feladatának ellátásához szükséges[25]	szakvélemény adása
munkájáért díjazás és költségtérítés illeti meg	megjelenés, igazmondás
	a kirendelő értesítése, amennyiben annak hatáskörébe tartozó intézkedés, vagy eljárási cselekmény szükséges.

3. Az igazságügyi könyvszakértő feladatai

Az igazságügyi könyvszakértő a kirendelés alapján gazdálkodó szervezetek, költségvetési szervek és más intézmények tevékenységének egy bizonyos részét vizsgálja. Ebben a minőségében nem képviselheti – és nem is képviseli – egyik fél érdekét sem. Feladata nem más, mint, hogy a mindenkori objektivitás talaján maradva feltárja az adott tényhelyzetet és abból kiindulva, könyvszakértői módszerekkel megállapításokat tegyen, úgy, hogy ezzel a tevékenységével segítse az igazságszolgáltatás munkáját.

A kirendelő szervvel való együttműködés során a gyakorlatban a következő két módszer bizonyult eredményesnek:[26]

a) A könyvszakértő a szakvélemény elkészítése során törekszik arra, hogy állásfoglalása mindig egyértelmű, a kirendelő szerv által alkalmazható, szakértő által bizonyítható legyen. Nem ad feladatokat a kirendelő számára annak eldöntésére, hogy a szakértői polémiák, megoldás variánsok közül melyiket válassza, valamint mindig készít a feltett kérdésre választ adó, rövid, lényegre törő összefoglalót.

b) A könyvszakértő egyfajta katalizátor szerepet tölt be. A nagy értékre irányuló, több szereplős perek esetén ugyanis jellemző, hogy a per tárgya nagyon összetett és sokféle szakképesítést igényel. Ezekben az esetekben sokszor igazságügyi könyvszakértő kirendelésére kerül sor azzal a kitétellel, elvárással és engedéllyel, hogy a kérdések megválaszolásához vonjon be társszakértőket és így készítsenek – lehetőleg az ügy minden részletére kiterjedő – egyesített szakértői véleményt, amiben a pénzügyi megállapításokat a könyvszakértő foglalja össze.

A könyvszakértői feladat tehát nem más, mint egy megadott körben bizonyítékokkal alátámasztott megállapítások tétele, majd ezekből következtetve, a feltett kérdésekre válaszolva szakvélemény adása. Egy olyan tevékenység, melynek az a célja, hogy a szakértő a megfigyelés útján eljusson a vizsgált probléma általános megértéséhez és megoldásához. A következőkben ezen tevékenység fő szakaszait kísérlem meg bemutatni.

A felkészülés

A kirendelést és a megbízás elfogadását követően a könyvszakértői munka első szakasza a vizsgálatra való felkészülés. Mivel a könyvszakértői feladatok igen sokrétűek és különböző közgazdasági, számviteli, adózási, árképzési és alkalmazási ismereteket is megkövetelnek, így első lépésben fel kell mérni, hogy a könyvszakértő rendelkezik-e a feladata ellátásához szükséges megfelelő szakismerettel.[27] A szakértői bizonyítást tekintve általánosan elfogadott az a nézet, miszerint a vizsgálandó anyagot nem a szakértőnek kell beszereznie, hanem azt a kirendelőnek kell a szakértő rendelkezésére bocsátania. Az átadott iratanyagból viszont sokszor nem lehet megfelelően elvégezni a munkát, ezért a feladatok és a meglévő iratanyag áttanulmányozását követően fel kell mérni, hogy milyen okiratokra, bizonylatokra, dokumentumokra lehet még szükség és honnan lehet ezeket pótolni.[28]

Mindemellett azonban olykor – szakmai szempontok miatt – már a vizsgálati anyagok beszerzésénél is

[24] Herke Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010. 96–97. o.

[25] Például: iratbetekintési joggal rendelkezik, jelen lehet az eljárási cselekményeknél, kérdést intézhet a terhelthez, a tanúhoz és a többi szakértőhöz.

[26] Zeffer Éva: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 57. o.

[27] Emellett arról is meg kell győződni, hogy nem áll-e fenn valamilyen összeférhetetlenségi ok, ugyanis ebben az esetben az ügyet vissza kell adni a kirendelőnek.

[28] Mivel a kirendelésre végzett munka határidőhöz van kötve, így célszerű az iratbeszerzések és vizsgálatok időpontjára, elvégzésére vizsgálati programot készíteni.

kívánatos lehet a szakértő bevonása, ugyanis egyes esetekben már ezen anyag fellelésének módja, akkori állapota is befolyásolhatja a szakértői vélemény kialakulását.[29]

A pénzügyi, számviteli, adózási jogszabályok sűrű változására való tekintettel előfordulhat, hogy olyan elvi, vagy akár gyakorlati kérdések merülnek fel, melyek értelmezése és alkalmazása nem teljesen egyértelmű. Ilyenkor – mivel az értelmezés nem lehet a könyvszakértő feladata – szükséges lehet az érintett hatóságok, szervek véleményének, állásfoglalásának kikérése.

A vizsgálat

A könyvszakértő kötelessége, hogy a tudomány állásának, valamint a korszerű szakmai ismereteknek megfelelő vizsgálat alapján készítse el a szakvéleményt. Ez a vizsgálat többnyire a számviteli bizonylatokon alapszik, melyekben a számokban is kifejezett gazdasági események, valamint a vizsgált szerv vagyonában bekövetkező változások kerülnek rögzítésre. A könyvszakértés során azonban nem csak a számvitelben alkalmazott bizonylatok rendelkezhetnek bizonyító erővel, hiszen a bizonyítás céljaira alkalmasak lehetnek például az azzal összhangban lévő statisztikai, pénzügyi, adózással, kalkulációval, árképzéssel kapcsolatos adatok; az ügyrendek, az ügyviteli és vezetői rendelkezések írásbeli anyaga; a teljesítményeket rögzítő okmányok; a különböző döntések, határozatok és a juttatások elszámolásáról készített számítások anyaga is. A vizsgálatba bevont bizonylatokat mindenekelőtt hitelességüket illetően kell ellenőrizni, viszont ezt követően rendszerint jelentősége van felhasználásuk, elkönyvelésük időpontjának is. Mindezeken túl bizonyításra felhasználható iratok a szakértői vizsgálat alatt is készülhetnek. Ilyen például a szakértő által felkért, a vizsgálatban közreműködő személyek nyilatkozatai, melyeknél törekedni kell arra, hogy ezeket a nyilatkozó szövegezze és írja alá.

Az ügy áttekintését követően a könyvszakértőnek el kell döntenie, hogy a számára feltett kérdések megválaszolásához milyen vizsgálati módszerrel fog eljutni, melyik az a módszer, ami erre a legalkalmasabb. Itt szeretném előrebocsátani, hogy a könyvvizsgálatok elvégzése során gyakran kerül sor helyszíni vizsgálatra, ahol a könyvszakértő meggyőződhet arról, hogy tisztázhatja a tényállást és összegyűjtheti a további szükséges okmányokat. Ilyenkor nagyon fontos, hogy a szakértő a már rendelkezésre álló információk felhasználásával alaposan felkészülten jelenjen meg a helyszínen. Bemutatkozását követően közölnie kell eljárása célját és kérnie kell annak a személynek a kijelölését, akivel ezt követően folyamatosan kapcsolatban maradhat. Ezzel összefüggésben szeretném rögzíteni, hogy ilyenkor nem tanácsos a könyvszakértő mentegetőzése a plusz munka okozásáért, hanem arra kell törekednie, hogy a rokonszenv elkerülése mellett kialakíthassa a megfelelő légkört.[30]

A vizsgálat során jó alkalom nyílik továbbá a feltett kérdések alapos áttanulmányozására is, így ekkor kerülhet sor a fölösleges kérdések esetén korábban már említett, a kirendelővel folytatott konzultációra. Emellett arra is van lehetőség, hogy a szakvélemény könnyebb megértése érdekében a szakértő megváltoztassa a kirendelő határozatban szereplő kérdések sorrendjét, valamint, hogy több kérdésre összevontan válaszoljon.

A szakértői vizsgálat a részeredmények ismeretében kiterjeszthető, viszont ehhez szükséges a kirendelő jóváhagyása. Nem tekinthetjük ezzel azonosnak azt a korábban már szintén említett esetet, amikor a kérdések mellett a szakértő észrevételeire történő utalást olvashatjuk, ugyanis ekkor a vizsgálat kiterjesztése már eleve feladatként jelenik meg.[31]

A helyszíni vizsgálaton túli módszerek rövid ismertetése előtt szeretném rögzíteni azt a rendkívül lényeges körülményt, miszerint a folyamatban lévő vizsgálat során a könyvszakértőnek végig tartózkodnia kell a részeredmények ismertetésétől és véleményének nyilvánosságra hozatalától, ugyanis ezzel egyrészt megzavarhatja a nyomozást, másrészt pedig más megvilágításba helyezheti az új bizonyítékokat.

Vizsgálati módszerek:[32]

1. *A tételes vizsgálat:* A vizsgálandó időszak és terület valamennyi gazdasági művelete ellenőrzés alá kerül. A számszaki ellenőrzés mellett az okmányok tartalmi vizsgálatára is kiterjed. Akkor szükséges ezt alkalmazni, amikor egy visszaélés sokrendbelileg merül fel. Alkalmazási területe többek között a pénztári visszaélések, vagy a fiktív bérkifizetések köre.

2. *A szúrópróbaszerű vizsgálat:* Akkor kerül rá sor, amikor hatalmas mennyiségű okmányanyagból kell a szakértőnek megállapításokat tenni, következtetéseket levonni, ugyanis ilyenkor ennek a vizsgálatnak az eredményéből lehet következtetni a kimaradó részek tartalmára. Büntetőügyek esetén ez főként akkor kerül alkalmazásra, amikor a kirendelő ezt kéri. Alkalmazási területe legtöbbször a kereskedelmi blokkrendszerek vizsgálatának köre.

3. *A sűrű szúrópróba:* Csak a megvizsgált okmányok mennyiségében tér el az előzőtől.

4. *A reprezentációs vizsgálat:* Mindig egy-egy kiemelt időszak, vagy terület kerül tételes vizsgálat alá, majd a tapasztalatok alapján arányosítással állapítható meg a teljes időszak, vagy terület eredménye.

5. *A mérlegmódszer:* Ezzel a módszerrel egyes anyagok, áruk beszerzésére, felhasználására, meglétére,

[29] Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 69. o.

[30] Maraige Vasul: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 43–44. o.

[31] Ezzel ajánlatos óvatosan bánni, ugyanis ilyenkor a szakértő könnyen túllépheti hatáskörét.

[32] Uo. 47–49. o.

vagy hiányára lehet következtetni. Lényege, hogy az ismeretlen adat a megismerhetőkből kerül megállapításra.[33] Bármely területen alkalmazható, legfőképp a kereskedelmi és a vendéglátóipari szakterületen.

6. *Elemező vizsgálat:* A különböző úton összegyűjtött anyagból levont következtetésekből tevődik össze. Sikeres alkalmazása a felhasználásra kerülő anyag szakszerű, reális megválasztásán múlik. A könyvszakértőnek meg kell indokolnia, hogy következtetéseit miért épp abból az anyagból vonta le. Itt egyébként rendszerint több időszak szembeállításával lehet a következtetésekig eljutni. Alkalmazási területe például a kereskedelemben és a vendéglátásban a profilváltozás, a nyitvatartási idő eltérése, a hatósági árváltozás.

7. *Tartalmi vizsgálat:* Egy-egy üzleti esemény valódiságának megállapítására irányul, melynek során azt kell vizsgálni, hogy az okmányokon rögzített esemény mögött tényleges teljesítés igazolható-e. Így például a leszámlázott szolgáltatást ténylegesen elvégezték-e.

8. *Alaki vizsgálat:* Alkalmas az okmányok és a bizonylatok szabályszerűségének, az aláírók jogosultságának, valamint az utalványozók előírásosságának vizsgálatára.

9. *Becslési eljárás:* Ennek alkalmazása csak végső soron tanácsos, mégpedig akkor, amikor a dokumentáció annyira hiányos, hogy nem lehet belőle bizonyítékokkal alátámasztott véleményt alkotni.[34]

10. *Találkozó ellenőrzés:* Annak vizsgálatára irányul, hogy az üzleti partnerek a gazdasági eseményt egyformán könyvelték, vagy számolták-e el. Erre az egyik félnél lévő eredeti és a másik félnél található másolati példány szembeállításával kerülhet sor. Elsősorban az okmányok megváltoztatása, meghamisítása esetén lehet ez eredményes.

A szakértői vélemény elkészítése

Székely János szerint az igazságszolgáltatásban elsősorban azért lehet szükség szakismeretre, hogy megtörténhessen az eljárási szempontból jelentős tények felismerése és érzéki észlelése, másodsorban pedig azért, hogy a megismert tényekből olyanokra lehessen következtetni, amelyek még nem ismertek. Az esetek többségében azonban végül együttesen jelenik meg a szakszerű észlelés és a szakszerű következtetés.[35] A szakértői vizsgálat befejezésével ugyanis sor kerül a szakvélemény összeállítására. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szakértőtől a kirendelő a szakismeretén alapuló tényközléseket várja, így ez a vélemény csak annyiban szakértői vélemény, amennyiben megvan a szakmai megalapozottsága.[36]

A megfogalmazás során arra kell törekedni, hogy ez azok számára is érthető legyen, akik nem jártasak a szakmai kérdésekben, hiszen épp ezért fordultak a könyvszakértőhöz. Mindemellett az is nagyon fontos, hogy a készítő kerülje a minősítést, hiszen ez nem az ő feladata. Erre csak akkor kerülhet sor, ha a kirendelő kifejezetten ezt kéri, bár ez igen ritkán fordul elő.[37] Szintén nagyon lényeges az is, hogy a könyvszakértő kerülje a felelősség felvetését és a feltárt visszaélések esetén annak közlését, hogy ezek mely törvénybe ütköznek. A kivételt itt is az az eset képezi, amikor a kirendelő kérése kifejezetten erre irányul.

A szakértői vélemény a következő négy részből áll:[38]

I. A *leleti rész* a szakértői vizsgálat tárgyának, a rendelkezésre bocsátott anyagoknak és a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásoknak a részletes leírását tartalmazza.

II. A *vizsgálat módszerének szakszerű és alapos ismertetése* körében a szakértő feltárja a vizsgálati módszerrel járó valószínűséget, a téves eredmény kockázatát, valamint megindokolja a választott vizsgálati módszert.

III. A *szakmai ténymegállapítások rövid összefoglalása* alatt utal a szakértő többek között az eljáró szerv számára ismeretlen, észlelhetetlen jelenségekre, jelenségek hiányára, valamint a mikroméretű elváltozásokra.

IV. A *szűkebb értelemben vett vélemény* rögzíti a ténymegállapításokból levonható következtetéseket, utalva azok bizonyosságára és valószínűségére, nemlegességére, vagy lehetetlenségére.

Az igazságügyi könyvszakértői vélemény részletesebb bemutatását, szerkezeti formáját tekintve a következőképpen épül fel:[39]

1. A megbízás keretében kell ismertetni a kirendelő nevét, az ügyszámot, a felek megnevezését és a kirendelés keltét.

2. Az előzmények között kell feltüntetni azokat az adott üggyel kapcsolatos mozzanatokat, amelyek ismerete segíti a szakvélemény felhasználóját az ügy megértésében, valamint azokat, amelyek összefüggésben vannak a könyvvizsgálattal. Itt kell továbbá megemlíteni azt is, hogy az adott szakvélemény milyen jellegű, például kiegészítés, másodszakértői vélemény, vagy korábbi vizsgálat megerősítésére szolgál.

3. A könyvvizsgálat feladata alatt kell szakszerűen fogalmazva felsorolni a kirendelő által feltett kérdéseket.[40]

[33] Például egy adott időszak nyitó állományából és a beszerzésekből kiindulva azt a zárókészlettel szembeállítva megkapható a tárgyidőszak ismeretlen felhasználása, vagy eladása.

[34] Fontos, hogy ez nem tévesztendő össze a mérlegeléssel, amit kizárólag a bíróságok alkalmazhatnak.

[35] Székely János: Szakértők az igazságszolgáltatásban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 34. o.

[36] Uo. 363. o.

[37] Például, hogy egy vezető számviteli dolgozótól elvárható volt-e, hogy a valótlan mérleg hibáit helyesbítse.

[38] Herke Csongor–Fenyvesi Csaba–Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012. 164–165. o.

[39] Maraige Vasul: Igazságügyi Könyvszakértők Kézikönyve, PERFEKT Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Részvénytársaság, 1995. 50–52. o.

[40] Ahogyan az már korábban is említésre került, van lehetőség a szakszerűtlen kérdések átfogalmazására.

4. A könyvvizsgálat módszere és időszaka[41] tartalmazza az alkalmazásra került vizsgálati módszereket, valamint az elfogadott és mellőzött okmányok megjelölését. Mindezek mellett meg kell jelölni a szakértői bizonyításhoz szükséges, de hiányzó okmányokat is, valamint ki kell térni arra, hogy ez mennyiben befolyásolja a megállapítások megalapozottságát. Ismertetni kell továbbá az esetlegesen bevont társszakértőket, a szakértő által a korábbi vizsgálatok anyagából átvett részleteket, valamint a más szakmabeli szakértők megállapításainak felhasználását is.

5. A könyvvizsgálat megállapításai keretében kell ismertetni a könyvszakértő megállapításait, valamint azt, hogy ezeket hol, mikor, milyen körülmények között, milyen bizonyítékok segítségével állapította meg. A megállapításokat és azok kihatásait forintösszegben kell kifejezni, valamint ahol jellemző és lehetséges ott természetes mennyiségben is. Az itt feltüntetett megállapításokat okmányokkal kell alátámasztani, melyeket – az ezekről készített iratjegyzék csatolása mellett – mellékelni kell a szakvéleményhez.

6. Az összefoglaló alkalmazására csak abban az esetben kerül sor, amikor bonyolult ügyről van szó és az egyes részterületek megállapításai kapcsolódnak egymáshoz. Elkészítésekor arra kell törekedni, hogy legyen rövid, lényegretörő és ne váljon a szakvélemény megismétlésévé.

A szakértői véleménnyel kapcsolatos legfontosabb követelmények a következők: [42]

- legyen természettudományosan megalapozott;
- a hivatkozott tapasztalati tételei feleljenek meg a valóságnak és legyenek elfogadhatóak;
- a felhasznált vizsgálati módszer legyen alkalmas a feltett kérdések eldöntésére;
- a véleményben közölt megállapítás a leletből következzen;
- legyen meggyőzően indokolt, dokumentált és kellően világos; valamint
- feleljen meg a szakmai protokoll szabályainak.

A szakvélemény értékelése, szerepe

A szakvélemény, valamint az abból megismert bizonyíték – hasonlóan minden más bizonyítási eszközhöz, illetve bizonyítékhoz – alá van vetve az adott hatóság értékelésének, így annak közvetítésével tölti be szerepét a ténymegállapításban. Ez a szabad bizonyítás rendszerében természetes. A belső meggyőződés kialakulásának egyik feltétele az, hogy a hatóság hitelt érdemlőnek ismerje el azokat a bizonyítási eszközöket, melyekből megismeri a tényeket, ez pedig az értékelés keretébe tartozik.[43] Ezzel összefüggésben szeretném megjegyezni, hogy emellett a szakértő iránti bizalom jelentősége is rendkívül fontos, ugyanis enélkül a szakvélemény helytállóságával kapcsolatban jelentkező kétely következtében a hatóság csak nehezen alakíthatja ki a bizonyosságot az adott tényeket illetően.[44] Itt szeretném továbbá kiemelni, hogy a bizonyítási eszköz mindig a szakértő véleménye, a bizonyíték pedig maga a szakvélemény tartalma.[45]

A többi szakértői véleményhez hasonlóan az igazságügyi könyvszakértő szakvéleménye értékelésénél is meglehetősen paradox helyzetbe kerül az eljáró hatóság, ugyanis éppen azért rendelt ki szakértőt, mert az adott ügy eldöntéséhez különleges, nála hiányzó szakértelemre van szükség, ugyanakkor viszont az előterjesztett szakvéleményt mégis saját magának kell értékelnie és részben szakmai szempontok alapján is mérlegelnie kell. [46]

A könyvszakértői szakvélemény értékelésének lehetséges szempontjai a következők:

- ismertette-e a szakértő a vizsgálat módszereit és azok megfelelnek-e az adott követelményeknek;
- adott-e választ a szakértő a feltett kérdésekre;
- a megállapítások összhangban állnak-e a vizsgált bizonylatokkal;
- a szakvélemény közérthető és áttekinthető-e, van-e benne ellentmondás, illetve az általa nyújtott bizonyíték összhangban van-e többi bizonyítékkal;
- számszakilag helyes-e a szakvélemény;
- eleget tett-e a szakértő a bűnmegelőzéssel kapcsolatos követelményeknek.[47]

Amennyiben a szakvéleményt hiányosnak, homályosnak, önmagával ellentétben állónak tűnik, vagy egyébként szükségesnek látszik, akkor a következő öt lépcsőfokot kell végigjárni:

1. a szakértő felhívása felvilágosítás adására, vagy a szakvélemény kiegészítésére;
2. a szakértő meghallgatása, kérdések feltétele;
3. más szakértő kirendelése;
4. a szakértők párhuzamos meghallgatása;
5. hivatalból, vagy indítványra újabb szakvélemény beszerzésének elrendelése.[48]

A szakvélemény szerepét tekintve végezetül szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy bármennyire nem ért a hatóság a könyvvizsgálathoz, az összeadási hibát, vagy egyes számlák értékelésének, összesítésének hiányát mégis észreveheti. Ugyanígy szembetűnő lehet a szakmai ténymegállapítás és a mellékelt szemléltetőanyag eltérése is. Mindezek alapján, végső soron te-

[41] A könyvvizsgálat időszaka alatt nem csak azt kell érteni, amikor a vizsgált esemény lezajlott, hanem későbbi kihatásának vizsgált időszakát is.

[42] BH 2005. 60.

[43] Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. DEÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debrecen, 2012, 46. o.

[44] Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 229. és 241. o.

[45] Elek Balázs (szerk.): Az orvosszakértő a büntetőeljárásban, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debrecen, 2012. 48. o.

[46] Herke Csongor–Fenyvesi Csaba–Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012. 166. o.

[47] Pelikán László: Az igazságügyi könyvszakértés helyzete, a továbblépés lehetőségei, Pénzügyi Szemle, 1998. (43. évf.) 7. sz. 567–568. o.

[48] Herke Csongor: Büntető eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010. 98. o.

hát a „hozzá nem értés” jogán is lehetséges bizonyos szinten reálisan értékelni a különleges szakértelemmel készített szakvéleményt. Meglátásom szerint ebben sokat segíthet például a szakirodalmak olvasása, vagy a bűnügyi segédtudományok rendszeres figyelemmel kísérése.

IV. Záró gondolatok

A téma részletesebb kifejtését követően azt gondolom, kellő alappal állíthatom, hogy manapság a társadalmi-gazdasági folyamatoknak szinte nincs olyan vetülete, mellyel egy igazságügyi könyvszakértő ne találkozna. Ennek következtében az adott területekre vonatkozó – sokszor igen sűrűn változó – jogszabályokat illetően egy könyvszakértőnek mindig naprakésznek kell lennie. A mindennapokban ezzel foglalkozó szakemberek szerint ez teszi ezt a munkát rendkívül széppé és érdekessé, de ugyanakkor meglehetősen nehézzé és időigényessé is. Mindezeken túl ez a munka amellett, hogy feladatot feltételez, egyfajta heterogenitást is szükségessé tesz az ismeretek szintjén. Ahhoz, hogy valóban jó és a kirendelő számára megfelelően használható könyvszakértői vélemény készüljön, a sokféle tárgyi tudáson kívül szükséges egy olyan szintetizáló készség és lényeglátás is, ami átsegíti a könyvszakértőt az olykor hatalmas mennyiségben rendelkezésre álló információtömegen.

A napjainkban fennálló helyzet szerint – a többi szakterülethez hasonlóan – az igazságügyi könyvszakértői területen igen kevés a fiatalabb generációhoz tartozó szakember. A Kormány – többek között a szakértők életkorára is tekintettel – egyik kiemelt céljának tekinti az igazságügyi szakértői tevékenység igazságszolgáltatásban betöltött fontos szerepének megfelelő kezelését.[49]

Végezetül és egyben összegzésképpen, a fentiekben ismertetett tényekre és az igazságügyi könyvszakértőkkel szembeni elvárásokra tekintettel azt gondolom, hogy ezt a – sokszor döntő jelentőségű, nagyon nagy felelősséggel járó – tevékenységet csak tényleges elhivatottság mellett lehet kifogástalanul végezni. ■

[49] http://miszk.hu/hir/vonzova-kell-tenni-a-szakertoi-hivatast.html

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI TÖRVÉNY MAGYARÁZATA

SZERZŐK: **Belovics Ervin, Vókó György**

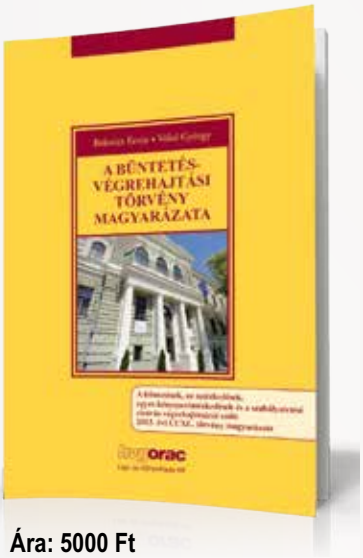

Ára: 5000 Ft

A büntetőjog területét is érintő átfogó igazságszolgáltatási reform, az új Büntető Törvénykönyv hatálybalépése, valamint a büntetőpolitika új irányai szükségessé és aktuálissá tették egy, az új Btk.-val harmonizáló, modern büntetés-végrehajtási kódex megalkotását. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény – egy-két szakasz kivételével – 2015. január 1. napján lép hatályba.

A kódex több tekintetben is új alapokra helyezi a büntetés-végrehajtást. Fontos újdonság a legelterjedtebb büntetési forma, a szabadságvesztés újraszabályozása. A fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése és a visszaesők számának csökkentése érdekében az új törvény az egyéni igényekhez igazodó kockázatelemzési és -kezelési rendszert vezet be, valamint a korábbinál differenciáltabb jutalmazási és fegyelmi felelősségi rend keretében értékeli a fogvatartottak magatartását.

A kötet szakmai színvonalát a szerzők – *Dr. Belovics Ervin* büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes és *Dr. Vókó György,* az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója – kimagasló elméleti felkészültsége és a büntető igazságszolgáltatás területén szerzett több évtizedes tapasztalata garantálja.

WEBES VÁSÁRLÁS –10% WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Dr. Gergi-Horgos Livia*

A közvád kialakulásának jogtörténeti áttekintése a *ius puniendi* állami monopóliummá válása folyamatában

A büntető igazságszolgáltatás előtörténete, a magánvád kialakulása

Az állami büntető igazságszolgáltatás (suprema criminalis jurisdictio), a mai büntetőjog és büntető eljárásjog a történelemi fejlődés során alakult ki.

„Az emberek együttélésének kezdetleges szakaszában már a társadalmi intézmények fejletlensége illetőleg igazságügyi hatóságok hiánya miatt sem lehet szó büntető igazságszolgáltatásról, hanem a jogsértések megtorlása a magánbosszú és később a vérbosszú által történt."[1] Akit sérelem ért bosszút állt, melynek korlátja nem volt, csak sértett habitusa, bosszúvágya határozta meg a bosszújának a mértékét. A fejlődés egy magasabb foka az ún. vérbosszú kora, amikor nem maga a sértett, hanem a vérrokonai, törzse vagy nemzetsége gyakorolta a megtorlást. „[...] a mennyiben a jogsértés különböző törzshöz vagy nemzetséghez tartozó egyének közt követtetett el, a vérbosszú gyakorlása – az elégtételszerzés megfelelő módjának hiányában – hosszú időn át fennmaradt, s ennélfogva az igazságszolgáltatásnak első alakja csak az ugyanazon törzshöz vagy nemzetséghez tartozók közt jelentkezett."[2] A magánbosszú és a vérbosszú káros következményeinek a felismerése elvezetett arra, hogy korlátozni kell a megtorlás e formáit, így amikor a közösség, a törzs, majd a közhatalom elkezdte szabályozni és korlátozni a vérbosszút, kialakul a magán-igazságszolgáltatás. A sértett kezdetben gyengeségből, majd tiszteletből vagy bizalomból a „magánbosszú megkísérlése helyett panaszával a közös főnökhöz fordul és ezt arra indítja, hogy megvizsgálja az ügy állását és igazságot szolgáltasson. Nem szenved kétséget, hogy a panasz emelése megelőzte a bíróságok szervezését, [...]."[3] Faustin Hélie véleménye szerint „Ez a panasz, ami létrehozta a bírót."[4]

Az ősközösségi társadalmakban, a törzsi-nemzetségi közösségek felbomlásakor lassan kialakul és a rabszolgatartó államokban már általánossá válik a talio intézménye (ius taliones) mely az azonos mérvű megtorlás joga: a „szemet szemért, fogat fogért" elve és az ennek alapján alkalmazott bíráskodást jelent. A büntetőjog közjogiasodását alapozza meg és készíti elő a compositio, a megváltás elve, amely a tettes által a sértettnek, illetve a közösségének a bosszú elengedéséért adott vagyoni elégtétellel (váltsággal) egyezik meg. A sértett lemond a bosszúról egy bizonyos váltságdíjért, vérdíjért, melynek egy része, majd később az egész a törzsfőt, fejedelmet vagy a királyt illeti meg. A megváltás intézménye az ókori rabszolgatartó államokban alakult ki, majd a korai feudális viszonyok között teljesedett ki. „A megváltás a vérbosszú, a talio mellett fokozatosan alakult ki, majd azokkal együtt párhuzamosan létezett, később szűkült, s végül az állami büntetőjogi akarat erősödésével – amikor már tettes és a sértett egyaránt köteles volt elfogadni a felajánlott békés elintézést, mivel a bíróság már segítette és segíthette a védelemért hozzáfordulót – az országok többségében egyre inkább átalakult, kivételessé vált, illetőleg a magánjog körére szűkült."[5]

A görög jogban valamint a római jog fejlődésének korai szakaszában – de ez elmondható az ógermán és frank népjogról is – a tiszta vádelv érvényesült. A bírói eljárásnak alapvető feltétele volt, hogy a sértett a bíróság előtt vádat emeljen és ítéletet kérjen, a vádló a „dominus litis" azaz kizárólagos ura volt a „vádpernek". Amennyiben a bűncselekménynek volt is közjogi jellege ez hátérbe szorult az egyéni jogsérelem viszonylatában, így csak másodlagos volt. A bíró nem avatkozott a vádló és a terhelt vitájába. A szóbeliség,

* *NKE Rendészettudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete Büntetőeljárásjogi Tanszék tanársegéd*

[1] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: A bűnvádi perrendtartás magyarázata, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1898. I. 28. o.

[2] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 29. o.

[3] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 29. o.

[4] Faustin Hélie: Histoire du droit de la procédure criminelle, Traité Tome I, 1866. I. 478. o.

[5] Blaskó Béla: A büntetőjog előtörténete, eredete, kialakulása és fejlődéstörténeti vázlata az ókortól a XVIII. század végéig, ISBN 978-963-9543-79-9, Budapest, 2011. 52. o.

közvetlenség és nyilvánosság érvényesülése mellett pártatlanul és elfogulatlanul saját belátása szerint dönthetett a bizonyítás eredményéről, mivel a bizonyítás rendszere nem volt szabályozva. A bizonyítás lefolytatása a bíróság jelenlétében történt. A terhelt szabadon védekezett és egyenlő fél volt a panasz benyújtójával, megvalósítva az ügyfélegyenlőséget.

A modern kori büntetőeljárás jogtudósa, Balogh Jenő hangsúlyozta, hogy „Szembetűnő, hogy a büntető igazságszolgáltatásnak első formája a vádrendszernek összes alkatelemeit magában foglalja. A bíró csak akkor vállalkozik ítélkezésre, ha a sértett vádat emelt. A vádló kizárólagos ura a vádnak, melylyel épen olyan korlátlanul rendelkezik, mint valamely magánjogi igénynyel, [...]".[6]

Mindig az egyén járt el, a vádhatóság ismeretlen. Nem beszélhetünk a vád szakszerű képviseletéről. A sértett csak a saját sérelméért akar elégtételt, és ha megegyezett a tettessel, vagy ha sértett bármi okból nem emelt vádat egy súlyos bűncselekmény miatt a jogos büntetőigény nem realizálódott. A tiszta vádelvű rendszernél a hivatalból való eljárás még nem létezik, szoros értelemben magánvádról van szó. Súlyosabb bűncselekményeknél a sértett vádja magán és közjogi érdeksérelmet is tartalmazott és egyben az egyén és az állam büntetőigényét kellett a sértettnek érvényesíteni, amennyiben a magánsérelméért vádat emelt.

Megállapítható – amíg az a felfogás uralkodott –, hogy a bűncselekmények az állam érdekét, rendjét nem sértik és veszélyeztetik, és csak a sértettekre tartozik a büntetőigény érvényesítése, (még ha szükséges az állam segítségének az igénybevétele is) addig a tiszta vádelv határozta meg a büntetőeljárást.

A közvád képviseletének legjellemzőbb megvalósulási formái a XIX. századi vegyes rendszer létrejöttéig

A történelmi fejlődés során az egyes bűncselekmények közjogi jellegének előtérbe kerülésével, amikor a magánvád rendszere már nem felelt meg az állam szervezettségi fokának és a társadalom elvárásainak kialakult a közvád egyik formája. Létrejött a görög és római jogban az általános állampolgári vádjog, az „actio popularis", a népvád. Az általános állampolgári vádjognál a bűncselekmények elkövetőivel szembeni büntetőigény érvényesítése az állampolgárok joga és kötelezettsége volt.

Athénban „A bíróság előtt minden polgár vádat emelhet, a vádlott védheti magát nemcsak személyesen, de védő által is."[7] Egyébként a büntetőügyben népgyűlések vagy ezek által választott bíróságok jártak el esküdtszék módjára.

A római jog szerint minden polgár joga és kötelezettsége volt a „delicta publica", azaz közbűncselekmény[8] esetén – ha erről tudomást szerzett – közreműködni az állam büntetőigényének érvényesítésében a vádemelés és vádképviselet útján. Ennek oka, hogy minden polgár az államhatalom részeseként köteles volt eljárni az államot sértő magatartások vonatkozásában. Ez a jog csak 17 életévet betöltött, kifogástalan életvitelű polgárokat illetett meg, de a népgyűlés előtt csak a magasabb hivatalt betöltő polgár lehetett vádló. Fennmaradt a magánvád, a „delicta privata." A magánbűncselekmény esetén a sértett, vagy a szülője, gyámja, és ha a sértett rabszolga volt az ura lehetett a vádló, aki rendelkezhetett a váddal és egyezkedhetett a terhelttel.

A királyság és a köztársaság korában vádló nélkül általában nem volt büntetőeljárás. A római polgárt terhelte a bizonyítékok összegyűjtése és ezzel kapcsolatos feladatok. „Delicta publica" esetén esküt tett arra, hogy az ítélet meghozataláig a vádat hűségesen fogja képviselni, így a vádtól nem állhatott el a bíróság engedélye nélkül, mert ha ezt megtette büntetéssel sújtották.[9]

A kiemelten súlyos és egyre bővülő közbűncselekmények miatt a királyság és a köztársaság idején a római szenátus questiókat, majd a császárság idején a császár császári hivatalnokokat rendelt ki vádlónak. Ezzel megvalósult a hivatalból való eljárás, mely korlátozta az általános állampolgári vádjogot. „A questores parricidii[10] és duumviri perduellionis[11] az összes hozzájuk utalt bűnesetekben hivatalból nyomoznak és emelnek vádat. [...] A questiók előtti eljárás vádrendszerű s hasonlít a mai esküdtszéki eljáráshoz."[12] Finkey Ferencz szerint ezen eljárás főelvei: 1. a népvád (minden polgár felléphet vádlóként) 2. a rendelkezési elv (vádló elejtheti vádat és a vádlott önkéntes száműzetésbe menés által beszüntetheti a pert) 3. a szabad védelem (védők által is) 4. a bizonyítékok szabad mérlegelése.[13] Azonban a polgárokra nehezedő vádemeléssel és képviselettel járó növekvő terhek, valamint egyéni érdekeik miatt, sokszor mulasztásból nem érvényesítették a vádat, a köz érdekében az állam büntetőigénye nem realizálódhatott minden esetben.

A császárság korában azonban a nyomozó elv egyre hangsúlyosabbá vált. A nyilvánosságot korlátozták, bevezették az írásbeliséget és tortúrát. Balogh Jenő szerint „[...] a közérdekből nyert nemes hivatás különösen a római birodalom utolsó századaiban felburjánzott corruptió hatása alatt, az eseteknek túlnyomó többségében tisztán önző és aljás céloknak annyira veszélyes eszközévé vált. [...] Visszaéltek a vádjoggal politikai célokra is különösen választások idejében, s mindezen visszaéléseket betetőzte a birtokvágy, a törekvés vagyonosabb polgárok gazdaságát alaptalan

[6] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 29. o.
[7] Finkey Ferencz: A magyar büntető eljárás tankönyve, Politzer Zsigmond és fia kiadása. Budapest, 1903. 13. o.
[8] Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve, Institúciók, Tankönyvkiadó. Budapest, 1957. 219. o.
[9] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 37. o.
[10] Vagyis: gyilkosság
[11] Vagyis: hazaárulás
[12] Finkey Ferencz: (1903): i. m. 13. o.
[13] Finkey Ferencz: (1903): i. m. 13. o.

vádak utján megszerezni. [...] ime ez volt az actio popularis elfajulásának szomoru epilogusa!"[14]

Ki kell emelni az angol népvád intézményét. Ennek alapja az, hogy az angol alkotmányjog alapvető elvként mindig figyelembe vette szabályainak meghatározásánál, hogy a közügyekben az angol állampolgárok aktívan és jelentős mértékben részt vegyenek. Mivel a bűncselekmény megtorlását az állam feladatának tekintették, ez azt jelentette, hogy a közvád emelésénél és képviseleténél minden állampolgárnak van vádjoga. Ez a jog megilleti, és egyben kötelezi az állampolgárokat bárki ellen irányuló minden bűncselekmény miatt, továbbá egyes társaságokra, testületekre[15] is vonatkozott. A vádat az uralkodó nevében emelték, így az angol büntetőeljárásban valójában nincs magánvád. „A közvád Angliában: népvád".[16] Az angol népvád intézménye sem a tiszta vádrendszer jellemzőit tartalmazta, hanem a történeti fejlődése során a nyomozó rendszer jelei is megtalálhatók voltak benne. Igazi nyomozó rendszer és közvádlói szervezet nem alakult ki a XIX század végéig sem.

A „private prosecutor", azaz a magánvádló feljelentése alapján a békebíró meghallgatta a magánvádlót és kötelezhette vádesküdtszék[17] előtti tárgyalásán való megjelenésre és a vádirat tervezetének elkészítésére és benyújtására. A magánvádló szerepe lényegében csak a vádesküdtszék előtti tárgyalásig tartott, mivel a vádesküdtszék előtti tárgyaláson csak jelen volt, esetleg „első koronatanúként" kihallgatták, de perbeszédet nem tartott.[18] A vádesküdtszék – ami 12–23 tagból állhatott – csak a vád tanúit hallgatta meg, a terheltet nem, de a terhelt nem is volt jelen és a védelem sem volt számára biztosítva. A XIII. századtól a nyomozást és a vádemelést a vádesküdtszék végezte, de a vádlevél elfogadásában vagy elvetésében egy másik esküdtszék az ítélő esküdtszék[19] döntött egy bíró működése mellett.[20] Az ítélő esküdtszék előtti tárgyaláson, – melyet a vádesküdtszék határozata alapján tartottak – a vád igazi képviselője az ügyvéd volt, aki nem a magánvádló meghatalmazottja, hanem közmegbízottnak volt tekinthető. Így az angol népvád valójában a feljelentés jogával és tanúzási kötelezettséggel egyezett meg.[21] Sok esetben azonban az angol rendőrhatóság hivatalból járt el és nyomozott. Így például a nem halált okozott bűntett esetében, amikor a rendőr vádló képviselte a vádat. Hivatalból járt el még a békebíró (lázadás, bíróság előtti hamis eskü), és a halottkém (gyanús vagy nem rendes haláleset), valamint a közhivatalnok (hivatali bűncselekmény) is. A vádesküdtszék akkor is eljárt és vádat emelt valamely büntetendő cselekmény miatt, ha ilyen a tudomására jutott és a magánvádló nem lépett fel, illetve senki más nem adott be vádiratot.[22]

„A XVII századelejétől fogva egyenesen kötelessége a vád képviseletében eljáró magánegyénnek a »grand jury« elé vádiratot terjeszteni a terhelt ellen. [...] kötelességek könnyítése a IV. Györgynek és Victóriának uralkodása alatt hozott öt rendbeli törvény szerint abból áll, hogy a prosecutort a vád képviseletében, különösen a vádirat szerkesztésében a közhivatalnokok, illetve hatósági közegek támogatják, másrészt hogy a vádképviselettel járó költségeket kezdetben részben az államkincstár, részben a »conthy«, vagy a község pénztára, később rendszerint az államkincstár vette át."[23] Azonban az mindenképpen elmondható, hogy a magánvádló nem ura a vádnak, azzal nem rendelkezhet, elejtheti vádat, de akkor új vádló lép a helyébe a bíróság döntése alapján.

Angliában „Attorney General"[24] néven már XV. században voltak törekvések állandó közvádló szervezet létrehozására. Ez az állam elleni bűncselekmények ügyeiben a vádesküdtszék döntése nélkül eljárhatott. „Már 1824-ben a rendszer anomáliájaként érzékelték egy felelős közvádló teljes hiányát, több zátonyra futott kísérlet után csak 1879-ben hozták létre a »Director of Public Prosecutions«[25] (DPP) tisztségét – és az azt szolgáló, mintegy 80 jogászt foglalkoztató hivatalt. A DPP-t – akit a törvény az Attorney General főfelügyelete (»superintendence«) alá rendelt – a belügyminiszter nevezte ki. A bíróságok hivatalnokait a törvény arra kötelezte, hogy értesítsék az új tisztségviselőt, ha egy bűnügy lassan halad, a vádat szakszerűtlenül kezelik, vagy elejtik. Ilyen értesülés esetén a DPP-nek közbe kellett lépnie; átvehette a vádat, megfelelő indítványokat tehetett, vagy elláthatta megfelelő tanácsokkal és felvilágosításokkal a rendőrség főnökeit, a bíróságok hivatalnokait, s másokat, akikre az ügy intézése tartozott."[26]

A kor jogirodalmában az a nézet alakult ki, hogy azért nem tudott igazán meghonosodni a közvádak igazgatója tisztség, mert nem volt felelős a parlamentnek, nem volt kötelessége az átvett vádat tovább fenntartani és vádelejtése esetén valójában kegyelmezési jogot gyakorolt, amit csak a korona illetőleg a parlamentnek felelős miniszter gyakorolhatott közérdekben, kevés esetben.[27] Végül 1884-ben meg is szüntették és a hatáskörét átadták a „Solicitor to the Treasury", a minisztériumok jogi képviselője hivatalának.

Balogh Jenő az angol népvád tekintetében kifejtette „[...] a közvád képviseletének terhét Angliában sem látják el kizárólag az állampolgárok, hanem a közérdekű ügyekben állami közhatóságok járnak el, s ha nincs is rendszeresen szervezett közvádlói hivatal, mégis a köz-

[14] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 38–39. o.
[15] Vagyis: ügyvédi szervezetek, de tagjaik magánegyénként jártak el.
[16] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 43. o.
[17] Vagyis: grand jury
[18] Finkey Ferencz: (1903): i. m. 116. o.
[19] Vagyis: petty jury
[20] Angyal Pál: Magyar büntetetőeljárásjog tankönyve, Athenaeum irodalmi és nyomdai R.-T. kiadása Budapest, 1915. I. 22. o.
[21] Finkey Ferencz: (1903): i. m. 116. o.
[22] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 41. o.
[23] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 47. o.
[24] Vagyis: koraügyész
[25] Vagyis: közvádak igazgatója
[26] Bócz Endre: A Magyar Köztársaság Ügyészsége és az Alkotmány, Magyar Jog, 2011/3. 136–145. o.
[27] Ezen az alapon kifogásolta Rumsey Almaric egyetemi tanár a „Law Magazine" London 1883/5. VIII. 314–317. o.

vád képviseletéről, – a különleges angol viszonyokhoz képest, – aránylag eléggé van gondoskodva."[28]

A jogtörténeti fejlődés során megfigyelhető, hogy a magánvád egyre jobban háttérbe szorult a közvád jelentőségének a növekedésével. Ez az állandó közvádló szervezet kialakulásához és teljes térhódításához vezetett Európában, kivéve az angol jog rendszerét. A XIX. század végéig különösen Franciaországban teljesedett ki klasszikus értelemben a közvádlói szervezet vádmonopóliumával. Mindig kérdésként vetődött fel, hogy a közvád képviseletére kizárólagos joga legyen az állandó állami vádhatóságnak vagy különböző szempontok esetén legyen lehetőség a sértettek kivételes vádképviseletére is. Fennmaradjon-e a magánvád szűkített változata. Az európai országokban ez különbözően alakult, de alapvetően nem szűnt meg, mint az egyén vádlói legitimációjára vonatkozó intézmény. A francia jog azonban „kifejezetten nem ismerte el a magánvád létjogosultságát."[29]

Európában a nyomozó elvű rendszer – az ún. világi jogban – lassabban alakult ki, mint az egyházi jogban. Franciaországban a királyi hatalom megerősödésének és kánoni jog hatásaként a XIII. században IX. és XI. Lajos nevéhez fűződve megjelentek az inkvizitórius eljárás szabályai az igazságszolgáltatásban. Az eljárás megindítására a király hivatalnokai kaptak jogot, feljelentés, panasz (plainte) alapján, amely a vád funkcióját vette át. Megerősödött a szemlélet, hogy a bűncselekmény közérdeket sért és a büntetésnek elrettentést kell kiváltania. A királyi bíróságok hivatalból akkor is eljártak, ha az elkövető önként nem vállalta az eljárást. A szóbeliséget felváltotta az írásbeliség, titkosság, a védelem fokozatos korlátozása. Hivatalból szerezték be a bizonyítás anyagát, alkalmazták a tortúrát, és az eljárás elején elrendelte a bíró a terhelt fogva tartását. A középkortól egészen a XV. századig a francia polgárt megillette a vádjog. Ez azonban feudális abszolutizmus korában már egyre jobban háttérbe szorult és az uralkodó korlátlan hatalma a büntetőhatalom többé-kevésbé önkényes gyakorlásához vezetett. Az ügyészség a király ügyvédeiből[30] ún. „ministére public" néven alakult ki, és az elején még a magánfél mellé csatlakozva együtt látták el a vádlói funkciót. A XV. és XVI. században a királyi hatalom a bíróság hatáskörével szemben az ügyészség hatáskörét korlátozta. Ekkor még az ügyész felügyelte a hivatalból indult eljárást és nem irányította. Az ügyészség hatáskörét a XIV. Lajos 1670. évi „Ordonnance criminelle" bővítette a nyomozó rendszer megszilárdításával. Egyébként e törvény – „[...] ha közvetve is, de ez volt az inspirálója az elkövetkezendő mintegy három és fél évszázad kontinentális, vegyes rendszerű büntetőeljárási kódexeinek"[31] – III. címének 8. cikke ki mondta, hogy a bűnpereket a király ügyészének szorgalmazására kell indítani. Ezért csak XVII. században kezdett hangsúlyossá válni az ügyészség szerepe, amikor már kezdeményezte a nyomozást, gyűjtötte a bizonyítékokat, indítványozta a törvény alkalmazását, gyakorolta a közvádhoz kapcsolódó funkcióit.[32] A bíró még saját döntése alapján is megindíthatta az eljárást, az egész eljárás során nem volt kötve az ügyészhez, mivel a bíró közérdekből fel volt hatalmazva azokkal a jogokkal, amivel az ügyész rendelkezett, így pótolhatta a közvádló hiányosságait is. Például ha az ügyész a perorvoslat során nem élt súlyosbítási indítvánnyal, ezt megtehette helyette a másodfokon eljáró egyik bíró.

„A ministére public aztán a XVIII. század elején a vád kizárólagos képviselője lesz, előáll a vádmonopólium tana, mely szerint a bűnüldözés állami feladat, melyet kizárólag e czélra szervezett közhatóság végez. Így jön létre a közvádlói hatóság, az államügyészség intézménye, melyet a 1791. és 1808. Code-ok is megtartanak, melyek a fokozatos ügyészségi szervezetet állítanak fel s annak az eljárás előkészítésre, sőt az igazságszolgáltatás ellenőrzésére is befolyást biztosítanak."[33]

A XVIII. században eltörölték a tortúrát és az 1791. törvény a ministére publicot úgy szüntette meg, hogy hatáskörét megosztotta „commissaire du roi"[34] és „accusateur public"[35] között. Az 1808. törvény csak a főtárgyaláson biztosította a szabad védelem, szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság és szabad bizonyítás elvének érvényesítését, melyet az 1791. törvény az egész eljárás során biztosított. Továbbá megszüntette az angol mintára az 1791. törvény alapján bevezetett vádesküdtszéket és a lerövidített előkészítő eljárást az 1670. évi „Ordonnance criminelle" szerint szabályozta. Bevezette újra a vizsgálat és a vád alá helyezés titkosságát és az írásbelisséget, ezzel biztosította a vizsgálóbíró és ügyész ügydöntői hatósági funkcióját a büntetőeljárás vizsgálat és vád alá helyezés szakaszában.

A XIX. század első évtizedeinek francia törvényhozása a vegyes rendszer szabályozásával meghatározóvá vált a kontinentális Európa országainak büntetőeljárási jogában.

Az állam büntetőhatalmának és a legalitás elvének viszonya a közvád intézményén keresztül a *ius puniendi* állami monopóliummá válásáig

Az általános állampolgári vádjog ellentéte az államügyészség vádmonopóliuma, amikor is az állampolgár

[28] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 55. o.
[29] Tremmel Flórián: A magánvád. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 52. o.
[30] Vagyis: procureur du roi
[31] Farkas Ákos: A büntető eljárási rendszerek történeti fejlődésének sajátosságai, Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből, Doktori Tankönyvek, Gazdás-Elasztik Kft., Miskolc, 2013. 56. o.
[32] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 59. o.
[33] Finkey Ferencz: (1903): i. m. 117. o.
[34] Vagyis: vizsgálóbíró
[35] Vagyis: államügyész

vádjoga teljesen ki van zárva. Ennek létrejöttét az a nézet alapozta meg, hogy a jogrendet sértő és veszélyeztető cselekményekkel szembeni büntetőigény érvényesítése állami feladat, ezért külön állandó vádhatóság létrehozása szükséges, mely a közvád képviseletére jogosult és kötelezett. Ez összefüggésben volt azzal, hogy a virágzó középkortól kezdődően egyre jobban közjogiasodott a büntetőjog, és az újkortól kezdődően a bűncselekmények elkövetőivel szemben a büntetés jogát az állam gyakorolja. Az állami büntetőhatalom érvényesítésének a kötelezettségét a legalitás elve alapozta meg – mint jelenleg is ez alapozza meg – a büntetőeljárás során. Ez kötelezettséget jelent a bűnüldöző hatóságok, elsősorban a közvádló, az ügyész számára a büntetőigény érvényesítésére, a büntetőtörvények alkalmazására.[36] Valójában a büntetéshez való jog már a XIX. században az állam monopóliuma lett. Ennek kiteljesedése meghatározta a közvád térhódítását a XIX. század kontinentális Európájában azzal a követelménnyel, hogy az államnak biztosítania kellett a vádemelés és a vádképviselet szakszerű ellátását állandó közvádlói szervezet ügyészség létrehozásával és fenntartásával.

A kor egyik kimagasló jogtudósa Balogh Jenő a következőt fogalmazta meg: „Mihelyt teljes mértékben érvényre jutott a büntetőjognak közjogi jellege: mihelyt el van ismerve az, hogy a jogrend fentartása, következőleg a jogrendet sértő bűncselekmények megtorlása az államnak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége is: könnyen megmagyarázható, hogy a nyomozó rendszer háttérbe szoritásával és a vegyes rendszer recepciójával egyidejűleg, tehát a jelen századnak első felében a continensnek csaknem minden államában bekövetkezett az állandó állami vádhatóság felállítása, s ezzel kapcsolatban a magánegyének befolyása a vád képviseletére a legtöbb államban csaknem teljesen kizáratott."[37]

Záró gondolatok

E jogtörténeti fejlődés rövid bemutatása álláspontom szerint megerősíti az állami monopóliummá vált ius puniendi relativizálódását biztosító törvényes közvád szerepét, fontosságát és jelentőségét. Amíg a történelmi fejlődés során a magánvádból kialakult közvádnak meghatározója a ius puniendi, ami biztosítja a büntetendő cselekmények miatti törvényes felelősségre vonás feltételének létrehozását, addig a törvényes közvád is hatással van az állam büntetőigényének törvényes keretek közötti eredményes érvényesülésére. A ius puniendi, a büntetéshez való jog napjainkban is az állam monopóliuma alkotmányos korlátok közé szorítva. Ennek lényegét az Alkotmánybíróság a következőképpen fogalmazta meg: a „demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam – alkotmányosan korlátozott – közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása. Ebben a büntetőjogi rendszerben a bűncselekmények a társadalom jogi rendjének sérelmeként szerepelnek és a büntetés jogát az állam gyakorolja. A bűncselekmények ténylegesen okozhatnak magánsérelmet, azonban a társadalomnak, a jogrend megsértéseként való értékelése vezetett az állam büntető hatalmához, az állami büntető monopóliumhoz. A bűnüldözés kizárólagos joga egyben a büntetőigény érvényesítéséről való gondoskodás kötelezettségét jelenti. Ezt tükrözi a hivatalból való eljárás törvényben rögzített büntetőeljárási alapelve, amely szerint a büntetőügyekben eljáró hatóságok a törvényben megállapított feltételek fennállása esetén kötelesek a büntetőeljárást lefolytatni (Be. 2. §)."[38]

Irodalomjegyzék

- *Angyal Pál: Magyar büntetőeljárásjog tankönyve,* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása Budapest, 1915. I.
- *Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: A bűnvádi perrendtartás magyarázata,* Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1898. I.
- *Belovics Ervin–Gellért Balázs–Nagy Ferenc–Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész,* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
- *Blaskó Béla: A büntetőjog előtörténete, eredete, kialakulása és fejlődéstörténeti vázlata az ókortól a XVIII. század végéig,* ISBN 978-963-9543-79-9, Budapest, 2011.
- *Bócz Endre: A Magyar Köztársaság Ügyészsége és az Alkotmány,* Magyar Jog, 2011/3.
- *Faustin Hélie: Histoire du droit de la procédure criminelle,* Traité Tome I, 1866. I.
- *Farkas Ákos: A büntető eljárási rendszerek történeti fejlődésének sajátosságai,* Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből, Doktori Tankönyvek, Gazdás-Elasztik Kft., Miskolc, 2013.
- *Finkey Ferencz: A magyar büntető eljárás tankönyve,* Politzer Zsigmond és fia kiadása. Budapest, 1903.
- *Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve,* Institúciók, Tankönyvkiadó. Budapest, 1957.
- Rumsey Almaric egyetemi tanár a „Law Magazine" London 1883/5. VIII.
- *Tremmel Flórián: A magánvád.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. ■

[36] Belovics Ervin–Gellért Balázs–Nagy Ferenc–Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 26–27. o.

[37] Balogh Jenő–Edvi Illés Károly–Vargha Ferencz: (1898): i. m. I. 106–107. o.

[38] 40/1993. (VI. 30.) AB határozat

Dr. Háger Tamás*

Abszolút eljárási szabálysértések az elsőfokú büntetőperben

„Expressio specialis omnem impedig extensionem”
(A szakkifejezések nem tűrik a kiterjesztő értelmezést)[1]

1. Alapvetések

A büntetőjogi felelősség megállapításához a részletesen szabályozott büntetőeljáráson keresztül visz az út. Büntetőeljárás nélkül nincs bírósági ítélet, azaz nem kerülhet sor a büntetőjogi felelősségről szóló bírói döntésre.[2] A büntetőeljárás szabályrendszerének betartása az igazságnak megfelelő, de legalábbis a valósággal összhangban álló ítélet tényállása és az eljárási szabályok szerves összefüggésben állnak. A bíróság a tényállást a bizonyítékok megvizsgálása, majd sokoldalú, kölcsönös értékelése után állapítja meg. Az igazság megállapítását a jog a bíróságra bízza, és csak a bíróságot ismeri el az igazság megállapítására kompetensnek. Ezt nevezi Király Tibor a bíróság igazságmonopóliumának.[3] A büntető igazságszolgáltatásnak, azaz a bűncselekmények megismerésének és az ítélethozásnak[4] ekként a letéteményese a bíróság. A büntetőjogi felelősségről való döntés a büntetőeljárásban realizálódik. Angyal Pál szerint a büntetőeljárást azok az egymással láncolatszerűen összefüggő és előrehaladó cselekmények képezik, amelyeket az állami szervek és bizonyos esetekben magánszemélyek az állam büntetőjogának megvalósítása érdekében foganatosítanak. A büntetőjog gyakorlása *(ius puniendi)* ekként a büntetőeljárásban valósul meg.[5] Király arra világított rá, hogy a büntetőeljárás a törvény által feljogosított hatóságok és más személyek cselekményeinek sorozata, amely azt célozza, hogy megállapítsák, történt-e bűncselekmény, s ha igen, ki az elkövetője, továbbá, hogy reá a büntetőjogot alkalmazzák, azaz az *ius puniendi*t érvényre juttassák.[6] Erdei Árpád nyomán a büntetőeljárást a büntetőjogi felelősség eldöntésére irányuló, jogilag szabályozott folyamatként írhatjuk le.[7] Herke, Fenyvesi és Tremmel kifejtette, hogy a büntetőeljárás alapvetően a perbeli főszemélyek eljárás-cselekményeiből és eközben a köztük kialakuló, bonyolult, gyorsan változó eljárási jogviszonyokból áll. Angyalhoz hasonlóan mutattak rá, hogy e procedúra eljárási cselekmények láncolata és eljárási jogviszonyok szövedéke.[8] A jeles szerzők gondolatait összegezve a hatályos szabályozás szerint a magyar büntetőeljárás megfogalmazható olyan, az európai normákkal összhangban álló, alkotmányos alapokon nyugvó, a törvény által részletesen szabályozott, eljárási cselekményekből és azok jogviszonyából álló olyan folyamatnak, melynek célja a büntetőjogi felelősség tisztázása.

A büntetőeljárást már a történeti fejlődés kezdeteitől szabályok bástyázták körül. A jogfejlődés korai szakaszában, a nemzetségi társadalomban eleinte szokásjogi alapokon, majd később, az államalapítást követően a korai középkortól kezdve szórványos törvényi rendelkezésekben határozták meg a felelősségre vonás módját. A hazai büntető eljárásjog gyakorlása kapcsán értékelhető és megbízható adatokkal csak az államalapítást követő időktől, Szent István király uralkodásától kezdődően rendelkezünk.[9] Az Árpád-házi királyok idején már elkezdődött a büntetőjogi felelősségre vonás szabályai egyes elemeinek törvénybe foglalása, mely sokszor az anyagi jogi normával együtt jelent meg a királyi dekrétumokban. Szent László király törvénye[10] rendelkezett például az idézés legkorábbi formájának szabályozásáról, a pecsétküldésről *(missio sigilli)*.[11] Az eljárási szabályok betartása már ekkor

* *Bíró, Debreceni Ítélőtábla, a DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék meghívott óraadója*

[1] Nótári Tamás: A jognak asztalánál… 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 52. o.

[2] Háger Tamás: A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezető folyamat a másodfokú büntetőperben. Jogelméleti Szemle 2013/2. sz., 1. o. http://jesz.ajk.elte.hu/hager54.pdf (letöltés: 2013. szeptember 5.)

[3] Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 51. o.

[4] Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere. II. Könyv, Gyakorlati Büntetőjog. Magyar Királyi Egyetem Nyomdája, Buda, 1819, 31–32. o.

[5] Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás tankönyve I. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadása, Budapest, 1915, 1. o.

[6] Király Tibor: Büntetőeljárási Jog 3., átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 16. o.

[7] Erdei: i. m. 24. o.

[8] Herke Csongor–Fenyvesi Csaba–Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 35. o.

[9] Dobos József: A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlata az 1896-os első kódexig. Jogelméleti Szemle 2003/3. szám, 1. o. [http://jesz.ajk.elte.hu/dobos15.html (letöltés: 2013. szeptember 6.)]

[10] Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve, 3. Fejezet a nádorispánról és az ő pecsétjéről és hatalmáról.

[11] Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899, 186. o.

nagy jelentőséggel bírt. Említhetjük itt a korai középkorban legelterjedtebb bizonyítási eljárást, az istenítéletet. A királyi dekrétum által részletesen szabályozott,[12] szakrális jellegű tűzpróba esetén, melyet az egyház közreműködésével hajtottak végre, a próba eszközeit pap áldotta meg.[13] Áldás nélkül a próba nem biztosíthatta az isteni ítéletet. Az 1279-es, budai zsinat rendelkezése folytán, mely megtiltotta a próbák eszközeinek papi áldását, a próba idővel meg is szűnt bizonyító eljárás lenni a büntetőperben. Láthatjuk tehát, hogy már a korai középkorban meghatározó volt az eljárás rendje a felelősségre vonás során.

A büntetőper szabályainak kodifikálására hosszú jogfejlődést követően csak a XIX. század végén került sor az 1896. évi XXXIII. tc.-ben (továbbiakban: Bp.), az eljárási szabályok megtartása azonban a jogfejlődés során mindig jelentőséggel bírt és az egyes normák megsértése kihatással volt a bírói döntésre is.[14]

A hatályos eljárási törvény[15] igen részletesen, és olykor meglehetősen bonyolultan, aprólékosan szabályozza a büntetőeljárás menetét. Az eljárási szabályok megtartása központi jelentőséggel bír, mert egyes súlyos perjogi hibák a bizonyíték kizárásához és a határozat megalapozatlanságához vezethetnek. Tanulmányomban a hatályos törvény tükrében kívánom elemezni az elsőfokú eljárásban vétett abszolút eljárási szabálysértéseket, valamint azok jogkövetkezményeit a másodfokú perben.

2. Az eljárási szabálysértésekről általában

A büntetőeljárás már részletezett fogalmából is következik, hogy e procedúra igen részletesen szabályozott. A büntetőeljárási norma szigorú, eltérést nem engedő szabály, analógiára, kiterjesztő értelmezésére úgy gondolom nincs perrendszerű lehetőség. A büntetőeljárás alapvető rendelkezéseit, általános normáit és a különös, részletszabályokat az ügyben eljáró hatóságnak maradéktalanul be kell tartania. Ha a hatóság eltér e szabályoktól, azokat figyelmen kívül hagyja, vagy tévesen, illetve kiterjesztő, vagy szűkítő módon értelmezi, akkor eljárási szabálysértés valósul meg. A bírói jogértelmezés kapcsán Erdei igen találó gondolatai nyomán kiemelendő, hogy az ítélkezési gyakorlat új normát nem alkothat, s nem hivatott a jogalkotási hibák korrekciójára, a joghézagok kitöltésére sem.[16]

Az eljárási szabálysértéseket *(error in procedendo)* megkülönböztethetjük aszerint, hogy abszolút (feltétlen) vagy relatív jellegűek.[17] E felosztás egyrészt az eljárás egészére nézve értelmezendő, azaz a feltétlen hiba fő szabályként kötelező módon az ítélet kasszációjához vezet, míg a relatív eljárási szabálysértés feltételesen eredményezhet hatályon kívül helyezést, az ítéletre való kihatásának mértékétől függően. A perjogi hibák másfelől azonban az eljáráson, a bizonyításon belül az egyes bizonyítékok relációjában is értelmezhetők. A bizonyítási eljárásra vonatkozó egyes szabályok megsértése ugyanis lehet feltétlen, ami kizárja a bizonyíték felhasználását, de lehet relatív is, amikor az eljárási szabályoktól való eltérés igazolható, azonban a bizonyíték értékelés körébe vonásának nem képezi akadályát. Az adott bizonyíték feltétlen hibája azonban nem jelenti azt, hogy kötelező módon hatályon kívül kell helyezni a felülbírált ítéletet. A másodfokú eljárásban ugyanis bizonyítás felvételével a hiba orvosolható, másrészt orvosolhatóság hiányában sem válik az ítélet megalapozatlanná, ha más bizonyítékok az abban foglaltakat kétséget kizáróan bizonyítják. A harmadfokú eljárásban ugyanakkor bizonyítás hiányában már nagyobb jelentőséggel bírnak az egyes bizonyítékokat érintő feltétlen eljárási szabálysértések. Az eljárást, illetőleg a felülbírált ítéletet tekintve az egyes bizonyítékok felvételének súlyos hibái viszont csak relatívnak tekinthetők.

Herke, Fenyvesi és Tremmel nyomán az eljárási szabálysértések – főbb jellemzőiket is meghatározva – csoportosíthatók a következő *táblázat* szerint (a másodfokú fellebbezési per tekintében).[18]

A felosztás tartalmával, azok szempontjaival egyetértek. Annyi megjegyzés szükséges csupán a fellebbviteli gyakorlati tapasztalatok alapján, hogy abszolút eljárási szabálysértés esetén a törvény ugyan valóban lehetővé teszi a tanácsülésen való elbírálást,[19] a fellebbezési bíróságok azonban a másodfokú eljárásban rendszerint nyilvános ülésen vagy tárgyaláson, a harmadfokú perben pedig nyilvános ülésen döntenek a kasszációról is.[20] Az abszolút hatályon kívül helyezési okoknál kell említeni továbbá, hogy láthatunk a törvényben kivételt a kötelező, feltétlen kasszáció alól, mely a *favor defensionis* (a vádlottnak nyújtott kedvezmény) elvéből származó azon szabályban ölt testet, ami rögzíti, hogy a vádlott felmentése esetén nem kell az ítéletet hatályon kívül helyezni a védő kötelező részvételét előíró szabályok megsértése miatt.[21]

[12] Szent László király Dekrétomainak Második Könyve, 28. Fejezet a tüzes vas és forró víz próbájánál való tanúságról.

[13] Hajnik: i. m. 255. o.

[14] Kőhalmi László: A védő a magyar büntetőeljárásban. In: (szerk. Gál István László): Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2011, 382. o.

[15] 1998. évi XIX. tv. (továbbiakban: Be.)

[16] Erdei: i. m. 109. o.

[17] Király: i. m. 497–498. o.

[18] Herke–Fenyvesi–Tremmel: i. m. 332. o.

[19] A Be. 360. § (1) bekezdés f) pontja szerint a másodfokú bíróság tanácsülésen határoz, ha az elsőfokú bíróság abszolút eljárási szabályt sértett. A harmadfokú eljárásban a Be. 392. § (1) bekezdés f) pontja írja elő fő szabályként a tanácsüléses elintézést. Ugyanakkor a Be. 360. § (2) bekezdése a másodfokú büntetőügyben, a Be. 392. § (2) bekezdése pedig a harmadfokú perben lehetőséget nyújt arra, hogy a fellebbezést a bíróság nyilvános ülésen bírálja el. Miként utaltam rá, a tanácsülés helyett ilyen esetekben is a nyilvános ülésen való elbírálás a tipikus. Úgy látom ez helyes gyakorlat, mert a közvetlenség elvét biztosító nyilvános ülés megfelelőbb garanciákat nyújt az eljárási szabálysértések alaposabb felismerésére és a helyes jogkövetkezmények levonására. – (a szerző).

[20] Fővárosi Ítélőtábla 3.Bf.80/2008/8., Debreceni Ítélőtábla Bf.II.100/2005., Bf.III.179/2013/5., Bf.III.737/2013/14.

[21] Be. 374. § (3) bekezdés a)–b) pontok.

	ABSZOLÚT HIBÁK	RELATÍV HIBÁK
Fellebbezési elintézési forma	Tanácsüléses elbírálás	Tárgyalás, nyilvános ülés
Törvénybeli felsorolás	Taxatív	Példálózó
Mérlegelési forma	Nincs mérlegelésre mód	Mérlegelhet a bíróság
Jogkövetkezmények	Feltétlen kasszáció	Feltételes kasszáció

3. Az egyes feltétlen eljárási hibák az elsőfokú perben és azok jogkövetkezményei a másodfokú eljárásban

Amint az idézett táblázat is szemléletesen mutatja, az abszolút, másképp fogalmazva feltétlen eljárási szabálysértéseket a törvény tételesen, taxatív módon megjelöli. Ilyen perjogi hiba esetén a fellebbezési bíróságnak nincs módja értékelésre, az eljárási szabálysértés súlyának mérlegelésére, hanem fő szabályként kötelező módon kasszációs jogkört gyakorolva a felülbírált határozatot hatályon kívül kell helyeznie. Ilyen jellegű eljárási szabálysértéseknél közömbös, és külön nem is kell vizsgálni, hogy volt-e hatásuk az ítéletre. A törvény lényegében olyan súlyos hibáknak tartja azokat, hogy kizártnak látja a törvényes és megalapozott ítélet meghozatalát. A bűnösséget kimondó ítéletnél a norma tulajdonképpen vélelmezi, hogy e szabálysértések az ügy érdemi eldöntését releváns módon befolyásolták.[22] E legsúlyosabb eljárási szabálysértések jelentőségüknél és nyilvánvaló voltuk folytán kizárnak minden bírói értékelést és orvoslásuk bármely közvetlen lehetőségét is. A hiba elhárítása csak közvetett lehet, hatályon kívül helyezés és új eljárás lefolytatása (tiszta kassszáció).[23] A feltétlen eljárási szabálysértések alaki semmisségi oknak minősülnek. Miként Angyal rámutatott, a semmisségi ok alatt általában valamely büntető jogszabálynak az alsóbíróság részétől történt olyan megsértettsége értendő, amely alapul szolgál arra, hogy a felsőbíróság a sérelmes eljárást egészben vagy részben megsemmisítse az alsóbb fokú bíróság új eljárásra utasítása mellett.[24] A hatályos törvény ugyan már nem használja a Bp. 384. §-ában szabályozott „semmisségi ok" kifejezést, nyilvánvaló azonban, hogy az abszolút eljárási szabálysértések jogi sorsukat tekintve megegyeznek a semmisségi okokkal, mert kötelező módon kasszációhoz, azaz a felülbírált ítélet hatályon kívül helyezéséhez vezetnek.[25]

Az abszolút eljárási szabálysértéseket a másodfokú per normái között részben a Be. 373. § (1) bekezdés I., valamint a II–IV. pontjának rendelkezései taglalják. A feltétlen hibák alaki jellegűek, azaz az eljárás rendjének, szabályainak megsértéséhez kötődnek. A vádlott halála, az elévülés vagy a kegyelem,[26] mint egyértelműen felismerhető és megállapítható körülmények ugyan nem a bíróság által vétett eljárási szabálysértés következményei, de kötelező módon hatályon kívül helyezést tesznek szükségessé, valamint a felhívott okok alapján a törvény ellenére történt eljárásmegszüntetés már feltétlen hibát eredményez, ezért felhívásuk indokolt e körben.[27]

A vizsgált súlyos eljárási szabálysértések egyrészt a védelmi szabályok, másfelől a tárgyalás lefolytatása alapvető normáinak megszegéséhez kapcsolódnak. Hatályon kívül helyezési okot jelent, ha az elsőfokú bíróság az eljárás lefolytatásához szükséges magánindítvány, feljelentés vagy kívánat hiányában hozott ítéletet.[28] A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) különös részi rendelkezései szerint egyes bűncselekmények esetén a büntetőjogi felelősségre vonás feltétele a magánindítvány, a kívánat, illetve feljelentés. Ezen eljárásjogi előfeltételek hiányában a vádlott terhére törvényes ítélet nem hozható.[29]

Kötelező kasszációhoz vezet, ha az ítélettel elbírált cselekményt már jogerősen elbírálták *(res iudicata)*.[30] A törvény speciális rendelkezései között megjelenő, klasszikus elv a kétszeres elítélés tilalma. E hatályon kívül helyezési ok észlelése a szükséges periratok beszerzésével nem okozhat jogértelmezési problémát. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy ritkán fordul elő ilyen súlyos eljárási szabálysértés. A nyomozás, a vádemelés, illetve az elsőfokú bírósági eljárás során rendszerint fény derül a korábbi jogerős elítélésre. Az ítélt dolog elbírálása elsősorban próbára bocsátások megszüntetésekor jelentkezhet, amikor a bíróság nagyobb számú elítélésnél figyelmen kívül hagyja, hogy korábban már jogerősen megszüntették az intézkedést. Ehhez vezethetnek a bűnügyi nyilvántartásnak a bírósági adatszolgáltatás hibáiból eredő pontatlanságai, vagy a bűnügyi iratok indokolt beszerzésének elmaradása.

Abszolút hatályon kívül helyezési okot valósít meg,

[22] Király: i. m. 497. o.
[23] Cséka Ervin: A büntető jogorvoslatok alaptanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 256–257. o.
[24] Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás tankönyve II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadása, 1917, 175. o.
[25] Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 490. o.
[26] Be. 373. § (1) bekezdés I. a) pont.
[27] Be. 373. § (1) bekezdés II. e) pont.
[28] Be. 373. § (1) bekezdés I. b) pont.
[29] Magánindítványra büntethető például a könnyű testi sértés vétsége [Btk. 164. § (2) bekezdés], a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak alapesete [Btk. 196. § (1) bekezdés, 197. § (1) bekezdés], a kapcsolati erőszak alapesete [Btk. 212/A. § (1) bekezdés], a magánlaksértés (Btk. 221. §), a zaklatás (Btk. 222. §), a rágalmazás (Btk. 226. §) és a becsületsértés (Btk. 227. §). A minősített adattal visszaélés (Btk. 265. §) miatt büntetőeljárás lefolytatásának pedig csak az adott adatfajta minősítésére jogosult szerv, vagy személy feljelentése alapján van helye.
[30] Be. 373. § (1) bekezdés I. d) pont.

ha az elsőfokú bíróság törvényes vád hiányában járt el.[31] A bíróságnak az ítélkezés során törvényes vád alapján kell eljárnia. Törvényes a vád, ha a vádemelésre jogosult a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy, pontosan körülírt, büntetőtörvénybe ütköző cselekménye miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezi. A vádhoz kötöttség elve szerint a bíróság csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény miatt, amit a vád tartalmaz. A bíróság köteles a vádat kimeríteni, a vádon túl nem terjeszkedhet, de nincs kötve a vádlónak a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítésére, a büntetés kiszabására, vagy intézkedés alkalmazására vonatkozó indítványához.[32]

A Kúria kollégiumi véleményben részletes útmutatást adott, mely által alapvetően biztosított a joggyakorlat egysége. A vád törvényességének alaki feltétele, hogy a bírósági eljárás lefolytatását vádlói jogosultsággal rendelkező személy kezdeményezze. A vádemelés joga általában az ügyészt, mind közvádlót illeti meg, a törvényben meghatározott esetekben azonban pótmagánvádló, vagy magánvádló képviseli a vádat. Nem törvényes a vád, ha közvádra üldözendő bűncselekmény miatt a magánvádló emel vádat, vagy ha a sértett olyan esetben lép fel pótmagánvádlóként, amikor ezt a törvény nem teszi lehetővé. A vád törvényessége alaki feltételeinek vizsgálata értelemszerűen megelőzi a törvényesség tartalmi elemeinek vizsgálatát. Tartalmi szempontból törvényes a vád, ha a vádló meghatározott személy, pontosan körülírt, büntetőtörvénybe ütköző cselekménye miatt kezdeményezi a bírósági eljárás lefolytatását. A vád tárgyává tett cselekmény körülírása akkor tekinthető pontosnak, ha a vádemelésre jogosult indítványában ismertetett történeti tényállás hiánytalanul tartalmazza a bűncselekmény törvényi tényállási elemeinek megfelelő konkrét tényeket: az elkövetési magatartást, a cselekmény megvalósításának helyét, idejét stb. A vád törvényességétől meg kell különböztetni annak kellékhiányait, melyek orvosolhatók a bírósági eljárásban.[33]

Megjegyzendő Király gondolatai alapján, hogy a vád törvényességét nem érinti az abban foglaltak megalapozottsága. A vád alaposságát és törvényességét ekként el kell választani.[34] Az alaptalan vád ugyanis alakilag és tartalmilag törvényes lehet eredményességétől függetlenül.

Utalni kell arra is, hogy a vádelv a vád és az ítélet tényállása közötti ún. teljes történeti azonosságot nem követeli meg. Ettől eltérő értelmezés mellett a bíróság ténymegállapító tevékenysége nem lenne több, mint a vádban szereplő tények helyességének ellenőrzése, holott a bizonyítás során – a terhelő tények hivatalból történő bizonyításának fel nem róható elmulasztása kivételével – a bíróságnak a Be. 75. § (1) bekezdésének megfelelően a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie.[35] Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás, a perbíróság ezért nem szorítkozhat csupán a nyomozás megismétlése által a vád kontrolljára. A bírói hatalom lényege a tényállás vádelvi keretek között történő szabad, befolyásmentes megállapítása, melynek célja nem vitásan az igazság felderítése is. Az anyagi igazság elve ugyan az 1896. Bp. rendelkezéseitől eltérően a jelenleg hatályos perjogban már nem alapelv, de a bíróságnak ettől eltekintve törekednie kell az igazság feltárására és nem csak processzuális értelemben. A bíróság nincs kötve a vádlónak a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítésére, a büntetés kiszabására, vagy az intézkedés alkalmazására vonatkozó indítványához. Mindez azt is jelenti, hogy a vád perjogi rendeltetése elsősorban az, hogy a bíróság számára a büntetőjogi felelősség kérdésében való érdemi vizsgálat ténybeli kereteit rögzítse. A vád törvényessége illetve annak hiánya önmagában a vád tartalma alapján vizsgálandó. A törvényes vád hiányát akkor lehet megállapítani, ha a vád tartalma oly mértékben hiányos, hogy anyagi jogi értékeléshez nem nyújt alapot, és ily módon annak vizsgálatába a bíróság nem bocsátkozhat.[36]

Töretlen a bírói gyakorlat abban is, hogy sem a törvényes vád hiányaként, sem a vádon túlterjeszkedésként nem értékelhető, ha a bíróság egy bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító magatartást vizsgálva, a tett azonosság keretei között a vádiratban le nem írt tényt is megállapít, és a cselekményt ennek figyelembevételével értékeli. A vádelv nem jelent minden részletre kiterjedő, szükségszerű azonosságot a vádban leírt, és az ítéletben megállapított történeti tények között, annál is inkább, miután a bíróság nincs kötve a vádbeli minősítéshez, és az eltérő minősítés, eltérő tényelemek megállapítását is szükségessé teheti az ítéletben. A bizonyítás eredményéhez képest tehát a bíróság pl. az elkövetés helye, módja, eszköze, eredménye, indítéka stb. tekintetében eltérhet a vádbeli ténymegállapításoktól anélkül, hogy ezzel a vádelvet sértené.[37]

A bíróságnak a bizonyítás során ugyanis a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie.[38] Külön kiemelést érdemel, hogy a törvényes vádnak nem fogalmi ismérve az, hogy a „büntetőtörvénybe ütköző cselekmény" leírása körében a törvényi tényállás jogi fogalmait használja, elégséges, ha a történeti tények leírása oly mértékben konkrét, amelyből – bebizonyítottságot feltételezve – büntetőtörvénybe ütköző cselekményre lehet következtetni.[39]

A büntetőeljárás alapját képező és a védekezés irányát befolyásoló ügyészi aktussal, azaz a vádirattal szemben követelmény, hogy alkalmas kiindulópont

[31] Be. 373. § (1) bekezdés I. c) pont.
[32] Be. 2. § (1)–(4) bekezdés
[33] Kúria 1. BK vélemény A/I.
[34] Király: i. m. 497. o.
[35] Legf. Bír. Bfv.I.319/2007/5.
[36] EBH 2013.B.10.
[37] EBH 2011.2385.
[38] BH 2006.42., BH 2005.242.
[39] BH 2011.219.

legyen a terhelti védekezés előterjesztéséhez, így írja körül azt a cselekményt, amely miatt a terheltet az állami büntetőhatalom felelősségre kívánja vonni. Szükséges, hogy a terhelt megismerhesse a tények és egyéb körülmények azon körét, amelyeken belül védekezésre kényszerül és azokat az adatokat, amelyek a terhére rótt cselekmény elkövetését és a bűnösségét a vádhatóság álláspontja szerint bizonyítják.[40] A részletezettek szerint a védelv szabályainak megtartása olyan garanciális követelmény, melynek megszegése kizárja az ítélet érdemi felülbírálatát.

Abszolút hatályon kívül helyezési ok valósul meg továbbá, ha a bíróság nem volt törvényesen megalakítva, vagy a tárgyaláson a tanács tagjai nem voltak mindvégig jelen.[41] E feltétlen hatályon kívül helyezési okok alaki, perviteli hibákból, az eljárási törvény garanciális szabályainak megsértéséből erednek. Nincs törvényesen megalakítva a bíróság, ha például a tanács eljárását megkövetelő perben egyesbíró járt el, vagy a fiatalkorúak ügyében nem vett részt a tanácsban pedagógus ülnök, illetve a másodfokú perben ilyen ügyek tárgyalására kijelölt bíró. Akkor sem törvényes a bíróság, ha az ülnök nem tett esküt.[42] Ugyanakkor az egyesbírói eljárásra utalt ügyekben a tanács általi tárgyalás nem jelent kasszációhoz vezető eljárási szabálysértést.

Feltétlen hatályon kívül helyezési okot jelent, ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt bíró vett részt.[43] Az ügyben ügyészként, a nyomozó hatóság tagjaként, vagy perbeli főszemélyként eljáráshoz, mint objektív körülményekhez társuló kizárási ok felismerése rendszerint nem okozhat nehézséget, mint ahogy a rendes és rendkívüli perorvoslatokkal kapcsolatos kizárási okok is egyértelműen tisztázhatók az eljárás ügyiratai alapján. Az arra jogosultaknak a bíró elfogultságára hivatkozó kizárási indítványa azonban már körültekintő értékelést igényel a fellebbezést elbíráló bíróság részéről, mely értékelő tevékenységnél nyilvánvalóan szubjektív elemek és a bírói meggyőződés is szerepet kap. A törvény rendelkezései és a bírói gyakorlat szerinti is az elfogultság csak konkrét, alapos ok fennforgása esetén állapítható meg.[44] Sok esetben előfordul, hogy a vádlott azért jelent be elfogultságra alapítottan kizárási indítványt, mert a bíró korábban már elítélte, számára sérelmes döntést hozott. Egységes azonban az ítélkezés, hogy kizárási ok nem valósul meg, ezért a bíró elfogultságának megállapítására nem ad alapot az a körülmény, hogy a bíró ítélkezési tevékenysége során valamely ügy terheltjét korábban már elítélte, számára kedvezőtlen határozatot hozott.[45] Nem képez önmagában, más releváns ok hiányában azt sem kizárási okot, ha a vádlott és a bíróság között polgári peres, kártérítése vagy egyéb per van folyamatban. Nyilvánvaló, hogy a többnyire alaptalan, a kizárást célzó perindítások nem vezethetnek a törvényes bíró elvonásához.

Abszolút hatályon kívül helyezési ok, ha a bíróság hatáskörét túllépte, katonai büntetőeljárás alá tartozó, vagy más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozó ügyet bírált el.[46] A hatáskör túllépését az eljárási törvénynek a hatáskörre, valamint az illetékességre vonatkozó szabályai alapján kell eldönteni.[47] Előfordul olyan eljárásjogi helyzet, amikor a fellebbezési bíróság eltérő minősítésének lehet a következménye a hatáskör túllépése. E körben utalni kell rá, hogy a bíróság törvényes hatáskörének megítélésére nem az elsőfokú, hanem a fellebbezési bíróság minősítése az irányadó.[48]

Hatályon kívül helyezéshez vezet, ha a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek a részvétele a törvény értelmében kötelező.[49] A gyakorlatban tipikusan a védő, vagy a vádlott távolléte valósít meg súlyos eljárási szabálysértést. A védői távollét sajátos esete, amikor a védővel szemben kizárási ok áll fenn. Főként akkor fordul elő ilyen eljárási helyzet, ha egy védő látja el több vádlott védelmét (egykezű védelem). Ilyen esetben egy, vagy akár több vádlottnál nincs törvényes védelem. Az érdekellentéttel kapcsolatos kizárási okot objektív módon kell megítélni, egyfelől elegendő az összeférhetetlenségi ok megállapításához az objektív érdekellentétes eljárás anélkül, hogy az érintett személyek között az ellentét tudatos lett volna.[50] E jogértelmezéssel egyetértek, megjegyzem azonban, hogy több terhelt védelmének ellátásakor az érdekek ellentétének helyes felismerése sokszor bonyolultabb jogértelmezést igényel, amely olykor a bizonyítékoknak a részletekbe menő vizsgálatát is szükségessé teszi.[51] Egységes ugyanis abban a bírói gyakorlat, hogy azt a kérdést, hogy a védő érdeke ellentétes több vádlott védelmének ellátásáról valamely terheltével, elsősorban az érintett terheltek vallomásának tartalma, védekezésének iránya határozza meg.[52]

Bár az eljárási törvény egyre szélesebb teret enged a vádlott távollétében való bírósági eljárásnak, a terhelti jelenlét garanciális elvének megsértése azért még jelenleg is teremthet perjogi hibát akár elsőfokú, akár másodfokú eljárásban. Amint felsőbírósági döntés kifejtette, a másodfokú bíróság a fellebbezés elintézésére kitűzött nyilvános ülést nem tarthatja meg a vádlott távollétében, ha idézése nem tekinthető szabályszerűnek. A szabályszerű idézés ellenére való érdemi eljárás abszolút hatályon kívül helyezési okot idéz elő.[53] Egyes jogértelmezések szerint a vádlott jelenléte a nyilvános ülésen nem kötelező.[54] Álláspontom sze-

[40] Debreceni Ítélőtábla Bf.II.514/2012/161.
[41] Be. 373. § (1) bekezdés II. a) pont.
[42] Király: i. m. 496. o.
[43] Be. 373. § (1) bekezdés II. b) pont, valamint a bíró kizárásáról a Be. 21–23. §§
[44] BH 1994.14.
[45] BH 2005.314., BH 1989.391.
[46] Be. 373. § (1) bekezdés II. c) pont.
[47] Be. 15–17. §§
[48] Király: i. m. 496. o.
[49] Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pont.
[50] Herke–Fenyvesi–Tremmel: i. m. 102. o.
[51] Háger Tamás: Az érdekellentétben megnyilvánuló védői kizárás ok a büntetőeljárásban. Ügyvédek Lapja, 2013/2. szám, 5. o.
[52] EBH 2004. 1114., BH 1989.173., BH 2004.456., BH 2007.215.
[53] BH 2013. 209.
[54] Ld. Debreceni Ítélőtábla 2/2012. (V. 24.) Kollégiumi vélemény indokolása.

rint ez így határozottan nem mondható ki, tekintettel arra, hogy a vádlottat a nyilvános ülésre idézni kell, mely megjelenési kötelezettséggel jár, valamint a részvétel kötelező voltát támasztja alá a Kúria jogértelmezése is. Kétségtelen, hogy bizonyos feltételek mellett a nyilvános ülés a vádlott távollétében megtartható,[55] mindez nem jelenti azonban azt, hogy a vádlotti részvétel eredendően ne lenne kötelező.

A tanács tagjainak tárgyalási jelenléti kötelezettségével kapcsolatban megjegyzendő, hogy az utóbbi évek szabályozása[56] és az egységes bírói gyakorlat alapján a hivatásos bíró, vagy az ülnök személyében történő változás a tárgyalás megismétlésének hatékonyabb normái által ritkán okozhat kasszációt, a megismétlés hibáit, vagy akár elmaradását az ítélkezés rendszerint csak relatív eljárási szabálysértésnek tekinti. A bírói jelenléttel kapcsolatos feltétlen hatályon kívül helyezési ok így elsősorban akkor fordulhat elő, ha azonos felállású tanács tagjai nincsenek jelen végig a tárgyaláson. Példa lehet erre, ha a tárgyalás egy részéről az ülnök bármely oknál fogva távozik, s a távollétében felvett bizonyítást a bíróság nem ismétli meg. A fellebbviteli bírói gyakorlat elfogadja az elsőfokú bíróság részéről az ügydöntő határozat kihirdetéséig még a feltétlen hibák orvoslását is.

A már idézett, a *favor defensionis* elvéből származó igen lényeges szabály azonban, hogy a felmentő ítéletet, illetőleg az ítélet felmentő rendelkezését a Be. 373. § (1) bekezdés II.d) pontja alapján nem kell hatályon kívül helyezni, ha az ítéletet a vádlott, vagy a védő távollétében hozták meg. E törvényi rendelkezés magyarázata az, hogy felmentés esetén a bíróság a terhelt érdekeit maximálisan figyelembe vette, a védelem távolmaradása ezért közömbösnek tekinthető.[57]

Hatályon kívül helyezési ok valósul meg akkor is, ha a bíróság a Be. 373. § I. pontjában meghatározott valamely ok törvénysértő megállapítása miatt az eljárást megszüntette. Ilyen esetben értelemszerűen nem az ítéletet, hanem az eljárást megszüntető végzést kell hatályon kívül helyezni.[58] Ilyen ok lehet, ha a vádlott valójában nem halt meg,[59] a bűncselekmény nem évült el, a terhelt kegyelemben nem részesült, vagy ha az eljáráshoz szükséges alaki feltételek ténylegesen adottak voltak, s ennek ellenére kerül sor az eljárás megszüntetésére. A halál és a kegyelem tényében rendszerint nem merül fel tévedés, az elévülés helytálló megítélése azonban már bonyolultabb, alapos jogértelmezést igényelhet a bíróságtól, különösen folyamatos jelleggel, hosszabb időn keresztül elkövetett bűncselekményeknél.

2006. július 1-jétől hatályosan feltétlen eljárási szabálysértést és hatályon kívül helyezési okot jelent, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárták ki. A nyilvánosság az alapvető rendelkezések között a hatályos törvényben már nem jelenik meg, nem vitásan azonban olyan garanciális szabály a büntetőbíráskodás átláthatósága, a társadalom általi kontroll érdekében, melynek megsértése kasszációt eredményezhet. A nyilvánosság indokolatlan kizáráshoz vezethet, ha nincs olyan erkölcsi ok, a kiskorú, illetve az eljárásban résztvevő vagy tanú védelme érdekében fennálló tény, illetve minősített adat, mely a fokozott oltalmat indokolná zárt tárgyalás vagy ülés lefolytatásával.[60] A nyilvánosság kizárásáról hozott döntés gondos, alapos bírói eljárást igényel, annak szem előtt tartásával, hogy a fő szabály a büntetőper nyilvános lefolytatása. Ugyanakkor a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél erkölcsi okból, a kiskorú sérelmére elkövetett cselekmények ügyében a kiskorú megóvása, egészséges lelki fejlődésének biztosítása érdekében rendszerint indokolt lehet a nyilvánosság kizárása. A minősített adat védelme pedig a bíróságra kötelezettséget is háríthat a zárt tárgyalás elrendelésére. A nyilvánosság törvénysértő kizárásában megnyilvánuló eljárási szabálysértés meglehetősen ritka a gyakorlatban, de előfordul. Az egyik ügyben a törvényszék adótitok védelmére hivatkozva, az ügyben résztvevők érdekében a Be. 237. § (1) bekezdés (2) bekezdés c) pontja alapján zárta ki a nyilvánosságot. A másodfokon eljáró ítélőtábla azonban megállapította, hogy önmagában az ügy gazdasági jellege, az esetleg felmerülő adótitok nem képezheti alapját a jelzett okból a nyilvánosság kizárásának, ezért a törvényszék ítéletét feltétlen eljárási szabálysértés miatt hatályon kívül helyezte.[61]

A 2006-os Be. Novella[62] a korábban relatív eljárási szabálysértést képező súlyos ítélet indokolási hibákat feltétlen hatályon kívül helyezési okká minősítette.[63] A másodfokú bíróság a törvényi előírás szerint hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha a bűnösség megállapítása, a felmentés, az eljárás megszüntetése, a cselekmény jogi minősítése, vagy a büntetés kiszabása, illetve intézkedés alkalmazása tekintetében az elsőfokú bíróság az indokolási kötelezettségének olyan mértékben nem tett eleget, hogy emiatt az ítélet felülbírálatra alkalmatlan; vagy ha az elsőfokú ítélet a rendelkező résszel teljes mértékben ellentétes. Mindkét eset, de különösen az indokolás hiányossága mértékének helyes megítélése – eltérően a feltétlen eljárási szabálysértések többségétől – mélyreható értékelést igényel a fellebbezési bíróság részéről. Az ítéleti rendelkezés és az indokolás teljes ellentéte a gyakorlatban ritkán fordul elő, s rendsze-

[55] A Be. 362. § (3) bekezdése szerint a nyilvános ülés a szabályszerűen megidézett vádlott távollétében megtartható, ha a nyilvános ülés eredményeként megállapítható, hogy a meghallgatása nem szükséges, a fellebbezés elbírálható.

[56] Be. 287. §

[57] Király: i. m. 497. o.

[58] 1. BK vélemény B.II.9.

[59] Gondolhatunk itt olyan esetre, amikor a holttá nyilvánított vádlottról kiderül, hogy életben van, vagy a személyes adatok téves nyilvántartásából, illetve a hatóság megtévesztéséből következik az alaptalan eljárás megszüntetés.

[60] Ld. Be. 373. § (1) bekezdés II. f) pont, illetve Be. 237. § (3) bekezdés a)–c) pontok.

[61] Nyíregyházi Törvényszék 4.B.134/2011/69., Debreceni Ítélőtábla Bf.II.175/2013/17.

[62] 2006. évi LI. tv. 162. § (4) bekezdése, hatályos 2006. július 1-jétől

[63] Be. 373. § (1) bekezdés III. a) és b) pontok

rint könnyebben felismerhető, mint az indokolási hiányosságok. Ilyen eset lehet, ha például a bíróság a vádlottat felmenti, ugyanakkor a történeti tényállás büntethetőségi akadály hiánya mellett olyan eseményeket rögzít, melyek egyértelműen a vádlott felelősségére utalnak, vagy fordítva, a bíróság úgy mondja ki a vádlott bűnösségét, hogy a tényállásba foglalt múltbeli esemény jól láthatóan nem ütközik büntetőtörvényi tényállásba.

A gyakorlati tapasztalok alapján megállapítható, hogy az indokolási kötelezettség súlyos megszegése rendszerint ténykérdések tekintetében vezet hatályon kívül helyezéshez. A jogi indokolás, vagy a büntetéskiszabást érintő indokok ugyanis a másodfokú bíróság által általában kiegészíthetők, helyesbíthetők, elhárítva ezzel az elsőfokú ítélet fogyatékosságát. Amint a Kúria a bíróságok hatályon kívül helyezésének gyakorlatáról szóló elemzésében rámutatott, a *fair* eljárás megkívánja, hogy a felsőbb szintű bíróság pótolja a hiányos indokolást (amennyiben álláspontja a bűnösség kérdésében egyezik az alacsonyabb szintű bíróságéval). A ténykérdések tekintetében némileg már más a helyzet, mert az indokolás szorosan kapcsolódik a bírói mérlegeléshez és a ténymegállapításokhoz, ténybíróságnak pedig az elsőfokú bíróság minősül, ezért a másodfokú bíróság nem veheti át teljes mértékben bizonyíték-értékelő és az indokolásban megnyilvánuló tevékenységét.[64] Elvi bírósági határozat rögzíti, hogy az indokolási kötelezettség megszegése akkor eredményezhet feltétlen hatályon kívül helyezési és egyben felülvizsgálati okot, ha a megtámadott határozat indokolása tény vagy jogkérdésben olyan mértékben hiányos, hogy abból nem állapítható meg, hogy a bíróság mire alapozta döntését.[65] E jogi álláspontot megerősítette a Legfelsőbb Bíróság egy felülvizsgálati ügyben hozott határozatában is, kifejtve, hogy az indokolási kötelezettség megsértése nem az indokolás bármely elemének hiányát, hibáját jelenti, hanem annál szűkebb körű, a törvény ugyanis csak a bűnösség megállapítása, a felmentés, az eljárás megszüntetése, a cselekmény jogi minősítése vagy a büntetés kiszabása, illetve intézkedés alkalmazása tekintetében elmulasztott bírói indokoláshoz fűzi a hatályon kívül helyezés következményét.[66] Egy közlekedési ügyben a legfőbb bírói fórum rámutatott arra, hogy a felülvizsgálati eljárásban a megtámadott határozat hatályon kívül helyezését eredményező eljárási szabálysértésnek minősül, ha az eljárt bíróságok a határozatuk indokolásában nem jelölik meg azt a konkrét közlekedésjogi kötelezettséget, amelynek megszegése miatt a terhelt nem tesz eleget az általános balesetelhárítási kötelmének, ezért nem állapítható meg, hogy a védett útvonalon haladó, ezért elsőbbséggel rendelkező járművet vezető terhelt a más közlekedési szabályszegése miatt kialakult veszélyhelyzetet a megengedett legnagyobb sebességgel haladás esetén lassító vagy vészfékezéssel háríthatta el.[67] Nem volt megállapítható azonban az indokolási kötelezettségnek az ítélet felülbírálatra alkalmatlanságát eredményező nagymértékű elmulasztása, amikor a bíróság a terhelt tagadásával szemben a tényállás megállapításának az indokairól a bizonyítékok mérlegelése során kellő részletességgel számot adott.[68]

Az eseti döntésekből is látható, hogy a hatályon kívül helyezéseket elsősorban ténybeli indokolási hibák idézik elő, de természetesen nem zárható ki a jogi indokolás felülbírálatra alkalmatlansága sem, bár amint a Kúria idézett jelentése is kiemelte, a tisztességes eljárás megköveteli, hogy a fellebbezési bíróság, azonos jogi álláspont esetén a jogkérdésekkel kapcsolatos, de akár a ténykérdésekre is kiterjedő indokolást a törvényi keretek között kiegészítse.

Végül a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság hatályon kívül helyezi, és az iratokat az ügyésznek megküldi, ha az ügyész a XXVI. Fejezet szerinti eljárást a törvényi előfeltételek hiányában indítványozta, valamint a hatályon kívül helyezés mellett az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha a bíróság a XXVI. Fejezet szerinti eljárást a törvényi előfeltételek hiányában folytatta le.[69] A tárgyalásról lemondás külön eljárásnak törvényi előfeltétele, hogy a terhelt a vádemelést megelőzően a bűnösségére is kiterjedő beismerő vallomást tegyen, a tárgyalás jogáról lemondjon, és ilyen, a vádlott javára az általánostól kedvezőbb eljárásra az ügyész indítványt tegyen.[70] Ha az ügyész a törvényi előfeltételek hiányában tett indítványt a külön eljárásra, azaz, ha a vádlott nem tett beismerő vallomást, vagy nem mondott le a tárgyalásról, akkor a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezése mellett az iratokat megküldi az ügyésznek a törvényes vádemelés érdekében. Ha az elsőfokú bíróság sértette meg a tárgyalásról lemondás előfeltételeiről szóló szabályokat, a másodfokú bíróság az ítélet hatályon kívül helyezésével egyidejűleg az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja.

4. Záró gondolatok

A feltétlen eljárási szabálysértések fő formáinak elemzése után megállapíthatjuk, hogy a perrendi normák a büntetőeljárás rendkívül fontos jogintézményei, melyek biztosítják a processzus alkotmányosságát, törvényeknek megfelelő, tisztességes voltát. Az eljárási szabályok ugyanis nem csak a pervitel ésszerű, meghatározott keretek között történő hatékony lefolytatását

[64] Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2012.El.II.E.1/6. számú összefoglaló véleménye a bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlatának elemzéséről büntető ügyekben, 3.1.1., 15. o. http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2012iimod2_2.pdf (letöltés: 2013. szeptember 12.)

[65] EBH 2010. 2210., BH 2010.117.

[66] BH 2012. 32.

[67] BH 2008. 323.

[68] BH 2009. 352.

[69] Be. 373. § (1) bekezdés IV. a)–b) pontok

[70] Be. 534. § (1) bekezdés

írják elő, hanem oltalmat is nyújtanak az eljárás alá vont és más személyek részére az állami büntetőhatalommal szemben. Az eljárás módjában, részletszabályaiban nyilvánulnak meg azon alkotmányos, garanciális jogok, melyek biztosítják a tisztességes, igazságos pervitelt. Az alapvető normák megsértéséhez a törvény e garanciák érvényre jutása érdekében fűz olyan komoly jogkövetkezményeket, mint az ítélet hatályon kívül helyezése. Törvényes, érdemi döntésre csak a perrendi szabályok fő normáinak teljes körű betartását követő bizonyítási eljárás lefolytatása után kerülhet sor. A jelenleg hatályos szabályozással szemben viszont kritikaként fogalmazható meg az indokolási kötelezettség megsértésében megnyilvánuló eljárási szabálysértés abszolút jellegű hibaként történő rögzítése [Be. 373. § (1) bekezdés III. b) pont]. Az indokolás ugyanis, amint már utaltam rá, akár ténykérdésben, de elsősorban jogkérdésben a fellebbezési bíróság részéről rendszerint kiegészíthető, korrigálható, helyesbíthető. Másrészt az indokolás kasszációt eredményező súlyának megítélése olyan értékelést igényel, mely sok szubjektivitást hordoz magában. Álláspontom szerint ezért a hivatkozott hatályon kívül helyezési ok feltétlen jellegét a törvényben meg kellene szüntetni. ■

BÜNTETŐJOG II. - KÜLÖNÖS RÉSZ

Második, hatályosított kiadás

A 2012. évi C. törvény alapján

SZERZŐK: **Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál**

SZERKESZTŐ-LEKTOR: **Busch Béla**

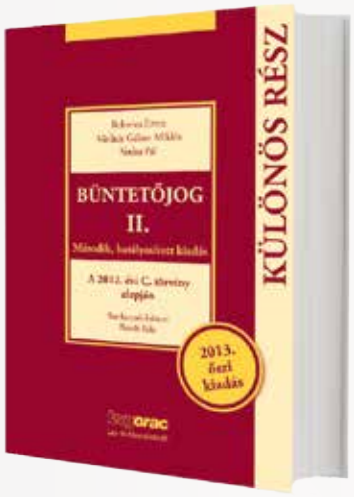

Ára: 12 000 Ft

BÜNTETŐJOG I. és II. együttes ára: 20 000 Ft

Az új Büntető Törvénykönyv elfogadását követően nem sokkal teljesen megújult kiadványként jelent meg a Különös Rész tényállásait átfogóan elemző, korábban kilenc kiadásban napvilágot látott, a szakmai körökben rendkívül népszerű szakkönyv. A változatlan szerzői csapatból ketten a Legfőbb Ügyészség vezető munkatársai, egyikük pedig a Kúria büntetőbírája, míg a kötet szerkesztő-lektora habilitált tanszékvezető egyetemi docens. Valamennyien a büntetőjog tudományának jeles képviselői, akik több évtizede folytatnak oktatói tevékenységet a hazai jogi karokon.

Az új Btk. szövege az elfogadását követően több alkalommal is módosult, hatálybalépéséhez a Kúria pedig felülvizsgálta a joggyakorlat egységét szolgáló testületi iránymutatásait. Mindezekre tekintettel készült el 2013 őszén a könyv aktualizálása, amelyben a tényállások bemutatása továbbra is a megszokott módon történik. A szerzők nem csupán az egyes bűncselekmények dogmatikai elemzésének és joggyakorlatának a bemutatására törekszenek, hanem ismertetik azok szabályozásának történeti előzményeit, a hatályos rendelkezések alkotmányos alapjait, a kapcsolódó joggyakorlat meghatározó döntéseit, és megjelölik az idetartozó jogirodalom jelentősebb eredményeit is.

WEBES VÁSÁRLÁS –10% WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Dr. Kardos Sándor*

A tényálláshoz kötöttség elvének egyes kérdései a másodfokú büntetőperben

1. Bevezető gondolatok

A jogorvoslat biztosítása a jogállam céljainak és feladatainak megvalósítását szolgálja. Ezért kell az államnak olyan jogszabályokat megalkotnia, amelyek eljárási garanciák nyújtásával az alanyi jogok érvényesítésének lehetőségét megteremtik.[1] Minden eljárásjognak, így a büntetőeljárásnak is az egyik jellegzetessége, hogy több egymást követő szakaszból áll. Mindegyik szakasznak az eljárás folyamatában egyúttal szűrő szerepe is van, amelyen át a további szakaszba csak az arra alkalmas ügyek jutnak. Ez a büntetőeljárás egyik garanciája. A büntetőeljárás fakultatívnak tekinthető része a fellebbezési eljárás (a másodfokú vagy a harmadfokú bíróság eljárása), amelyre attól függően kerül sor, hogy az arra okot adó joghatályos fellebbezést benyújtották-e vagy sem. Joghatályos fellebbezés hiányában értelemszerűen perorvoslati eljárásra nem kerülhet sor, az elsőfokú határozatban való nyugvás, vagy joghatályosnak nem tekinthető fellebbezés elutasításakor az ítélet első fokon jogerőre emelkedik. A büntetőeljárás történeti rendszereit vizsgálva megállapítható, hogy a tiszta vádeljárásban, amikor a nép maga bíráskodik a népgyűlésen, nincs perorvoslat, mert a népgyűlés az első és egyben az utolsó fórum.[2] A jogfejlődés során, a vádelvű és nyomozási büntetőeljárási rendszerek megszilárdulásával a common law és a kontinentális rendszerekben is megszilárdult az érdemi jogorvoslati jog, amely mára már az európai standardok és az alkotmányos szabályok által is biztosított olyan alapelv, mely a tisztességes eljárás *(fair trial)* egyik fontos garanciája. Tanulmányomban az 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) revíziós rendszerének egyik igen fontos jogintézményét, a tényálláshoz kötöttséget kívánom bemutatni.

2. A fellebbezési rendszer alapkérdései

A fellebbezést elbíráló bíróság *kasszációs* jogkört gyakorol, ha a megtámadott határozatot hatályon kívül helyezi, azaz megsemmisíti és az ügyet új határozathozatal céljából visszautalja a korábban eljáró bírósághoz, esetleg más fórumhoz. E jogkör gyakorlásának törvényi feltétele lehet, ha a megtámadott határozat olyan súlyos fokú eljárási szabálysértés mellett keletkezett, amely miatt a határozat lényegében semmis, hatályon kívül helyezése kötelező. Amint látni fogjuk, ilyenek az ún. abszolút eljárási szabálysértések, ha a bíróság nem volt törvényesen megalakítva; ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt, vagy olyan bíró vett részt, aki nem volt mindig jelen a tárgyaláson; ha a bíróság a hatáskörét túllépte; ha a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó vagy más bíróság kizárólagos illetékességébe tartozó ügyet bírált el; ha a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek a részvétele érdemben kötelező; ha a bíróság a vádlott halála, elévülés vagy kegyelem miatt az eljárást megszüntette; ha az elsőfokú bíróság az eljárás lefolytatásához szükséges magánindítvány, feljelentés vagy kívánat hiányában hozott ítéletet; ha az elsőfokú bíróság törvényes vád hiányában járt el; ha a cselekményt már jogerősen elbírálták, a tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül zárták ki; vagy ha a bűnösség megállapítása, a felmentés, az eljárás megszüntetése, a cselekmény jogi minősítése, vagy a büntetés kiszabása, illetve az intézkedés alkalmazása tekintetében az elsőfokú bíróság az indokolási kötelezettségének oly mértékben nem tett eleget, hogy emiatt az ítélet felülbírálatra alkalmatlan, vagy az elsőfokú ítélet indokolása a rendelkező résszel teljes mértékben ellentétes. Ugyanilyen oknak minősül, ha a bíróság a lemondás a tárgyalásról elnevezésű különeljárást annak törvényi előfeltételei nélkül folytatta le.[3]

A határozat hatályon kívül helyezésének más irányú oka lehet a teljes fokú megalapozatlanság, amikor a tényállás helyesbítésére, kijavítására lehetőség nincs és így a büntetőjogi főkérdések, mint a bűnösség meg-

* *Habil. egyetemi docens, DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék*

[1] 602/D/1999. AB határozat, ABH 2004.1353, 1356.

[2] *Finkey Ferenc: A magyar büntetőeljárás tankönyve,* Budapest, 1903, 414. o.

[3] *Király Tibor: Büntetőeljárási jog,* Bp. 590. o.

állapítása, vagy a büntetés, illetőleg intézkedés alkalmazása nem nyugszik törvényes alapokon.

Kasszációs jogkör gyakorlására okot adhat az is, ha a határozat az anyagi büntetőjogot olyan mértékben sérti, hogy az semmisnek tekintendő, pl. ha a Btk. szerint nem létező bűncselekményben mondja ki bűnösnek, vagy nem létező joghátránnyal sújtják az elkövetőt. A fellebbezési bíróság ilyen esetben hozhat, – ha annak feltételei fennállnak –, helyes és törvényes döntést is, alkalmazva reformatórius jogkörét, de nem kizárt, hogy a kasszációt alkalmazva megsemmisíti az elsőfokú határozatot.

A kasszációs rendszer előnyének tekinthető, hogy következetesen megóvja a kontradiktórius elvet, a szóbeliséget, a közvetlenséget, a másodfokú bíróság, amely főszabályként bizonyítást nem végzett, nem hoz érdemi döntést és következetes marad a feladatok megosztásában a tekintetben is, hogy a másodfokú bíróság nem ténymegállapító, hanem jogkérdésekben dönt.

A fellebbezést elbíráló bíróság *reformatórius* jogkört gyakorol, ha megváltoztatja a jogorvoslattal megtámadott határozatot, azaz helyette részben vagy egészben új határozatot hoz.

A reformatórius jogkör ún. mérsékelt formájában csak odáig terjed, hogy pusztán a jogkérdések megítélésén, mint a cselekmény jogi minősítésén, az alkalmazott szankción változtat, az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás érintetlenül hagyása mellett. A reformatórius jogkör gyakorlása feltételezi, hogy az elsőfokú bíróság eljárása nem volt súlyosan törvénysértő. Ezt az ún. csak a jogi kérdésekre kiterjedő reformatórius jogkört rendszerint a legtöbb jogorvoslati rendszerben biztosítják a fellebbviteli fórum számára, a legtöbb esetben összhangba hozva a súlyosítási tilalom szabályaival.

Ez a fajta reformatórius jogkör azonban szintén hordoz magában olyan felvetéseket, amelyekre lényegében a gyakorlat során adják meg a választ. Egyik ilyen kérdés a jog és a ténykérdés határai. Felvethető ugyanis, hogy a beszámíthatóság, a szándékosság, vagy a jogos védelem megléte mennyiben jogi és mennyiben ténykérdés. Az ún. tudati tények ítéletbe foglalása kapcsán nem teljesen egységes a bírói gyakorlat. Úgy gondolom, hogy a bűnösség, annak formái nem tartoznak a tényállásba, de az már igen, hogy valamely tényről tudott-e a vádlott, vagy sem.

Ebben a körben maradva a tény és a jogkérdés határainak problémáira leegyszerűsítve a következőket válaszolhatjuk: ténykérdés a „mi történt" kérdése, jogkérdés pedig a jogalkalmazás és értelmezés területe, tehát lényegében az arra adott válasz, hogy ami történt, az a jog szempontjából minek minősül.[4] Ugyancsak jogkérdésnek tekinthető az is, amely nem a bírói felismerés területére tartozik, hanem akaratkijelentések, mint pl. az előzetes letartóztatás elrendelése, bizonyítási cselekmény elrendelése, vagy pl. a büntetés kiszabása és intézkedés alkalmazása.

A reformatórius jogkör lehetséges másik változata, ha a fellebbezési bíróság más tényeket állapíthat meg, mint a korábban eljárt elsőfokú bíróság. Ennek a jogkörnek a terjedelme a kisebb jelentőségű tényállás kiigazításától a teljesen eltérő tényállás megállapításáig terjedhet. A megváltoztatott, vagy eltérő tényállás megállapításának jogához több elméleti és gyakorlati kérdés fűződik. Így elsődlegesen felvethető, hogy indokolt-e két ténybíróság, hiszen az igazságszolgáltatás hitelét veszélyezteti, ha minden eljárási fokon mást tartanak igaznak, és az is felvethető, hogy indokolt-e, hogy az ülnökökből alakult bírósági tanács ténymegállapításaitól eltérjen a csak hivatásos bírákból alakult fellebbezési tanács. Ugyancsak kérdés, hogy a másodfokú eljárás során, ha bizonyítás megengedett, az milyen terjedelmű lehet, elérheti-e akár az első fokon folytatott bizonyítás mértékét.

A törvény rendelkezései szerint a másodfokú bíróság ésszerű keretek között rendszerint kötve van az elsőfokú bíróság által megállapított tényálláshoz, és azt többségében csak kiegészíteni vagy helyesbíteni van joga. Az így megváltoztatott tényállásból vonhatja le a megfelelő jogi következtetéseket és változtathatja meg a határozatot a jogkérdésben is.

A teljesen eltérő tényállás megállapításának joga a fellebbezési bíróság számára kivételes, ritka lehetőség. A legnagyobb mértékben eltérő a tényállás, ha az egyik bíróság szerint a vádlott elkövette a cselekményt, a másik szerint nem, vagy fordítva. Ugyancsak eltérő a tényállás akkor is, ha olyan lényeges elemekben van eltérés, amelyek az egész ügy megítélését alapvetően megváltoztathatják. A reformatórius jogkörben a jogorvoslati fórum az eltérő tényállás megállapítására és abból a jogi következtetések és következmények megállapítására különösen akkor nem jogosult, ha ez a felmentett vádlott, vagy aki ellen az eljárást megszüntették a bűnösségének a megállapításához vezetne.

A felülbírálat, vagyis a revízió terjedelme szintén a fellebbezési rendszer egyik alapkérdése, amely arra ad választ, hogy meddig terjed a másodfokú bíróság hatásköre a megtámadott ítélet felülbírálatában, kötve van-e a fellebbezésben előadott okokhoz, vagy hivatalból is észlelheti-e az ítéletnek vagy az első fokú eljárásnak azokat a hiányosságait, amelyekben a fellebbezésben nem hivatkoztak. A törvényesség és az anyagi igazság kiderítéséhez fűzött érvek azt kívánják, hogy a másodfokú bíróság felülbírálati jogköre minél szélesebb legyen, mindezt összhangba hozva a pergazdaságosság és a felek eljárási jogainak sérthetetlenségéhez fűzött érdekekkel is.

Amennyiben a másodfokú bíróság nincs kötve a fellebbezési indokhoz és a fellebbezés ténye a megtámadott ítéletnek lényegében teljes körű felülbírálatát lehetővé teszi, úgy teljes revíziós jogkörről beszélünk. Főszabályként ez érvényesül a hatályos fellebbezési rendszerben is. A törvény azonban kivételeket állapít meg, mert meghatározott esetekben a másodfokú bí-

[4] *Király Tibor:* i. m. 593. o.

róság nem terjeszkedhet ki az ítélet olyan részeinek a felülbírálására, amelyeket fellebbezéssel nem támadhat meg. Ebből az is következik, hogy az ítéletnek az a része, amit a másodfokú bíróság nem bírálhat felül, jogerőre emelkedik már az első fokú ítélet után, így a fellebbezés az ítélet jogerőre emelkedését abban a részben függeszti fel, amelyet a másodfokú bíróság a fellebbezés folytán felülbírál.

A revízió terjedelme, annak teljes vagy részleges volta szorosan összefügg a fellebbezések számával is. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hány fokú legyen a perorvoslati eljárás, Erdei Árpádot idézve a magyar büntetőeljárási jog elméletének aranykorában, a XIX–XX. század fordulója idején sem volt könnyű.[5] Az 1911. évi jogászgyűlésen Finkei Ferenc az egyfokú perorvoslat rendszerét támogatta, Degré Miklós a ténykérdésben való fellebbezést a törvényszéki ügyekben eltörlendőnek vélte, a járásbírósági ügyekben viszont fenntartotta volna. Az eltérő nézetek ütközése tehát nyilvánvaló volt, és napjainkban is megoszlanak a vélemények ebben a kérdésben.

Az egyfokú fellebbezési rendszer választása mellett a másodfokú revízió terjedelmének és a bíróság döntési jogkörének meghatározását legcélszerűbben az eljárás folyamán elkövethető ténybeli, anyagi jogi és eljárási hibákat figyelembe véve végezhetjük el. Mivel a büntetőügyekben az eljárási szabályok maradéktalan betartásával megállapított, az igazságnak megfelelő tényállásra alapított, jogilag helyes, s így kifogástalan határozat meghozatala az ideális cél. Elvileg a másodfokú revíziónak teljesnek kell lennie, mert így mutatkozik esély arra, hogy a másodfokú bíróság az elsőfokú határozattal lezáródó szakaszban elkövetett hibákat feltárja.

A teljes revízió elve azonban nem csak előnyökkel, hanem hátrányokkal is jár. Mindenekelőtt arra kell gondolnunk, hogy a fellebbezési bíróság kénytelen az eléje került ügyet teljes mértékben átvizsgálni, ami sok esetben felesleges lehet és egyértelműen növeli a fellebbezési bíróság munkaterhét. Ezért nem véletlen, hogy még a teljes revízió elvének elismerése esetén is rendszerint teremt ez alól kivételeket a jogalkotó.

A részleges revízió meghatározásának legegyszerűbb útja az lenne, ha a revízió terjedelmét a fellebbezés szabná meg, vagyis az ítéletet abban a részben nem kell megvizsgálni, amelyet a fellebbezés nem érint. Ez a megoldás sem osztható azonban egyértelműen, mert nem nyújt lehetőséget arra, hogy a bíróság a fellebbezéssel nem érintett hibákat teljes körben kijavítsa.

A revízió terjedelmének meghatározása sokkal inkább elméleti, mint gyakorlati szabály. Nem arra a lehetetlen feladatra kötelezi a fellebbviteli bíróságot, hogy a fellebbezéssel nem érintett, de mégis megtörtént szabálysértésekről ne vegyen tudomást, ezért a revízió terjedelmét a határozat kifogástalansága iránti igénnyel összefüggésben kell szabályozni, így nem csak a fellebbezés tartalma, hanem – amint látjuk – az más tényezőkkel összhangban biztosíthatja a leginkább elfogadható megoldást.[6]

Ami az egyfokú vagy kétfokú fellebbezési eljárást illeti, az elmúlt évek során folyamatosan változott a jogalkotó álláspontja is. A négyszintű bírósági rendszer létrejöttét követően ha nem is az 1998. évi XIX. törvény eredeti elképzeléseinek megfelelően, igencsak szűk körben bevezetésre került a harmadfokú eljárás is. A második fellebbezési forma tekintetében még nem lehet megalapozottan nyilatkozni arra nézve, hogy annak konkrét kihatása milyen formában fog jelentkezni. A négyszintű bírósági rendszer tekintetében viszont már megállapítható, hogy az öt ítélőtábla működése egyértelműen a pertartamok jelentős csökkenését eredményezte. Míg a megyei bíróságon elsőfokú eljárásában elbírált ügyek korábban a Legfelsőbb Bíróságon esetleg évekig is vártak a felülbírálatra, addig a törvényszéki ítéletek elleni perorvoslatokkal kapcsolatban az ítélőtáblákon többségében szinte hónapokon belül sor kerül a befejezésre.

A megismételt eljárásban érvényesülő súlyosítási tilalommal kapcsolatban a 286/B/1995. AB határozatban az Alkotmánybíróság is kifejtette álláspontját annak hatására, hogy az eljárást kezdeményező álláspontja szerint nincs alkotmányos indoka annak, hogy a megismételt eljárás során a terheltet ne védje a súlyosítási tilalom azokban az esetekben, amikor a hatályon kívül helyezés a bíróság működésében bekövetkezett törvénysértésre vezethető vissza. Az Alkotmánybíróság a kezdeményezést elutasította és kifejtette, hogy a súlyosítás tilalma alapvetően a másodfokú eljárásban érvényesül, míg az ún. megismételt eljárásban csak részlegesen hatályosulnak az ezzel kapcsolatos rendelkezések. Ez az eljárásjogi intézmény, mint a korábbiakban kifejtettek szerint láttuk is, az elsőfokú bíróság döntése ellen a terhelt és a védő kockázatmentes fellebbezési jogát biztosítja. A súlyosítási tilalom lényegében a felmentett terhelt bűnösségének megállapítását, illetőleg a terhelt büntetésének súlyosítását zárja ki. A súlyosítás azonban csupán valamely formailag is elismerhető határozathoz viszonyítva értelmezhető, ennek hiányában jogi értelemben sem felmentésről, sem pedig bűnösség megállapításáról és büntetés kiszabásáról nem lehet szó, és ehhez képest a súlyosítási tilalomról sem.

3. A tényálláshoz kötöttség szabályai a másodfokú büntetőeljárásban

A másodfokú bíróság a határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, kivéve, ami-

[5] *Erdei Árpád: Gyógyítható-e a perorvoslati rendszer,* Közlekedési Bírák Lapja 2004. 7. o.

[6] *Erdei Árpád: Gyógyítható-e a perorvoslati rendszer,* Közlekedési Bírák Lapja 2004. 9. o.

kor az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan vagy a fellebbezésben új tényt állítottak, illetve új bizonyítékra hivatkoztak. Az elsőfokú ítélet tényállásához való kötöttség a másodfokú bírósági eljárásnak egyik legjelentősebb elvi szabálya, melynek alapvető indoka az, hogy a nagyrészt szabad, ún. vegyes bizonyítási rendszerben a közvetlenség alapelve szerint eljáró elsőfokú bíróság folytatja le közvetlenül a bizonyítást s állapítja meg közvetlen benyomásai alapján mindenre kiterjedő mérlegelést követően a tényállást.

Ez az alapelv az egész büntetőeljárásnak olyan fontos és meghatározó tétele, hogy abból még az első fokú határozatot és az eljárást felülbíráló másodfokú bíróságra is kötelezettségek hárulnak. A tényálláshoz kötöttség elvében tükröződik az a sajátosság, hogy a másodfokú bíróság nem „ténybíróság", hanem elsősorban jogi, törvényességi kérdéseket vizsgál. Mindebből következik, hogy a másodfokú eljárásban az elsőfokú bírósági tárgyaláson közvetlenül megvizsgált és szabadon értékelt bizonyítékok alapján megállapított tények tekintetében érvényesül a tényálláshoz kötöttség. Ez alól kivétel, ha az első fokú ítélet megalapozatlan. A tényállás megállapításában az elsőfokú bíróság szerepének kiemelése azért indokolt, mert a bizonyításnak a másodfokú eljárásban korlátozott lehetősége miatt a felülbíráló bíróság nem rendelkezik a tényállás megállapításának ugyanolyan közvetlen eszközeivel, mint az elsőfokú bíróság. Ebből levonható az a következtetés is, hogy a másodfokú eljárás nem új első fokú eljárás, nem az ügy új elbírálása, hanem az első fokú eljárás revíziója, mert a ténybíróság az elsőfokú bíróság, a másodfokú bíróság e kompetenciát nem vonhatja el.

A tényálláshoz kötöttség lényegében azt jelenti, hogy a bizonyítékokat az elsőfokú bíróságtól eltérően értékelni s az ott megállapított tényállástól eltérő tényállást megállapítani a másodfokú eljárásban nem lehet. Kivételek ez alól a megalapozatlanság kiküszöbölésének egyes törvényben írt esetei. A tényálláshoz kötöttség elvét sérti, ha a másodfokú bíróság megalapozott elsőfokú ítélet esetén bizonyítást vesz fel, illetve új ténybeli következtetést alkalmaz.

A tényálláshoz kötöttség rendelkezéseinek értelmezésénél vizsgálni kell egyrészt, hogy részleteiben mire vonatkozik a tényálláshoz kötöttség és milyen körben érvényesül, továbbá azt a kérdést, hogy melyek a tényálláshoz kötöttség szabályai alóli kivételek. Az előbbi kérdés a tényállás, az utóbbi a megalapozatlanság fogalmának közelebbi vizsgálatát teszi szükségessé.

A tényállás terjedelmével vagy a tényállás körét illetően a következőkre kell rámutatni. A másodfokú bíróság a határozatát – annak megalapozott volta esetén – az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja. A tényállásnak az elméletben és a gyakorlatban háromféle fogalma ismert: a törvényi tényállás, a történeti tényállás, az ítéleti tényállás. E törvényhely alkalmazásánál lényegében az utóbbiról, azaz az ítéleti tényállásról van szó. Minthogy az ítéleti tényállás nem más, mint az elsőfokú bíróság megítélése szerint megállapítható történeti tényállás. Ennek helyességét pedig mindig az adott törvényi tényállás alapján kell megítélni. A másodfokú bíróságnak végeredményben azt kell megvizsgálnia, hogy az elsőfokú ítéletben a bizonyítás tárgyát képező lényeges tények megállapításra kerültek-e, ugyanis a tényálláshoz kötöttség ezek tekintetében érvényesül.

A tényálláshoz kötöttség vonatkozik az ítéleti tényállásként megállapított történeti tényállás valamennyi lényeges elemére és a bűncselekmény megvalósulásának minden fontos mozzanatára. Ezektől eltérő vagy ezeken túlmenő megállapításokat a már említett megalapozatlanság esetét kivéve a másodfokú bíróság nem tehet. Ilyen lényeges tények különösen az elkövető személye és személyisége, a bűncselekmény elkövetésének lefolyása, az elkövetés előzményei, helye, ideje, eszköze, módja, továbbá közvetlen okai.

Ezeken belül is nagyon fontosak az elkövető személye, az elkövetési magatartás, a büntethetőség, a terhelő, mentő körülmények, az elkövetés helye, ideje, módja, eszköze, a bűncselekménnyel okozott kár, eredmény, a minősítés és a büntetés vagy intézkedés alapjául szolgáló tények.

A törvény a megalapozottság fogalma helyett arra ad szabályozást, hogy az elsőfokú bíróság ítélete mikor megalapozatlan. A 351. § (2) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, ha a tényállás nincs felderítve, az elsőfokú bíróság nem állapított meg tényállást, vagy a tényállást hiányosan állapította meg, a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával, vagy ha az elsőfokú bíróság a megállapított tényekből további tényre helytelenül következtetett. Ugyanakkor a törvény grammatikai és rendszertani értelmezése alapján megfogalmazható a megalapozottság is. Megalapozottnak tekinthető az ítéleti tényállás, ha a bíróság a törvényesen lefolytatott bizonyítási eljárást követően a vád tárgyává tett múltbeli eseményeket helyesen és hiánytalanul, a valóságnak megfelelően állapítja meg.[7] E körben kell megjegyezni, hogy a Bp.-től eltérően a hatályos törvény már nem rögzíti alapelvként az anyagi igazság elvét, kétségtelen azonban, hogy a Be. 75. § (1) bekezdésében előírja a hatóság számára a valóság tisztázására való törekvést. A valóság és különösen az igazság elérése azonban sok esetben nem lehetséges. Gondolhatunk itt egyrészt a bizonyítás bizonytalan tényezőire, szubjektív elemeire, másrészt az eljárást gyorsító olyan jogintézményekre, mint a tárgyalás mellőzése, a lemondás tárgyalásról, ahol az eljárási forma jellegéből adódóan csökken az igazság elérésének lehetősége.

Záró gondolatok

Amint láthattuk, a tényálláshoz kötöttség a fellebbezési eljárás rendkívül fontos jogintézménye, mely nem

[7] *Háger Tamás: A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezető folyamat a másodfokú büntetőperben.* Jogelméleti Szemle 2013/2. szám, 29–43. o. [http://jesz.ajk.elte.hu, (letöltés: 2014. március 6.)]

vitásan védi az első fokon eljáró ténybíróság szabad bizonyíték mérlegelési és ténymegállapítási jogát. A bizonyítékokat az elsőfokú bíróság vizsgálja meg és értékeli és ezen értékelő tevékenység alapján állapítja meg a tényállást. A fellebbezési eljárás, bár érvényesül a közvetlenség és szűkebb körben rendelkezésre állnak bizonyítási lehetőségek is a másodfokú perben, alapvetően „írásbeli" jelleget ölt, mert a felülbírálatra alapvetően a bűnügyi iratok alapján kerül sor, megismerve természetesen a fellebbezők és más felek szóbeli érveit is. Ezen okok miatt igen nagy az elsőfokú bíróság felelőssége. Osztom a híres amerikai jogi realista, Jerome Frank gondolatait, miszerint jóval nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani az elsőfokú bíróság tevékenységének.[8] A hazai eljárási rendszerünkben a felsőbíróságok olykor túlzott primátust élveznek, és sokszor elfeledkezünk az elsőfokú bíróság rendkívül bonyolult, sokszor időigényes és nehéz perviteli munkájáról, mely a megalapozott tényállás megállapításának alapvető feltétele. ■

[8] *Frank, Jerome: Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások* (ford. Badó Attila–Bóka János–Bencze Mátyás–Mezei Péter), Szent István Társulat, 2006, 136. o.

Ára: 2900 Ft

AZ ÚJ BTK.-HOZ KAPCSOLÓDÓ, FELÜLVIZSGÁLT ÉS ÚJ KÚRIAI TESTÜLETI DÖNTÉSEK

A Kúriai Döntések (Bírósági Határozatok) különszáma

SZERKESZTŐ: **Kónya István**

Az új Büntető Törvénykönyv hatálybalépésével egyidejűleg a Kúria Büntető Kollégiuma felülvizsgálta korábbi testületi döntéseit. Így két új jogegységi határozat váltja fel a korábbi 15. sz. Irányelvet, a 2/2013. (VII. 8.) BK véleménnyel pedig rögzítésre került, hogy a Kúria a korábbi büntetőjogi tárgyú kollégiumi vélemények közül melyeket tartja fenn, a jogszabályi változásoknak és a bírói gyakorlat alakulásának megfelelően módosítva.

Tekintettel az új, valamint a felülvizsgált testületi döntéseknek a büntető jogalkalmazás során betöltött kiemelt szerepére, a Kúriai Döntések folyóirat azokat külön lapszámban jelenteti meg. A gyűjtemény az új jogegységi határozatok mellett a Kúria által fenntartott valamennyi kollégiumi vélemény felülvizsgált szövegét is tartalmazza.

WEBES VÁSÁRLÁS –10% WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Dr. Mészáros Ádám Zoltán*

A jogos védelem és a végszükség korlátainak túllépéséről

I. A túllépés szabályozásának viszonylagos önállósága

A jogos védelem és a végszükség mint a Büntető Törvénykönyv Általános Részében szabályozott két jogellenességet kizáró ok túllépésének a lehetőségét mint az a jogtörténeti vizsgálódásokból megállapítható, mind a jogalkotói (értem ezalatt a korábbi négy Általános Részi szabályozást, és a hatályban lévő 2012. évi C. törvényt a Büntető Törvénykönyvről), mind a jogalkalmazói gyakorlat és jogirodalmi munkák a főszabálytól elkülönülten tárgyalták. Ha végig tekintünk néhány európai büntető törvénykönyv túllépésre vonatkozó rendelkezésein, megállapítható, hogy ex lege a jogos védelem tekintetében majdnem minden ország rendelkezik eltérő mértékben és módon ezen jogintézményről. A végszükség vonatkozásában ez már korántsem mondható el, azonban ennek hiányában is a jogalkalmazói gyakorlat az ilyen eseteket a büntetés kiszabása során figyelembe veszi. Az európai kódexek konkrét vizsgálatára egy lentebbi fejezetben még kitérek. A korábbi Btk.-t átfogó módon módosító 2009. évi LXXX. törvény illetve az új Btk. rendelkezései is új helyzet elé állították a jogalkalmazói gyakorlatot, nem is beszélve a témához kapcsolódó arányossági, időbeliségi kérdéseket, ezért úgy vélem, hogy indokolt a túllépés tanának megvizsgálása, különös tekintettel a gyakorlatban felmerülő esetleges problémák megvilágítása szempontjából. A túllépés szabályozásának módja, fogalmából eredően viszonylagos, függ attól, hogy mit és hogyan lépünk túl, tehát kötődik a főszabályhoz azaz, általában azon jogos védelmi és végszükségi cselekményhez, amely a jogellenességet kizárja. Ezentúl a jogintézmény abból a szempontból is janus-arcúságot mutathat, hogy bizonyos eseteiben a bűncselekmény meg sem valósul, tekintettel arra, hogy annak egyik eleme, nevezetesen a bűnösség hiányzik, továbbá lehet büntetéskiszabási kérdés is, így bűnös magatartás, ami vagy korlátlanul enyhíthető (a korábbi magyar szabályozás is ezt a két módját választotta az arányosságbeli túllépésnek) vagy enyhébb szankcióval fenyegetett privilegizált esetkör. Véleményem szerint az elkülönült szabályozás esszenciáját a jogellenesség és bűnösség fogalmainak magyarázatában és distinkcióiban érhetjük tetten, így az alábbiakban erre térek ki.

Fenti két fogalom különválasztását Heinz Koriath professzor a modern büntetőjog dogmatika archimedesi pontjának tekinti[1], azonban a bűncselekmény fogalmának alanyi és tárgyi oldalra való kettébontásához hosszú út vezetett. Az objektív elemek, mint tényállásszerűség és a jogellenesség kezdetben nem különültek el egymástól, azok egységesen a cselekmény büntetőjogi jogtalanságát jelentették. Ernst Bellingnek a büntetőjogi dogmatika berkeiben jól ismert Die Lehre Vom Verbrechen című műve nyomán ugyan a tényállásszerűség a nullum crimen sine lege elv tükrében a bűncselekmény fogalom kiindulópontjává vált, azonban számos olyan jogigazoló ok létezik mind a tárgyi mind az alanyi oldalon, amely a tényállásszerű cselekmény megvalósulása ellenére nem vonja maga után a büntetendőséget. Ezen okok egy része a cselekményre (tettre) koncentrál és objektíve, materiális értelemben véve nem jogellenesek, míg más okok szubjektív alapon az elkövető bűnösségének hiánya miatt zárják ki a bűncselekmény megvalósulását. Utóbbinak, azaz az alanyi oldalnak a bűncselekmény fogalomban való megjelenése jelzi azt az igényt, hogy az elkövető belső lelki, pszichés momentumai a külvilágban megjelenő cselekmény értékelése során azonos mértékben kerüljenek latba. Ezekre való tekintettel tehát megkülönböztetünk jogellenességet és bűnösséget kizáró okokat, amik jogrendnek való megfeleltségük, azaz a büntetendőség alóli erkölcsi legitimációjuk mértéke eltérő. A materiális jogellenesség hiánya ugyanis azt jelenti, hogy a cselekmény a védett jogi tárgyat nem sérti és nem is veszélyezteti, mivel az emberi természetből összeegyeztethető és a társadalom számára is hasznos magatartás. A jogi tárgy esszenciájához a törvény szelleme szerinti (teleologikus)[2] értelmezése során jutunk el, ami a különböző törvényi tényállásokba foglalt értékek védelmét jelenti. Tekintettel arra, hogy a jogos védelem és a végszükség szükségességi vagy arányossági

* PhD-hallgató (PPKE–JÁK), bírósági fogalmazó

[1] *Nagy Ferenc: A jogtalanság, illetve a jogellenesség és a bűnösség elválasztásáról – Német dogmatikai háttérrel,* Jogelméleti Szemle 2007/4. számában idézi a szerzőt.

[2] *Nagy Ferenc: Gondolatok a jogi tárgyról,* Büntetőjogi Kodifikáció, 2008/1. szám. 8. o.

korlátainak ijedtségből vagy menthető felindulásból történő túllépése a bűncselekmény jogi tárgyát sértik, már csak az alanyi oldalon zárja ki a büntethetőséget. Annak eldöntése, hogy mikor és milyen esetekben valósul meg bizonyos jogtárgyak sérelme a fenti két magatartás kifejtése során, egyrészt jogalkotói, másrészt jogalkalmazói megítélés szerint változhat és változik is, elég ha csak az új Btk. végszükséget érintő módosítására utalok.

A túllépés mint gyűjtőfogalom több szempontból is elhatárolandó a többi bűnösséget kizáró októl. Általános értelemben azért speciálisak az ilyen cselekmények, mivel a Btk.-ban szabályozott valamely jogellenességet kizáró okhoz kötődnek, alkalmazhatóságukra egy cselekmény olyan előzetes minősítése után kerülhet sor, amely annak arányossági és időbeli korlátainak túllépését vizsgálja, azaz az ijedtség és a menthető felindulás *ipso facto* nem eredményezi az erre vonatkozó szabályok alkalmazását[3]. Mivel a jogirodalomban léteznek olyan vélemények, amelyek a túllépés önálló szabályozásának létjogosultságát kétségbe vonják és a tévedés illetve a kóros elmeállapot körében elegendőnek vélik az ilyen magatartások rendezését, ezért szükségesnek tartom az ez irányú elhatárolási pontok rövid bemutatását.

A Btk. 20. §-a szerinti tévedés és az arányosságbeli túllépés a *lex specialis derogat legi generali* elv alapján viszonyulnak egymáshoz, azaz mint különös szabály mindig előnyt élvez az általánossal szemben. Ugyanis mind a jogos védelem mind a végszükség arányossági korlátai egy kvalifikált ténybeli tévedés révén léphetőek túl, azaz az elhárító magatartást kifejtő személy ijedtsége és a menthető felindulása folytán. A ténybeli tévedésre vonatkozó törvényhely ilyen „többletet" nem tartalmaz, csupán az elkövetéskor fennálló tények ismeretének hiányát írja jóvá, ennek okát egyrészt nem tipizálja, másrészt a túllépés során az elkövető felismeri a jogos védelmi helyzetet, kizárólag az elhárító magatartásának szükséges mértékét nem. Ezekre való tekintettel nem értek egyet Tokaji Géza[4] azon véleményével, hogy az elkövető magatartása akár a tévedés akár a túllépés szabálya szerint is elbírálható, mindig a soron következő legenyhébb szabályt kell alkalmazni. Véleményem szerint a fenti két bűnösséget kizáró ok összemosása dogmatikailag helytelen. Így a jogos védelmi és végszükségi helyzet előfeltételeinek téves feltételezése valamint a szükséges mérték ijedtségtől és menthető felindulástól mentes tévedésből történő túllépése teszi indokolttá a tévedés rendelkezéseinek alkalmazását.

Az 1978. évi Btk. előkészítése során felvetődött mindkét kizáró ok tárgyalása során, hogy felesleges átvenni és így külön szabályozni a kóros elmeállapotban is szereplő tudatzavar fogalmát, elegendő ha a túllépés fenti fajtája az előbbi bűnösséget kizáró ok szerint kerül elbírálásra[5]. Azonban az irányadó bírói gyakorlat szerint[6] , teszem hozzá helyesen a túllépés során kialakuló indulat éplélektani alapon álló, az elkövetőn kívül álló tényezők miatt keletkezett érzelemnek tekintendő, míg kóros indulatnál a pszichés élmény hatására keletkezett érzelmek patológiás jellegűek (BH 1990.228.), így a két fajta beszámítási képesség eltérő tulajdonságára való tekintettel az elkülönült szabályozás egyértelműen alátámasztható.

II. A szabályozás történeti áttekintése

A túllépés elkülönült szabályozásáról egyik kizáró ok vonatkozásában sem beszélhetünk egészen az Európában végbemenő kodifikációs láz kezdetéig. Vannak jogtörténeti források vagy inkább legendák a bírói gyakorlat által kialakított határok áthágásának méltányos elbírálásról, mint például Paul Magnaud a „jó bíró" végszükség címén való felmentő ítélete M. kisasszony ügyében, aki azért lopott kenyeret, hogy az éhhaláltól családjával együtt megmenekülhessen[7]. Azonban az ilyen esetek inkább a bíróság méltányos büntetéskiszabási gyakorlatát látszik erősíteni. Elöljáróban megjegyzem, hogy a jogos védelem és a végszükség is részét képezték az összes büntető törvénykönyvünknek és az azt megelőző javaslatoknak is, azonban hiba lenne nem észrevenni, a végszükség kezdeti nagyon szűk körben megvont határait, ami a túllépési „tényállás" teljes negligálásához vezetett hosszú időn keresztül.

Hazánkban elsőként az 1843. évi Büntető Törvénykönyv Javaslat[8] a vétlen önvédelem áthágásának címe alatt rendelkezett a jogintézményről meglehetősen tág értelemben, ámbár az 1825–1827. évi javaslat már a büntetés alóli enyhítő esetként fogalmazta meg. A büntethetőség elmaradását az önvédelmi helyzetben lévő személy eszméletének félelemből vagy ijedtségből történő megzavarodása eredményezte, amely az arányossági túllépés módja és a védelem eszközeinek helytelen megválasztása között (eszközarányosság) tett különbséget. A javaslat 75. §-a egy értelmező rendelkezést is fűzött a szöveghez azon okokat felsorolva amelyek a túllépést különösen megalapozzák, úgymint a vagyon ellen intézett támadás élet kioltásával járó visszaverése, vagy éppen a keményebb, életet veszélyeztető elhárítási módok indokolatlan, célzatos alkalmazása. Utóbbi eset a jelenlegi bírói gyakorlatban is egyre nagyobb hangsúlyt kap, ugyanis a védelmi

[3] Ezzel ellentétesen például a 14. életévét be nem töltött bolti tolvaj erre való tekintettel ipso facto nem büntethető.

[4] *Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban,* KJK, Budapest, 1984, 264. o.

[5] *László Jenő* (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése,* Igazságügyi Minisztérium, 1983. 152. o.

[6] EBH 1999.1

[7] *Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve,* Politzer, Budapest, 1902., 200. o.

[8] *Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve,* Franklin Társulat, Budapest, 1905., 344. o.

szándék relevanciája az elhárítás szükséges mértékének megítélésénél véleményem szerint kulcsfontosságú.

Az 1878. évi V. törvénycikk kizárólag a jogos védelem túlhágásáról rendelkezett, azt általános módon megfogalmazva, a nyelvtani értelmezés szerint mind a szükséges mérték mind az időbeli határok félelemből, ijedtségből és megzavarodásból történő túllépésének esetére vonatkozott. A végszükség eltérő erkölcsi legitimációja folytán (tudniillik az a tény, hogy ilyen helyzetekben az elhárító magatartás ártatlan súlyt) a jogrendszer egy kivételes, túl nem léphető kizáró okának tekintette több szerző, közülük Gerőcz Kálmán találóan fogalmazott úgy, hogy a túllépés eleve bennfekszik a tényálladékban[9]. Ezzel ellentétesen nekem az a véleményem, hogy a veszélyhelyzetben kialakuló érzelmek legalább azonosak a jogos védelem során kialakultakkal, amit a jogalkotónak külön, mint bűnösséget kizáró okot illet volna megfogalmaznia. Természetesen végszükségi túllépésről nem beszélhetünk ott ahol a viszony tisztázatlan, azaz nincsen lefektetve egy „kimért" arányossági korlát, ugyanis ilyen esetekben nincs mit túllépni. Annak ellenére, hogy a Csemegi Btk. ezt a garanciális kritériumot nem szabályozta a gyakorlati jogalkalmazás a tévedés szabályainak alkalmazásával megfelelő módon tudta volna a kérdést rendezni.

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) illetve az 1961. évi V. törvény (Btk.) a jogos védelem túllépésének területére szűkítőleg hatott, tekintettel arra, hogy kizárólag a szükséges mérték áthágását szabályozta. Azonban a 1978. évi IV. törvény (Btk.) lényeges változást hozott mindkét kizáró ok vonatkozásában, először is megteremtette a jogos védelemhez hasonlóan a bűnösséget kizáró végszükségi tényállást, amely szerint *nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát.* Továbbá mindkét esetkörben a törvény a túllépés egy speciális büntetéskiszabási vetületét is létrehozta, azzal, hogy a beszámítás korlátozott voltára való tekintettel a büntetést korlátlanul enyhíthetővé tette.

III. A jogos védelem és a végszükség kereteiről

Ahogy az első fejezetben utaltam rá, a túllépés egy viszonylagos fogalom, értekezni felőle annak hiányában, hogy meghatároznánk azokat mennyiségi, minőségi és időbeliségi pontokat, amik még a cselekmény materiális jogellenességének a kereteit nem lépik túl, értelmetlen vállalkozás. Tehát jelen részben azokat a viszonyítási pontokat veszem számba ahonnan szemlélődve a különböző fajta túllépési területek behatárolhatóak. A jogirodalom az arányosságbeli és az időbeli túllépést különbözteti meg egymástól, előbbi jogalkotói utóbbi jogalkalmazói kategóriának tekinthető. Álláspontom szerint elöljáróban indokolt az arányosság és a szükségesség fogalmának rövid bemutatása, hiszen egyrészt ezek képezik alapját a fent említett elhatárolási pontoknak, másrészt a jogirodalom sem teljesen egységes a kérdést illetően. Mind a két típusú elhárító magatartásnak eltérő mértékben, de véleményem szerint szükségesnek és arányosnak is kell lennie, habár a jogos védelem az utóbbi fogalmat kifejezetten sohasem tartalmazta.

Az Alkotmánybíróság már az elévülési határozatban is világosan kifejtette álláspontját arról, hogy a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az Alkotmányban kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákkal kell mérni. A büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó. Tekintettel arra, hogy a két kizáró ok az élethez és a tulajdonhoz való jog korlátozásának legitim eseteinek tekintendők az így lezajló alapjogi korlátozásnak meg kell felelnie bizonyos mérvű feltételeknek, amit jórészt az alkotmánybírósági gyakorlat fejlesztett ki. A magyar Alkotmánybíróság hasonlóan a némethez a szükségesség, arányosság és alkalmasság tesztjét dolgozta ki[10]. Így a jogos védelem során létrejövő elhárító magatartásnak (előre meg nem határozott mértékben) arányosnak kell lennie a támadással szemben, jogállami érdek lenne ennek a törvényi (Btk.) szinten való megjelenítése is. Ugyanis e nélkül a „cél szentesíti az eszközt", felfogásához juthatunk el, ahol ha már a védekező személy igazolja az elhárítás szükségességét, jogot formál arra, hogy aránytalan eszközök útján jogát érvényesítse. A pontos mérték törvényi meghatározása nélkül a bírói gyakorlatnak kell egyrészt az adott tényállás objektív körülményeiből megállapítania ügyről ügyre, hogy adott helyzetben a cselekmény arányos volt-e, valamint figyelembe kell vennie ennek során azt is, hogy elkövető elhárító magatartása, szándéka milyen bűncselekmény okozására irányult, így az arányosság fogalma a finom különbségtételek eszközének is tekinthető. Álláspontom szerint a szándékos, megtorló jellegű magatartások mindenféleképpen sértik az elhárító magatartás elfogadható mértékét. Az Észt Btk.[11] például expressis verbis leszögezi, hogy *túllépi a jogos védelem kereteit, aki megfontolt vagy egyenes szándékkal úgy hajtja végre a védelmi cselekményt, hogy az nyilvánvalóan nincs összhangban a támadásból eredő veszéllyel, vagy aki megfontolt és egyenes szándékkal nyilvánvalóan súlyosabb sérelmet okoz a támadónak.*

A jogirodalom egy része arra az álláspontra helyezkedik, hogy a szükségesség fogalma magában rejt egy bizonyos szintű arányosságot is. Az irányadó gyakorlat szerint, az arányosság törvényi fogalma híján *a*

[9] *Gerőcz Kálmán: A szükségállapot túllépése a büntetőjogban,* Református Főiskola Nyomda, Sárospatak, 1915., 58. o.

[10] Az arányosság követelményét (proportionality principle) az Emberi jogok Európai Bírósága is az alapjogi korlátozás egyik feltételének tekinti.

[11] http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview

szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amilyet a jogtalan támadás okozott volna (Legfelsőbb Bíróság BH 2003/394. számú elvi határozata). A szükségesség túlzsúfolt fogalmával szemben célszerűbb lett volna az új Btk.-ban fenti két követelményt külön megfogalmazni. Előbbi előkérdésként arra adna választ, hogy létrejött-e a jogos védelmi helyzet, utóbbi pedig az elhárító magatartás szükséges mértékét vizsgálná. A szükséges mérték túllépése jelenti többek között azt a pontot ahol már a bűnösséget kizáró jogos védelem létrejön, amit a bírói gyakorlat rendszerint az arányosság megsértésével azonosít. Egyébként az alapjogkorlátozás területén a nemzetközi és a hazai tendenciák az irányba haladnak, hogy az arányossági formulák felszívják magukba a szükségesség követelményét[12].

A végszükség tekintetében egy előre meghatározott mértékű arányossági korlát túllépése (nagyobb sérelem okozása) minden esetben garanciális módon a bűnösség vizsgálatának körébe vonja az ilyen magatartásokat. A korábbi szabályozások közül egyedül az 1978. évi Btk. tartalmazott ennél szigorúbb szabályt, ugyanis ott az azonos sérelem okozásával elhárított veszélyhelyzet is jogellenes magatartásnak számított. A szükségesség fogalma (másként el nem hárítható-ság) a veszély fennforgására ad választ, a túllépés során már nem értékelendő szempont. Eltérően a jogos védelemtől véleményem szerint az arányos mérték pontos mértékének meghatározása jogállami követelmény, mivel vétlen életek és vagyontárgyak megsértésének legális „eszköze", azonban az európai büntető törvénykönyvek között található ennél általánosabb típusú megfogalmazás is, amelyre később még kitérek. Mindezek ellenére a jogirodalomban létezik olyan szélsőséges álláspont[13] is, amely a jogos védelemhez hasonlóan az életet veszélyeztető helyzetekben az arányosságra való tekintet nélkül kizárólag a jogellenesség körében vizsgálná a végszükséget, ami lényegében aránytalan módon a túllépés mellőzését jelentené.

Az időbeli túllépés mint a jogalkalmazói gyakorlat által kialakított bűnösséget kizáró ok igazodva a jogtalan támadás és a veszélyhelyzet eltérő tulajdonságaihoz alapvetően a tévedés és az emberölés privilegizált szabályai szerint kerül elbírálásra. Az új Btk. nem változtatott a jelenlegi rendszeren, pedig véleményem szerint egy egységesebb szabályozási mód előnyére vált volna a kérdéskör rendezésére. Földvári József meghatározása szerint[14], amíg a támadás folytatásának vagy felújításának a közvetlen veszélye fennáll, addig fennáll a jogos védelmi helyzet is. Az ezután végrehajtott elhárító magatartás már a megtorlás körébe sorolható. A bírói gyakorlatnak azonban a fenti distinkció körében nincs könnyű helyzete, különös tekintettel a bűncselekmény megvalósulásának stádiumaira is. A végszükségi veszély fennálltának téves feltételezése ilyen jellegű problémákat a gyakorlatban nem generált, tekintettel arra, hogy ez esetben a tévedés szabályai gond nélkül alkalmazhatóak.

IV.
A túllépés hatályos szabályozása és az ahhoz kapcsolódó gyakorlati jogalkalmazás kérdései

A kodifikáció kezdetén Wiener A. Imre[15] tervezetében az akkor hatályos szabályozáshoz hűen, az elkövető beszámítási képességének korlátozott voltát mint büntetéskiszabási kérdést is a két kizáró korlátlanul enyhíthető méltányolható eseteként tartotta volna fenn, véleményem szerint helyesen. Azonban a 2007. évi büntető törvénykönyv tervezetétől kezdődően, így a hatályos Btk.-ban is a jogos védelem és a végszükség a bűnösséget kizáró esetein kívül, látszólag megszűnt büntetéskiszabási kérdés lenni. A beszámítási képességre gyakorolt tényleges hatástól függetlenül a német Btk. mintájára az arányossági túllépés szabálya szélesebb védekezési lehetőséget biztosít a megtámadottnak, mert a büntethetőség kizárásához nem kívánja meg, hogy a megtámadott képtelen legyen felismerni az elhárítás arányos mértékét. Tehát egységesen a tudatszűkült állapot minőségére való tekintettel az új szabályozás még a legcsekélyebb módon korlátozott beszámítási képességgel rendelkező elkövetőt is büntetlennek nyilvánítatná. Ujvári Ákossal[16] egyetértve azonban nem *lehet előre kiszámítani, hogy a joggyakorlat mit fog kezdeni azokkal az esetekkel, amikor jogtalan támadás okozta, viszonylag csekélyebb súlyú pszichés hatás alatt jelentősebb arányosságbeli túllépés kerül megállapításra. Ilyen helyzetekben a bíró két rossz megoldás közül választhat, vagy elveti a jogos védelmet, vagy nem rendeltetésének megfelelően alkalmazza.* A tudatszűkült állapot fokozatainak elhatárolását a gyakorlat megítélésem szerint helyesen és méltányosan alkalmazta, így a megtámadott pozíciójának ilyen irányú erősítése szükségtelennek látszik.

A BH 2003.225 számú eseti döntés jól szemlélteti a gyakorlatban esetlegesen felmerülő probléma lényegét. Az irányadó tényállás szerint a vádlott miután az élettársát saját lakásában megverte, ezután annak megbízásából a lakásba bemenő, őt a lakás elhagyására felszólító és puszta kézzel bántalmazó sértettet egy 13 cm pengehosszúságú konyhakéssel ötször mellbe szúrta, aki ennek következtében meghalt. Tekintettel arra, hogy a vádlott az elhárítás szükséges mértékét

[12] *Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon,* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 397. o.
[13] *Pintér Jenő: Büntetőjog,* Tankönyvkiadó, Budapest, 1973. 181. o.
[14] *Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész,* Budapest, 1997. 139. o.
[15] *Wiener A. Imre: A Büntető Törvénykönyv Általános Része de lege ferenda,* MTA, Budapest, 2003. 108. o.
[16] *Ujvári Ákos: A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében,* Jogelméleti Szemle, 2010/1. szám

túllépte a bíróságnak az ijedtség és menthető felindulás fokát kellett vizsgálnia. Figyelemmel arra, hogy a vádlott számított a sértett esetleges támadására, sőt annak elhárítására előkészületeket is tett, így az objektív tényekből következően az ijedtsége és felindulása csak korlátozott fokban zárta ki a beszámíthatóságát, ami a büntetés enyhítéséhez vezetett. A hatályos szabályozás szerint ez esetben, a Btk. 80. § (2) bekezdése alapján büntetés kiszabása válna indokolttá, ami a Btk. 82. § (2) bekezdésére tekintettel egyszeri enyhítési lehetőséget biztosít a jogalkalmazó számára, azonban korlátlan enyhítésre már nincs törvényi felhatalmazás, ami véleményem szerint a fentiekhez hasonló esetekben a büntetés céljával ellentétes ítéleteket produkálhat a jövőben.

A végszükség vonatkozásában álláspontom szerint a differenciált szabályozás jobban igazodott volna a kizáró ok jellegéhez, tekintettel arra, hogy a hatályos szabályok alapján egy korlátozott beszámítási képességű elkövető cselekménye büntetlen maradhat, aránytalanul nagyobb sérelem okozásakor is, így parttalanná téve a büntethetőségét. Véleményem szerint az ilyen eseteket inkább büntetéskiszabási kérdésként kellene kezelni, mérlegelési teret engedve a jogalkalmazónak.

Székely János javaslata szerint[17], a túllépés méltányolható, de ki nem menthető eseteit a Btk. Különös Részében egy sui generis védelemtúllépés elnevezésű bűncselekmény révén kellene kezelni, vétség formájában, ami egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel lenne büntetendő. Véleményem szerint a korlátlan enyhítési lehetőség hiányában megfontolandó lehet a büntetéskiszabásának ilyen irányú „könnyítése".

A túllépés jogintézményének széttagoltságán az új Btk. sem változtatott, amit csak nehezít a jogos védelmi és a végszükségi helyzet időbeli kereteinek behatárolása. A probléma kiindulópontja az, hogy meddig áll fent a jogos védelmi helyzet, meddig hivatkozhat arra a megtámadott, hogy a jogtalan támadást hárítja el és mikortól minősül tényállásszerű megtorló magatartásnak a cselekménye? Ugyanis a bírói gyakorlat szerint a bűncselekmény befejezetté válásától, már csak a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi IX. törvény (Be.) szerint szabályozott elfogási jog gyakorolható a megtámadott részéről, ami természetesen életszerűtlen helyzeteket teremthet. A magyar jogrendszer a lopás elkövetési magatartásának az elvételt tekinti, így befejezett a bűncselekmény, ha a tolvaj birtokába kerül az idegen vagyontárgy. Azonban méltánytalan lenne, ha az eltulajdonított dolog tulajdonosa nem üldözhetné az elkövetőt[18], így szerintem jogos védelmi helyzet addig áll fent ameddig a menekülő tolvajjal szemben, reális lehetőség van arra, hogy a dolgot visszaszerezzük, azaz amíg a jogtárgysértés fennáll. Erre való tekintettel az új Btk.-nak garanciális szempontból, a megtámadott pozícióját erősítve külön meg kellett volna fogalmaznia, hogy a bűncselekmény bevégzettségéig fennáll a jogos védelmi helyzet, ezzel is irányt mutatva a jogalkalmazói gyakorlatnak.

A végszükség időbeli határait a közvetlen és másként el nem hárítható veszélyhelyzet jelöli ki. A jogirodalom szerint, ha önmagában képes a sérelmet jelentő eredményt kiváltani, azaz ha térben és időben behatárolt, akkor közvetlen a veszély. Megfordítva, ha a védett tárgy sérelmének közvetlen előidézésben szükséges valamennyi objektív tényező még nincs jelen[19] a veszély távoli.

Összegezve, a bírói gyakorlat által kialakított, kodifikálatlan időbeli túllépést, a BH 2006.239 számú eseti döntésre is tekintettel, egyik kizáró ok keretén belül sem értékelhető. Álláspontom szerint a széttagolt szabályozást a Btk. ezen törvényhelyre vonatkozó fogalom módosításával lehetne elérni. Indokolatlan ugyanis a túllépést a szükséges mérték és az arányosság eseteire leszűkíteni, hasonlóan a Csemegi Btk.-hoz egy általánosabb megfogalmazás révén a jogintézmény egységes szabályozása lenne kívánatos.

V. Néhány európai Btk. túllépésre vonatkozó rendelkezései

Az alábbiakban néhány európai ország büntető törvénykönyvén keresztül szeretném bemutatni a jogos védelem és a végszükség túllépésére vonatkozó szabályozás lehetőségeit, eltérő sajátosságait, nem titkoltan ötletet adva egy esetleges jogalkotói munkának.

A jogos védelem határai túllépésének esetére az általam vizsgált európai büntetőkódexek többsége kitér, azonban az olyan országokban ahol a felelősségi jog dogmatikai kimunkáltságára nem fordítanak nagy figyelmet, ott a kizáró okok törvényi fogalma sem olyan részletes, így a francia, spanyol, olasz és svéd Btk. sem említi a tárgyalt jogintézményt. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy fenti országok jogrendszere nem méltányolja az ilyen helyzeteket, csupán külön bűnösséget kizáró okot e célra nem hoztak létre.

Német Btk.[20]

33. § Nem büntethető az elkövető, ha a jogos védelem határait felindultság, félelem vagy ijedtség miatt lépi túl.

[17] *Székely János: Egy betöltésre váró joghézag*, Magyar Jog, 1994/3. szám, 164. o.

[18] Lényegében a lopás sajátságos volta, hogy a köznapi értelemtől eltérően a puszta birtokbavétel is befejezett bűncselekménynek tekintendő. Az ablatio elve miszerint az elvétel alatt a dolognak az elkövetés helyéről történő elvitelét kell érteni, a kifejthető elhárító magatartás szempontjából életszerűbb szabályozást eredményezne.

[19] *Pintér Jenő: A veszély fogalma és jelentősége a büntetőjogban,* KJK, Budapest, 1965. 66. o.

[20] http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9015/preview

Osztrák Btk.[21]

3. § (2) Aki a védekezés jogszerű mértékét túllépi, vagy nyilvánvalóan aránytalan védekezést alkalmaz, feltéve, hogy ez csupán zavarodottságból, félelemből vagy ijedtségből történik, csak akkor büntetendő, ha a túllépés gondatlanságon alapul és a gondatlan cselekményt a törvény büntetni rendeli.

Svájci Btk[22].

33. § (2) *Ha a védekező a jogos védelem határait túllépi, úgy a bíró a büntetést szabad mérlegelése alapján enyhíti. Nem büntethető, aki a jogos védelem határait menthető felindulásból vagy zavarodottságból lépi túl.*

Lett Btk[23].

29. § *(2) A jogos védelem túllépésének minősül az a támadás természetével és veszélyével arányban nem álló védekező cselekmény, amely nem szükséges a támadás megelőzéséhez vagy elhárításához a támadónak okozott sérelemre is tekintettel.*
(3) Nem büntethető, aki a támadónak gondatlanságból okoz sérelmet a támadás elhárítása során.

30. § Vélt jogos védelem
(1) Vélt jogos védelemben cselekszik, aki tévesen hiszi azt, hogy a 29. cikkben említett tényleges támadás áll fenn.
(3) Aki túllépi az önvédelemnek az a keretét, ami megengedhető lenne egy tényleges támadás esetén, hasonlóan felelős, mint a jogos védelem kereteinek túllépéséért.

Lengyel Btk.[24]

25. § (2) *A bíróság rendkívüli büntetésenyhítést alkalmazhat vagy akár a büntetés kiszabásától eltekinthet, ha az elkövető a jogos védelem határait túllépi, különösen azáltal, hogy a támadással szemben aránytalan elhárítási módot alkalmaz.*
(3) *A bíróság a büntetés kiszabásától eltekinthet, ha a jogos védelem határainak túllépése a támadás körülményei folytán menthető félelem vagy felindultság következménye.*

A fent idézett büntetőkódexek közül a lett Btk.-t leszámítva mindegyik az elkövetőnél fennálló ép lélektani tudatborulásra (ijedtség, felindultság, félelem) alapítja a túllépés büntetlenségét. Ezen kívülálló pszichikai okok, véleményem szerint nem túl életszerű, hogy indokolt mértékben korlátozni tudnák az elkövető büntethetőségét. A kódexek többsége nem szűkíti le a hazai szabályozáshoz képest a jogos védelem túllépésének a lehetőségét a szükséges mértékre, hanem a kizáró ok határainak bármilyen típusú (így az időbeli is) túlhágása büntetlenséget eredményezhet. A svájci és a lengyel Btk. véleményem szerint helyesen, az olyan jellegű túllépési cselekményeket, amelyek nem illeszthetőek be a bűnösséget kizáró okok körébe, a bíró kezébe adja és korlátlan enyhítési lehetőséget biztosít számára. Jellemzően a Kelet-európai kódexekre, jóval részletesebb módon térnek ki a fogalmi elemekre, így a lett Btk. külön törvényi definíciót ad a túllépés meghatározásához, amit általában a nyugatabbra lévő országok a bírói gyakorlatra bíznak. Ezenkívül a vélt jogos védelmet külön bekezdésbe szedve tárgyalja, ami álláspontom szerint szükségtelen, tekintettel arra, hogy ilyenkor a tévedés általános szabályai is irányadóak.

Rátérve a végszükség európai szabályozásának gyakorlatára, megállapítható, hogy rendkívül kevés ország törvénykönyve fogalmaz meg külön rendelkezést a túlhágásra vonatkozólag, ebből a szempontból a hazai szabályozás is unikumnak számít. Ennek okát egyrészt abban látom, hogy az ilyen esetekre a tévedés szabályait alkalmazzák a jogalkalmazás során[25], külön speciális törvényhely létrehozása nélkül, másrészt fontos megemlíteni azt is, hogy az ártatlant sújtó cselekmények parttalan mértékeket még az elkövető méltányolható tudatállapotára tekintettel sem ölthetnek, ellentétben a jogos védelemmel.

26. § (3) *Ha a végszükség határait túllépik, úgy a bíróság rendkívüli büntetésenyhítést alkalmazhat vagy akár a büntetéskiszabását mellőzheti.*

Orosz Btk.[26]

39. § (2) *A végszükségi határ túllépésének minősül az olyan kár okozása, amely a veszély, illetve az elhárítási körülmények jellegének és fokának nyilvánvalóan nem felel meg, azaz ha az említett érdekekben ugyanolyan vagy nagyobb kárt okoznak, mint amilyen az elhárított kár volt. Az ilyen túllépés csak szándékos károkozás esetén büntethető.*

Ukrán Btk.[27]

39. § (3) *Nem büntethető az elkövető a végszükség határainak ijedtségből történő túllépéséért, ha az okozott kár arányban állt az elhárítani kívánt veszély súlyával.*

Azon kevés büntetőkódex is, amely törvényi szinten megjeleníti a túllépés témakörét igen változatos meg-

[21] http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296
[22] http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes.
[23] http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes
[24] https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf
[25] Például a spanyol jogirodalom az ilyen eseteket a tévedés szabályai szerint ítéli meg: Juan Bustos Ramirez: Manual de derecho penal espanol, Ariel, Barcelona, 1984 253. o.
[26] http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview
[27] http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1709/file/18691871f696ac66b9fe4d9a4fdd.htm/preview

oldási módot mutat. A német Btk. figyelemmel az eltérő arányossági követelményekre, két külön szakaszban szabályozza a jogellenességet és a bűnösséget kizáró végszükséget, míg az osztrák Btk. kizárólag a bűnösség keretei közt fogalmazza meg. Mindkét törvény úgy rendelkezik, hogy a végszükség határainak túllépése esetén a tévedés szabályai az irányadóak, tehát önállóan nem, csupán utalás szintjén tesz említést a jogintézményről. Véleményem szerint a lengyel Btk. adja a legnagyobb mérlegelési teret a bíró kezébe, ami számomra szimpatikus, azonban úgy vélem, hogy a túllépés büntetlenségét igazoló okot így az ijedtséget vagy menthető felindulást hasonlóan a jogos védelemhez meg kell jeleníteni. Az ukrán Btk. az aránytalan súlyosabb sérelem okozását mindenféleképpen büntetendő cselekményként szabályozza, amivel részben egyetértek, de ilyen esetekben úgy gondolom a bírói mérlegelésnek teret kellene engedni az esetleges korlátlan enyhítés irányába.

VI. Összegzés

Véleményem szerint a túllépés hatályos magyar szabályozása egyrészt szerteágazó, másrészt hiányos megfogalmazású. Úgy vélem az kétségtelen, hogy a törvénynek tartalmaznia kell egy, az ilyen helyzeteket szabályozó bűnösséget kizáró okot, ez már csak a jogtörténeti hagyományainkból is következik. Másrészt célszerű lenne mind az arányossági és mind az időbeli túlhágást egységesen kezelni, egy általánosabb megfogalmazás révén (a keret vagy határ szavakkal), megjelölve az ijedtségét és menthető felindulást mint az alanyi oldalon fellépő méltányolható körülményt.

Az új Btk. álláspontom szerint hibásan, a német büntető kódexhez hasonlóan a túllépést mint büntetéskiszabási esetkört negligálta, ami a bírói mozgásteret szűkítette, feltett szándékkal a megtámadott helyzetének erősítése végett. A legtöbb európai országban ezzel szemben a büntetés korlátlan enyhítésére is lehetőséget biztosító rendelkezés létezik.

Tekintettel arra, hogy a fent tárgyalt jogintézményt a tévedés egyik speciális formájának tekinthetjük, az olyan túlzsúfolt megfogalmazások használatát, ami a vélt jogos védelmet és vélt végszükséget is a jelen részben tárgyalná, szükségtelen.

Végezetül garanciális szempontból szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a jogos védelmi helyzet a bűncselekmény bevégzettségéig fennáll, valamint hogy a nagyobb sérelmet okozó végszükségi magatartás automatikusan nem eredményezhet feltétlen büntetlenséget. ■

BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

SZERZŐK: **Belovics Ervin, Tóth Mihály**

A korábbi, három kiadást is megért, nagy sikerű *Büntető eljárásjog* könyv legutóbbi kiadásának megjelenése óta majdnem napra pontosan négy év telt el. Ez idő alatt a Be. számos alkalommal – koncepcionális kérdések tekintetében is – módosult, így egy új kiadás annak ellenére is időszerű, hogy mindeközben megkezdődtek az új büntetőeljárási kódex megalkotásának előkészületei. Különösen időszerűvé teszi a megjelentetést a 2013. november 11-én elfogadott, a büntető jogszabályokat, így a Be.-t is módosító új Novella (2013. évi CLXXXVI. törvény), melyre a magyarázatok már kitérnek.

A szerzők a korábbi tankönyvet alapul vevő, de egy szerkezetében és tartalmában megújított kötetben adják közre a büntetőeljárási kódex magyarázatát. A törvény szövegét csak az általuk szükségesnek tartott helyeken és részletességgel idézve, a bírói gyakorlat legfontosabb eredményeire koncentrálva a szerzők arra törekedtek, hogy egy jól áttekinthető, a lényeget kiemelő, a törvény értelmezését, elsajátítását segítő szakkönyvet készítsenek. Olyat, amelyet a joghallgatókon kívül haszonnal forgathatnak a büntető igazságszolgáltatás valamennyi területén dolgozó szakemberek is.

Ára: 7900 Ft

WEBES VÁSÁRLÁS –10% WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu • www.ujbtk.hu

Dr. Miskolcziné
dr. Juhász Boglárka*

A laikus elemek részvétele a büntető bíráskodásban

Régóta foglalkoztatja a jogász társadalmat az a kérdés, hogy vajon a XXI. századi viszonyok között szükség van-e laikusok részvételére az igazságszolgáltatásban. Napjaink jogi szakirodalmában „sláger" témaként számon tartható esküdtszéki bíráskodás előnyeit méltatni, alkalmatlanságát állítani nem lehet anélkül, hogy tisztába ne kerüljünk a viszonyítási alapot, vagyis az ülnöki rendszert meghatározó alapvető szabályokkal, valamint a jogi normákon kívül érvényesülő törvényszerűségekkel. Ahhoz, hogy átlássuk a társasbírósági formák közti alapvető különbségek okát, nem csupán az eljárásban betöltött szerepüket és működési metódusukat kell megvizsgálnunk, hanem szervezeti szempontból is, sőt figyelemmel kell lennünk bizonyos jogszociológiai, pszichológiai aspektusokra is. Az ülnöki tevékenységet kísérő szkepticizmus nem csupán a XXI. század magyar jogászainak véleményét jellemzi. Egy Lengyelországban végzett empirikus vizsgálat szerint a jogászok jelentős része már 1966-ban meg volt győződve arról, hogy az ülnökök többsége semmilyen szerepet nem játszik a büntetőeljárás során. Annak ellenére, hogy az ülnökök az ügyek közel 40%-ban kifejezésre juttatták önálló álláspontjukat, a megkérdezett bírák 51%-a, az ügyészek 73%-a, az ügyvédek 85%-a volt azon a véleményen, hogy az ügy érdemi eldöntését számottevően nem befolyásolták.[1]

Hazánkban a nem hivatásos bírák ítélkezési tevékenységben betöltött súlya, és ennek megfelelő megbecsülése az 1950-es, 1960-as években volt a legnagyobb. Ennek azonban – sajnálatos módon – nem jogpolitikai, sokkal inkább pártpolitikai okai voltak, hiszen az „igazságosan, részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával" ítélkező ülnökök jegyzékét a kormány által rendelettel kijelölt szervezetek készítették el a politikailag „megbízható" állampolgárok közül.[2] A helyi szinten eljáró büntetőtanács elnökből és két ülnökből, a megyei elsőfokú büntető tanács pedig elnökből és négy tagból állt, akik közül három tag volt ülnök. Bár az ítélkezésben résztvevő ülnökök névsorát a bíróság elnöke sorsolással határozta meg, ennek ténye a jegyzék összeállítási mechanizmusának köszönhetően nem rejtette magában azt a „veszélyt", hogy soraikba „rendszerellenes" személyek is bekerülhessenek.[3]

A hatályos büntetőeljárási törvény szabályai szerint egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács kizárólag első fokon járhat el, mind a járásbíróságon, mind a törvényszéken. Járásbíróságon – főszabály szerint – azokban az ügyekben jár el ülnöki tanács, melyekben a törvény nyolcévi vagy súlyosabb szabadságvesztés kiszabását rendeli el. A jelenlegi szabályozás egyértelműen a társas, és azon belül is a vegyes bíróság létjogosultsága mellett foglal állást, hiszen a törvény úgy rendelkezik, hogy mind a járásbíróság, mind a törvényszék tanácsának elnöke elrendelheti, hogy az ügyet két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanács tárgyalja, amennyiben ezt a vádlottak nagy száma, vagy az ügy különösen nagy terjedelme indokolja. A törvényszék az előbbieken túl öttagú tanács elé utalhatja az ügy tárgyalását akkor is, ha a bűncselekményre a törvény életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását is lehetővé teszi.[4]

Ma Magyarországon ülnök az a 30. életévét betöltött, de 70. életévét be nem töltött, büntetlen előéletű, cselekvőképes magyar állampolgár lehet, aki közügyektől eltiltás hatálya alatt nem áll, bírói esküt tett és büntetlen előéletét hatósági erkölcsi bizonyítvány-

* *Fővárosi főügyészségi ügyész, kirendelve a Legfőbb Ügyészség Személyügyi, Továbbképzési és Igazgatási Főosztályának Igazgatási Osztályára*

[1] Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélkezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 58. o.

[2] A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 4. § (1) bekezdése

A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvényben már népi ülnöknek nevezett nem hivatásos bírákat ugyanazok a szervek választották, mint a hivatásos bírákat, tehát a járási illetve megyei tanácsok. Az általuk megválasztott ülnökök jegyzékét küldték meg a megfelelő szintű bíróság elnökének. Olyan dolgozó lehetett érdemes a megválasztásra, „aki kellő szocialista öntudattal rendelkezik, tisztában van a nép vagyona, a társadalmi tulajdon megvédésének jelentőségével, kellő politikai iskolázottsága van, tudatában van annak, mennyire fontos az állami és a munkafegyelem megtartása, ismeri a dolgozó nép életét, ügyeit, harcos elvtárs." (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954. 33. o.)

[3] A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 2–3. §

[4] A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 14. § (1)–(4) bekezdés, 271. § (1)–(2) bekezdés

nyal igazolta.[5] Konkrét bíróság vonatkozásában további kritérium a bíróság illetékességi területén lakóhellyel rendelkezés. Tekintettel arra, hogy a Be. két olyan külön eljárást is szabályoz, melyben a speciális tanács jár el, ezekben a tanácsokban speciális szabályok érvényesülnek az ülnökök vonatkozásában. Az elsőfokú katonai büntetőeljárás ülnökeinek a Magyar Honvédségnél, illetve rendvédelmi szervnél hivatásos szolgálati viszonyban kell állniuk, a fiatalkorúak büntetőügyeiben pedig első fokon a tanács (legalább) egyik ülnökének pedagógusnak kell lennie.[6] Az ülnöki tisztség demokratikus elveken nyugvó választás útján jön létre, melyben a nemzetiségi önkormányzatok is szerephez jutnak. A választás joga a helyi önkormányzat, valamint a települési illetve területi nemzetiségi önkormányzat képviselő testületét illeti meg.[7] Az ülnökök függő jogi helyzetének megítélése kapcsán fontosnak tartom rögzíteni a következőket. Az ülnök javadalmazása kétféle módon történhet. A munkaviszonyban, illetve munkaviszony jellegű egyéb jogviszonyban (kormánytisztviselői, közszolgálati, közalkalmazotti, szolgálati, valamint foglalkoztatásra irányuló más jogviszonyban) állókat távolléti díj illeti meg. A távolléti díjat az esedékesség időpontjában érvényes alapbér, pótlékátalány, illetve az esedékesség időpontját megelőző utolsó hat hónapra kifizetett teljesítménybér és bérpótlékok figyelembevétele alapján kell megállapítani, így az ilyen jogviszonyban álló ülnök javadalmazásának alapját a munkaszerződés illetve – a kizárólag törvényen alapuló – kinevezési okirat stb. állapítja meg. Az ülnöki működés időtartamát munkában töltött időként kell figyelembe venni. Az előbbi jogviszonyban nem álló, illetve az ülnöki működés idejére munkabérben nem részesülő ülnököt tiszteletdíj illeti meg, melynek *egy napi mértéke* a bírói illetményalap egy napi összegének 25%-a, ami jelenleg bruttó 4662 (nettó 3916) forint.[8] Ezt az összeget egyébként a munka és ahhoz hasonló jogviszonyban állók egy napra eső díjazásának is el kell érnie. Az előbbieken túlmenően az ülnök részére – törvényben meghatározott összeg erejéig – bankszámla hozzájárulás is adható.[9] Míg a '90-es években a nyugdíjas, nem ritkán 60–70 év körüli, ülnökök jelenléte volt a meghatározó, napjainkra már ez az arány kicsit „javult," és a fiatalabb, 40 év körüli korosztály is képviselteti magát, elsősorban a munkanélküliek. A tapasztalatok szerint inkább nők jelentkeznek ülnöknek, bár férfiakat is felfedezhetünk soraikban.[10]

Az ülnökök megbízatása 4 évre szól. Az ülnököt előre megállapított rendben a bíróság elnöke hívja be és osztja be ítélkező tanácsokba.[11] A behívás azonban inkább praktikus megfontolások szerint történik, mintsem a – sok szempontból kívánatos – fluktuációt biztosító rotációs elv alapján. A hivatásos bírók ugyanis többnyire összeszokott tanácsokban járnak el. Az ülnökök beosztását a gyakorlatban ellátó ún. ülnöki előadó[12] elsődlegesen azokat az ülnököket osztja be a tanácsokhoz, akikkel a tanács elnöke már korábban is együtt tárgyalt. Ezt részben a tárgyalás folytonosságára vonatkozó büntetőeljárási szabályok, részben a személyes szimpátián alapuló, a hivatásos és a laikus bíró közötti munkakapcsolat indokolja.[13]

A Fővárosi Törvényszéken például a tanácsok páros illetve páratlan napokon tárgyalnak. Az ülnök – saját szempontjából „optimális" esetben – legfeljebb heti 3 tárgyalási napon vehet részt, amennyiben a tanács elnöke (a szakzsargon szerint) pótnapozik is. Ez egy hónapban mindössze 13 „ledolgozott" tárgyalási napot jelent. Ebben az esetben tehát az ülnököt „egész havi" ítélkezési tevékenységéért bruttó 60 606 forint tiszteletdíj illeti meg, mely jószerivel jövedelem kiegészítésre elegendő. Ezért gyakori jelenség, hogy főként nyugdíjasok és munkanélküliek jelentkeznek ülnöknek, de legalábbis igen ritka esetben jelentkeznek a munkaerőpiacon „keresett," magasan kvalifikált munkavállalók.[14] Ebből következően az ülnökök „kiválasztódásakor" nem érvényesül maradéktalanul az a célkitűzés, hogy a társadalom széles rétegeit képviseljék az ítélkezési tevékenység során. (Nem lehet elkerülni azonban azt a kérdést, vajon a jelen kor viszonyai között szükség van-e az ülnökök széles körű társadalmi reprezentációjára.)

Gyakorlati szempontból problémát jelent az ülnökök tárgyaláson tanúsított passzivitása.[15] Ezt a proble-

[5] A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt.) 212. § (1) bekezdés, 214. § (3) bekezdés, 218. § (1) bekezdés, 220. § (1) bekezdés d) pont

[6] Be. 448. § (3) bekezdés, 472. § (1) bekezdése, Bjt. 212. § (2) bekezdés, 213. § (1) és (2) bekezdés

[7] Bjt. 215. § (1) bekezdés

[8] Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény 56. § (1) bekezdése alapján a bírói illetményalap 2014-ban 391 600 Ft. Az egy napra eső illetmény kiszámítása során 21 munkanapot vettem figyelembe.

[9] A díjazás szabályait a Bjt. 221. § (1)–(6) bekezdése, valamint a 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről 148. § (1) bekezdése tartalmazzák.

[10] A megállapítások egy része saját tárgyalási tapasztalataimon, más része a Magyar Ülnöki Egyesület (igen színvonalasan összeállított) honlapján közzétett adatokon alapul: http://www.ulnokok.hu/tanulmányok-cikkek-linkek.aspx (letöltve: 2014. 01. 30.)

[11] Bjt. 216. § (1) bekezdés és 218. § (2) bekezdés

[12] A bíróság alkalmazásában lévő személy, akinek munkaköri feladata az ülnökök adminisztratív jellegű koordinálása.

[13] Az 1954. évi II. törvény 12. §-a alapján az ülnököt *legfeljebb egy hónapra* lehetett igénybe venni, jóllehet a bíróság elnöke ezt az időt fontos okból meghosszabbíthatta. Az ülnökök behívása során a bíróság elnökének arról is gondoskodnia kellett, hogy az ülnökök *különböző szakismereteket* képviseljenek. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 41. o.)

[14] Természetesen egy-egy kivétel mindig akad. Egy ülnöki előadóval és számos tanácselnök bíróval folytatott beszélgetés alapján megállapítottam, hogy – részben a fiatalkorúak tanácsára vonatkozó büntető eljárási törvény előírásai következtében – aktív munkavállalók is felfedezhetők a bírói pulpituson, így elsősorban pedagógusok, de a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, illetve valamely önkormányzat alkalmazásában lévő személyek is, ritkább esetben szakértők, jogi egyetemet végzett, de munkaviszonyban (még) nem álló személyek. A megkérdezett hivatásos bírák kivétel nélkül pozitívan fogadták az ülnökök hasznosítható szakképesítését, végzettségét.

[15] Kulcsár Kálmán 1969-ben végzett kutatási eredményei szerint a fővárosban a tárgyalások 70%-ban, vidéken 82%-ban nem tettek fel kérdést az ülnökök. (Ennek az eredménynek az értékelésénél figyelembe kell venni azt is, hogy 22, illetve 14%-ban az ülnökök által feltett kérdés nem is az ügyérdemére vonatkozott.) Tekintettel arra, hogy a vizsgálat minden olyan ügycsoportban eljáró ülnökre kiterjedt, amelyben a törvény értelmében vegyes tanács járt el, Kulcsár feltételezése szerint azonban bizonyos ügycsoportok az átlagosnál alkalmasabbak a laikus érdeklődés felkeltésére, külön vizsgálta a büntetőügyek-

mát több irányból is megközelíthetjük. Egyfelől az ülnökök az ítélethozatal során a hivatásos bíróval azonos jogokat élveznek, hiszen a Be. 14. § (6) bekezdése azonos jogokkal és kötelességekkel ruházza fel őket, legalábbis az ítélkezést illetően. Kérdés, ugyanakkor, hogy e jogokkal az ülnökök élnek-e egyáltalán. Természetesen az ítélkezési tevékenységben biztosított jog nem azt jelenti, hogy a tárgyalás során a hivatásos bíró és az ülnökök tevékenysége azonos. A tanács elnöke készíti elő a tárgyalást, melynek során dönthet az ügy áttételéről, egyesítéséről illetve elkülönítéséről, az eljárás felfüggesztéséről, továbbá intézkedhet eljárási cselekmények elvégzése iránt, valamint az ügyet öttagú tanács elé utalhatja stb. A tárgyalást a tanács elnöke nyitja meg és vezeti, valamint állapítja meg az elvégzendő cselekmények sorrendjét. A tanács elnöke gondoskodik a tárgyalás méltóságának megőrzéséről és a tárgyalás rendjének fenntartásáról. A tárgyalási jegyzőkönyveket – a jegyzőkönyvvezetőn kívül – főszabály szerint a tanács elnöke írja alá. Ő állapítja meg, hogy a bizonyítási eljárás befejeződött, és ő hívja fel a jogosultakat a perbeszédek és felszólalások megtartására, valamint állapítja meg a védőbeszédek sorrendjét. Ítélethozatalt követően a tanács elnöke olvassa fel az ügydöntő határozat rendelkező részét, és mondja el az indokolás lényegét, nyilatkoztatja a fellebbezésre jogosultakat, végül a tárgyalást berekeszti.[16]

A tárgyalás folyamatában tehát az ülnököknek csupán kisegítő szerep jut. Így például segíthetnek a tanács elnökének a tárgyalás technikai előkészítésében, a tárgyalás során a vádlotthoz, tanúhoz, szakértőhöz kérdést intézhetnek.[17] A gyakorlati tapasztalatok szerint azonban a kérdezés jogával az ülnökök igen ritkán élnek.[18] Ez visszavezethető arra is, hogy a bíró minden olyan kérdést feltesz, amit az ülnök is feltett volna, és kétségtelen, hogy a tárgyalás előtt nem az ülnök, hanem a hivatásos bíró az, aki az ügy iratait részletesen áttanulmányozta.[19] Látszólag fontos garanciális szabály, hogy a vádirat benyújtását követően – a Be. 274. § (1) bekezdésében megjelölt eseteken kívüli – a legfontosabb határozatokat tanácskozás után – szavazással hozza meg a bíróság. Így – elméletileg – a tárgyalás előkészítése keretében is a tanácsnak kell döntést hoznia az eljárás megszüntetéséről, valamint a személyes szabadság elvonásával vagy korlátozásával járó kényszerintézkedésekről. „Papírforma szerint" amennyiben a szavazás nem egyhangú, a határozatot a többségi szavazat dönti el.[20] Matematikailag tehát az ülnökök mind a háromtagú, mind az öttagú tanácsban „leszavazhatják" a hivatásos bírót. Kérdés, hogy erre valaha is sor került-e már?[21]

A laikus bíráskodás „aranykorában"[22] a tanács „vezetőjének" a feladata volt, hogy a népi ülnökök az eljárás egész tartama alatt, különösen a határozat meghozatalakor aktív közreműködéssel járuljanak hozzá az ügyek elbírálásához. A bírókat és ülnököket az ítélkezésben megillető jogok, illetve az őket terhelő kötelezettségek azonosságából levezethetően a tanács vezetője köteles volt bevonni az ülnököket a határozatok indokolásának előkészítésébe is. A népi ülnöknek „a józan észtől vezettetve, az osztályharc szempontjai szerint, belső meggyőződése alapján" kellett döntést hoznia, véleményeltérés esetén nem volt köteles a tanácsvezető álláspontját elfogadni.[23] Ha az ideológiai töltettől elvonatkoztatunk, az ülnöki aktivitás szorgalmazása a tanácselnök részéről napjaink társas-

ben eljáró ülnökök kérdés feltevési hajlandóságát. Ez utóbbi ügycsoportban az ülnökök 27%-a érdemi kérdést tett fel. A képet tovább árnyalja az a megállapítás, hogy az ülnökök a bűnügyi híradóban is közérdeklődésre számot tartó élet és testi épség elleni, valamint a család, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekmények tárgyalása során tettek fel legszívesebben érdemi kérdéseket, mégpedig a megkérdezettek 40%-a. (Kulcsár Kálmán: A népi ülnöki részvétel vizsgálata. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélkezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 32. o.)

[16] Be. 244. § (1) és (2) bekezdés, 245. §, 250. § (4) bekezdés, 263. § (1) bekezdés, 273. §, 274. § (1) bekezdés, 281. § (1) bekezdés, 313. §, 317. § (2) bekezdés, 321. § (3) bekezdés, 323. § (1) bekezdés, 328. §

[17] Az ülnökök tevékenységével kapcsolatos kérdésemre kaptam olyan választ tanácselnök bíróktól, hogy egyik ülnöke segíteni szokott bizonyos adminisztratív teendők elvégzésében, mint például a tanúk útiköltségének vagy a bűnügyi költség kiszámításában. Egy bíró nyilatkozott úgy, hogy – relatív fiatal – ülnökeit még mobiltelefon híváslista elemzésébe is be tudta vonni egy olyan ügyben, melyben száz oldalt is meghaladó mennyiségű híváslista elemzésére és értékelésére volt szükség.

[18] Egy lengyelországi kutatás eredményeként megállapították, hogy az ülnökök érdeklődésének fő tárgya a büntetőügyekben a tettes személye, magatartása, életkörülményei, míg a hivatásos bíró általában a tettes cselekményére koncentrál. (Kulcsár: i. m. 57. o.)

[19] A megkérdezett bírák egyike sem nyilatkozott úgy, hogy az ülnökök még a tárgyalás megkezdése előtt igényt tartottak volna arra, hogy az ügy iratait tanulmányozzák. A bírók azonban legalább a vádiratot az ülnök rendelkezésére szokták bocsátani a tárgyalás megkezdése előtt, néhány bíró arra is ügyel – különösen a nagyobb terjedelmű ügyekben – hogy az ülnök a vádiratot már hetekkel a tárgyalás megkezdése előtt megkaphassa.

[20] Be. 250. § (4) bekezdés 2. mondata, 256. § (1) bekezdés, 273. § (3) bekezdés, 286. § (4) bekezdés

[21] Kulcsár erre a kérdésre is kereste a választ. Eredményei szerint a budapesti ülnökök 44%-ának, a vidékiek 60%-ának nem volt még eltérő véleménye a bíróétól. Érdekesebb ennél az, hogy a véleményeltérést az ülnökök 55%-a illetve 72%-a nem vagy csak ritkán juttatta kifejezésre. (A mezőgazdasági fizikai dolgozók 76%-a, a háztartásbeliek 84%-a nem fejezte ki eltérő véleményét. Az összértéket a szellemi foglalkozásúak véleménynyilvánítási hajlandósága javította kissé.) Kulcsár i. m. 28–29. o.

A kérdőíveken alapuló megállapítások az 1960-as, 1970-es évek viszonyait tükrözik, amikor az életviszonyok kétségkívül kevésbé voltak összetettek, mint napjainkban. (Gondoljunk csak a bonyolult tényállású, jogi és számviteli szempontból is nehezen megítélhető gazdasági bűncselekményekre stb.) Szintén leszögezhetjük, hogy – társadalmi és politikai okból kifolyólag – az ülnökök és a hivatásos bírák közötti hierarchikus viszony nem lehetett kiélezettebb akkor, mint a magas képzettséget előnyben részesítő jelenkori viszonyok között. Ezt a feltételezésemet támasztotta alá valamennyi, általam megkérdezett hivatásos bíró válasza is. A bírók többsége úgy nyilatkozott, hogy a tanácskozás során „megbeszélik" a tényállást, a minősítést stb., és a hivatásos bíró tulajdonképpen „hangosan gondolkodva" az ülnökök elé tárja a döntéshozás folyamatát, mintegy levezetve az ítéletben megfogalmazandó döntést (tehát azt, hogy a vádlott milyen tényállás alapján, milyen bűncselekményben bűnös, és ezért vele szemben milyen büntetést kell kiszabni stb.) A megkérdezett bírók egyike sem nyilatkozott úgy, hogy a büntetőjogi főkérdésben ülnökei valaha is meggyőzték volna ellentétes véleményükről. Arra következtettem tehát, hogy az ülnököknek az ítélethozatal során legfeljebb annyi szerep jut, hogy a bíró vezénylete alatt együtt állapíthatják meg a büntetést. Akadt olyan bíró ugyanis, aki úgy nyilatkozott, hogy – a saját elképzelésének megfelelő keretek között – kisebb mértékben „hajlandó" volt már korrigálni a büntetést az ülnökök egybehangzó véleménye alapján.

[22] Az 1954. évi II. törvény 8. § (1) bekezdése alapján – főszabály szerint – első fokon a Magyar Népköztársaság valamennyi bírósága (büntető, polgári stb. ügyekben egyaránt) egy hivatásos bíróból, mint elnökből, és két népi ülnökből álló háromtagú tanácsban ítélkezett.

[23] A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára, i. m. 34–35. o.

bíróságainak is hasznára válhatna, hiszen ennek hiányában csak a tárgyaláson „unatkozó", funkció nélküli ítélőtársakról lehet szó.[24] A népi ülnökök idézett tájékoztatója az előbbi célkitűzés megvalósítása érdekében a tanács vezetőjének kötelességévé tette a hozzá beosztott ülnökök tárgyalás előtti felvilágosítását az ügyről.[25]

A tanácskozás – titkossága folytán – a bírósági szakasz azon periódusa, mely az ülnökrendszerű és az esküdtszéki bíráskodás esetében is találgatások célpontja. A bírósági tárgyalás főszabály szerinti nyilvánossága ellenére a hivatásos és laikus bírók tanácskozásáról, a szavazást megelőző vitáikról, az esetleges különvéleményekről a törvény értelmében semmilyen információval nem rendelkezhetünk. A tanácsülésen elhangzottak legtöbb esetben a feledés homályába vesznek, hiszen arról csak akkor kell jegyzőkönyvet készíteni, ha a határozat nem egyhangú. (Annak folyamata tehát, ahogyan a hivatásos bíró esetlegesen meggyőzi a laikus bírókat vagy éppenséggel fordítva, „eredményes meggyőzést" követően többé nem rekonstruálható.) A tanácskozás titkossága azonban nemcsak átmeneti jellegű. A döntéshozó fórum esetleges bizonytalansága, a vélemények eltérő mivolta az eljárás résztvevői számára mindvégig rejtve maradnak, hiszen sem a tanácsülési jegyzőkönyvről, sem a kisebbségi véleményen lévő bíró különvéleményéről nem adható másolat, azokat kizárólag a fellebbezési illetve rendkívüli jogorvoslati eljárás során eljáró bíróság, valamint fegyelmi vagy büntetőeljárás kezdeményezése esetén a fegyelmi, illetve büntetőbíróság tekintheti meg.[26]

A „színfalak mögött zajló" tanácskozás menetére vonatkozóan a büntetőeljárási törvény tartalmaz néhány kötelező előírást, melyből következtetéseket vonhatunk le arra nézve, mi történik az ügydöntő kérdések meghozatala előtt a tanácselnök bíró irodájában.[27] A tárgyaláshoz hasonlóan a tanácsülést is a hivatásos bíró vezeti, aki először is tájékoztatást ad a jogban járatlan ülnökök számára arról, hogy – az eljárás szakaszának, a bizonyítás eredményének, illetve egyéb objektív körülmények függvényében – milyen határozat hozható. Így például arról, hogy a tárgyalás előkészítése során tartott tanácsülésen az ügy érdemében csupán megszüntető határozat hozható, vagy a bizonyítási eljárás lefolytatását követően lehetőség van a vádlott bűnösségének megállapítására, és vele szemben büntetés kiszabására, ellenkező esetben pedig a vádlottat fel kell menteni a vád alól (amennyiben nem kerül sor az eljárás megszüntetésére). Ha a bíróság az iratok tanulmányozása során arra a megállapításra jut, hogy az eljárást pl. elévülés, magánindítvány hiánya, tevékeny megbánás stb. miatt meg kell szüntetnie, az erre irányuló döntését – a törvény értelmében legalábbis – szintén ülnökök közreműködésével kell(ene) meghoznia. Az előbbieken túl a hivatásos bíró feladata az ülnök „kioktatása" a releváns törvényhelyekről, a kiszabható büntetési nemekről, azok mértékéről és az alkalmazható intézkedésekről. A felvilágosításnak – elvben – minden, a konkrét esetben alkalmazandó jogszabály és bírói gyakorlat ismertetésére ki kell(ene) terjednie, különösen igaz ez az ún. keretténylállásként szabályozott büntető jogi normák esetében. (Ha mindebbe belegondolunk, egy bonyolult, több vádlottas ügy esetében akár több órát is igénybe vehet, míg a hivatásos bíró „tisztességesen" felkészíti ülnökeit a döntéshozásra.)

Az ítélethozatal céljából tartott tanácsülés első lépése a történeti tényállás megállapítása. Ez a mozzanat az, amikor a laikus bíró valóban „hozzá tehet" valamit a hivatásos bíró munkájához. Annak megállapítása ugyanis, hogy – a vád és a védelem ellentétes állításai ismeretében – „mi történt valójában" a büntetőügyek egy részében nem igényel jogi ismereteket, de logikus gondolkodást és némi emberismeretet igen. Az tárgyaló teremben „igazmondásra nem kötelezett" vádlott szavahihetőségének, a tanúnak a sértett vagy vádlott irányában való elkötelezettségének megítélése sok esetben megfelelő élettapasztalatot, nem ritkán tárgyalási tapasztalatot igényel. (Ebből a szempontból legalábbis praktikusnak tűnhet, hogy az ülnökök megbízatása főszabály szerint 4 évre szól.) Igaz ugyanakkor az is, hogy tárgyalási rutinnal rendelkező személynek ott van a hivatásos bíró.

Az ülnökök passzivitására, valamint a döntéshozás során alárendelt szerepükre levont következtetésekkel ellentétes értékítéletet tükröz a Be. 373. § II. a) pontjának szabálya. Eszerint ugyanis abszolút hatályon kívül helyezési ok a bíróság összetételére vonatkozó szabály megsértése. Olyannyira, hogy a törvény a hatályon kívül helyezési okok között – az eljárás megszüntetését eredményező okok után – elsőként rögzíti, hogy amennyiben az eljáró bíróság nem volt törvényesen megalakítva, vagy a tárgyaláson a tanács tagjai nem voltak mindvégig jelen, a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét az ügy érdemi vizsgálata nélkül hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja. Tehát, ha a bíróság a Be. rendelkezéseivel ellentétesen, ülnökök közreműködése nélkül járt el, vagy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az egyik ülnök nem pedagógus volt,[28] az eljárást meg kell

[24] Valamennyi általam megkérdezett bírót nyilatkoztattam arról, mi a véleménye az ülnökök részvételéről a tanácsban. A leggyakoribb válasz az volt, hogy a bírót tulajdonképpen „nem zavarja" az ülnök jelenléte, ugyanakkor egyikük sem nyilatkozott úgy, hogy igényt tartana arra, hogy (jelenlegi) ülnökei kérdést intézzenek a vádlotthoz, tanúkhoz stb. Az egyik legpozitívabb válasz szerint önmagában az a tény, hogy a bíróság háromtagú tanácsban jár el, emeli a bírói tekintélyt.

[25] A tárgyalást megelőző napon, de legalább közvetlenül a tárgyalás előtt a tanácsvezető ismertette a tárgyalandó ügy tényállását, a bizonyítás előre látható irányát, a döntéshez szükséges jogszabályok lényegét és célját. Ezen túlmenően fel kellett tárni az ülnökök előtt az eljárás politikai, gazdasági, társadalmi viszonyait is. Mindez leírva természetesen az az idealizált kép, melyből feltehetőleg annyi valósult meg, amennyi a tanácsvezető kapacitása és lelkiismeretessége folytán kivitelezhető volt.

[26] Be. 255. §

[27] A Be. 256. § (2)–(4) bekezdése alapján

[28] A fiatalkorúak tanácsában a pedagógus ülnök részvételének kötelező jellege már a korábbi, 1973. évi I. törvény hatálya alatt is érvényesült. Az akkori Legfelsőbb Bíróság 4/1999. Büntető jogegységi határozata ugyanis kimondta, hogy a fiatalkorúak büntetőeljárásában a tanács összetételére vonat-

ismételni. Ugyanígy abszolút hatályon kívül helyezést eredményez, ha a tanács tagjai közül akár a hivatásos bíró, akár az ülnök nincs végig jelen a tárgyalások valamelyikén, illetve a tárgyalás valamely részén, tehát pl. az egyik tanú kihallgatásakor csak ketten vannak jelen a tárgyalóban a tanács tagjai közül. Ezt a szabályt pontosítja a Kúria még Legfelsőbb Bíróságként hozott 1/2002. BJE határozata valamint a 65. BK vélemény, mely szerint a tanács összetételében bekövetkezett változásra vonatkozó törvényi előírás megsértése nem feltétlen, hanem csupán relatív hatályon kívül helyezési ok. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a tanács összetételében az ülnök személye megváltozott, és a bíróság a Be. 287. § (3) bekezdésével ellentétben a tárgyalás anyagának ismertetésével nem ismételte meg a tárgyalást, a másodfokú bíróságnak mérlegelnie kell, hogy ez a hiányosság lényeges hatással volt-e az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.[29]

A népi ülnökök számára 1954-ben kiadott tájékoztató füzet markánsan elhatárolta egymástól a hivatásos bírót a nem hivatásostól, az ülnököt bizonyos értelemben előbbre sorolva a hivatásos bírónál.[30] Figyelemre méltó szabály ugyanakkor, hogy a késedelmesen érkező, engedély nélkül távozó, kötelességét nem teljesítő, illetőleg a tárgyalás rendjét megzavaró ülnököt a tanács elnöke pénzbírsággal sújthatta, valamint az okozott költség megtérítésére kötelezhette. Fegyelmi vétség megállapítására alkalmas cselekmény esetében pedig a tanács elnöke az ülnököt a tisztségéből felfüggeszthette, és visszahívása céljából a küldő szervezethez fordulhatott.[31] (A hatályos büntetőeljárási törvény nem nevesíti az ülnök rendzavarását, csupán a vádlottét, az ügyészét, a védőét és a pótmagánvádló képviselőét.)[32] Ma annak az ülnöknek, aki ellen ülnökké megválasztásának ideje alatt büntetőeljárás indul, működését felfüggesztik, és a tárgyaláson többé nem vehet részt. Amennyiben az ülnök magatartása a bíróság munkáját hátráltatja (például rendszeresen elkésik a tárgyalásról, vagy az ülnöki tevékenység ellátására alkalmatlan állapotban jelenik meg), illetve a magatartása a bíróság tekintélyét rombolja (például rendszeresen elalszik a tárgyaláson, vagy a tárgyalás szünetében a vádlottal, védővel beszélgetést folytat az ügy érdeméről, melynek során kifejezésre juttatja véleményét a tanúk szavahihetőségét illetően, továbbá, ha ápolatlanul jelenik meg a bíróságon stb.), a tanácselnök bíró az ülnöki előadóhoz fordulhat, és végső esetben kezdeményezheti a tanácsból történő „eltávolítását."

Annak ellenére, hogy az ülnökök évtizedek óta jelen vannak a magyar igazságszolgáltatásban, sőt ebben az időszakban a „laikus elem" létét az ítélkezésben – korábban az Alkotmány – ma az Alaptörvény is előírja, nem lehet állítani, hogy az ülnöki tevékenység a súlyával arányos „megbecsülésnek örvendene" a jogi szabályozás terén. Mivel a jogalkotás nem ad kellő súlyt az ülnöki tevékenységnek, véleményem szerint annak nincs valódi súlya a gyakorlatban sem. Fogarasi József cikke[33] (mely a következő gondolatokat ébresztette bennem) még a 2008. évben hatályos Bszi. (a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény), Bjt. (a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény), valamint az Alkotmány érvényességének ideje alatt készült. Megállapításai azonban az Alaptörvény, és a 2011. évben elfogadásra került, jelenleg hatályos Bszi., illetve Bjt. vonatkozásában is megállják a helyüket. Alaptörvényünk 27. §-ának (1) bekezdése rögzíti a társas bíráskodás elsődlegességét, hiszen kimondja, hogy „a bíróság – ha törvény másként nem rendelkezik – tanácsban ítélkezik." Az Alaptörvény szóhasználatában a „laikus részvételt" a „nem hivatásos bírák" testesítik meg, akik „törvény által meghatározott ügyekben és módon vesznek részt az ítélkezésben" [27. § (2) bekezdés]. A 26. cikk a bírák független, befolyástól mentes ítélkezését, a kizárólag sarkalatos törvényben meghatározott okon és eljáráson alapuló elmozdíthatóságát a hivatásos és nem hivatásos bírák számára egyaránt garantálja. (Különbség, hogy a hivatásos bírákat a köztársasági elnök nevezi ki.) Elgondolkodtató tehát Fogarasi felvetése, hogy a Bszi. és a Bjt. megszövegezésében közreműködők miért „feledkeztek meg" a nem hivatásos bíró kifejezésről, hiszen e törvények terminológiája szerint ők „csupán" ülnökök. Holott az ülnökök a bírákkal egyező módon „függetlenek, a jogszabályok alapján, meggyőződésüknek megfelelően döntenek, ítélkezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók."[34] Sőt az ülnököknek az ítélkezésben a bíróval azonos jogaik és kötelezettségeik vannak.[35]

Ha a hivatásos bírák ülnöki felvilágosítással kapcsolatos feladatát nézzük, szükségesnek mutatkozik valamiféle iránymutatás az ülnökök számára, hiszen tagjaik a legkülönfélébb szakmai végzettséggel rendelkező állampolgárok közül kerülnek ki. Erre azonban

kozó szabály megsértése feltétlen eljárási szabálysértés, mely rendelkezést a nem ügydöntő végzés elleni fellebbezés esetében is alkalmazni kell. Ilyen okból az elsőfokú határozatot abban az esetben is hatályon kívül kell helyezni, ha azt a másodfokú bíróság a felnőtt korú terhelt fellebbezése folytán bírálja felül.

[29] Be. 375. § (1) bekezdés

[30] A tájékoztató Lenin elvtárs szavait idézve jellemezte a burzsoá és a szocialista bíró közti különbséget: „A hivatásos bíró (t.i. a burzsoá bíró) belenéz a törvénykönyvbe, elolvassa a szabályt és egyebet hallani sem akar: tehát szabálysértés történt, azért felelnie kell, én mást semmit sem tudok. A vezetők és munkások közül választott bírák (t. i. a szocialista bírák) nem csupán a papírokat nézik, hanem az életet is. Hiszen olykor valamely szabály papíron nyugodtan megáll, a valóságban azonban egészen mást eredményez." A tájékoztató előírásai szerint az ülnököknek az élet adottságait, a helyi körülményeket és viszonyokat megvizsgálva kell az ítéletét kialakítaniuk. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 36. o.)

[31] A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 6. § (1) és (2) bekezdése

[32] Be. 245. §–247. §

[33] Fogarasi József: A bírósági ülnökök jogállása, Magyar Polgármester 10. évfolyam, 3. szám (2008. május) 2. o.

[34] A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 3. §-a

[35] A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 15. § (1) bekezdése

a későbbiekben bemutatásra kerülő önszerveződés keretein túl nemigen van lehetőségük. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény csupán a bíróság elnöke által *legalább évente egy alkalommal* megrendezendő ülnöki értekezlet megtartását írja elő, ami önmagában nem nyújthat elegendő támpontot az ítélkezési tevékenység ellátásához. Sok esetben arra sem elegendő, hogy az ülnököt megfelelő tárgyalási magatartással „vértezze fel." Csak összehasonlításképp: a népi ülnökök számára az 1950-es években havonta két ülnökértekezletet, ún. aktívát kellett tartani, melynek megszervezése és összehívása a bíróság vezetőjének feladata volt. Az értekezletet főszabály szerint a bíróság elnöke vezette, de ezzel a feladattal más bírót is megbízhatott. Az értekezletek elsődleges célja az ítélkezési feladatok megvitatása volt az ülnökök által felvetett gyakorlati kérdések alapján. *A vitás kérdéseket elsősorban nem jogi, hanem társadalompolitikai szempontból kellett megtárgyalni.* Ezen túlmenően félévente ún. összülnöki értekezlet megtartására is sort kellett keríteni, melynek az időszerű igazságügyi feladatok képezték tárgyát. Elvárásként fogalmazták meg az ülnökök aktív részvételét az értekezleteken.[36]

Az ülnökök bírósági keretek közt nem részesülnek szervezett és rendszeres iránymutatásban. Részben ennek a hiányosságnak a megoldására jött létre 2012. január 12-én a Magyar Ülnöki Egyesület, melynek jelenleg 113 tagja van.[37]Az alapítók – felismerve, hogy az ülnököket a jogalkotó számos kérdés vonatkozásában „magára hagyta" – társadalmi szervezetet hoztak létre abból a célból, hogy emeljék az ülnöki tevékenység színvonalát, megerősítsék az ülnökök társadalmi és igazságszolgáltatáson belüli szerepét, és nem utolsósorban elősegítsék a bírósági ülnököket megillető jogok érvényesülését. A Magyar Ülnöki Egyesület honlapján olvasható célkitűzések közt szerepel a „szakmai bíráskodás" (a büntetőeljárási törvény terminológiája szerint a hivatásos bíró) mellett a társadalmi igazságosság érvényre juttatása.[38] Bár egyfelől érthető, mire utal az Egyesület e cél megfogalmazásakor, a magam részéről mégis szerencsétlennek érzem a mondat üzenetét. Álláspontom szerint azt sugallja ugyanis, hogy a „szakmai" és a „társadalmi igazságosság" nem feltétlenül járnak együtt, ad absurdum nem lehetnének együttesen jelen az egyesbírósági döntéshozásban. Véleményem szerint az Egyesület céljai és tevékenysége maximálisan kifejezésre juttatja azt a belső ellentmondást, mely a laikus bíráskodás e formáját illetően megfogalmazható. Az ülnöki rendszer a kontinentális jogrendszer társasbírósági formája, melynek alapvető célja a materiális igazság érvényre juttatása. Az anyagi igazság kiderítése iránti igény alapvetően meghatározza napjaink vegyes eljárási rendszerét is, és így a bizonyítás folyamatát. Természetesen nem képez kivételt ez alól az ügydöntő – a büntetőjogi felelősség kérdésében való – döntés meghozatala sem. A tanácsülésen tehát a hivatásos bírónak és az ülnöknek is ugyanaz a célja és a feladata: a helyes tényállás megállapítását követően a jogszabályok helyes alkalmazásával igazságos ítéletet hozni. Az angolszász jogrendszertől eltérően a laikus bírónak nem csupán ténykérdésben kell döntést hoznia, hiszen a bírósági tárgyalás ebből a szempontból nincs külön részekre osztva. A történeti tényállás vizsgálatával párhuzamosan merülnek fel, illetve merülhetnek fel olyan kérdések, amelyek megértése jogi ismeretek nélkül sokszor nehéz. Jogban járatlan személy nem feltétlenül érti a keretténylállásként megfogalmazott büntetőjogi normákat kitöltő jogszabályok értelmezése körüli vitát, vagy valamely törvényi tényállási elem megállapíthatósága kérdésében felmerült bizonyítási problémát. Ahogyan arról a tanácsülés kapcsán már szó volt, a tanácselnök bíró köteles az ügydöntő határozat meghozatala előtt a büntetőeljárási törvényben rögzítettek szerint felvilágosítást nyújtani az ülnököknek. Praktikusan ennek már a legelső tárgyalás előtt meg kell(ene) történnie, hiszen – különösen egyes bonyolultabb gazdasági bűncselekmények esetében – bizonyos alapvető ismeretek hiányában már a vádlott kihallgatásán elhangzottak is értelmezhetetlenek az ülnökök számára. Ebből a szempontból nem elvetendő, sőt támogatandó célkitűzése a Magyar Ülnöki Egyesületnek a továbbképzések, szakmai találkozók megszervezése. Az OIT Hivatalán belül működő Magyar Bíróképző Akadémia adja ki az Ülnöki kézikönyvet, melynek „legfrissebb," 2007. évi kiadása 19 oldalban foglalja össze a büntetőeljárási szabályokat, és 34 oldalban a legalapvetőbb büntető anyagi jogi ismereteket.[39] Ez utóbbi azonban kizárólag a Btk. Általános Részére szorítkozik, hiszen „a Btk. Különös Részének ismertetése meghaladná a mű kereteit, figyelemmel arra is, hogy a Btk. és a Be. módosításai miatt folyamatosan változnak azok az ügyek, amelyekben az ülnökök részvétele kötelező."[40] Az ülnökök „mostoha" helyzetét kifejezi az a tény is, hogy a jogszabályváltozások ellenére a 2007. évi kiadvány óta nem készült újabb Kézikönyv az ülnökök számára.

Az Egyesület megalakulása óta kétszer rendezett az ülnökök számára ún. ülnökakadémiát, elsősorban bírók által speciális témákban, illetve jogszabályváltozások kapcsán tartott előadások formájában. Az Egyesület fontos célja a Bírósági Ülnökök Etikai Kódexének megalkotása, melynek érdekében 2013 februárjában létrehozták az ún. kódextanácsot. A Tervezet[41] szerint a Kódex minden ülnökökre érvényes etikai elveket és magatartási szabályokat tartalmaz majd, valamint spe-

[36] A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 39–40.

[37] http://www.ulnokok.hu/magunkr%C3%B3l.aspx, (letöltve: 2014 . 01. 30.)

[38] Megjegyzendő, hogy a Magyar Ülnöki Egyesület ezt a gondolatot nem emelte az Alapszabályban rögzített céljai közé.

[39] A Kézikönyv ismerteti az ülnökök jogállását, valamint a Pp. és az Mt. legfontosabb szabályait is.

[40] http://ulnokok.hu/data/sites/1/A%20btk%20%C3%A1ltal%C3%A1nos%20r%C3%A9sz%C3%A9nek.pdf (letöltve: 2014.01.30.)

[41] http://www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/%C3%BCln%C3%B6ki-etikai-k%C3%B3dex-tervezet.pdf (letöltve: 2014.01.30.)

ciális szabályokat a pedagógus ülnökök vonatkozásában. A Tervezet általános követelményként fogalmazza meg – többek között – az élettapasztalaton alapuló társadalmi igazságosságra törekvést, a kollégákkal és a „szakemberekkel" való együttműködést, a kulturált megjelenést illetve viselkedést, a média kritikájától, valamint a közvélemény befolyásolásától mentes, pártatlan döntéshozás kötelezettségét (IV. pont 2., 3. 4. és 6. mondatai). Figyelemre méltó a Tervezet IV. pontjának 10. mondata, mely előírja az ülnökök számára az önképzést, valamint a korszerű szakmai ismeretek elsajátítására irányuló folyamatos igényt. Az V. pont a pedagógus ülnökökre tartalmaz speciális előírásokat, melyek közül kiemelést érdemel a pedagógus ülnökök széles körű jogszabályi ismeretének kötelezettsége (2. mondat). Az ülnökök képzése, jogban való jártasságuk érdekében tett erőfeszítések azt az üzenetet hordozzák, hogy a materiális igazság megállapítása ma már elképzelhetetlen jogi ismeretek nélkül. A megfelelő színvonalú és tempójú munkavégzéshez éppen ezért – horribile dictu – értelmes ülnökökre van szükség. Tehát, ha nem is éppen jogi, de magas színvonalú általános műveltséggel kell rendelkeznie annak, aki ülnöki tevékenységre adja a fejét. (Ennek hiányában ugyanis az ülnök semmit nem fog fel az igazságügyi könyvszakértő véleményéből, vagy nem fogja érteni, mit állapított meg az orvosszakértő a sértett sérülései kapcsán. Holott a szakértői véleményen alapuló megállapítások még „csak" a tényállás részét képezik.)

Mindez azonban további problémák forrása lehet. Egyfelől a laikus részvétel eredendő célja éppen nem az, hogy „önképző jogászok" próbálják felvenni a versenyt hivatásos bírótársaikkal. Másrészt az imént felvázolt „elit" ülnök ideáltípusa nem reprezentálja megfelelően a társadalom széles rétegeit, hiszen majdnem akkora „űr tátong" a hivatásos bíró és egy írni-olvasni éppen tudó vádlott között, mint a nem jogi, de bármilyen felsőfokú végzettséggel rendelkező ülnökkel történő összehasonlítás során. Ha pedig képzettség és jogi ismeretek terén – egyébként nem ok nélkül – magas színvonalat várunk el az ülnököktől, felmerül a kérdés, mi fogja feloldani a honlapról idézett ellentétet a „szakmai" és a „társadalmi igazságosság" között? Ezek után azt a következtetést kell levonnunk, hogy az ülnökök mégoly szimpatikus jogi képzése olyan, mint a fából készült vaskarika.[42]

A megkérdezett bírók nyilatkozatai, valamint saját tapasztalataim is annak a megállapítására késztettek, hogy az egyszer már „jól bevált," megfelelően „kioktatott" ülnök nagy kincs. A tárgyalás folytonosságának követelménye miatt fontos, hogy az ülnök pontosan és megbízhatóan megjelenjen a tárgyalásokon. (Igaz, hogy ülnöki ügyelettel rendelkező nagyobb bíróságokon – mint például a Fővárosi Törvényszéken – lehetőség van arra, hogy a hiányzó ülnököt az ügyeletes ülnökkel pótolják, de ebben az esetben a korábbi tárgyalásokat – legalább a tárgyalás anyagának ismertetésével – meg kell ismételni, ami egy „sokvádlottas," sok tanú kihallgatásával járó tárgyalás esetében több órás felolvasást tesz szükségessé a tanács elnöke részéről.) Tekintettel arra, hogy az ülnök a 4 éves ciklus lejártát követően újraválasztható, nem meglepő, hogy a bírói tanácsok változatlan összetétellel hosszú évekig, évtizedig dolgoznak együtt, hiszen erre vonatkozó tiltást jogszabály nem tartalmaz. Ennek következtében a megválasztott ülnökök jelentős része „tartalék játékos" marad, és sohasem jut el a tárgyaló teremig, hiszen az ülnöki előadó legfeljebb a kiesők (elhunyt, 70. életévét betöltött, munkaviszonyt létesítő ülnökök) helyére oszthatja be őket.[43]

További problémát jelentenek az ülnökök tárgyi és infrastrukturális körülményei. Annak az ülnöknek, aki komolyan veszi a feladatát, a tárgyalásra történő érdemi felkészüléshez hasonló körülményekre lenne szüksége, mint amilyennel a hivatásos bíró rendelkezik. Az önálló íróasztal, telefon, számítógép (esetleg jogtár használat) azonban nem minden bíróságon oldható meg maradéktalanul. A lelkiismeretesebb ülnökök is sok esetben csak a tárgyalás előtti percekben ismerkedhetnek az ügy irataival, hiszen az iratokat a hivatásos bíró általában haza viszi tárgyalásra felkészülés céljából.[44]

Az ülnöki rendszer megtartásáról illetve elvetéséről történő állásfoglalás során figyelmet érdemel Kulcsár Kálmán funkcionális meghatározása: „az ülnök funkciója az igazságügyi szervezet számára (is) a környezetet alkotó társadalom közvetlen képviselete a tárgyalás és az ítélkezés során." Kulcsár szerint e funkció három dimenzióban érhető tetten:

1. Az ülnök a mindenkori társadalmi-történelmi viszonyok között alakítja ki álláspontját. Mivel azonban a hivatásos bíró is ugyanabban a társadalmi-történelmi helyzetben él és fejti ki tevékenységét, az ülnöki vélemény jelentőségét egyfelől az a körülmény hordozza, hogy az ülnökök a társadalom más és más rétegeinek érdekét képviselik. A hivatásos bíró és a laikus bíró véleményének ütköztetése abból a szempontból is hasznos lehet, hogy az előbbi bíró értékítéletét a

[42] Hasonló véleményt fogalmazott meg Kulcsár Kálmán a már idézett tanulmányában: „A népi ülnöki tevékenység ideális modellje szempontjából az első ízben megválasztott ülnökök nagyobb arányára kellene törekedni. Az ülnöki funkció kibontakoztatása ugyanis nem a jogi jártasságot, s nem a bírósági szervezeti tapasztalatot igényli. (…) A „gyakorlott" ülnök tehát esetleg „kényelmes" lehet a hivatásos bíró szempontjából, minthogy azonban az ülnök funkciója a társadalom oldaláról kiinduló hatás fokozott érvényesítése a bírósági eljárásban, így kívánatosabb az ülnöki állomány időszakos megváltoztatása." Kulcsár: i. m. 19. o.

[43] A 2011 és 2015 közötti ciklusban például országos szinten 4800, míg fővárosi szinten összesen 520 ülnököt választottak meg, akik közül sokan csak az ülnöki szobáig jutnak el, mint ügyeletesek, amennyiben ilyen az érintett bíróságon egyáltalán létezik. A Fővárosi Törvényszékhez 154 ülnök megválasztására került sor (akik közül 29 pedagógus, 17 katonai ülnök). 2014 januárjában a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumában 28 elsőfokú tanács és 3 Katonai Tanács működött. (A számadatokat oly módon kell értékelni, hogy a Pp. 349/A. §-a alapján – főszabály szerint – munkaügyi perek esetében is egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács jár el. Az ülnökök legnagyobb hányada azonban büntetőügyekben ítélkezik.)
forrás: http://www.ulnokok.hu/statisztikák.aspx és http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/fovarositorvenyszek.birosag.hu/files/field_attachment/fbbk_0.pdf (letöltve: 2014.01.30.)

[44] Fogarasi: i. m. 2. o.

képzése, szervezeti kötöttségei determinál(hat) ják. Az ülnök élettapasztalata, szakképzettsége megkönnyítheti az ítélkezést, elsősorban a tényállás megállapítása során.[45] (Ezt a gondolatot tartom az ülnöki tevékenység quintesszenciájának. Álláspontom szerint – amennyiben a jogalkotó az ülnöki rendszer megtartása mellett foglal állást – az ülnöki tevékenységet érintő eljárási és szervezeti szabályokat olyan szellemben kellene megreformálni, ami elősegíti a laikus elem funkciójának érvényesülését. Mindezek hiányában a nem hivatásos bírók szerepe a döntéshozásban súlytalan marad. Más kérdés, hogy az újraszabályozás előtt definiálni kellene, a XXI. század viszonyai között mi lehet a laikus részvétel rendeltetése, funkciója.)

2. Az ülnök társadalmi ellenőrzési funkciója nem a bíró szakmai ellenőrzésében nyilvánul meg. Az ellenőrzés az esetleges állami befolyással szemben, garanciális jelleggel a vádlott érdekében történik. (Kérdés, hogy e garanciális jelleg az ülnökök jelenlegi csekély kompetenciája mellett érvényre juthat-e.)
3. Legszűkebb értelemben az ülnöki részvétel információs csatornaként is szolgál a munkahelyi, családi és ismerősi kör irányában. (Ez utóbbi funkció – álláspontom szerint – a mai ún. információs társadalomban elhanyagolható.)[46]

Az ülnöki részvétel feltétlenül alkalmas lehet a bírói rutinból származó hátrányok kompenzálására. Az ülnökök jogi képzésének azért nem látom különösebb értelmét, mert a szerepük éppen abban áll, hogy másként tekintsenek az ügyre, mint egy jogász. Bár gyakorlati szempontból valóban praktikus, a laikus bíróság eredeti rendeltetését tekintve kifejezetten nem szerencsés az állandó összetételű tanácsok működése. Ekként ugyanis nem juthat érvényre az ülnöki tevékenység azon funkciója, mely a tipizálás kiküszöbölésében nyilvánulhatna meg.

A laikus elem létének akkor van értelme az igazságszolgáltatásban, ha szerepét sem túl, sem alul nem értékeljük ahhoz képest, amit – természetéből adódóan – az ítélkezés során betölthet. Ez pedig nem kevés: a hivatásos bíró segítése a „tett," az „elkövető" valamint a büntetéskiszabási körülmények ismeretében – a nem csupán jogilag helyes, hanem – a közösség szempontból is elfogadható büntetés kiszabása érdekében. A jelenlegi viszonyok között azonban – vélhetően – félre kell tennünk azokat az elveket, amelyeket a laikus részvétel kapcsán eleink évtizedekkel ezelőtt megfogalmaztak. A tanulmányban felvázolt okok miatt napjainkban már nem érvényesülhet az igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll a „nép egyszerű gyermeke" által. Az viszont határozottan emelhetné az ítélkezés színvonalát, ha a tanácsokban meghatározott ügycsoportokra szakosodott, megfelelő szakképesítéssel rendelkező (könyvelő, adótanácsadó) ülnökök foglalhatnának helyet, akik érdemben tudnák a hivatásos bíró munkáját segíteni. Természetesen egy ilyen döntés meghozatala az ülnökökre vonatkozó szabályok teljes átalakítását tenné szükségessé. ■

[45] Kulcsár 1969-ben végzett kutatása alapján a bírák 34%-a az ülnök általános élettapasztalatát tartotta a leghasznosabbnak, és csak a bírák 17%-a tartotta fontosnak a speciális szakképzettséget. Ugyanakkor a válaszadók 58%-a nyilatkozott úgy, hogy ha ritkán is, de már hasznosította az ülnök speciális szakképzettségét. (Kulcsár: i. m. 26. o.)

[46] Kulcsár: i. m. 10–11. o.

Dr. Pálvölgyi Ákos*

A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció)

Köszönetet mondok Szabó Máriának Budapest Főváros Kormányhivatala Igazságügyi Szolgálat Fiatalkorú Bűnelkövetők Pártfogó Felügyelői Osztálya vezetőjének a cikk írása során adott iránymutatásáért és értékes tanácsaiért.

Hivatali teendőim ellátása során, részben a büntetés-végrehajtással foglalkozom. Részt vettem a magából egyre többet felfedő új büntetés-végrehajtási kódex koncepcionális kialakításában.

Alapgondolatok

Különös figyelmet kell fordítani a büntetés-végrehajtásnak arra a szakaszára, amikor a fogvatartott társadalomba való visszavezetése megkezdődik. Ahhoz, hogy ez eredményes legyen, szükséges a normakövető megalapozás, és ezt követően a – normakövető életmód biztosításához – megfelelő befogadó környezet.

A szocializáció társadalmi normák, készségek, ismeretek, konkrét szabályok és komplex vélekedésrendszerek az egyes társadalmi szerepekben elvárható viselkedési normák elsajátítását is jelenti. A szocializációval erősen összefügg az internalizálás, az a folyamat, amikor az egyén olyan mértékben teszi magáévá az adaptív normákat, hogy azoknak belső meggyőződésből tesz eleget (akkor, ha nem számít külső negatív szankcióra a norma megszegése miatt)[1] A szocializáció egész életen át tartó folyamat, ez különösen a bűnelkövető, deviáns viselkedést mutató fiataloknál fontos. Ebből a folyamatból következik, hogy a büntetés-végrehajtás során a reszocializálásra terelődik a hangsúly.

Kőhalmi László szerint a külvilággal való kapcsolattartás joga fontos szerepet tölt be az elítélt reszocializációs sanszai tekintetében.[2] Belovics Ervin kifejtette, hogy a fogvatartottak jogainak elismerése, *sine qua non* előfeltétele, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának elérését.[3]

Tények

„Évente nagyságrendileg 120 000 bűnelkövető válik ismertté Magyarországon, közülük 10%-ot ítélnek végrehajtandó szabadságvesztésre. Egyharmad a bűnismétlők aránya, de a börtönökben lévők fele már **nem először követett** el bűncselekményt. **Már egy pár hónapos szabadságvesztésre ítélt számára is nehéz a társadalomba történő visszailleszkedés.** A visszaesés megelőzésének záloga **a társadalmi reintegráció.** Ehhez képzés, a kompetenciák fejlesztése szükséges. (...)

A kriminalitás mértékének jelentős összetevője **a visszaesők általi bűnelkövetés,** ezért jelentős szerepe van a bűnelkövetőkkel, különös tekintettel a fogvatartottakkal való foglalkozásnak. Szakemberek rámutatnak, **hogy a szabadulás utáni első 6 hónap a legkritikusabb,** legtöbbször ekkor dől el, hogy az

* *II. évf. PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar*

[1] „Albert Bandura elmélete szerint minden viselkedést a környezet alakít. A megfigyelésből eredő tanulás képessége a következőktől függ: hozzáférhetőség: a kívánt cél vagy érték legyen hozzáférhető, magyarán legyenek fogvatartotti programok. A börtönkörnyezethez a személyzet is szocializálódik, és önkéntelenül az agresszívebb izolációs normákat közvetíti a fogvatartottak felé, ennek minimálisan a hospitalizáció és az institucionalizáció lesznek a következményei. Ha azonban a börtönbe engedjük a különböző társadalmi szervezeteket, ők egészen más normákat tudnak közvetíteni a a fogvatartottak felé. (…) A reintegráció nem lehet pusztán a börtön és a pártfogók feladata." Fliegauf Gergely: Büntetés-végrehajtási Pszichológia 3., http://bvpszichologia2.blogspot.hu/2005/10/szocializci.html

[2] Dr. Kőhalmi László: De lege lata az elítélti kulturális jogokról, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája, 111. oldal

[3] Dr. Belovics Ervin: A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről. Börtönügyi Szemle 2008/1. 13. oldal: „Igen nagy körültekintést, érzékenységet igényel egy jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényessége. A jogállam „tisztességének fokmérőjét" jelenti az, ahogy a – bármilyen címen szabadságában korlátozott – fogvatartottakkal bánik. Kihívás vele szemben, hogy törvényszegőinek is meg tudja mutatni saját „emberségét" és méltóságát. Winston Churchill, az 1910-es brit kormány belügyminisztereként a következőt mondta: „A nagyközönség hangulatára és vérmérsékletére tekintettel; arra, hogy miképpen bánnak a bűnözőkkel, az egyik legtévedhetetlenebb tesztje bármely ország civilizációjának." Fjodor Dosztojevszkij szerint – aki olyan kimerítően írt a börtönbüntetésről – „Egy ország civilizációjának normáit úgy lehet megítélni, hogy kinyitjuk börtönei ajtóit." dr. Kőhalmi László: De lege lata az elítélti kulturális jogokról, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája, 101. oldal

illetőnek sikerül-e visszailleszkednie a társadalomba vagy bűnismétlő lesz. Éppen ezért a kidolgozott program több pontja a fogvatartottak társadalmi, munkaerő-piaci visszailleszkedéséhez szükséges lépésekre tesz javaslatot.

(...) Kutatások szerint **a rövid tartamú szabadságvesztés csak korlátozottan alkalmas a büntetéssel elérendő célok teljesítésére, ugyanakkor a bebörtönzés szinte azonnal megváltoztatja a környezet magatartását az elítélttel szemben,** amelynek következtében a szabadulás után rendkívül nehéz a munka- és lakáskeresés, a szociális kötelékek elsorvadnak. Lehetőséget kell teremteni a közösség érdekében végzett munkára, a sértettek felé történő jóvátételre, mert ez erősíti a szabadulók befogadását, és a bűnelkövető önbecsülésének megőrzését, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalom hasznos tagja lehessen.[4]

(...) A bűnelkövetők munkavállalásának elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási intézetek és a munkaügyi központok együttműködését is fejleszteni kell. (...)

A program a közérdekű munka büntetés fejlesztését is célozza. Cél, hogy a közösségben végrehajtott szankciók, így a közérdekű munkára ítéltek aránya emelkedjen. E büntetési forma előnye, hogy az elítéltet **nem szakítja ki környezetéből, megmaradnak családi kapcsolatai,** folytathatja munkáját, hasznos tevékenységet végezhet a társadalom számára. A visszailleszkedés nehézségei és a fogvatartás költségei nem jelentkeznek. (...)"[5]

Tapasztalatok

Mint oly sokszor, ebben az évben is részt vettem fogvatartotti fórumon, melynek az a szerepe, hogy az azon megjelent fogvatartotti állomány a fogvatartása körülményeivel kapcsolatos észrevételeire választ kapjon, lehetőség szerint a bv. állomány szakterületi vezetőitől.

Mindamellett, hogy az ilyen fórumokon általában a „benti" élet mindennapi problémáival foglalkoznak, mint például, hogy milyen film, meddig nézhető, amelyek a „kinti" világban nem tartoznak a megoldandó probléma kategóriájába, egy fogvatartotti fórum lehetőség arra is, hogy a fogvatartottak kiszakadva a mindennapi rutinból, a büntetés-végrehajtás célját is érintő kérdésekkel is foglalkozzanak.

Az egyik ilyen alkalommal a fórumon olyan elítéltek jelentek meg, akik fogvatartásuk során munkát végeztek, tehát, ha szabad így fogalmazni, a fogvatartottak közül kiemelkedtek.

Miután elhangzott az engedély, a jelenlévő elítéltek kérdéseiket és észrevételeiket feltették. Az egyikük a közelgő szabadulására tekintettel az azzal kapcsolatos gondolatait közölte, melynek a lényege a következő: az elítélt fél a szabadulástól, ugyanis már látja magát a pályaudvaron két szatyorral a kezében, és fogalma sincs arról, hogy **hova menjen, mihez kezdjen, hol dolgozhat** ezután.

A gondolat folytatódott, azonban ez egy olyan kép, ami miatt felajánlom a kérdésben járatos olvasónak, hogy a történetet gondolatban maga folytassa tovább.

Ez a félelem nagyon is valós, és jelen van nemcsak a szabaduló fogvatartottakban, de azokban is, akik már szabadultak. A velük, illetőleg a pártfogóikkal való beszélgetés több központi kérdésre is rávilágít:

1. Pártfogó Felügyelő[6]**:** „Személyes, eddigi tapasztalataim szerint a szabadult pártfogoltak túlnyomó többségnek **elsősorban az álláskereséssel vannak gondjai.** Ma volt nálam pl. egy pártfogoltam (két feltételese is van nálam), aki elmondta, hogy **igyekszik minden munkalehetőséget megragadni, de előfordul, hogy élelmet kell lopnia** – erről persze igyekeztem lebeszélni.

Az, hogy valaki hogy éli meg a börtönlétet, egyénenként változó. Hosszabb tartamú szabadságvesztés után szabadulva a „kinti világ" általában még idegen nekik, idő kell az átálláshoz. **Kint sokkal inkább magukra vannak utalva.** Manapság egyébként sem könnyű dolog az álláskeresés, nekik a tiszta erkölcsi bizonyítvány hiánya nyilván további nehézséget jelent.

Szerintem fontos lenne a fejlesztés az elhelyezkedésüket elősegítő intézkedések terén – a nálunk is rendelkezésre álló, egyéni álláskeresést pl. nem tartják igazán hatékony segítségnek. **Talán az utógondozó rendszert lehetne úgy továbbgondolni, hogy az elítélt részére akár már bentről meg legyen szervezve** a kinti munkalehetőség, olyan munkáltatók bevonásával, akik erre nyitottak, esetleg némi állami támogatással vagy járulékkedvezménnyel motiválva a munkaadót.

Sokan igényelnének pénzbeli segítséget (segélyt) és ügyintézésben nyújtott támogatást – ma volt nálam szabaduló igazolással egy pártfogolt, még E aktás, ő okmányok igényléséhez szeretne segítséget, melyet állítólag az utógondozó koordinátor ígért is neki.

Összességében – szerintem – a hatékonyabb és tisztességes megélhetést biztosító álláshoz juttatás kellene, hogy cél legyen, ennek lehet a visszaesés-bűnismétlés szempontjából igazi visszatartó ereje.

Tudom, persze, mindehhez pénz, paripa, fegyver is kellene..."

[4] Ugyanakkor a bv. intézetekben elzárva töltött hosszú évek nagyon nem kedveznek a reszocializációnak! Miért? ... a totális intézmények beletörik tagjaikat az adott szerepbe, a teljes személyiség uralására törekednek, ezért a fogvatartottak maguk is elvesztik bizalmukat a tágabb társadalmi környezet iránt, ami a reszocializációt oda-vissza megnehezíti. Elidegenedés, szabadulást követően anómia- a társadalom működése érthetetlen, az életcélok megvalósíthatatlanok, nem várható segítség az emberektől.

[5] http://www.tamop.irm.gov.hu/Sajtokozlemeny_az_eliteltek_reintegracioja_erdekeben_vegzett_munkarol

[6] Budapest Főváros Kormányhivatala Igazságügyi Szolgálat pártfogó felügyelője

2. Pártfogó Felügyelő[7]**:** „Közel 5 éves börtönpártfogói (fk., nagy letöltőház) pályafutásom alatt a következőket tapasztaltam:

Fiatalkorúak: Általában a fiatalkorú (kivéve, aki javítóintézetben kezdi intézményi pályafutását) először találkozik a büntetés-végrehajtás szabályaival, merev rendszerével. Ők az első időben félénkek, keresik helyüket a hierarchiában, amit napok, hetek alatt megtalálnak.

Ezt követően érdekszövetségek, „barátságok" alakulnak. A lányoknál azt tapasztaltam, ha érkezik egy új lány, akkor megindul az átszerveződés, létrejönnek az új „szerelmes" párok, ami rengeteg agresszióval, konfliktussal jár.

Telik az idő, az előzetes aggódik, a nyomozás folyik, kiviszik pótnyomozásra, tárgyalások kezdődnek, úgy tapasztalom, hogy eddig a pontig nagyon feszültek, mert nem tudják mennyi lesz az annyi, sok a sírás, reménykedés fázisa, ebben a fázisban nagyon lesoványodnak.

Megtörtént a bírósági döntés, jogerős (vagy nem) az ítélet. Ekkor úgy láttam, hogy megkönnyebbülnek valamelyest, ekkortól sokkal könnyebb volt velük dolgozni. Itt elkezdődik a tervezgetés, hogy mi lesz, ha szabadul, mit fog másként tenni.

Szabadulás előtt már nagyon feszültek hetekkel korábban, innentől kezdve megint nem nagyon lehet velük dolgozni. Nagyon nehezen viselik az idő múlását. Erről nagyon sokat beszélgettem velük:

Ugyanabba a környezetbe megy vissza ahonnan, ami miatt bekerült a bv.-be, nem változott ott semmi. **Ugyanúgy nincs munka,** segélyezési rendszer minden pontját ismerik, élnek vele-csak ebből élnek, sok családtagja van, szintén bv.-ben. Elmondása szerint (a bv.-ben gondolja ezt) megváltozott, rossz volt a benn töltött idő, nem szeretne visszakerülni, de nincs pénz, munka, sokszor élelem sem.[8] Volt olyan elítélt lányom, aki a szeméttelepről jött, alapvető higiénés, hétköznapi élettel kapcsolatos készségei hiányoztak (pl.: hogyan együnk késsel-villával).

Elmondásuk szerint a legrosszabb az volt, hogy nem mehetnek ki, a szabad önrendelkezési joguktól megfosztották őket.

Ők azt várják a börtönpártfogótól, pártfogótól, hogy adjon át releváns információkat, adjon szabadulási segélyt, **ha lehet munkát.**

Felnőttkorúak: Aki már többször volt büntetve, lehet, hogy fiatalkorúként is, annak már nincsenek „újdonságok" a benti, zárt világgal kapcsolatosan.

Aki felnőttként kerül bv.-be, főleg, aki hosszabb időszakra, annak mindig fontosnak tartottam munkaerőpiaci tréning tartását, amely azért szükséges, mert általában, aki hosszabb időre kiesik a munkából, annak újra kell tanulnia a munkára alkalmasság képességét, az ezzel járó felelősségvállalást.

Art tréning tartása is nagyon hangsúlyos volt a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Fiatalkorúak Regionális Börtönében Kecskeméten. (A parancsnokság nagyon nyitott volt, sőt ők kérték az első sikeres tréning után a következők tartását) Az első tréning után 80%-ban csökkent a fegyelmi vétségek aránya a csoporttagok körében.

Asszertivitás tréninget nagyon fontosnak tartottam a fiatalkorúaknál, mert ez egy olyan kommunikációs módszer, ami ötvözi az önérvényesítést és mások igényeinek figyelembevételét, ami elősegíti az erőszakmentes kommunikációt és hosszú távon szociális hatékonyságot eredményez.

Az elítéltek jelentős részének igen fejletlen a szociális képessége, ezért nem képesek összhangot és egységet teremteni. Az ő kapcsolati hálójuk igen kicsi. Másokat – általában, esetek nagy részében – rossz irányba befolyásolnak, nehezen találják meg a hangot a többségi társadalommal. Mivel nincsenek kiépített kapcsolataik, nincsenek ismeretségeik.

A felnőtt szabadulókról (főleg, aki 15–20 évig volt benn) elmondható, hogy bár nagyon zárt világban éltek – a maga sivárságával – biztos pont számukra, amely nélkül a kinti világ csupa újdonság, bizonytalanság. Nagyon sokszor problémát jelent, hogy **hiányzik a családi háttér, a megfelelő baráti kapcsolat,** ez ezek nélkül nehéz a kapaszkodás.

Egyéni beszélgetések alatt mondta az egyik emberem, hogy „mindent meg lehet szokni, csak a félelmedet kell legyőznöd, azt pedig nagyon nehéz. Néha azért rám mosolyog az Isten, csak észre kell vennem."

A felnőttek munkát, hivatalos ügyeik intézéséhez javaslatot kérnek.

Saját – idealista – véleményem, megoldási javaslatom:

Pártfogói szállás (munkásszállás jelleggel 1 évig lakhatnának itt).

Védett munkahely, pártfogói munkáltatás. Fizetésük egy része szolgálna a szállás fedezetére, többinek a felét kötelezően el kellene tenni egy megtakarítási számlára, ami az 1 év után megkapnának.

Csoportfoglalkozások (személyiségfejlesztés, szociális kompetencia fejlesztése, nyelvtanulás stb. szabadidejük egy részét kötelező jelleggel kellene erre fordítani).

Az elítéltnek **segítséget kell nyújtani** a társadalomba való visszailleszkedéshez."

3. Pártfogó Felügyelő: „Egy másik szintén hosszabb időt töltött bent, életében mindösszesen 18 évet. Most 40 éves, egyértelműen bűnöző életet élt.

Most azonban azt mondta, soha többet nem akar visszamenni. Az anyja szerzett neki **munkát,** és az anyjával lakik. Ebbe kapaszkodik. Elege volt a bezártságból és abból a közegből, viszont még sosem dolgozott, egyelőre bizakodik, és nagyon erősen hajtogatja, hogy nem követ el újabb bűncselekményt.

„A szabadulás **egy új élethelyzet,** amelyben benne

[7] Budapest Főváros Kormányhivatala Igazságügyi Szolgálat pártfogó felügyelője

[8] A racionális választás elmélet a várható haszonnal és kockázattal magyarázza a bűnözést, amit a társadalmi-gazdasági válság még hangsúlyosabbá tesz, noha a vagyon elleni bűnelkövetők egy része bizonyosan nem gondol bele tette jogkövetkezményeibe, de a motivációjában ez az elem erősen megjelenik.

rejlik a kudarc és siker lehetősége is. (...) A szabadság okozta megkönnyebbülés mellett azonban szembe kell néznie más típusú feladatokkal is. A bv. intézetben **megszokott életritmust maga mögött hagyja,** de ez nem jelenti azt, hogy nem lesznek kötelezettségei a jövőben.

A börtönben töltött időt nem könnyű elviselni, de a fogvatartottaknak szabadulás után sincs könnyű dolga, mivel a társadalmi előítéletek nem segítik a közösségbe való újbóli beilleszkedést.

A rácsok mögött sok idő van a kinti élet megtervezésére, de a valóság gyakran eltér attól, amire számítottunk. Gyakran szembesül a szabadult olyan nehézségekkel, amelyek megnehezítik a társadalomba történő visszailleszkedést (...)

A társadalmi beilleszkedés, illetve fogadtatás **egyik meghatározó elemét a fogvatartott munkával való kapcsolata jelenti,** hiszen a munkából származó állandó jövedelem biztosítja (...) megélhetését."[9]

Lengyel, osztrák és nemzeti jogalkotás

Lengyelországban az előzetes letartóztatás, a büntető intézkedés, valamint a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának szabályait a 2012. szeptember 8-án módosított Büntető Törvénykönyv Végrehajtásáról szóló 1997. június 6-án kiadott és 1998. szeptember 1-jén hatályba lépett törvény, valamint a 2003. szeptember 25-én kibocsátott előzetes letartóztatás, illetve szabadságvesztés végrehajtásának szabályairól szóló Igazságügyi Miniszteri Rendelet szabályozza. A törvény célja, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt felkeltsen a fogvatartottban olyan együttműködési akaratot, ami segíti az alapvető társadalmi alapok elsajátításában és **a szabadulása utáni** társadalomba való visszailleszkedésben. A törvény és rendelete szabályozza továbbá a fogvatartás jogszerűségét és a biztonságos őrzés végrehajtását.

Kiemeli a felelősségtudatot, a jog betartásának szükségességét és a bűnözésbe történő visszaeséstől való távolmaradást. Az elítéltekkel való foglalkozásokkal – különös tekintettel a munkavégzésre, oktatásra, kulturális és művelődési foglalkozásokra, sportfoglalkozásokra, **családtagokkal és más személyekkel** való kapcsolattartásra, valamint terápiás intézkedésre – hatni kell a személyiségükre a jogaik tiszteletben tartása és kötelezettségeinek betartatása mellett. E célok elérésére egyénre szabott tervszerű nevelési foglalkozások, terápiák, vagy hagyományos rendszerek állnak rendelkezésre, figyelembe véve az Intézetek típusát és rendeltetését. Nevelési cél érdekében felnőtt első bűntényes, jó magatartású elítélt annak beleegyezésével, fiatalkorú fogvatartottakal együtt helyezhető el. Felnőtt előzetesen letartóztatott esetén figyelembe kell venni a rendelkezési jogkör gyakorlójának döntését.

Érdemes megjegyezni, hogy külön fejezet foglalkozik a **társadalom részvételével** az ítéletek és határozatok végrehajtásában, a segítségnyújtással az elítéltek társadalomba való beilleszkedéséhez, az Áldozat Segítő Alappal, a Szabadulást Követő Segítő Alappal.[10]

Az osztrák szabályozás szerint a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának **célja** a társadalom védelme, valamint az elkövetőknek jogkövető életmód folytatásához való segítése. A szabadságvesztés büntetésnek tudatosítania kell az elkövetőben cselekedete jogellenességét, és visszatartó erővel kell hatnia annak érdekében, hogy a polgárok ne kövessenek el hasonló bűncselekményeket. A büntetés-végrehajtás legfőbb célja **az elkövető reintegrációja.**[11]

Mivel a reszocializáció gondolata állandóan előtérben van, a büntetés-végrehajtásnak lehetőség szerint egy akadálymentes átmenetet kell biztosítania a fogságból a szabadságba. Ennélfogva a büntetés tartamának a kezdetétől a végéig, arra alkalmas eljárásokkal készítik fel az elkövetőt a szociálisan is megfelelő élet vitelére. Ezekhez tartoznak a hasznos munka és strukturált szabadidő kialakítását segítő képzések és továbbképzések.

A börtönélet nem lehet, de nem is szabad, hogy olyan legyen, mint a szabadságban folytatott élet. **Azonban az, ahogyan a büntetés-végrehajtást szervezik, és, ahogyan ezt a fogvatartottak megélik, az a társadalmunk minőségének egyik mérőfoka.**[12]

A szabadulásra felkészítés körében az osztrák szabályozás a többiek között a következők szerint alakul:

(...) (Főszabály szerint a szabadulás előtt 6–12 hónappal) fennáll a lehetősége annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetet munka-célú, szabadidős- vagy terápiás foglalkozások napjára elhagyják. – Ezen időszakban – hangsúlyozzák a kapcsolatfelvételt a külső szociális intézményekkel, amelyek a szabadulás utáni lakóhely- és álláskeresés során a rendelkezésre állhatnak. Esetenként a fogvatartottak többnapos eltávozás formájában már a szabadítási eljárás alatt átmeneti projektekben vagy otthonokban „próba"-lakáson vagy munkán vesznek részt. Itt kell megemlíteni az újra-

[9] Dr. Erdei Mónika, Iván András, Varga Annamária Zsuzsanna, Leidinger Árpád: Vár a munka! Hogyan találjunk munkát a szabadulás után? Információk a szabadulás utáni munkába állás megkönnyítéséhez, 1. oldal. Készült a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet és Budapest Főváros Kormányhivatala gondozásában.

[10] Forrás: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

[11] „Der Vollzug der Freiheitssrtafen hat zum Ziel, die Gemeinschaft zu Schützen und dem Straftaeter zu einer rechtsschaffenen Lebenseinstellung zu verhelfen. Freihetsstrafen sollen dem Taeter darüber hinaus das Unrecht seiner Handlung bewusst machen und als Praevention andere Bürger daran hindern aenliche Straftaten zu begehen. Eine Reintegration des Starftaeters ist das oberste Ziel des Starfvollzugs." Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Starfvollzug in Österreich

[12] „Da der Gedanke der Resozialisierung stets im Vordergrund steht, muss der Strafvollzug einen möglichst reibungslosen Übergang vom Leben in Haft und jenem in Freiheit ermöglichen. Daher bereiten von Beginn bis Ende der Strafzeit geeignete Maßnahmen den Straftäter auf ein sozial angepasstes Leben vor. Dazu gehören Aus- und Weiterbildung sowie eine sinnvolle Arbeit und Frei- zeitgestaltung. (…) Das Leben im Gefängnis kann und darf jedoch niemals dem Leben in Freiheit entsprechen. Aber wie der Strafvollzug organisiert ist und von den Insassen empfunden wird, ist ein Gradmesser für die Qualität unserer Gesellschaft. (...)" Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Starfvollzug in Österreich

kezdés programot, amely az utógondozás területén nagy segítséget jelent.[13]

Az osztrák szabályozásban is fontos szerepet játszik az újrakezdést segítő, a pártfogó felügyeletet és önkéntes utógondozást is magában foglaló újrakezdés „Neustart" program. A többnyire állami költségvetésből finanszírozott program jól tervezett, és „kísérettel" ellátott átmenetet biztosít a büntetés-végrehajtásból a szabad életbe, amely akár az áldozatvédelem területén is kifejthet tevékenységet.

A nemzeti jogalkotási folyamat vonatkozásában első helyen kell felidézni a büntetés-végrehajtási újraszabályozást elrendelő 1415/2012. (VII. 5.) kormányhatározat fontosabb rendelkezéseit.[14] A kormányhatározat nagy hangsúlyt fektet a reintegrációra, a fogvatartottakkal való magasabb szintű, egyénre szabott fejlesztő tevékenységre, csakúgy, mint a programozott szabadulásra felkészítő eljárásokra.

A kormányrendeletben meghatározott paraméterek szerinti konkrét szabályozás a 2015. január 1. napján hatályba lépő új büntetés-végrehajtási kódexben, azaz a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényben jelenik meg:

„1. § (1) A büntetés-végrehajtás feladata a büntetési célok érvényesítése a büntetés, illetve az intézkedés végrehajtásán keresztül, azzal a célkitűzéssel, hogy a végrehajtás során az egyéniesítés szempontjait biztosítani kell annak érdekében, hogy az megfelelően szolgálja az egyéni megelőzési célok elérését.

(2) A büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az

a) a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl **elősegítse az elítélt társadalmi** beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását,

b) a fiatalkorúak tekintetében a gyermekek jogainak érvényesülését is szolgálja,

c) a kényszergyógykezelés esetén a társadalom védelmén túl, a kényszergyógykezelt számára megfelelő kezelést és gondozást biztosítson.

(...)

83. § (1) A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.

(...)

(7) A szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell, hogy az elítélt önbecsülése, személyisége, felelősségérzete fejlődhessen, és ezáltal felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.

(...)

164. § (1) A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított-munkás képzésben, szakmunkásképzésben, vagy a bv. intézet lehetősége szerint, a büntetés-végrehajtási szempontokra is figyelemmel, szakképzésben kell részesíteni, (...)

[13] „(...) Weiters besteht die Möglichkeit, die Anstalt während des Tages zum Zwecke der Arbeit, Freizeit oder Therapiemaß- nahmen zu verlassen (in der Regel sechs bis zwölf Monate vor Haftende). Forciert werden Kontakte zu externen Sozialeinrichtungen, die im Bedarfsfall Wohn- und Arbeitsplätze nach der Haftentlassung zur Verfügung stellen. Fallweise können Insassen in Form mehrtägiger Ausgänge bereits während des Entlassungsvollzuges in Übergangsprojekten oder Wohnheimen „probewohnen" und/ oder arbeiten. Besonders zu erwähnen ist der Verein Neustart, der im Bereich Haftentlassenenhilfe einen großen Beitrag leistet." Republik Österreich, Bundesministerium für Justiz, Starfvollzug in Österreich.

[14] „A jelenleg hatályos, a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet felváltó új törvény kiemelkedő célként határozza meg a társadalomba való visszailleszkedés (reintegráció) elősegítését, az elítéltek hatékonyabb oktatását és foglalkoztatását, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek biztosítását, valamint az önellátó büntetés-végrehajtás kialakítását. Az új bv. törvény 2015. január 1-jén lép hatályba.

Az új kódex megalkotása azért is volt szükséges, hogy a legmagasabb jogszabályi szinten jelenjen meg a személyi szabadság jogszerű elvonásával vagy korlátozásával együtt járó jogkövetkezmények végrehajtása. Emellett az alkotmányos követelményeknek megfelelően megtörténik a jelenleg rendeleti szinten szabályozott, ám törvényi szintű szabályozást igénylő rendelkezéseknek az új kódexbe történő beépítése is. A törvény célja a büntetés-végrehajtás új alapokra helyezése, egyes újítások bevezetése, a jobb alkalmazhatóság, a büntető anyagi jogi szabályokhoz való megfelelő illeszkedés biztosítása és a vállalt nemzetközi kötelezettségeinknek való megfelelés.

Új elemként jelennek meg a törvényben a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei, a régi, hagyományos alapelvek (törvényesség, fokozatosság, normalizáció) mellett új, a jelenlegi társadalmi helyzetre reagáló alapelvek (rugalmasság, káros hatások minimalizálása, pragmatizmus, egyéni aktivitás, egyéniesítés) is bekerültek, melyek a végrehajtás fő irányvonalait jelölik ki.

Az új bv. törvény bevezeti az elítéltek besorolása körében a fokozatos végrehajtást elősegítő, egyéniesítést lehetővé tevő rezsim-rendszert. Ennek lényege, hogy a befogadáskor személyes interjúk, kérdőívek és szelektív tesztek elvégzésével felmérik az elítélt személyi, társadalmi hátterét, egészségi, pszichés állapotát, intelligenciáját, és biztonsági kockázati szintjét, majd a személyiség változásának figyelemmel kísérésével és a korábbi döntések rendszeres felülvizsgálatával elősegítik a reintegráció megvalósulását és a visszaesések csökkenését. Ezt a feladatot egy új, speciális intézet, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (KKMI) végzi majd.

Az új kódex nagy hangsúlyt helyez a reintegrációra, ezért részletesen szabályozza a szabadulásra felkészítést és visszailleszkedést elősegítő programokat (kábítószer-prevenciós program, szenvedélybetegségeket kezelő programok, életvezetési képzés, szakképzés stb.). Bevezeti a reintegrációs őrizet jogintézményét: az első alkalommal szabadságvesztésre ítélt, aki öt évnél nem hosszabb tartamú szabadságvesztését fogház vagy börtön fokozatban tölti és azt vállalja – ha a szabadságvesztés céljának megvalósulása ilyen módon is biztosítható –, a szabadulás előtt legfeljebb hat hónappal reintegrációs őrizetbe helyezhető. Aki reintegrációs őrizetbe kerül, a büntetés-végrehajtási intézetből a büntetés-végrehajtási bíró engedélye alapján az általa kijelölt lakásba távozhat, amelyet csak meghatározott esetekben és célból hagyhat el. Tevékenységét elektronikus távfelügyeleti eszközökkel folyamatosan nyomon követik, és bizonyos szabályok megszegése esetén a büntetés-végrehajtási bíró visszavonhatja a reintegrációs őrizetet. A törvény – a fogvatartottaknak a hozzátartozókkal való kapcsolattartása céljából, valamint a reintegrációs célokat figyelembe véve – újraszabályozza a kapcsolattartási formákat.

A törvény újraszabályozza a fogvatartás során felmerült költségek megtérítésének kötelezettségét is, így például a jövőben felszámítanák a szándékos egészségsértés, vagy fegyelmi ügyekben okozott sérülések miatti költségeket, ugyanúgy, mint az iratok nyomtatásával, másolásával vagy továbbításával felmerülő kiadásokat is. A törvény megszünteti továbbá a fogvatartottak ingyenes kondicionáló terem használatát, és díjkötelessé teszi a kondicionáló terem igénybevételét, emellett kötelezővé teszi meghatározott többletszolgáltatások (merülő forraló, hűtőszekrény, televízió stb.) ellenértékének a megtérítését is.

A törvény további újítása, hogy rögzíti azt a célt, miszerint a fogvatartottak által végzett termelő munka szervezése során törekedni kell a börtönök önellátóvá és részben önfenntartóvá tételére."

(...)

185. § (1) Az elítéltek szabadulásra felkészítése keretében (a továbbiakban: gondozás) már a szabadságvesztés végrehajtása alatt segítséget kapnak a szabadulást követő társadalomba való visszailleszkedéshez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. A gondozás – az elítélt visszailleszkedésének elősegítése érdekében – kiterjed a befogadó környezet felkészítésére, más személyek és szervezetek bevonására is. A gondozás reintegrációs program keretében valósul meg.

(...)

187. § (1) Azt az elítéltet, akit vétség miatt legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztésre ítéltek, kérelmére társadalmi kötődés programba kell helyezni.

(3) A társadalmi kötődés program feladata:

a) befogadó környezet biztosítása és erősítése,

b) korábbi munkahelyre történő visszahelyezés elősegítése, ha ez nem lehetséges, új munkahely felderítése, esetlegesen közfoglalkoztatás megteremtése,

c) további társadalmi kapcsolatok felderítése, erősítése,

d) lakhatás megteremtésének elősegítése.

(4) A társadalmi kötődés erősítése érdekében az elítélt jogosult

a) havonta legfeljebb tíz nap eltávozásra azokon a napokon, amelyeken nem végez munkát,

b) felügyelet nélkül külső munkahelyen dolgozni,

c) tanulmányainak bv. intézeten kívüli folytatására.

(...)

191. § (3) Az utógondozást az elítélt által megjelölt letelepedés helye szerint illetékes pártfogó felügyelő végzi, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, az elítélt társadalomba való beilleszkedését elősegítő, karitatív tevékenységet végző civil szervezetekkel, vallási közösségekkel, valamint egyéb önkéntes közreműködőkkel.

(4) **Az elítélt szabadulását követő munkavállalásának és lakhatásának elősegítése érdekében** a pártfogó felügyelő felméri a szabaduló elítélt befogadó környezete szerinti munkáltatókat, civil szervezeteket, vallási közösségeket, **amelyek vállalják a szabaduló elítélt foglalkoztatásának, lakhatásának biztosítását.**

(5) A 186. § (1) bekezdésében meghatározott elítélt esetében[15], ha a (4) bekezdésben megjelölt szervezeteknél a szabaduló elítélt munkavállalásának és lakhatásának megteremtésére irányuló intézkedések eredményre nem vezettek, **a közfoglalkoztatást, illetve a lakhatást az állam biztosítja.”**[16]

Következtetések

Fel kell ismernünk, hogy a büntetés-végrehajtás sokkal többről kell, hogy szóljon, mint az állam büntetőhatalmának végső soron való érvényesítése. A büntetőpolitikában a hangsúly a büntetésről, a megtorlásról, már elkezdett eltolódni. Ahogyan az anyagi büntetőjogban is egyre nagyobb teret nyer a resztoratív szemlélet, a reparáció fontossága, úgy a bv. szemléletet is át kell alakítani. Erről szól a nemzetközi jogalkotás, és erről árulkodnak a nemzeti szabályozási folyamatok is. De mi is ennek a lényege?

Az anyagi büntetőjogban és a büntetőeljárás során, a jogalkotó eljutott oda, hogy felismerje, a büntetőeljárás egésze, amelybe természetesen az anyagi jogot is értenünk kell, nemcsak az üldözendő cselekményről, hanem az eljárás résztvevőiről is szól. Természetszerű, hogy ebben az esetben koncentrál inkább a sértettre, tágabb értelemben az áldozatra, mint az elkövetőre, más néven a terheltre. Megpróbálja a rendelkezésére álló eszközökkel a sértettet, illetőleg az áldozatot olyan helyzetbe hozni, amely közelít az elkövetés előtti állapothoz. Ez nemcsak az anyagi, hanem a mentális reparációt is jelentheti. Mi a feladat az elkövetőkkel?

Az ezen való elmélkedést véleményem szerint azzal az alapvető társadalmi érdekkel kell kezdeni, miszerint a bűnözés arányát vissza kell szorítani, és azokat az energiákat, amelyeket egyrészt a bűnelkövetők az elkövetésbe, másrészt a büntetőhatóság a bűnüldözésbe fektet, a közösségi feladatok ellátása során lehessen hasznosítani.[17]

A fentebb említett társadalmi érdek egyben cél is. Hogyan érhető el azonban mindez, különösen arra tekintettel, hogy ebben az esetben már bűnelkövető, elítélt személyekkel kell „dolgozni”?

Az eszközök alapvetően itt is ugyanazok, mint a büntetőjog egyéb területén – azaz a megelőzés és a helyreállítás –, csupán az igények mások.

Amíg ugyanis a sértettek, áldozatok tekintetében a megelőzés és a helyreállítás alapvető személyiség-változást nem követel, addig az elkövetők esetében egészen más a helyzet.

A megelőzés esetében arról lehet szó, hogy az elkövetőnek eddigi életvezetése helyett egy másikat, adott esetben merőben újat kínálunk fel, illetőleg segítünk abban, hogy az ehhez szükséges eszközök a rendelkezésre álljanak. Ezzel talán elérhető további bűncselekmények elkövetésének megelőzése. Ez a reszocializáció.[18]

[15] Olyan elítélt, aki hosszabb tartamú szabadságvesztés büntetést tölt és a reintegrációs programba bevonták.

[16] Részletek a 2013. évi CCXL. törvény szövegéből.

[17] „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.” Magyarország Alaptörvénye, O cikk.

[18] Reszocializáció: „társ.-i beilleszkedési zavarok miatt negatív magatartást tanúsító, a társ. életéből kiszakadt személy beilleszkedésének irányítása, visszavezetése; kriminálpedagógiai és kriminálandragógiai, szociális és adminisztratív komplex tevékenység. E feladatkörbe tartozik az alkoholisták, drogélvezők elvonó kezelése, a büntetés-végrehajtási intézetek javító-nevelő munkája, a börtönpasztoráció és az elbocsátottak utógondozása, szociális támogatása. Intézményesített tevékenység, amely részben áll. feladat, részben

A helyreállítás során az elkövető életében olyan váltás következett be, amely miatt kriminalizálódott, tehát oda kell visszavezetni, ahonnan a kriminalizálódása előtt kiszakadt. Ez a rehabilitáció és reintegráció együtt.

Álláspontom szerint a reintegráció az a folyamat, amikor is a szocializált és reszocializált elkövetőket visszahelyezzük a társadalmi környezetbe. Ennek során azonban nem a tág, vagy másképpen a makro-, hanem sokkal inkább a mikrokörnyzetben kell gondolkodni. Ezzel a megvilágítással eljutottam a jogalkotó szerepéig.

Nézzük át, hogy az előzményekben milyen, általam lényegesnek tartott elemeket emeltem ki:

Alapgondolatok: a szocializáció és internalizálás. Az elítéltek kapcsolata a külvilággal. Az elítéltek jogainak elismerése. Amilyen a büntetés-végrehajtás, olyan egy állam tág értelemben vett fejlettségi szintje.

A tapasztalatok körében: az egyedülléttől, a munkanélküliségtől való félelem. Családi kapcsolat, baráti kapcsolat. A munka, és még egyszer a munka. A strukturált időbeosztás hiányának szokatlansága.

A nemzetközi jogalkotási környezet: szabadulás utáni élethelyzet. Család, egyéb kapcsolatok. A társadalom részvétele a végrehajtásban. Az elkövető reintegrációja. A reszocializáció. Újra megjelenik az a gondolat, miszerint egy társadalom nívóját a büntetés-végrehajtási rendszere jellemzi. Szabadulás utáni lakóhely- és munkakeresés, a követett és irányított átmeneti időszak.

A fentiek alapján összefoglalhatók az elítéltek reintegrációja során figyelembe veendő legfontosabb szempontok. Ilyenek a külvilági kapcsolatok, ezen belül a családi, baráti kapcsolatok. A munka. Egyéniesített rezsim. Felelősségérzet fejlesztése. Kontrollált, vagy kísért visszaillesztés a társadalmi környezetbe.

És az egyik legfontosabb mozzanat, amire a cikk elején is utaltam, a társadalmi környezet felkészítése, együttműködésre való rábírása. Ezzel rá is térek a nemzeti jogalkotás irányára, azon belül is a szabadulásra felkészítés egyes intézményének értékelésére.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló és többször módosított 1979. évi 11. törvényerejű rendelet hatályba lépése után 33 évvel, a jogalkotó új, korszerű jogszabályt alkotott.

Az új bv. törvény láthatóan alkalmazza a korábbi jogszabály hatályba lépése óta felhalmozott bv. tapasztalatot, figyelembe veszi az európai vívmányokat úgy, hogy közben megőrzi a sajátosságokat, illetőleg újításokat vezet be.

A törvény a szabadulásra felkészítés keretében reintegrációs programról rendelkezik, melyben az elítélt részvétele bizonyos esetekben kötelező. Fogalmi szinten vezeti be és alkalmazza a befogadó környezet meghatározást, amely azért fontos, mert a befogadó környezetet végeredményben az elítélt határozza meg.[19] A program bevezetésével megvalósul a reintegráció megalapozását jelentő individuumhoz igazodó szocializációs vagy reszocializációs környezet a bv. intézményrendszerén belül.

Újításként, és újfajta reszocializációs és egyben reintegrációs technikaként vezeti be az úgynevezett társadalmi kötődés programot. A program véleményem szerint az elítélt helyzetének megközelítése és kezelése szempontjából jelent jelentős és üdvözlendő fordulatot, hiszen egy olyan lehetőséget kínál fel a rövid tartamú fogházban végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltek számára, amire eddig nem volt példa. Ennek a lényege a következő:

A végrehajtás során a bv. intézet megpróbálja megakadályozni azt, hogy az elítélt a bv. körülményekhez szocializálódjon, és az elítéltet a saját környezetében próbálja tartani. Lehetőséget biztosít arra, hogy az elítélt a társadalmi kapcsolatait és a munkahelyét megőrizze. Eredményesség esetén a reintegráció úgy valósul meg, hogy a büntetés-végrehajtás megakadályozza az elítélt saját környezetétől, környezetéből való el- vagy kiszakadást.

A már korábban is létezett, de a kódexben újraszabályozott, új tartalommal meghatározott utógondozás intézménye a kontrollált célegyenest, az átmenetet jelenti az elítélt számára az intézményből a szabad életbe.

Az utógondozás szerepe lényegesebb, mint gondolnánk. Az utógondozás során az ezen a területen az elítélt visszailleszkedését segítők felhasználják mindazokat a tapasztalatokat, amiket az elítélttel kapcsolatban a megalapozó tevékenységek során, így például a reintegrációs program során, gyűjtöttek. Újra előtérbe kerül a befogadó környezet, ahová az elítélt szabadul, a lakhatás, a munka kérdése.

A korábbiakban tapasztalhattuk, hogy ezeknek a kategóriáknak milyen jelentősége van nemcsak az egyén, de a bűnmegelőzés és a társadalom szempontjából is.

A jogalkotó elvileg biztosítja a szabaduló számára a lakhatás és a munka lehetőségét, olyan módon, hogy annak garantálására végső soron – a jogszabályban meghatározott sorrendet követően – az államot kötelezi. Látszólag minden rendben, de ez az a bekezdés, amely felvet egy sor kérdést:

Az egyéniesített rezsim egyik fontos elemét képezi az elítélt által meghatározott befogadó környezet. Ez az a szűk társadalmi-szociális környezet, ahova az elítélt vissza szeretne térni, és normális esetben ez az, ahol a visszailleszkedés meg tud valósulni. Amennyiben a befogadó környezetet államigazgatási szempontból is megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az valamilyen helyi önkormányzathoz köthető.

Azzal, hogy a jogalkotó a lakhatás, illetőleg a közfoglalkoztatás végső soron való biztosítását állami fel-

az egyházak és civil szerveződések hivatása, vállalása." http://www.kislexikon.hu/reszocializacio

[19] Befogadó környezet: a társadalmi kötődés mértékének megítélése szempontjából vizsgálandó szociális közeg, amelyben az elítélt szabadulását követően élni kíván. 2013. évi CCXL. törvény 185. § (9) bekezdés.

adattá tette, elveszni látszik a befogadó környezet jelentősége, illetőleg csak egy bizonyos pontig működik, onnantól kezdve ez a jól behatárolható terület feloldódik, és reintegráció, amely a kezdeti lépésekben mindenképpen helyhez kötött – a gondoskodási kötelezettség tágulásával –, veszélybe kerül, bizonytalanná válik, hiszen az állami gondoskodás helyszíne nem feltétlenül egyezik meg a befogadó környezet helyével, és szereplőivel.[20]

Végkövetkeztetés

A fentiekben megpróbáltam a büntetés-végrehajtásnak olyan részét kiemelni, ahol véleményem szerint önmagában az intézményrendszer nem elegendő. Az elítéltek reintegrációja ilyen terület. A büntetés-végrehajtásnak van még olyan területe, ahol ugyanez elmondható.

Kőhalmi szerint az elítélt kapcsolata a külvilággal sansz a reszocializációra, végeredményben, véleményem szerint a reintegrálásra. Akik elítéltekkel foglalkoznak, tudják: a legtöbb esetben valóban erre van szükség: működő kapcsolatokra és munkahelyre. Mindezt hol találhatja meg a szabaduló?

Valószínűleg a befogadó környezetben. Tudjuk azonban azt is, hogy a szükséges feltételek közül a legtöbb esetben a lakhatás és a foglalkoztatás hiányzik. Amennyiben a szabaduló nem tud abban a környezetében megkapaszkodni, ahová bármilyen oknál fogva kötődést érez, ahol megtalálhatja azt a rendet, amely felszínen tartja, menthetetlenül visszacsúszik.

Ebben – lássuk be – az a társadalmi környezet is felelős, ahova a szabaduló vissza szeretne térni, ahol új életet szeretne kezdeni. Ez a helyzet természetesen mindenkinek nehéz, nehéz annak, aki visszailleszkedik, és nehéz annak is, ahol ez a visszailleszkedés zajlik. Természetes reakció az idegenkedés, a bizalmatlanság – miért is bízna valaki bármit is egy bűnelkövetőre – a visszautasítás. Meg kell azonban azt is érteni, hogy mi zajlik egy olyan emberben, aki rövidebb vagy hosszabb szabadságvesztésből, és ezzel együtt egy totális rezsimből szabadult, és újra önállóan kell léteznie. A két oldal bizalmatlansága patthelyzetet teremthet. Mégis el kell mozdulni erről a pontról, ösztönzésre, sok esetben kötelezni kell, ezért van szükség a társadalmi intézményekre.

Mindezek mellett a jogalkotónak az egész intézmény mögé egy biztos hátteret kell rendelnie, felkészülve arra, hogy a reintegráció érdekében tett első próbálkozások, átmeneti lépések nehezebben teljesíthetők.

Óriási felelősség, egészen pontosan azon múlik minden, hogy ezt a hátteret hogyan biztosítja a jogszabály. Álláspontom szerint ezt úgy kell megtennie, hogy eközben nem feledkezik meg a célról, és a célhoz rendelt eszközökről. Olyan rendszert kell kidolgozni, olyan hátteret kell biztosítani ahol, az egyéniesített rezsimben tartott fogvatartott, nem veszik el, kísérhető, kontrollálható.

A jogalkotó elindult ezen az úton, azonban – bár indokolása másról szól – a végső sorban vett rendelkezése – melyben állami kötelezettséget állapít meg – véleményem szerint nem a szándékolt célt szolgálja, az túl tág körű, a végrehajtás szempontjából kevéssé megfogható.

Bízom azonban abban, hogy tévedek, illetőleg abban, hogy a végrehajtás során az indokolásban rögzítettek nyernek inkább teret. ■

[20] Érdemes megegyezni, hogy a jogalkotó is így látja, hiszen az új törvény 191. §-hoz kapcsolódó indokolás így fogalmaz: „Az utógondozás, mint feladat a pártfogói felügyeletre hárul, azonban az egyedi esetekből kiindulva a társszervek széles körének segítségét veheti igénybe. Kiemelt szerepe van *a letelepedés helye szerinti önkormányzatoknak,* hiszen kötelességük a lakhatás biztosítása és a munkahelyteremtés." Kérdés, hogy miért fogalmaz a jogszabály szintjén kevésbé egyértelműen?

Dr. Szemesi Sándor*

Sok (jó) ember kis helyen? A magyar fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában[1]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága legújabb ítélkezési gyakorlatában egyre hangsúlyosabb szerepet töltenek be a fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos beadványok[2], mely tendencia a Magyarország ellen indított eljárásokra is teljes mértékben igaz: 2014 januárjában három ügy összesen 101 kérelmezőjének beadványát továbbította a Bíróság a bepanaszolt magyar kormánynak, lényegében arra a kérdésre várván a választ, hogy az elítéltek – állításuk szerint – túlzsúfolt cellákban történő elhelyezése tekinthető-e az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkében foglalt kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalma sérelmének.[3] Jelen tanulmány keretei között azt vizsgálom, mennyiben egyeztethető össze az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatával a hazai fegyintézetek zsúfoltságának általános állapota. Tanulmányomban nem kívánok foglalkozni az elítéltek jogi helyzetének egyéb, a strasbourgi bíróság által a közelmúltban több esetben is vizsgált kérdéseivel.[4]

Az első magyar fecske – a Szél-ügy

2006-ban történt, hogy az emberölés bűntettének minősített esetében jogerősen bűnösnek talált és 15 évi szabadságvesztésre ítélt Szél László kérelmező az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult[5], mert álláspontja szerint fogva tartásának időtartama alatt a Budapesti Fegyház és Börtönben található zárkájában az egy főre jutó terület alig haladta meg a 3 m²-t. Egészen pontosan, a kérelmező 21 hónapig egy 8,3 m² alapterületű cellában harmadmagával, további 21 hónapig egy 6,3 m² alapterületű cellában másodmagával, míg 9 hónapig egy 25 m² alapterületű cellában nyolcadmagával töltötte szabadságvesztés büntetését, és mindössze 9 hónapig volt egyedül egy 6,3 m² alapterületű cellában.

A kérdéses időszakban a bepanaszolt magyar állam által sem vitatott módon a Budapesti Fegyház és Börtön telítettsége 150%-os volt (az országos arány 2007 októberében 132%, 2008 júliusában 122% volt), azonban a magyar kormányzati álláspont szerint a kérelmezőnek a börtönhatóságokhoz és a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészséghez kellett volna panaszt benyújtania, melynek elmaradásával beadványát a belső jogorvoslatok kimerítésének hiánya miatt a strasbourgi bíróság nem is tárgyalhatná érdemben.[6] A magyar kormány álláspontja szerint ugyanis az Emberi Jogok Európai Bírósága is megállapította korábban, hogy *„bár az illetékes ügyészséghez fordulás lehetősége a vonatkozó jogi szövegekben bizonytalanul van megfogalmazva abban a tekintetben, hogy kötelező-e kivizsgálni az egyedi panaszokat, és hogy a kérelmező jogosult-e határozatot kapni a saját ügyében, mindezek ellenére a felügyeleti mechanizmus hatékony jogorvoslatnak bizonyult."*[7] Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban úgy ítélte meg, hogy bár bizonyos helyzetekben lehetséges, hogy az ügyészség hatékony (és ekként előzetesen kimerítendő) jogorvoslati fórumnak minősüljön az elítéltek számára, azonban a konkrét esetben, ahol

* *Egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar*

[1] A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

[2] Lásd: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Detention_conditions_ENG.pdf (2014. március 15-i letöltés)

[3] ECHR, *Balogh v. Magyarország,* 2014. január 10-én kommunikált ügy, ECHR, *Varga v. Magyarország és 78 további kérelem,* 2014. január 9-én kommunikált ügy, és ECHR, *Molnár v. Magyarország és 20 további kérelem,* 2014. január 6-án kommunikált ügy.

[4] Bővebben lásd: *Becánics Adrienn: Az elítéltekkel való bánásmód kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre.* Jogtudományi Közlöny 2013/10. 415–425. o.

[5] ECHR, *Szél v. Magyarország* (ügyszám: 30221/06), 2011. június 7-i ítélet.

[6] Pacsek József: *Zsúfoltság és magány. A fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései.* Börtönügyi Szemle 2011/4. 3. o.

[7] ECommHR, *Sárközi v. Magyarország* (ügyszám: 21967/93), 1997. március 6-i jelentés, 123. pont.

a hatóságok is elismerték a zsúfoltság tényét, a jogorvoslati lehetőségek nyilvánvalóan nem voltak alkalmasak a kérelmező panaszának orvoslására, azaz a zsúfoltság csökkentésére, tekintettel arra, hogy a Budapesti Fegyház és Börtön telítettsége lényegében megfelelt az országos tendenciáknak. Mindezekre tekintettel az Emberi Jogok Európai Bírósága 12 ezer euró nem vagyoni kártérítést ítélt meg a kérelmező számára.

Kérdésként merülhet fel, hogy mekkora minimális férőhely biztosítása esetén tekinthető egy fegyintézet zárkája még nem zsúfoltnak. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 239. § (1) bekezdése értelmében *„A zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy személyenként lehetőség szerint tíz köbméter légtér és négy négyzetméter mozgástér jusson."* A hivatkozott jogszabályhely alapján a bepanaszolt kormány könnyen védekezhetett azzal, hogy a minimálisan szükséges 4 m² mozgásteret nem minden esetben, hanem csupán *„lehetőség szerint"* kell az elítéltek számára biztosítani. Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban ebben az esetben nem a magyar jogalkotói kreativitásra, hanem az Európa Tanács Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmód Megelőzésére alakult Európai Bizottsága (a továbbiakban a közismert rövidítést használva: CPT) azon megállapítására hagyatkozott, mely szerint egy főre jutó 4 m² élettér biztosítása az a minimum standard, melytől semmilyen körülmények között nem lehet eltekinteni.[8] Érdekes megemlíteni, hogy egyes nézetek szerint azonban még ez sem feltétlenül elegendő: Vókó György például megjegyzi, hogy a CPT gyakorlatából közvetett módon az vezethető le, hogy a 9–10 m² alapterületű egyszemélyes zárkát tekinti kívánatos méretűnek.[9] Mint az alábbiakban látni fogjuk, ekkora egy főre jutó alapterület biztosítása kívánatosnak ugyan nevezhető az elítéltek szemszögéből nézve, de még a 4 m² alapterület biztosításának kötelezettsége sem tekinthető abszolút szabálynak.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága vonatkozó gyakorlata

A fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos ügyek már a Szél-ügyet megelőzően is szerepeltek a Bíróság napirendjén. A *Mandic és Jovic kontra Szlovénia*[10], valamint a *Strucl és mások kontra Szlovénia*[11] ügyek ezek közül elsősorban azért érdemelnek kiemelést, mert egy volt szocialista állam (és egyben jelenleg az Európai Unió tagállama) büntetés-végrehajtási rendszerének állapotát példázza, hogy a ljubljanai börtönben fogvatartott kérelmezők hosszú időn keresztül olyan zárkában kerültek elzárásra, ahol az egy főre jutó terület alig 2,7 m² volt, tekintettel hatfős cellájuk 16,28 m²-es alapterületére. A kérelmezők idejük jelentős részét a cellájukban töltötték, ahol (miként azt a szlovén ombudsman vizsgálata is megállapította) a nyári hónapokban délután az átlaghőmérséklet a 28 Celsius fokot is meghaladta alkalmanként. Az ügy érdekessége, hogy a Bíróság megítélése szerint a ljubljanai börtön (és általában a szlovéniai börtönök) éveken át tartó zsúfoltsága olyan problémát jelent, melynek kezelése érdekében a szlovéniai hatóságoknak intézkedéseket kellene tenniük a zsúfoltság csökkentése érdekében azért, hogy elkerüljék a jövőbeni strasbourgi marasztaló ítéleteket. A CPT 2002-ben és 2008-ban is megismételte, hogy Ljubljanában egy cellában legfeljebb 4 elítélt elhelyezése volna kívánatos, mely előírás betartására külön is felhívta a strasbourgi bíróság a szlovén kormány figyelmét.[12]

Ugyancsak említést érdemel a *Torreggiani és mások kontra Olaszország ügy*[13] is, melyben egyenesen pilot ítéletet hozott az Emberi Jogok Európai Bírósága. A pilot ítélet lényege, hogy amennyiben a bepanaszolt állam jogrendjének valamilyen strukturális vagy szisztematikus hiányossága fedezhető fel, és ebből a hiányosságból számos további hasonló panasz benyújtására kerülhet sor, a Bíróság egy vagy néhány ügyet kiválasztva azokat sürgősséggel elintézi, megjelölve az ügyben a nemzeti jog azon hibáját vagy hiányosságát is, mely a tömeges jogsértést okozhatja. Megjelölésre kerül továbbá, hogy a bepanaszolt államnak milyen jogorvoslati lehetőséget kell nemzeti szinten biztosítania ahhoz, hogy a strasbourgi bíróság ítéletében foglaltakat megfelelően végrehajthassa, melynek elmaradása esetén a Bíróság jogosulttá válik valamennyi folyamatban levő hasonló ügy érdemi elbírálására.[14] A konkrét ügy kérelmezőinek nem csak önmagában azért adott igazat az Emberi Jogok Európai Bírósága, mert cellájuk egy főre jutó alapterülete 3 m² (és ekként a CPT által elvárt 4 m²-nél kevesebb) volt, hanem azért is, mert hosszú időn keresztül nem volt lehetőségük meleg vízzel tisztálkodni, valamint cellájuk szellőzése és világítása is súlyos kívánnivalókat hagyott maga után. Az Emberi Jogok Európai Bírósága egy évet biztosított Olaszország számára, hogy keressen megoldást a problémára, azonban jelen tanulmány kéziratának lezárásáig érdemi intézkedés nem történt az ügyben, jóllehet az egyéves határidő időközben eltelt.[15]

[8] Lásd például a CPT 2009. március 24. és április 2. közötti magyarországi látogatásáról tett jelentésének 65. és 80. bekezdését.

[9] Vókó György: *Új európai börtönszabályok és magyarázatuk*. Budapest, 2007. 39.

[10] ECHR, *Mandic and Jovic v. Szlovénia* (ügyszám: 5774/10, 5985/10), 2011. október 20-i ítélet.

[11] ECHR, *Strucl and Others v. Szlovénia* (5903/10, 6003/10, 6544/10), 2011. október 20-i ítélet.

[12] ECHR, *Mandic és Jovic ügy*, 127. pont.

[13] ECHR, *Torreggiani and others v. Olaszország* (ügyszám: 43517/09), 2013. január 8-i ítélet.

[14] Bővebben lásd: Szemesi Sándor: *Az emberi jogok európai őrének új fegyvere: a pilot judgment eljárás a strasbourgi bíróság gyakorlatában*. Jog–Állam–Politika 2013/4. 47–63.

[15] Forrás: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp?CaseTitleOrNumber=Torreggiani&StateCode=&SectionCode= (2014. március 15-i letöltés)

A hazai büntetés-végrehajtás jelenlegi állapota – túltöltöttség?

A hazai fegyintézetek zsúfoltsága a Szél-ügyben született strasbourgi bírósági döntéstől függetlenül is általános problémája a hazai büntetés-végrehajtásnak, miként azt az alábbi, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által készített táblázat is jól érzékelteti.[16]

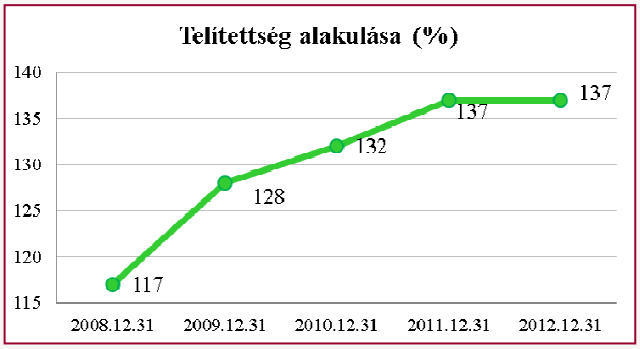

A táblázat adatait elemezve jól látható, hogy a hazai fegyintézetek zsúfoltsága nem a Szél-ügy kérelmezőjének egyedi problémája volt, hanem általános tendencia. A táblázatból akár arra is lehetne következtetni, hogy 2008-at megelőzően ez a probléma nem jellemezte a hazai büntetés-végrehajtást, és csak az időközben szigorodó és szabadságvesztés-központúbbá váló büntetőpolitika egyik hatásáról van szó, ám ez a megközelítés valójában félrevezető. A 2008. évi, relatíve alacsony túltöltöttségi ráta sokkal inkább köszönhető a tiszalöki és szombathelyi fegyintézetek abban az évben történt átadásának, mintsem valamilyen büntetőpolitikai tendencia utóbbi időben történő érvényesülésének, amit jól mutat, hogy maga a CPT is utalt rá 2009-ben készült jelentésében, hogy a 2005. évi magyarországi látogatása idején a túltöltöttség aránya még 41% volt.[17]

Ugyanezt erősíti meg a CPT Magyarországgal kapcsolatos 2009-ben kelt jelentésének más része is: *„Miskolc városban, 1902-ben épített, a bírósági épülethez közel elhelyezkedő Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: miskolci büntetés-végrehajtási intézet), főképpen előzetes letartóztatás foganatosítására szolgál. A hivatalosan 220 férőhely befogadóképességű intézetben a látogatás első napján 406 fogvatartottat helyeztek el…”*[18] A CPT megállapítása szerint egyaránt volt példa arra, hogy négy fogvatartottat helyeztek el 8 m² alapterületű zárkában, vagy éppen 10–14 fogvatartottat egy 25 m² alapterületű zárkában, és 14 fogvatartottat 32 m² alapterületű zárkában, melyre tekintettel a CPT sürgette a magyar hatóságokat, hogy tegyenek lépéseket a zárkák zsúfoltságának mérséklésére úgy, hogy az elérendő célnak az egy fogvatartottra számított 4 m² lakóterület a kívánatos a többszemélyes zárkákban.[19] A CPT által felkeresett, 2008 januárjában megnyitott tiszalöki büntetés-végrehajtási intézetben ugyanakkor a kérdéses időben nem volt jellemző a túlzsúfoltság: a 700 férőhelyre 759 elítélt jutott.

A Szél-ügy utóélete

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Szél-ügyben született ítéletét követően (különös tekintettel az ügyben megítélt kártérítés mértékére) valószínűsíthetővé vált, hogy a közeljövőben számos hasonló ügyben kerülhet sor Magyarország elmarasztalására, kérdés csupán az volt, hogy a CPT által is rögzített 4 m² alapterületet mennyire értelmezi szigorúan a strasbourgi bíróság.

A Szél-ügyet követő első érdemi ítéletben, a *Hagyó-ügyben*[20] még látszólag úgy tűnt, a 4 m²-es szabály lényegében abszolútnak tekinthető, legalábbis az ítélet külön is kiemeli, hogy az egykori politikus kérelmező több, mint négy hónapot egy olyan cellában volt kénytelen tölteni, ahol az egy főre jutó alapterület 3,52 m² volt, miközben a CPT által elfogadott minimum standard szerint 4 m² alapterületnél kevesebb nem fogadható el,[21] és ekként az Emberi Jogok Európai Bírósága többek között az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértését is megállapította.

A 2013 őszén meghozott *Fehér-ügyből*[22] azonban már egy árnyaltabb megközelítés képe olvasható ki. Az ügyben irányadó tényállás szerint a kérelmezőt 2006. szeptember 19. és 2008. október 23. közötti előzetes letartóztatása során a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 6,33 és 7,25 m² közötti alapterületű cellákban tartották fogva negyedmagával, ekként az egy főre jutó átlagos férőhely alig 1,7 m² volt csupán. A kérelmező elítélését követően több büntetés-végrehajtási intézetben töltötte büntetését, melynek során Állampusztán nagyjából 2,16–2,75 m², a Budapesti Fegyház és Börtönben 2,5 m² volt cellájának egy főre jutó alapterülete, míg Tiszalökön az egy főre jutó alapterületet a kérelmező sem kifogásolta. A magyar kormány álláspontja szerint a strasbourgi bíróságnak ítéletében arra is tekintettel kell(ene) lennie, hogy a kérelmező a cella zsúfoltságán kívül egyebekben a fogvatartásának körülményeit nem kifogásolta, ráadásul idejének számottevő részét a celláján kívül tölthette a fegyintézetben.[23] Az Emberi Jogok Európai Bírósága elviekben nem utasította el a magyar kormány álláspontját, ám a konkrét esetben úgy ítélte meg, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben az egy főre jutó 1,7 m² olyan kirívóan alacsony alapterület, melyre te-

[16] Forrás: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága: *Számok, tények 2012.*

[17] *Jelentés a magyar kormány számára a Kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrehozott európai bizottság (CPT) magyarországi látogatásáról 2009. március 24-től április 2-ig* (a továbbiakban: CPT jelentés 2009), 54. pont.

[18] *CPT jelentés 2009*, 79. pont.

[19] *CPT jelentés 2009*, 80. pont.

[20] ECHR, *Hagyó v. Magyarország* (ügyszám: 52624/10), 2013. április 23-i ítélet.

[21] ECHR, *Hagyó-ügy*, 45. pont.

[22] ECHR, *Fehér v. Magyarország* (ügyszám: 69095/10), 2013. július 2-i ítélet.

[23] ECHR, *Fehér-ügy*, 16. pont.

kintettel nem fogadható el a kormány érvelése.[24] Érdekes azonban megemlíteni, hogy az ítélet arra is kitér, hogy a többi büntetés-végrehajtási intézetben (Állampuszta, Budapest) az egy főre jutó férőhely minden esetben 3 m² alatt volt, ami számottevően alacsonyabb a CPT által megkövetelt 4 m²-nél.[25] Ebből a megfogalmazásból álláspontom szerint levezethető, hogy a Bíróság a 3 és 4 m² közötti egy főre jutó alapterület esetében egyedi mérlegelés alapján határozza meg, hogy beszélhetünk-e a kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát kimondó 3. cikk sérelméről. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy maga a Bíróság is idézte ítéletében, hogy a jogsértés súlyosságának megítélése relatív, az függ az ügy összes körülményétől, ideértve a fogva tartás hosszát éppúgy, mint a kérelmező személyes körülményeit (nem, életkor, egészségi állapot).

A Szél-ügyben született ítélettel (és főleg az ítéletben megítélt kártérítési összeggel) úgy tűnik, kinyílt Pandora szelencéje. 2013-ban két hasonló (és feltehetően teljesen egyértelmű) ügyben a magyar állam egyezséget kötött a panaszosokkal, 6500–6500 euró kártérítés megfizetését vállalva. A *Tokaji-ügyben*[26], illetőleg a *Zsák-ügyben*[27] született, a Bíróság egyezséget jóváhagyó és ügylajstromból törlő határozatából csupán valószínűsíteni lehet, hogy a kérelem egyik központi eleme a fegyintézetek zsúfoltsága volt. Erre nem is elsősorban az ügy rövid összegzéséből (a kérelmezők megítélése szerint fogvatartásuk során a körülmények beleütköztek az Emberi Jogok Európai Egyezménye kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát kimondó 3. cikkébe), hanem sokkal inkább a magyar állam által a kérelmezőknek az egyezség keretében fizetett 6500 euró kártérítési összegből következtethetünk áttételesen.[28]

És bár önmagában már az eddig említett négy ügyben kifizetendő, illetőleg kifizetett 37 500 euró (több, mint tízmillió forint) kártérítés is aggasztónak tűnik[29], az igazi problémát az időközben benyújtott kérelmek tekintélyes száma adja. Miként arra már a bevezetőben is utaltam, az Emberi Jogok Európai Bírósága 2014 januárjában összesen 101 kérelmező ügyét kommunikálta a magyar kormány számára, arra a kérdésre várva a választ, hogy a bepanaszolt kormány álláspontja szerint a kérelmezők fogva tartása megsértette-e az embertelen bánásmód Emberi Jogok Európai Egyezményében rögzített követelményét? A Bíróság eddigi ítélkezési gyakorlata alapján kijelenthető, hogy amennyiben az egy elítéltre jutó férőhely 3 m² alatt volt, a jogsértés megállapítása gyakorlatilag biztosnak tekinthető, míg 3 és 4 m² közötti alapterület esetén a fogva tartás összes körülményei és a kérelmezők személyi állapota alapján kérdéses.

[24] ECHR, *Fehér-ügy*, 20. pont.
[25] ECHR, *Fehér-ügy*, 21. pont.
[26] ECHR, *Tokaji v. Magyarország* (ügyszám: 35663/10), 2013. március 26-i határozat.
[27] ECHR, *Zsák v. Magyarország* (ügyszám: 71747/11), 2013. november 19-i határozat.
[28] A Zsák-ügyben a Magyar Helsinki Bizottság összefoglalója egyértelműen megerősíti ezt a feltételezést. http://helsinki.hu/karterites-jogserto-fogvatartasert (2014. március 15-i letöltés)
[29] A Szél-ügyben 12 ezer euró, a Hagyó-ügyben 12 500 euró (plusz további 6 ezer euró költség), a két egyezségben együttesen 13 ezer euró.

Következtetések

Az Emberi Jogok Európai Bírósága Szél-ügyben hozott ítéletét már a megjelenését követően is joggal gondolhattunk elvi jelentőségűnek, nem is elsősorban az ítélet érvelése, sokkal inkább a megítélt kártérítés összegének nagysága miatt, amely, amennyiben több hasonló ügyben is elmarasztalják Magyarországot a jövőben, rendkívül komoly terhet jelenthet a magyar költségvetés számára, mely összeg ugyanakkor kétségkívül alkalmas arra, hogy rákényszerítse a jogalkotót a börtönök zsúfoltságának valamilyen formában történő csökkentésére – mely történhet új börtönök építésével éppúgy, mint a szabadságvesztés-központú büntetőpolitika módosításával.[30] Miként Pacsek József is megjegyzi, a zsúfoltság csökkentése érdekében a költségvetési források bevonása mellett legalábbis megfontolandó a fogvatartottak kevésbé zsúfolt büntetés-végrehajtási intézetekbe történő átszállítása éppúgy, mint az intézet elhagyásával járó jutalmak alkalmazásának kiterjesztése is.[31]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága feltételezhetően a megítélendő kártérítés összegének meghatározása során arra a szempontra is tekintettel volt, hogy egy 10 ezer euró körüli (vagy akár ezt meghaladó) összegű kártérítés nagyjából megfeleltethető egy új fegyintézet létesítésekor az egy férőhelyre jutó költségnek, ekként a magyar kormányzatnak csupán abban marad hosszabb távon mozgástere, hogy ezt az összeget az egyes egyedi ügyek kérelmezői számára fizeti ki folyamatosan, vagy pedig közvetlenül egy szükségesnek tűnő beruházásra fordítja.

Sajnálatos ugyanakkor, hogy a 2015. január 1-jén hatályba lépő, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény egyáltalán nem foglalkozik a fegyintézetek zsúfoltságát befolyásoló tényezőkkel, így különösen az egy főre jutó alapterület meghatározásával. Ráadásul a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 132. § (3a) bekezdése értelmében a tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folyamatban levő eljárások esetén az előzetes letartóztatás három évnél hosszabb ideig is korlátlanul fennállhat, ami még akkor sem a fegyintézetek zsúfoltságának csökkentése irányába ható változtatás, ha nem tekinthető igazán jelentősnek az érintettek köre. A már kommunikált 101 ügy (és az időközben benyújtásra kerülő több tucat, vagy akár több száz hasonló kérelem) azonban meglátásom szerint előbb vagy utóbb ki fogja kényszeríteni a szabadságvesztés helyett alkalmazható egyéb büntetések és intézkedések alkalmazása elterjedését, vagy legalábbis új fegyintézetek létesítését, illetőleg a már meglevők bővítését-modernizálását. ■

[30] Becánics *i. m.* 425.
[31] Pacsek József: *Zsúfoltság és magány. A fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései.* Börtönügyi Szemle 2011/4. 9–10. o.

Dr. Törő Blanka*

Amikor a tanú ítélkezik...

„Filia moechatur, quae moecha matre creatur."

I. Bevezetés

„Zűlött lesz a leány, aki zűlött nőnek a sarja"– így szólt a fenti latin mondás, bizonyítva azt az elszomorító tényt, hogy az előítéletek, sztereotípiák, az elhamarkodott általánosítások már ősidők óta jelen vannak az emberiség életében. Vajon betartja-e bárki a Biblia parancsát: „Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek"[1]? Vajon hány igaz barát, hűséges szerető társaságától fosztottuk meg magunkat életünk során a sztereotípiáinkhoz való görcsös ragaszkodásunk miatt? Az előítéletek veszélyét, káros hatását – amíg azok nem öltenek testet egy-egy élethelyzet során – kevésbé érzékeljük. De mi történik akkor, amikor egy-egy ilyen merev kategorizálással a tárgyalóteremben találkozunk?

A Be. 85. § (3) bekezdése előírja, hogy amennyiben a tanú vallomástételének nincs akadálya, figyelmeztetni kell arra, hogy köteles a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint az igazat vallani, továbbá arra, hogy a hamis tanúzást a törvény szabadságvesztéssel rendeli büntetni. Az idézett szakasz nem kívánja meg, hogy a tanú vallomását előítélet-mentesen tegye meg, hiszen ez lehetetlen és teljesíthetetlen követelményt jelentene. Természetesen egy bölcs és igazságos bíró könnyen felfigyel arra, amikor a tanú nyíltan ítélkezik a terhelt felett, a sztereotípiák akkor jelentenek csak komoly gondot, amikor azok a tanú emlékezetét befolyásolják.

Jelen tanulmányban az általam végzett két kísérlet eredményeinek bemutatásával a teljesség igénye nélkül próbálok rávilágítani az előítéletek, sztereotípiák emlékezetet torzító, vallomást befolyásoló hatásaira.

II. A sztereotípia és az előítélet jelentése és kapcsolata

A sztereotípia fogalom atyjának Walter Lippmannt kell tekintenünk, aki 1920-as években a sztereotípiát, olyan érzelemmel színezett általános előfeltevésként írta le, melyek megelőzik, irányítják és megszűrik az információkat. Katz és Braly (1933) Lippmann esszéisztikusan bevezettet fogalmához empirikus műveletet rendelt és ezzel elsőként tett kísérletet a sztereotípiák megismerésére és a mögöttük meghúzódó indokok feltárására.[2]

A szerzőpáros tulajdonképpen azt mérte fel, hogy milyen sztereotípiái vannak a Princetoni Egyetem hallgatóinak különböző társadalmi csoportokkal kapcsolatban. A kísérlet során megfigyelhetőek voltak egyes nemzetiségekkel kapcsolatban olyan széles körben elterjedt feltételezések, melyek között gyaníthatóan volt olyan, amely nem nyugodhatott tapasztalati alapon. A megkérdezett amerikai diákok kevés esélyel találkozhattak mondjuk törökökkel. A csoportok sztereotip tulajdonság-leírása így közel került az előítélethez, mint többnyire negatív attitűdhöz. A vizsgálat tulajdonképpen kimutatta, hogy van bizonyos konszenzus, azzal kapcsolatban, hogy milyen tulajdonságok tartoznak az egyes csoportokhoz.[3]

Az 1950-es években a sztereotípia fogalom új értelmet nyert Allport munkássága nyomán. Allport úgy jellemezte sztereotípiát, mint a kategóriával társult túlzó nézetet. A kategorizáció alapjául sok minden szolgálhat, de elsődlegesen az úgynevezett primitív kategóriákkal (nem, faj, életkor) találkozunk a leggyakrabban.

Az újabb mérföldkövet az 1970–1990. évek között a sztereotípiakutatás történetében az információ-feldolgozási paradigma jelentette. A fogalom e paradigma jegyében új értelmet kapott és meglehetősen eltávolodott az előítélet definíciójától, a hangsúly a csoportok prekoncepciójára helyeződött. A sztereotípiák funkcióját és miértjét a szemlélet képviselői abban látták, hogy a sztereotípiák hatékony adaptációs mechanizmusként szolgálnak abban a komplex és sokszor feldolgozhatatlan ingertömegben, amit a világ jelent számunkra.[4] David Hamilton hívta fel a figyelmet arra, hogy az emberek a sztereotípiákba illeszkedő

* *Ügyvédjelölt, a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola II. évf. levelező tagozatos hallgatója*

[1] Máté evangéliuma 7:1

[2] *Hunyadi György: Mi lenne velünk sztereotípiák nélkül,* 214. o., In: Magyar Pszichológiai Szemle 2011/2. szám, 213–238. o.

[3] *Hunyady György: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 2. o.

[4] *Hunyady György–Nguyen Luu Lan Anh* (szerk.): *Sztereotípiakutatás. Hagyományok és irányok.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001, 17. o.

gondolati kapcsolatokat a valóságosnál gyakoribbnak vélik, és az információk torzulásával a sztereotípiák újra és újra alátámasztást nyernek.[5]

Bár a sztereotípiák tanulmányozása és a jelenséggel kapcsolatos kutatások eredményei hosszú és változatos képet mutatnak, abban alapvetően a kutatók többsége egyetért, hogy a sztereotípiák egyes csoportok bizonyos jellemvonásait, motívumait foglalják magukba. A csoportok, vagy más szóval kategóriák halmazában helyet kapnak bizonyos élethelyzetek, események, tárgyak, és személyek is.

A kategorizáció tulajdonképpen a megismerési folyamat egyik alapvető formája, amellyel jelenségeket osztályozunk aszerint, hogy bizonyos jegyek, jellemzők előfordulnak-e bennük vagy sem. A kategorizáció felerősíti a csoporton belüli hasonlóságokat és élesíti a meglévő különbségeket.

A sztereotípiák hátránya, hogy a társadalmi valóság elemeiről sematizált képet közvetítenek és leegyszerűsített értékelési sémákká merevednek. Az előbbieket alátámasztja az egyébként görög eredetű fogalomnak a jelentése is: merev egyformaság, gépiesség, változatlan ismétlődés.

A sztereotípia az 1960–70-es években egyet jelentett az előítélettel, majd lassan a két fogalom elvált egymástól. Az előítélet (praeiudicium) latin eredetű kifejezés, fogalma látszólag nyilvánvaló, és könnyen értelmezhető. Eredeti jelentése a jogtudományban a bírói tevékenységhez kapcsolódott. Olyan perbeli kérdés (tény, jogviszony) előzetes eldöntésére irányuló keresetet jelentetett, amelytől egy utóper vagy más igény érvényesíthetőségének a jogi sorsa függött. A kifejezés közismert jelentése: „előzetesen rögzített ítélet", ami egyaránt lehet pozitív és negatív.[6]

Alapvetően az előítélet mögött mégis negatív, előnytelen véleményt és beállítottságot szokás érteni, amely egy csoporttal vagy annak tagjaival szemben jelentkezik. Az előítéletek társadalmilag közvetített, sematikus, rögzült hiedelmek, amelyeket a képviselőik nem vetnek alá sem a logika, sem a tapasztalat kritikájának.[7]

Az előítéletek és sztereotípiák különféle funkciót töltenek be az életünkben. Egyrészt a sztereotípiáink segítségével gyorsabban tudunk eligazodni a világban, könnyebben kezeljük a bonyolultabb élethelyzeteket, másrészt az egyes csoportok közötti egyenlőtlenségeket az előítéleteink, sztereotípiáink igazolják, racionalizálják.

Az információt összegyűjtő és értelmező folyamataink a már kialakult hiedelmeink és előítéleteink fenntartását szolgálják.

A sztereotípia és az előítélet kapcsolata bonyolult képet mutat: a sztereotípia hozzájárulhat az előítélethez, de az előítélet is táplálja a sztereotipizálást.

III. Sztereotípiák és előítélek a tanúvallomások mögött

Anélkül, hogy egy pillanatra is a fentebb említett elismert szociálpszichológusok mögé sorakoznék, jómagam is bátorkodtam a sztereotípiák, előítéletek jelenlétét empirikus vizsgálat alá vetni két kísérletem során.

2009-ben egy 25 fős egyetemista csoportnak egy képet mutattam fel, amely egy nagypapát és két unokáját beszélgetés közben ábrázolta. A képet egy óvodás gyermekeknek készült mesés könyvből választottam, így egy meglehetősen színekben és formákban gazdag jelenet tárult a hallgatók elé. A képet 10–15 másodpercig vehették szemügyre a kísérlet alanyai és felhívtam a figyelmüket arra, hogy próbálják meg a kép részleteit memorizálni, mert az idő leteltével kérdéseket fogok nekik feltenni, amelyre az emlékezetük alapján kell válaszolni. A képpel kapcsolatban 12 kérdést tettem fel a hallgatóknak, melyek között körülbelül hasonló arányban oszlott meg a szuggesztív és a befolyástól mentes kérdések száma, azonban egy kérdésben a rögzült sztereotípiákra is rámutattam.

A hetedik kérdés így szólt: „Láttad-e a kislány játék mackóját?" A kérdés az eldöntendő kérdések osztályán belül az egyszerű és könnyen értelmezhető, igen–nem kérdések csoportjába tartozott. 25 személyből 15 látta a játék mackót, 4 hallgató nem látta és 6-an képesek voltak felidézni azt, hogy a kislány kezében valójában egy játék nyuszi volt.

A vallomások kialakulását szubjektív és objektív tényezők egyaránt befolyásolhatják. Az objektív tényezők, amelyek a tudomásszerzést befolyásolják, mindig nagyszámúak. Ide tartozik például: a tudomásszerzés helye, ideje, módja, forrásai, az észlelt jelenség gyorsasága, összessége. Ebbe a körbe tartozik az időtartam megbecslésével kapcsolatos tapasztalatok, pl. a várakozási idő túlbecslése, az időmúlás.[8] Objektív tényező a távolság, a megvilágítás, a megfigyelés időtartama és az időjárási viszonyok is. Szintén ebbe a csoportba sorolható az észlelés módja (pl.: látással, hallással történő észlelés), vagy a megőrzés feltételei, ahol az időmúlásnak és az utólagos behatásoknak szerepe lehet.[9]

A vallomás kialakulását befolyásoló szubjektív tényezők a vallomást tevő személyéhez közvetlenül kapcsolódnak. A tudomásszerzésre ható szubjektív tényezők közé sorolhatóak például a tanú fiziológiai jellemzői, mint pl. az életkor, a nem, az érzékszervek állapota,

[5] *Sallay Hedvig: Sztereotípiák formálódása egy átalakuló társadalomban – Gondolatok Hunyady György könyvéről és könyvéből,* Magyar Pszichológiai Szemle, 1999/4. szám 643–652 o.

[6] *Elek Balázs: Sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban.* In Erdei Árpád (szerk.): A büntetőítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 162. o.

[7] *Tomka Miklós: Vélemények, (elő-)ítéletek, társadalom,* Belügyi Szemle, 1999/7–8. szám 3–14. o.

[8] *Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben.* Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966, 128. o., 129. o.

[9] *Tremmel Ferenc – Fenyvesi Csaba: Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998, 212. o.

a fáradság. Ide tartoznak a tanú szociológiai jegyei, foglalkozása, neveltetése. Szintén ide sorolhatóak a tanú pszichikai jellemzői: értelem, érzelmi állapot, a személy temperamentuma.[10]

A tanú meglévő sztereotípiáit és a bizonyos élethelyzetekre, egyes emberek viselkedési normáira, megjelenésére reflektáló előítéleteit a vallomások kialakulását befolyásoló szubjektív tényezők közé sorolom. A tudomásszerzésre ható tényezők teljes körű áttekintése természetesen lehetetlen, de álláspontom szerint a bíró a legnagyobb kihívással kétségtelenül a vallomások mögött meghúzódó sztereotípiák felkutatása során találkozik.

A sztereotípiáknak ugyanis van egy sajátos „önmegtermékenyítő" tulajdonsága. Ha kétségeink támadnak egy adott helyzet értelmezése során, ha nem találunk megnyugtató magyarázatot egy-egy szituációra, igyekszünk a sztereotípiáink megerősítésére utaló bizonyítékokat felkutatni, hogy „megválaszolva" a felmerülő kérdéseket, nyugodtan hátradőlhessünk. Egy sztereotípia aktiválódása úgy befolyásolja az adott jelenség magyarázatát, hogy az a sztereotípiával egyezőnek tűnjön.

A kísérlet során a feltett kérdéssel igyekeztem aktiválni a hallgatók esetleges sztereotípiáit. A játék mackóra utalással a hallgatók eddigi tapasztalataikra, gyerekkori emlékeikre hagyatkoztam. A válaszadók 60 százaléka tehát a kislány kezében mackóra emlékezett. A játék mackó a köztudatban sokkal klasszikusabb, többször előforduló játék, mint a nyuszi, és mivel a gyermekek alaptevékenysége a játék, így senki sem tudna elképzelni egy kislányt játék nélkül. A kísérlet jól szemléltette, hogy a sztereotípiák nem feltétlenül negatív irányú általánosítások, hanem inkább torzításon, túlzáson és leegyszerűsítésen alapuló elképzelések.

A fenti kísérletben a hallgatók nem adhatták elő a látottakat, hanem az általam feltett kérdésekre válaszoltak, ezáltal könnyebben terhelhettem a gondolataikat, és befolyásolhattam a válaszaikat. A büntetőeljárás során azonban a tanúvallomás összefüggő előadásának lehetőségét általános szabályként a Be. 88. §-ának (1) bekezdése biztosítja. A kihallgatást végzőnek fel kell kérnie a tanút arra, hogy összeszedetten, teljes egészében kimerítő előadásában jelenítse meg azokat a körülményeket, jelenségeket, tényeket, amelyeket az esemény során észlelt. [11]

A sztereotípiákon alapuló emlékképek felfedése ilyen esetben sokkal nehezebben megoldható feladat mind a nyomozóhatóság, mind a bíróság számára.

A pszichológiában az úgynevezett forgatókönyv elmélet szolgálhat annak magyarázatára, miként lehetséges, hogy összefüggő vallomásokat adnak a tanúk az olyan eseményekről, amit teljes egészében nem látnak.[12]

Az elmélet szerint az ismereteink egy része olyan helyzetek köré szerveződik, amelyekben rutintevékenységet folytatunk. Ilyen cselekvésnek minősül pl.: étkezés, buszon utazás, bevásárlás, öltözködés stb. Egy forgatókönyvben vannak állandó szerepek, állandó kellékek, ahol egyik akció előkészíti a következőt.[13] A forgatókönyv konzervatív, azaz csak azt tárolja, amit az egyén tud, így az emlékezetnek csak egy részét magyarázhatja meg, az esetleges üres helyeket akként töltjük fel történésekkel, hogy a hiányzó részt beillesztjük egy sémába, az adott helyzetekre illő sémák, pedig sztereotípiákon alapulnak. Ezért az ún. kognitív gazdaságosságért azt az árat fizetjük, hogy egy tárgy, esemény felidézése torzulhat, módosulhat, ha nem illeszkedik be az alkalmazott sémába.[14] Ezt a jelenség ismerhető fel abban a büntetőügyben, amely Debrecen, egyik fiatalok által kedvelt szórakozóhelyén történt, és a kialakult verekedés során egy fiatalembert életveszélyesen megszúrtak.

Több tanú akként tett vallomást, hogy a sértett egy üveggel a kezében hadonászott, amire egy idő után többen úgy hivatkoztak, hogy sörösüveg volt, és a sértett részeg volt. Tényként lehetett azonban megállapítani, hogy a fiatalember vérében alkoholt nem lehetett kimutatni.[15]

Az alábbi külföldi kísérlet is hűen példázza, hogy az emberek hajlamosak azt észrevenni és arra emlékezni, amire már eleve számítottak, a figyelmük pedig elkerüli azt, ami nem illik bele a szokványos „képbe".

A „Gorillák társaságában" elnevezésű kísérletet két elismert kognitív pszichológus Christopher Charbis és Daniel Simons folytatta le amerikai diákokkal, a teszt az emberek megfigyelési képességének működését kívánta ábrázolni, és határozottan sikert aratott.

A Cornell University pszichológia tanszékének egyik ideiglenesen üres folyosóján egy filmet forgatott le a két kutató, melyben a diákok, mint színészek két csoportba verődve egy kosárlabda meccset játszottak le. Az egyik csapat fehér, a másik fekete pólót viselt.

A jelenet elkészültét követően az egyetem területén önkénteseket arra kértek meg, hogy a film nézése közben számolják meg, hogy a fehér pólós játékosok hányszor passzolják egymásnak a labdát, a feketét viselő csapatra nem kellett figyelniük. A videó egy percig sem tartott, ezt követően megkérdezték az alanyokat, hogy hány passzot számoltak.

A kísérlet természetesen nem arra kereste a választ, hogy az alanyok helyesen számoltak-e, sokkal inkább

[10] *Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban.* Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 42. o., 44. o.

[11] *Molnár József: A kriminalisztika tudománya V. – A tanú és a terhelt kihallgatásáról.* In Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XXXVI. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest 1999. 221. o.

[12] *Elek:* i. m. 55. o.

[13] *Bower, Gordon H.–Black, John. B.–Turner, Terrence. J.: Forgatókönyvek szövegre való emlékezésben.* In *László János* (szerk.): *Válogatás a szociális megismerés szakirodalmából.* Kézirat, Tankönyvkiadó, Eötvös Lóránt Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 148–203. o.

[14] *Elek:* i. m. 172. o. In *Erdei Árpád* (szerk.): *A büntetőítélet igazságtartalma*

[15] Hajdú Bihar Megyei Bíróság B. 621/2004/38, Debreceni Ítélőtábla Bf. II. 141/2005.

az észlelési képességeiket kívánta felmérni. A játék közben ugyanis egy gorillának öltözött lány besétált a képbe, megállt a játékosok között, megdöngette a mellét, majd elhagyta a jelenetet – mindezt körülbelül nyolc másodperc leforgása alatt hajtotta végre. Elképesztő eredmény született: a tesztalanyok durván fele nem vette észre a gorillát. Valaki kijelentette, hogy biztos abban, hogy azon a videón, amit először látott nem volt gorilla, de volt olyan is, aki meggyanúsította a kutatókat, hogy kicserélték a kazettát.

Vajon mi tette a gorillát láthatatlanná, miért nem figyeltek fel rá a kísérlet szereplői?

Ez a hibás megfigyelés abból adódik, hogy a nem várt tárgyakra nem figyelünk oda. Ennek a jelenségnek a tudományos neve az akaratlan vakság („inattentional blindness"). Ha az emberek ugyanis a látható világuk egy bizonyos részére koncentrálnak, hajlamosak arra, hogy a váratlan dolgokat ne vegyék észre, még akkor is, ha ezek a váratlan dolgok szembetűnőek.[16]

Ritkán foglalkozunk tehát a meglepő információkkal, ha az nem erősíti sztereotípiáinkat, tulajdonképpen azt látjuk, amit hiszünk.

A következő általam végzett kísérletet 2012. szeptember 28. napján a „Kutatók Éjszakája – Ezerarcú jogtudomány" elnevezésű rendezvénysorozat alkalmával sikerült kivitelezni a Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar „Büntetőjog a mozivásznon" címmel megrendezésre került programjának keretében. A kísérlet alapja egy megrendezett jelenet volt: az előadás kezdetén két a közönség által nem ismert orvostanhallgató összeszólalkozott, elcsattant egy-két pofon, majd többszöri felszólításra elhagyták a termet.

A jelenetet követően 11 kérdésből álló tesztlap került kiosztásra. A jelenlévők számára 5 perc állt rendelkezésre a kérdések megválaszolására. Hasonlóan a korábbi kísérlethez, a közönség itt is tanúként válaszolt a kérdésekre.

A kérdések többsége befolyásoló jellegű volt. A kísérlet bebizonyította, hogy a szuggesztív kérdés hatására a tanúk az észlelt eseményeket, jelenségeket képtelenek a valóságnak megfelelően visszaadni.

A vallomás manipulálása ugyanis több kockázatot rejt magában: a kérdező a kihallgatás eredményességét, az ügy végkimenetelét, és nem utolsósorban az ítélet helyességét és igazságosságát is veszélyezteti. [17] A befolyás ugyanis a tanú emlékezetére és emlékképeinek felidézésére károsan hat.[18] A manipuláció egyfajta külső nyomásként nehezedik a tanúra, aki nagyon gyakran nem képes attól szabadulni. Tulajdonképpen csakis a kérdezőtől függ, legyen az akár a bíró, ügyész, ügyvéd, vagy a nyomozóhatóság egy képviselője, hogy alkalmazza-e a befolyásolás eszközeit. A sztereotípiák, előítéletek ezzel szemben magában a tanúban keletkeznek, és nagyon gyakran az emlékképek „álruháját" öltik magukra. Sokszor jelent megoldatlan rejtélyt a kérdezőnek, hogy a tanú által előadott vallomás megtörtént eseményeken alapszik-e, vagy csak elhamarkodott előítéletekből kreált gondolatok szüleménye, amelyet a tanú valósnak vél.

A tesztlap 9. kérdése így szólt: „Vajon milyen iskolába járnak a fiúk, vagy járnak-e egyáltalán?" A közönség nagy része helyesen válaszolt és egyetemistának gondolta a verekedés szereplőit. Azonban néhány válaszban jól megmutatkozott az előítélet állandó jelenléte, melyből sok esetben elszomorító következtetésekre juthatunk.

53 válaszadóból 5-en úgy gondolták, hogy a két fiú valamilyen szakmunkásképzőbe jár. Kiábrándító jelenség, hogy mennyire negatív a megítélése napjainkban a szakiskoláknak és az ott tanuló, vagy már végzett embereknek.

Ha egy bűncselekmény felderítése során éppen az említett 5 tanúra hagyatkozna a nyomozóhatóság és a vallomásnak megfelelően az elkövetők lehetséges körét az iskolai végzettség szerint osztályozná, az előítéletek hatására a főiskolát végzett, vagy egyetemi diplomával rendelkező személyek kiesnének a körből.

Szintén megjelenik az előítélet a következő válaszokban:

„Valószínűleg az egyik egyetemi hallgató, a verekedés kezdeményezője dolgozik." „Középiskolát végeztek, most nem járnak iskolába."

„Félbehagyott középiskola"

„A tevékenységből kiindulva én egy érettségit sem adnék nekik..."

Összességében a válaszadók durván 20%-a kizárta a felsőfokú végzettség meglétét a két szereplő esetében. 20% szerint egy hivatalos rendezvényen való verekedésre csakis egy alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező személy hajlamos.

IV. Záró gondolatok

Álláspontom szerint a kísérletek hűen ábrázolták korunk előítéletektől duzzadó világát. A XXI. század rohanó, zsúfolt mindennapjai a sztereotípiák táptalajául szolgálnak. Ahogyan azt a fogalmak bemutatásánál is taglaltam, a sztereotípiák segítséget nyújtanak számunkra, hogy könnyedebben eligazodjuk a társadalomban. Egész életünk során információt gyűjtünk, szolgáltatunk és értelmezünk, a ránk nehezedő nyomás enyhítéseként egyfajta mankóként nyúlunk a már kialakult hiedelmeinkhez és előítéleteinkhez. A „lusta ember" nem szán időt az általa észlelt jelenség megismerésére, inkább hamar kategorizálja azt. Az általánosítás gyakran hibás eredményekhez, helytelen következtetésekhez vezet minket és nincs ez másképp a büntetőeljárásban sem. A bíró az anyagi jog szabályainak alkalmazásával hozza meg döntését, a bűncse-

[16] *Christopher F. Charbis, Daniel J. Simons: A láthatatlan gorilla, avagy hogyan csapnak be minket az érzékeink,* Magnolia, 2011. 16–18. o.

[17] *Molnár*: i. m. 225. o.

[18] *Dr. Jacsó István: A vallomásokat befolyásoló tényezők,* 462. o. In Magyar Jog, 1975/8. szám

lekmény megítélése során a törvényi tényállás feltételeinek meglétét vizsgálja. A bírónak ítélkezése során követnie kell a büntetőjog egyik vezéreszméjének parancsát, amely nem más, mint az egyéniesítés (individualisatio) követelménye.

„Nem elég a tettet nézni és bonczolgatni, hiszen a valóságban nem a tettet, hanem a tettest, az egyént büntetjük, az ő egyéniségét, társadalmi veszélyességét is figyelembe kell venni."[19] Az előítéletek, sztereotípiák jelentik a legnagyobb akadályt az egyéniesítés maradéktalan érvényesülésében. Ideje belátnunk tehát: az előítéletek, sztereotípiák börtönében nemcsak azok foglyok, akikről oly gyorsan ítélkezünk, hanem azok sem szabadok, akik elzárják maguktól a tényleges valóságot. ■

[19] *Finkey Ferencz: A jogtalanság, mint a büntetendő cselekmény ismérve,* Székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1909. 5. o.

A PÉNZMOSÁSSAL ÉS A TERRORIZMUS FINANSZÍROZÁSÁVAL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOK MAGYARÁZATA

SZERZŐ: **Gál István László**

Ára: 7990 Ft

Az elmúlt fél évtizedben a pénzmosással és a terrorizmus finanszírozásával kapcsolatos jogi szabályozás jelentős mértékben átalakult. A pénzmosás megelőzéséről szóló korábbi törvényt, a 2003. évi XV. törvényt felváltotta egy új jogszabály, a 2007. évi CXXXVI. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról. Többször megváltozott a pénzmosás büntetőjogi törvényi tényállása is, ráadásul 2013. július 1-jén hatályba lépett Magyarország új Büntető Törvénykönyve, a 2012. évi C. törvény (melynek megalkotásában a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által felkért szakértőként egyébként e könyv szerzője is részt vett).

Gál István László büntetőjogász, habilitált egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Büntetőjogi Tanszékén. Az egyetemi jogi végzettsége mellett diplomás közgazdász, gazdasági büntetőjogi szakjogász, EU-szakjogász és MBA közgazdász végzettséggel rendelkezik. A 2004-ben „A pénzmosás" címmel megjelent munkája volt az első magyar szakkönyv ebben a témában. 2005-ben a pénzmosás témakörében szerzett PhD tudományos fokozatot. Rendszeresen tart pénzmosás megelőzési tréningeket magyarországi bankokban, biztosítókban, takarékszövetkezetekben és más pénzügyi szolgáltatóknál.

WEBES MEGRENDELÉS –5%

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14.
Fax: (36-1) 349-7600 • Telefon: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu

Tájékoztató a folyóiratban való publikálásról

A szerkesztőség a megjelentetni kívánt tanulmányokat a gal.istvan@ajk.pte.hu vagy a gabor.zsolt@hvgorac.hu e-mail címre várja.
A megjelentetésről a lektorálást követően a Szerkesztőbizottság dönt.
A Szerkesztőbizottság fenntartja a jogot a kéziratok korrigálására, szerkesztésére.
A tanulmányokat MS Word formátumban, Times New Roman betűtípussal, 12 pontos betűnagysággal, másfeles sorközzel írva, sorkizárt igazítással és lábjegyzetmegoldással kell elkészíteni.
A kéziraton kérjük a szerzőktől a név, az esetleges tudományos fokozat, a foglalkozás, valamint a munkahely feltüntetését.
A szerkesztőbizottság másodközlésre nem fogad el kéziratot.
Terjedelmi korlát – lévén elektronikus folyóiratról van szó – nincsen.

A Szerkesztőbizottság és a Kiadó